

1/2015

Raporta/Rapport

Sámi logut mitalit 8

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2015

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Raporta/Rapport 1/2015

Sámi logut mitalit 8

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2015

Ovdasátni

Oahpahus ja dutkan lea temán viđa artihkkalis dán *Sámi logut muitalit – samiske tall forteller* almmuheamis. Torkel Rasmussen lea geahččan mo ohppiidlohku lea rievdan sámegeiela vuosstaš ja nuppiielas vuoddoskuvllas. Tom Granseth ságaskušša ohppiid joatkkaskuvla čadaheami birra sámi guovlluin, ja Kevin Johansen geahččá gáiddusoahpahusa geavahusa sámegeielloahpahusas logi jagi áigodagas.

Maiddái olggobealde dábálaš skuvlla lea sámegeielloahpahus, ja Lene Antonsen čállá sámegeiela ollesolbmooahpu birra giellaguovddážiin mángga suohkanis. Guhkimus áigodagas čállá Kari Morthensen artihkkalistis mas čielggada plánaid, lohpadusaid ja bohtosiid dutkanrádi sámi dutkama vuoruheamis 40 jagi.

Tore Johnsen lea čállán kvantitatiiva rievdamiin sámegeiela geavaheamis Norgga girkus. Dasa lassin ságaškušša son statistihka vuodul girku saji olbmuid gaskkas sámi hálddašanguovllus eará guovlluid ektui Norggas.

Magritt Brustad ja Torill H. Lauritsen bidjába ovdan ja ságaškuššaba Finnmárkku bátneavttterdili ja makkár rievdamat leat bátneavttterdili vuodas dain osiin fylkkas main stuora oassi álbmogis leat sápmelaččat. Dat rievdamat leat ollásit positiiva.

Juohke *Sámi logut muitalit – samiske tall forteller* almmustusas leat artihkkalat muhtun välljejuvvon ja ráddjejuvvon fáttáin. Vai galgá vejolaš čuovvut rievdamiid mángga servodatsuorggis, almmuhit danne juohke almmustusas artihkkala áigegeuvdilis kommenterekeahes loguin Statistihka guovddášdoaimmahagas. Dat lea maŋemusas girjjis.

Guovdageaidnu, čakčamánu 2015

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku

Else Grete Broderstad Magritt Brustad

Kevin Johansen Paul Inge Severeide

Jon Todal

(Jodiheaddji)

Čoahkkáigeassu

Fágas Sámegeiella nubbingiellan vuodđoskuvllas lea oahppilohku mearkkašahttit geahppánan skuvlajagi 2005/06 rájes. Artihkal čájeha ahte geahppáneapmi dáidá leat bisánan ja stádásmuvvan vuollegut dásis go ovdal. Máttasámegeiella geahpideapmi lea dattetge fuolastahtti. Boahká maid ovdan stuorát geahppáneapmi fágas Sámi vuosttasgiellan. Fuopmášahtta erenoamážit erohusa mii lea ihtán oahppilohku oahppiin geat ožžot oahpahusa Sámegeiella vuosttasgiellan ja oahppiin geain lea sámegeiella oahpahusgiellan. Eanet oahppit ožžot dađistaga oahpahusa Sámegeiella vuosttasgiellan almmá oaččukeahtta oahpahusa sámegeiella eará fágain. Logut mat čájehit oahpponeavvuid gokčanmeari oahpahusas mii addo sámegeiella, čájehit ahte dili lea veaháš buoránan mañimus njeallje jagi. Muhto erenoamážit máttá- ja julevsámegeielas ferte ain gohčodit dili kritihkalažžan dannego oahppiin eai leat oahpponeavvut eanaš fágain vuodđoskuvllas. Geahčadeapmi Fylkkamáneammáha bearráigeahččanraporttain sámegeiella oahpahusa bearráigeahčuin, čájehit láhkarihkkumiid buot bearráigeahčuin Nordlánddas ja Oslo/Akershusas. Finnmárkkus leat buot bearráigeahččanraporttat aivve posiitiiva. Ii leat čadahuvvon bearráigeahču eará fylkkain.

Sullii 7 oahppi 10 oahppis čadahit joatkkaskuvlla oahpu vida jagis dan rájes go vuohččan álget joatkkaskuvllii, 6 proseanta leat ain oahpus, ja 23 proseanta eai oaččo duodaštusa/fágareivve dahje heitet gaskan (heaitin) vida jagi áigodagas. Fidnofágalaš oahppoprográmmain heitet mearkkašahtti eanet go studeremii-ráhkkanahhti oahppoprográmmain. Sámi ássanguovlluin heitet eanet oahppit gaskan oahpu gaccadettiin go muđui riikkas. Ii leat nu ahte sii geat heitet joatkkaskuvllas eai leat ekonomalaččat aktiivvat. Sullii 2 oahppi 3 oahppis geat leat heitán/eai álgán joatkkaskuvlla oahppui, leat bargagohtán dađistaga, dan čájehit maiddá eará guorahallamat. Oassi geat ožžot barggu lea stuorit davvin go lulde. Leat geográfalaš erohusat makkár bargosurggiid “válljejit”. Dát artihkal čiekŋuda dan dárkileappot.

Mænngan goh ööhpehtimmielaakem Nöörjesne sjiehtesji, gaajhkh saemien learohkh aktem jijtse reaktam utnieh saemien lierehtimmiem skuvlesne áadtjodh. Jijnjh saemienlearohkh leah dajvine árröeminie gusnie stieres saemienlohkehtæjjah eah gáávnes. Daagkeri veajkoej skuvleajhtere tjuara jeatjah lierehtimmiemoeh saemiengiesne faalehtidh. Diihte mij jeenjemes átnasávva lea maajhööpehtimmiemoeh. Gærja”Samiske tall forteller” lea aarebi vihtiestamme ahkedh jienebh saemien Nöörjesne staaride juhtieh. Dan ávteste dle saemien maajhööpehtimmiemoeh sæjhta daerpiesábpoe sjidtedh jaepiej ávtese. Daate kapihtele saemien maajhööpehtimmiemoeh gæhtjede aktene histovreles perspektivesne, jih evtiedimmiemoeh learohkeláhkoste vuortesje dej minngemes lukkie jaepiej, dovne áarjel-, julev- jih noerhtesaemien giesne. Juktie maajhööpehtimmiemoeh láhkoem dehtie állesth learohkeláhkoste saemien giesne daejriehtidh, dle taalide aaj dejniemoeh állesth saemien learohkeláhkoejne vierteste. Muvhtine faagebyjresinie maajhööpehtimmiemoeh utnieh goh akte náakebe lierehtimmiemoeh. Jih daesnie fáantoe lea jienebh mytah goh faaktah. Maajhööpehtimmiemoeh maahta eevre seamma hijven (jallh ij dan hijven) goh jeatjah lierehtimmiemoeh. Learohkh mah sijjen saemienlierehtimmiemoeh áadtjoeh maajhööpehtimmiemoeh tjirrh, edtjeh aaj dehtie seamma maahtooulmide haalvedh learoesejkesjisnie goh jeatjah saemienlearohkh, jih seammalaakan vuorjasjamme sjidtedh. Dan ávteste vihkeles saemien maajhööpehtimmiemoeh lea seammavyörtgej jeatjah saemienlierehtimmiemoeh, jih dan gaavhtan aaj goh gaajhke jeatjah gielelierehtimmiemoeh.

Maajhõõheptimmie lea jeenjemasht akte ráajvarimmie aalkoealmetjijstie orreme, gosse juhteme staaride lea innovatijve lierehtimmiehammoeh krieveme. Kanada lea dej voestes gaskem orreme mij daejnie lierehtimmievuekine eelki dejtie First Nations-almetjidie mah staarine jih stuerebe sijjine árroejin, jih idtjin stieres lohkehtæjjam indianeregiesne utnieh. Nöörjesne áajvahkommes saemieh mah lierehtimmiem maajhõõheptimmien tjirrh áadtjoeh, guktie aaj. daesnie dle akte tjielke aalkoealmetjedimensjovne.

Norgga giellaguovddážat fáallet gelbbolašvuodaaddi sámezielkurssaid main studeanttat sáhttet čadahit Sámi allaskuvlla dahje UiT Norgga ártkalaš universitehta eksámena. Mañimuš jagiid leat dát kurssat dahkan stuorra oasi sámeziela ollislaš oahppočuoggáid buvtadeamis Norggas. Artihkkalis geahččat ovdeš ja dálá málliid – mo giellaguovddážat ja bajit dási oahpahusasáhusat leat ovttasbargan. Mii geahččat maiddá statistihka, mii čájeha kursa- ja studeantalogu, ja oahppočuoggáid buvtadeami áigodagas 2009–2014. Geahččat maiddá ruhtadeami ja eará čuolmmaid dákkár ovttasbargus.

Humanisttalaš dutkama ráddi (HDR) NADDas álggahuvvui dat vuosttaš dutkanprográmma, mii bisttii badjel logi jagi ja lei HDRa buot guhkimus prográmma. Dutkanrádiidvuogádat lea dássáži ruhtadan golbma prográmma. Guokte dain ledje logi jagi áigodahkii – dat nubbi lea ain jodus, muhto lea dál loahpahuovome -, okta ges lei vida jagi áigodahkii. Gaskal prográmmaáigodagaid leat rádit juolludan ruđaid sámi humanisttalaš ja sámi servodatdiehtaga dutkamii, muhto dain lea leamaš unnit organiserejuvvon stivrejupmi ja čuovvoleapmi go prográmmain. Prográmmaid bušeahhta ja juolludeamit oktiibuot leat gártan 167 milliuvnna ruvno. Dat vuosttaš dutkanprográmma eanemusat čalmmustahtti earenoamáš váttisvuodačuolmmaid, mat guske sámi dutkamii ja dutkanbirrasiid huksemiidda. Prográmma anii máŋga earenoamáš váikkuhangaskaomi, diedalašteoriijai lei sierra oasseprográmma ja konkrehtalaš dárbbuid vuodul ledje máŋggalágán vuogit ášahusdoarjagii. Dat nubbi prográmma, mii álggahuvvui logi jagi mañnil dan vuosttaža, ohcalii soames gerddiid earenoamáš váikkuhangaskaomiid, ovdamearkka dihte gelbbolašvuodaloktendoarjaga allaskuvllaide. Dálá prográmma lea eanas ávkkástallan dain gaskaomiin maid muđui Dutkanráddi atná. Oaidnit ahte sámi dutkanbirrasat unnit dárbbášit earenoamáš ortnegiid dál, earret daid ovttaskas doavttirgádistipeandaid, maid Dutkanráddi muđui lea juo heaitán. Oktiibuot lea Dutkanráddi dan 40 jagis juolludan 34 doavttirgádistipeandda, viđas dain leat oassin stuorit dutkanproševttas. Go guoská fáttáide, de NADDa čalmmustahtte sámi dutkamis daid árbevirolaš dutkanfágaid, muhto mañnil leat sámi dutkanprográmmat beroštan fáttáin ja váttisvuodačuolmmaid mat guoskkahit eambo humanisttalaš ja servodatdiedalaš fágaid. Sámegeillii maid lea biddjon eambo fuomášupmi buot prográmmain. Dat guoská maid daid smávva sámi gielaid- ja kultursurggiide, ja dađistaga lea juolluduvvon ruhta maiddá proševttaide main lea sámi giella ja kultuvra olggobealde Norgga, mii lea leamaš dutkanguovlun. Earenoamášvuohhta dutkanrádi guottuin sámi dutkama ektui lea ahte 1976 rájes otnáži leat juolluduvvon ruđat bisánkeahttá, maiddá “gaskaáigodagaid” gaskal prográmmaid. Humanisttalaš ja servodatdiehtaga dutkamiin ja muđui dutkanrádiid sikkobealde ii leat leamaš dábalaš ahte fuolahit vai šaddá kontinuiehta surggiin, main leat leamaš áigeráddjejuvvon prográmmat. Statistihka lea ráhkaduvvon earenoamážiid dán artihkkalii iige lea almmuhuvvon ovdal. Muhtin válljejuvvon proševttat dan guovtti mañemus prográmmas ovdanbuktojuvvojit rámmaid siste.

Kapihtal čuvge sámegeiela lávdama, viidodaga ja dási ipmilbálvalusain Norgga girkus. Statistihkkavuodus leat dieđut, mat leat earenoamážiid vižžon dan golmma davimus bismagottiin 2012 rájes, ja Stáhta guovddášdoaimmahaga (SGD) girkolaš jahkestatistihkas. 2014 diedihedje gávccádasoassi searvegottiin Nidarosas, njealjádasoassi Lulli-Hålogalándda searvegottiin ja bealli Davvi-Hålogalándda searvegottiin ahte leat geavahan sámegeiela ipmilbálvalusdoaimmain jagi áigodagas. Lea mearkkašahtti lassánan 2012 rájes buot dan golmma bismagottis. Dasa lassin leat muhtin searvegottit golmma jagi áigodagas álgán sámegeiela fátmastit eanas ipmilbálvalusaide, dan sadjái go sámegeiella gullo dušše soaittähagas. Golmma jagi áigodagas lea heajos statistihkalašvuoddu, muhto mánja seammalágán dieđu mat čájehit ahte dat posiitiivlaš tendenssat eai leat dušše lunddolaš rievddadeamit. Dat rievddadit goitge ollu báikkálaččat, ja sámegeiela geavaheami viidodat lea goitge obbalaččat unnán. Norgga girku lea arena gos oainnusin dahká sámegeiela. Lea dušše dain sámi giellahálldašanguovlluin gos ipmilbálvalusat leat eambo sámegeiela geavahanarenan. Earret ovttá guovtti searvegotti, de lea sámegeiella dábálašgiellan hálldašanguovllus, muhto leat oalle stuora erohusat giellageavahandásis. Hástaluvo geahčadit odđa vugiid movt nannet giellageavahandási liturgiijas. Girkodulkabálvalus lea eaktun dasa ahte sámegeiella sáhtá geavahuvvot sártnis. Diet lea earenoamáš hástaleaddjin lullisámegeielas ja julevsámegeielas, go doppe váilot diekkár virggit. SGD girkolaš jahkestatistihka čájeha ahte Norgga girku obbalaččat lea nannosit sámegeiela hálldašanguovlluin, go mudui riikkadásis. Hálldašanguovllus ii leat nu stuora erohus searvegottiin, guovlluin gos sáhtá buohtastahhtit demografiija, muhto dat negatiivvalaš treanddat orrot goitge leamen heajubut. Sámegeiela hálldašanguovllus lea erohus das go dáppe oasálastet eanebut konfirmašuvdnii. Norgga girku sámegeiela geavaheapmi árvaluvvo váldot ovdán ráđdehusnammaduvvon lávdegottiin, mii geahčada sámelága giellanjuolgadusaid. Berre vuhtiiváldit dárbbuid, mat čatnasit sámegeiela ektui girkoeallimis go ráhkadit odđa girkoortnega Norgga girku. Ávžžuhuvvo viidásit ahte statistihkkabargu sámegeiela geavaheamis girkoeallimis jotkojuvvo, vai suorggi ovdáneami sáhtá čuovvolit ja movttiidahtti doaibmabijut dahkkojit ulbmilaččat.

Guorahallamat Norggas lea čájehan ahte álbmoga bátne dearvvašvuodda lea buorránišgoahtán daid maŋemus jagiid. Orru dego nu ahte erohus bátne dearvvašvuodas davvin ja lulde riikkas lea šaddame ovttá dássásazžan. Almmolaš bátne dearvvašvuoda lohkomateriála pasieanttain nuorabut go 19 jagi, lea buori guvlui rievdamme suohkaniin, gos leat ollu sápmelaččat. Bátne doavttirdilli Finnmárkkus lea mearkkašahtti ollu buorránan 2004 rájes. Dál (2015) leat buot bátne doavttirvirggit fylkkas virgáiduvvon. Árvvoštallet ahte dat lea okta sivva buoret bátne dearvvašvuodii álbmogis. Nubbi váldosivva bátne dearvvašvuoda posiitiivvalaš rievdamii mánáin ja nuorain lea jáhkkinis danne go leat leamaš eastadandoaimmat ja dearvvašvuoda ovddideaddji doaimma, t masa Finnmárkku bátne dearvvašvuodabálvalusas lea čielga fokus. Dearvvašvuodadirektoráhtta ja Finnmárkku fylkkasuohkan leat ekonomalaš juolludemiiiguin dahkan vejolažžan vuđolaččat dutkat álbmoga bátne dearvvašvuoda muhtin válljejuvvon suohkaniin Finnmárkkus. Lea vurdojuvvon ahte go dieid iskkademiid bohtosat leat gárvásat, de sáhtá dutkojuvvon máhtu atnit ávkin eastadandoaimmaide ja sámi álbmoga bátne dearvvašvuoda ovdánahtimii.

Rávvagat

Sámegiela oahpahusa dilli skuvllas sáhtá leat gitta guovtti eará áššis maid lea guorahallan dán artihkkalis: Oahpponeavvodilli sámegiela oahpahas ja oahpahas sámegiela, ja fylkkamánniid bearráigeahčut sámegiela oahpahas. Vaikko oahpponeavvodilli vuoddoskuvllas lea buorránan majimuš njeallje jagi, de leat ain stuorra váilevašvuodat. Bearráigeahččamiin Oslos ja Akershusas ja Nordlánddas bohtet láhkarihkumat ovdan ja sami oahppiid vuoigatvuohta oazžut oahpahas sámegiela ii ollašuvvan. Njeallje bearráigeahččama Finnmárkkus čájehit ahte golbma gieldda ja okta joatkkaskuvla čadahit sámegiela oahpahas dohkálaš vuogi mielde. Eará fylkkain ii leat bearráigeahččan sámegiela oahpahas. Datge lea miellagiddevaš gávnnus.

Dán artihkkalis leat ovdanbuktán loguid sin bargočatnašumis geat leat heaitán joatkkaskuvla oahpus. Analysa sáhtášii joatkit nu ahte háhká loguid maiguin sáhtá buohtastahttit bargočatnašumi olbmuiguin geat *leat* čadahan joatkkaskuvlla ja olbmuiguin geat leat čadahan universitehta- dahje allaskuvla oahpu. Man stuora oassi leat barggus ja makkár ealáhusain barget dat olbmot? Heaitin joatkkaskuvla oahpus lea veaháš vuollelis stuora gávpogiin go muđui riikkas. SED-guovllus eai leat stuora gávpogat, muhto guovlluin Muđui davvin ja Lullija Gaska-Norggas gal leat. Sáhtášii dan vuodul guorahallat lea go sivvan erohusaide mat leat joatkkaskuvla heaitimis nugo oaidnit 3. kapihttalis, njuolgut dat ahte gos leat ja eai leat gávpogat.

Finmaarhken fylhkenálma jih Nordlaanten fylhkenálma tjuerieh maahtoelutnjemebarkojne jáerhkedh saemien maajhõõheptimmielohkehtæjjide. Barkoe tjuara fokusinie utnedh dovne maajhõõheptimmiedidaktihkem, átnoem tekniikeles dírregijstie jih saemien gielem, jih tjuara aaj aalkoalmetjedimensjovnem gorredidh maajhõõheptimmesne. Vierhtieh tjuerieh maahtoelutnjemasse gáávnesidh. Sæjhta nuhteligs árrodh álkoelaantese vuortasjidh gusnie hijven vuesiehtimmieh gáávnesieh guktie hijven maajhõõheptimmieh tjiirrehte. Tjuara mieriekríevenasside gorredidh dejtie mah maajhõõheptimmieh faalehtieh guktie dah maehtieh gukchiebasse soejkesjidh gosse edtjeh MØ-barkijh seehtedh. Biévnesh maajhõõheptimmieh goh lierehtimmieaalle tjuerieh báetedh dovne skuvleaahteridie jih sliektide. Refusjovneáesie skuvleaahteridie saemien maajhõõheptimman tjuara tjarke læssanidh. Saemien maajhõõheptimmesne dejtie ellen nõöremes learoehkidie akte klahke byöroe viehkine árrodh lierehtimmesne dáastojeskuvlen luvnie. Tjuara aktem ulmiestuvrelldh maahtoelutnjemem tjiirrehtidh saemien maajhõõheptimmie-lohkehtæjjide, ij goh unnemes dan ávtteste vaenie jallh ij naan kuvsjefaalenassh maajhõõheptimmiedidaktihkesne lohkehtæjjaõõheptimmie. Saemien learohkh mah álkoelaantesne ároeminie byöroe seamma reaktam utnedh lissie saemienlierehtimmieh áadtjodh naemhtie goh nõörjen learohkh mah álkoelaantesne ároeh reaktam utnieh lissie nõörjenlierehtimmieh áadtjodh.

Vai kursalaččat galget oahppat doarvái sámegiela nu ahte sáhttet geavahit giela bargosajis, de de lea dárbu lágídit eanet 2. lohkanbaji kurssaid. Namuhuvvon áigodagas dušše okta giellaguovddáš lea lágídan dakkár kurssaid. Muhto giellaguovddášat leat jagiid mielde ožžon buriid vásáhusaid go leat váldán vuostá universitehta- ja allaskuvlaoahpahas jietna-govvastudio bokte, erenoamážit 2. lohkanbaji kurssain. Dákkár reaiddu berrešii geavahit eanet, ja dat sáhtá ovtastuvvot dainna mas giellaguovddášat leat hui čeahpít, namalassii čatnat giellaoahpahas praktihkalaš doaimmaide, ja ráhkadit arenaid gos studeanttat besset geavahit giellamáhtuset. Giellaguovddášat sáhttet maidái árvvoštallat ovtasbargat kurssaid lágídemiiin

ja geavahit jietna-govva-studio danne go muhtun giellaguovddáziidda maiddái álgokurssaide lea váttis háhkat oahpaheddjiid geain lea rivttes gelbbolašvuhta. Giellaguovddázat dáhttot diehttevaš bálgá álgokurssas universitehta dahje allaskuvlla eksámenii, diehttevašvuoda ruhtadoarjaga ektui ja maiddái universitehta ja allaskuvlla lágideami ja heiveheami ektui. Eaktu universitehtaovttasbarggus lea ahte kursalaččat ohcet dohkkehuvvot studeantan seamma láhkai go dábalaš studeanttat dahket. Logut čájehit ahte livččii stuora potentiála oažžut eanet studeanttaid eksámenii, jus sáhtášii álkidahttit bálgá dohkkehuvvot studeantan eksámenvuoigatvuodain. Vásáhusat čájehit ahte mángasiidda geat oasálastet álgokurssain mat lágiduvvojit Sámi allaskuvlla oahppoplána mielde, lea mendo váttis joatkit alit dási kurssaide. Oahppoplána berrešii heivehuvvot dasa mii gáibiduvvo joatkit 2. lohkanbaji ohppui. Munnje lea leamaš váttis ja áddjás bargu oažžut diehtit galle kursalačča leat váldán gelbbolašvuodaaddi eksámena allaskuvlla- ja universitehta dásis. Sihke Sámi allaskuvla ja UiT berrešedje registreret giellaguovddáziid kurssaid studeanttaid dan láhkai ahte livččii vejolaš oažžut dákkár dieduid. Gelbbolašvuodaaddi kurssat leat divrasat danne go dat gáibidit ollu oahpaheadjediimmuid. Giellaguovddázat ožžo jagiid 2009–2013 ruhtadeami kurssaide Sámi allaskuvlla Viđa jagi giellaprográmma bokte. Rávesolbmuid oahpahusprográmma ruhtadii Sámeálbmot foanda. Jagi 2013 rájes lea Sámediggi juolludan doarjaga dákkár kurssaide giellaguovddáziid aktivitehtadoarjaga bokte. Studeanttat geat čuvvot kurssaid, leat beassan ohcat stipeandda Sámedikkis. Oktiibuot Sámediggi juolluda ollu ruda dasa. Berrešii ráhkaduvvot statistihka das man ollu ruhta juolluduvvo dákkár kurssaide juohke jagi, vai oččošii visogova das man ollu resurssat mannet dasa, ja beasašii maiddái árvoštallat mo sáhtášii geavahit ruđaid buoremusat.

Dutkanrádi veahkki oažžut huksejuvvot sámi dutkanbirrasiid ja rekrutteret sámi dutkamii humaniora ja servodatdiehtagis lea leamaš mearkkašahti. Álggos ángirušše earenoamáziid studeantstipeanddaid, prográmmaid bokte mas hui čielgasit oččodedje ovttaskasdukkiid, stipendiáhtaid ja ášahusdoarjagiid, gitta suorit doaresfágalaš prošeavttaide, main árjjat ledje heivehuvvon sámi dutkandárbbuide. Dat leat leamaš veahkkin čatname lagat oktavuodaid sámi dutkanbirrasiin Norggas. Earenoamášvuhta Norgga ángiruššamiin lea ahte lea doaimman bisánkeahhtá 1976 rájes. Humanisttalaš ja servodatdiehadutkamis Dutkanrádis lea dušše dat friddja prošeaktadoarjja mii sáhtá čájehit sullasaš guhkesáigásaš doaimma. Lea duodai hállu ahte Dutkanrádi fas álggaha odđa prográmma sámi dutkamii go dálá prográmma loahpahuvvo. Leat mávssolaš váttisvuodačuolbma sámi servodagas maid humanisttalaš ja servodatdieha prográmma okto ii sáhte gokčat. Dan dihte berre Dutkanrádi álggahit prográmma fáttaide ja váttisvuodačuolmmaide earret eará stuora osiin dálkkádat-, biras- ja boazodoalldutkamis, nugo Sámediggi ja dat maŋemus dutkandieđáhus leat sávvan¹.

¹St. died. nr. 18 (2012-2013) *Guhkes linnjåt – máhttu addá vejolašvuodaid* dadjet iežaset prográmmačilgehusas ná: Lea mearrideaddjin ahte álgoálbmogiin lea vejolašvuhta viidásit fievrredet iežaset máhttu ja gelbbolašvuoda vuodđun váikkuheapmái ja oassin dan obbalaš servodatovdáneapmái, earenoamáziid davviguovlluin. Diet guoská sihke ekonomalaš, kultuvrralaš, ealáhuspolitihkalaš ja resursa- ja geopolitihkalaš rievdamemiide. Diet guoská rievdamiidda dálkkádagas, ekologijjas, luonddus ja birrasis davvin. Lea seammás dehálaš ahte dát máhttu lea searvvis máhttovdáneamis mudui ja lea leamaš olámmuttos hálddašeamis ja ealáhusain.

Loahpas ávžžuhit ahte Norgga girku joatká čohkket ja analyseret statistihka girkoallima sámegeiela geavaheamis. Go lea buorre diehtu suorggi manus, de Norgga girkus lea buoret vejolašvuohta identifiseret ja ulbmillaččat bidjat doaimbajibuid mat nannejit sámegeiela giellageavahusdili daid čujuhusaid mielde mat jo leat biddjon. Statistihkamateriála mii lea vižžon golbma davimus bismagottis addá vuodu viidábut analysai go masa lea leamaš sadji dán artihkkalis, ovdamearka dihte mii guoská gástii, konfirmašuvdnii, vihaheapmái, hávdádeapmái, Sámeálbmot beaivái ja juhkkovuvvon sámegeielat girjjálašvuhtii. Joatka statistihkkabargus sáhtá maiddá veardidit geahččat lagabui dieid statistihkamateriálaid.

Bátne dearvvašvuoda birra máhttu, ja vejolaš erohusat ja sivvaoktavuođat, leat maid dárbbaslaččat go galgá sáhttit plánet ja ovdánahttit bátne dearvvašvuodabálvalusa. Guovddáš doaimmá bátne dearvvašvuodabálvalussii berre leat ahte sáhtá fállat ovttá dássásaš bátne divššárfálaldaga buot iešgudetlágán joavkkuide, geain lea iešgudetlágán eallinvuohki kultuvrra ja ealáhusaid ektui. Mearrádušat, mat čuhcet dearvvašvuhtii, maiddá bátne dearvvašvuhtii, mearriduvvojit olggobealde dearvvašvuodabálvalusaid váldo ovddasvástádusguovlluid. Danne lea ovttasbargu, vuoruheapmi ja oktasaš áŋgiruššamat buot suohkana ja stáda ásašusaid ja álbmotdearvvašvuoda eaktodáhtolaš organisašuvnnaid gaskas mearrideaddjin dasa. Go dainna gálgá lihkestuvvat, de lea dárbu dutkojuvvon máhttui, mii sáhtá addit vuodu bargat riehta. Dearvvašvuodabálvalus galgá leat vuodduduvvon ja heivehuvvon juohke ovttaskas olbmo dárbei. Dat sáhtá buoridit vejolašvuoda buori orala dearvvašvuoda boahhteáiggis, mii lea dássedit juohkásan sámi álbmogii.

Sisdoalu

1	Mandáhtta ja vuodus	14
1.1	Ladastallanjoavkku mandáhtta	14
1.2	Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki	15
1.3	Máhttovuodu dárkun	15
1.4	Guorahallanjoavku	16
2	Sámegeiella vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpahasas	17
2.1	Sámegeielat skuvllas	17
2.2	Láhkabuvttus ja oahppoplána	18
2.2.1	Vuoddoskuvlla láhkabuvttus	18
2.2.2	Joatkkaoahpahasas láhkabuvttus	18
2.2.3	Oahppoplánabuvttus	19
2.3	Sámegeielat vuoddoskuvllas	19
2.3.1	Oahppit geain lea sámegiella fágan skuvllas	20
2.3.2	Oahppit geain lea sámegiella oahpahasgeiellan	20
2.3.3	Oahppiidlohku Sámegeielas vuosttasgeiellan	21
2.3.4	Sámegiella vuosttasgeiellan ja sámegiella oahpahasgeiellan	21
2.3.5	Oahppiidlohku Sámegeielas nubbingiellan	22
2.3.6	Oahppiidlohku Sámegeiella nubbingiellan 2:zis ja Sámegeiella nubbingiellan 3:zis	22
2.3.7	Sámegeiella hálddašanguovllu siskkobealde	23
2.4	Sámegiella joatkkaoahpahasas	26
2.4.1	Sámegiella vuosttasgeiellan joatkkaoahpahasas	27
2.4.2	Sámegiella nubbingiellan joatkkaoahpahasas	28
2.4.3	Oahpahas sámegillii	30
2.5	Oahpponeavvodilli	30
2.5.1	Oahpahas davvisámegillii	31
2.5.2	Oahpahas julevsámegillii	31
2.5.3	Oahpahas máttasámegillii	32
2.5.4	Oahpahas Sámegeielas nubbingiellan	33
2.5.5	Sámedikki oaidnu	33
2.6	Sámegeiella oahpahasas bearráigeahčču	34
2.6.1	Bearráigeahččuid sisdoallu	34
2.6.2	Bearráigeahččut Oslos ja Akershusas	36
2.6.3	Bearráigeahččut Nordlánddas	37
2.6.4	Bearráigeahččut Finnmárkkus	38
2.7	Hástalusat ja ávžžuhusat	40
3	Joatkkaskuvlla oahpu čadaheapmi	44

3.1	Sisdoallu.....	44
3.2	Eiseválddiid joatkkaskuvla oahpahusa vuoruheapmi.....	45
3.3	Čadaheapmi joatkkaskuvla oahpus	46
3.3.1	Álggahus	46
3.3.2	Heaitin oahppoprográmmaid ektui.....	48
3.3.3	Heaitin sohkabeliid ektui	50
3.3.4	Heaitin vuoddoskuvlapoeanǵaid ektui	52
3.3.5	Heaitin váhnemiid oahppodási ektui	53
3.4	Maid barget sii geat leat heaitán joatkkaskuvla oahpus?	54
3.4.1	Álggahus	54
3.4.2	Heaitin/váilevaš álgin.....	55
3.4.3	Makkár suorggis sii barget?	57
3.5	Konklušuvdna ja evttohus viidásit analysai	59
3.5.1	Konklušuvdna	59
3.5.2	Árvalusat viidásit analysaide	59
4	Saemien maajhõhpehtimmie	60
4.1	Aalkoe	60
4.1.1	Juridihkeles viedteldimmie	61
4.1.2	Maajhõhpehtimmien histovrije	61
4.1.3	Saemien maajhõhpehtimmie daan biejjien.....	62
4.1.4	Maajhõhpehtimmiefaalenassen daerpiesvoete	63
4.1.5	Strategeles soejkesje saemien maajhõhpehtæmman:	63
4.1.6	Maahtoedaerpiesvoete maajhõhpehtimmiemetodihkesne	64
4.2	Sisvege saemien maajhõhpehtimmesne	64
4.3	Evtiedimmie saemien maajhõhpehtimmeste dej minngemes luhkie jaepiej	65
4.3.1	Noerhtesaemien.....	66
4.3.2	Julevsamien	67
4.3.3	Áarjelsaemien	68
4.4	Galhkuve	70
4.5	Raerieh	71
5	Giellaguovddáziid rávesolbmuid oahpahus.....	72
5.1	Álggahus	72
5.1.2	Sámi giellaguovddážit Norggas.....	72
5.2	Rávesolbmuid sámeviel oahppu.....	73
5.2.1	Ii-gelbbolašvuodaaddi kurssat.....	74
5.2.2	Gelbbolašvuodaaddi kurssat	74
5.3	Universitehta ja allaskuvlla ovttasbargomálet	76
5.3.1	Universitehta dahje allaskuvla addá oahpahusa.....	76
5.3.2	Iežas lágidan kurssat, muhto universitehta dahje allaskuvlla eksámen.....	77

5.3.3	Čuolmmat ovttasbarggus allaskuvllain/universitehtain	81
5.3.4	Kurssaid ruhtadeapmi	82
5.4	Čoahkkáiigeassu ja rávven.....	83
6	Dutkanrádit – 40 jagi sámi dutkamii	87
6.1	Álgu.....	88
6.1.1	Mii lea dutkanprográmma?	88
6.1.2	Diehtomateriálat	88
6.2	Kronologalaš geahčadeapmi prográmmain ja ángiruššamiin.....	89
6.2.1	1981-1993.....	89
6.2.1.1	"Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra" (1981-1990).....	89
6.2.1.2	"Sámi/dáru dutkamát" (áŋgiruššansuorgi servodatdiehtaga siskkobealde 1983-93)....	93
6.2.2	1994-2000.....	93
6.2.2.1	Álgoálbmotfierpmádat.....	94
6.2.2.2	Ovdabarggut odda dutkanprográmmii - guorahallamat.....	95
6.2.2.3	Mii lea sámi dutkan - Dutkanrádis?.....	95
6.2.2.4	Doaibmaplána.....	96
6.2.3	Gosa šadde kvenat?	96
6.2.4	2001-2005.....	96
6.2.4.1	"Sámi dutkama prográmma" - duogáš.....	96
6.2.4.2	Prográmmaplána.....	97
6.2.4.3	Prográmma ruhtadeapmi ja doaimmaheapmi	98
6.2.4.5	Árvvoštallan	102
6.2.5	2005-2007 - guovtti prográmma gaskkas.....	102
6.2.6	2007-2016.....	103
6.2.6.1	"Sámi dutkama prográmma II" - duogáš.....	103
6.2.6.2	Prográmmaplána.....	103
6.2.6.3	Gaskamuddo árvvoštallan	107
6.3	Ovdáneapmi prográmmaid bokte – fokussuorggit.....	108
6.3.1	Bušehtat.....	108
6.3.2	Almmuhanpolicy.....	109
6.3.3	Rekrutteren.....	109
6.3.3.1	Sohkabealli rekrutteremis.....	110
6.3.3.2	Čearddalašvuohta – rekrutteren sápmelaččaid dutkamii	110
6.3.3.3	Čadaheapmi	111
6.3.4	Sámi dutkanbirrasat: huksen ja ovdáneapmi ášahusain.....	112
6.3.5	Fágaid nannen	113
6.3.6	Sáme giella	114
6.3.7	Smávva sámi giellaguovllut	115
6.3.8	Gaskkusteapmi	116

6.3.9	Dahkat riikkaidgaskasažžan	117
6.3.10	Sámi dutkanprográmmat Dutkanrádis heivehuvvon dárbbuid mielde	118
6.3.11	Departemeanttaid rolla	118
7	Sámegeiella Norgga girkus	120
7.1	Álgu	121
7.2	Duogáš – historjá ja dálá konteksta	122
7.2.1	Historjjálaš ovdánanmearkkat Norgga girku sámegeiela bargguin	122
7.2.2	Norgga girku ja sámegeiella dál – organiseren, giellapolitihkka ja lágat	123
7.3	Statistihkka sámegeiela geavaheamis Norgga girkus	125
7.3.1	Geográfalaš lávdan / man galle searvegotti main lea sámegeielat oassi ipmilbálvalusain ..	126
7.3.2	Ipmilbálvalusaid hivvodat main sámegeiella lei oassin jagi mielde – proavássuohkana dásis	128
7.3.3	Ipmilbálvalusaid hivvodat, main lea sámegeielat oassi jagi mielde – searvegottiiddási....	131
7.3.4	Ovdánansárgát ossodatstatistihka čuovggas	133
7.3.5	Sámegeiela giellageavahandási ovttaskas ipmilbálvalusas - deaddu sámegeiela hálddašanguovllus	134
7.3	Maid muitala obbalaš girkostatistihkka Norgga girku sajádagas ja mearkkašumis sámi servodagas?	140
7.4	Čoahkkáigeassu, hástalus ja ávžžuhusat	143
8	Bátnedearvašvuotta sámi álbmogis Finnmárkkus	147
8.1	Duogáš	147
8.2	Áigumuš ja artihkkala ráddjen	148
8.3	Álbmotdiedut bátnedearvašvuodas Norggas ja Davvi-Norggas	148
8.4	Sámi álbmoga bátnedearvašvuoda dutkama dahkat áigequovdilin	149
8.5	Davvi bátnedearvašvuoda prošeakta	149
8.6	Čielga mearkkat buorránan bátnedearvašvuodas davvin	150
8.7	Bátnedoavttirdilli Finnmárkkus	153
8.8	Sámi oassemearri bátnedoavttirohppui	154
8.9	Boahttevaš dárbu dutkojuvvon máhttui sámi álbmoga bátnedearvašvuodas Norggas – čoahkkáigeassu ja ávžžuhusat	154
9	Sámi logut	156
9.1	Álggahus	156
9.2	Muhtin mearkkašumit tabeallaide	156

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš ladastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuoddosa.

1.1 Ladastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš ladastallanjoavku galgá juohke jagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit raportta Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajiidgeahčastaga ja árvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuoddu jahkásaš bušehttabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Ladastallanjoavku galgá ságaškuššat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhtá bovdet ja oassálastit fágalaš konferánsain, seminárain ja eará sullásaš lágideimiin. Ladastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dadistaga buoridit jahkásaš raporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinguiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkit buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadit čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullelaš dataid ja árvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbargguid dieduid vuodul.

Ladastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaš statistihkaid ja dárbbalaš dataid ja dieduid raportta ráhkadeapmái.

Ladastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš raporttain. Fáttát maid sáhtá leat áigequoddil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuoda ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografija, dienas
- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálddašepmi, ávnnaslaš kulturuođu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábalaš kultuvra, dákko bakte dáiddašlájá, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ášahusovdáneapmi

Ladastallanjoavku sáhtta cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuoddosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan.

Ladastallanjoavkku sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekŋudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Rádddehusas dahje Sámedikki sáhttet leat.

1.2 Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuoigatvuohta ahte singuin galgá ráddádallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuoigatvuohta lea sis *ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra iešheanalis stáhtain* 6. artihkkala mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda ollásuhttimis das ahte ráddádallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttaamelašvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvot ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.
- Láhččet vejolašvuoda ovdánahttit guimmešduoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojit.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttinárbbuid birra.

Ráddádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvot ná 5. paragrafas bivstevaš čoahkkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoahkkimat gaskal sámi áššiid stáhtarádi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtarádi searvá čoahkkimiidda dárbbu mielde. Bivstevaš jahkebeallasaš čoahkkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaimbi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš čoahkkimat gaskal Sámedikki ja departemeanttaid gaskasaš sámi áššiid ovttahttinlávdegotti. Čoahkkimiin galget earret eará boavttevaš áigodaga áigeguovdilis sámepolitihkalaš áššiid.

1.3 Máhttovuodu dárbbun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráddádallanvuogádaga 8. paragrafa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuodu dárbbuid. Máhttovuodu birra čuožžu ná:

- Gielda- ja guovlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovtta fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámi statistihka vuodul jahkásaččat ovddida raporta sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihto áššiid birra leat ráddádallamat ja ráddádallamiin sámi servodaga ovddidandárbbuid birra ovttastahttinlávdegotti. Čoahkkimiin gaskal sámi áššiid stáhtačáliliid ja Sámediggepresideanta.
- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oavivildit ahte čielggadeapmi dárbbasuvvo vai nanne árvvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejit

diedihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráddádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttamielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojit fuolahit dieduid ja ávdnasiid mat dárbbášuvvojit čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvidahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttas nammadit jodiheaddji, nubbinjodiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjoavkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal, jodiheaddji (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nubbinjodiheaddji (Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norgga árktaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Else Grete Broderstad (Sámi dutkamiid guovddáš, UiT Norgga árktaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Paul Inge Severeide (Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)

Kevin Johansen (Nordlánda Universitehta-Universitetet i Nordland)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

2 Sámeigiella vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahusas

Torkel Rasmussen, vuosttasamanueansa. Sámi allaskuvla Guovdageaidnu

Čoahkkáigeassu

Fágas Sámeigiella nubbingiellan vuodđoskuvllas lea oahppilohku mearkkašahttit geahppánan skuvlajagi 2005/06 rájes. Artihkal čájeha ahte geahppáneapmi dáidá leat bisánan ja stáddásmuvvan vuollegut dásis go ovdal. Máttasámeigiela geahpideapmi lea dattetge fuolastahtti. Boahká maid ovdan stuorát geahppáneapmi fágas Sámi vuosttasgiellan. Fuopmášahtta erenoamážit erohusa mii lea ihtán oahppilohku oahppiin geat ožžot oahpahusa Sámeigiella vuosttasgiellan ja oahppiin geain lea sámeigiella oahpahusgiellan. Eanet oahppit ožžot dađistaga oahpahusa Sámeigiella vuosttasgiellan almmá oáččukeahtta oahpahusa sámeigillii eará fágain.

Logut mat čájehit oahpponeavvuid gokčanmeari oahpahusas mii addo sámeigillii, čájehit ahte dilli lea veahás buorránan manimus njeallje jagi. Muhto erenoamážit mátta- ja julevsámeigielas ferte ain gohčodit dili kritihkalažžan dannego oahppiin eai leat oahpponeavvut eanaš fágain vuodđoskuvllas.

Geahčadeapmi Fylkkamáneammáha bearráigeahččanraporttain sámeigiella oahpahusa bearráigeahčuin, čájehit láhkarihkumiid buot bearráigeahčuin Nordlánddas ja Oslos/Akershusas. Finnmarkkus leat buot bearráigeahččanraporttat aivve positiiva. Ii leat čađahuvvon bearráigeahču eará fylkkain.

2.1 Sámeigielat skuvllas

Dán artihkkalis giedahallá ovddimusat sámeigielaid oahpahusa Norgga vuodđoskuvllain ja joatkkaoahpahusas manimus vihtta jagi. Dat máksá skuvlajagiid 2010/11 rájes gitta 2014/15 rádjái. Muhtimin geahččá maiddá guhkibuš maŋos čájehan dihte ovdáneami treanddaid.

Sámeigiela geavaheapmi oahpahusas lea regulerejuvvon oahpahuslágas ja vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa oahppoplánabuktosis - Máhttoloktemis. Dan dihte ovdanbuktojit 2. kapihttalas oanehaččat guovddáš oasit das mii lágas ja oahppoplánain daddjojuvvo sámeigiela birra.

Oahpahuvvo golmma sámeigillii ja sámeigielas vuodđoskuvllas: davvi-, julev- ja máttasámeigillii ja –gielas. Sáhtta maid oahpahit dan seammá golmma sámeigielas ja sámeigillii joatkkaoahpahusas. Dán artihkkala 3. kapihttalas addá dievaslaš geahčastaga oahppiid loguin geain lea oahpahus sámeigielas dahje sámeigillii vuodđoskuvllas. 4. Kapihttalas buktá ovdan loguid joatkkaoahpahusa sámeigiella oahpahusas, ja 5. kapihttalas giedahallá oahpponeavvodili oahpahusas sámeigillii ja daid iešgudetge sámeigiella nuppigiella molssaevttuin.

Fylkkamánnemáhat bearráigeheččet sihke oahpahusa vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahusas, ja maiddá skuvllaid oahpahusa sámegielas ja sámegillii. Artihkkala 6. kapihttalis guorahállá daid bearráigeahčuid sámegiela oahpahusas mat leat dahkkon manjimus njeallje jagi.

2.2 Láhkabuvttus ja oahppolána

2.2.1 Vuodđoskuvlla láhkabuvttus

Oahpahuslága § 6-2 nanne ahte Sámi guovlluin lea buot vuodđoskuvlla ahkásaččain vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegillii ja sámegielas. Olggobealde sámeguovlluid lea oahppiin vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegillii jos logi oahppi váhnemat gáibidit dakkár oahpahus. Go oahpahus lea álggahuvvon, de ii sáhte loahpahit oahpahusa nu guhká go joavkkus ain leat unnimusat guhtta oahppi.

Sámi guovlu lea oahpahuslága § 6-1:s meroštallon leat Sámeigiela hálddašanguovlu² ja eará gielddat dahje oasit gielddain maid ráđdehus lea mearridan gohčodit Sámi guovlun. Ii oktage guovlu Sámeigiela hálddašanguovllu olggobealde lea meroštallon Sámi guovlun. Danne oahpahuslága mearráduosat sámi guovlluid várás gustot otná beavvi dušše Sámeigiela hálddašanguovlui, ja joatkagis geavahuvvo doaba Hálddašanguovlu.

Hálddašanguovllu gielddat sáhttet mearridit ahte buot oahppit vuodđoskuvllas galget oažžut oahpahusa sámegielas. Golbma gieldda leat dahkan dakkár mearráduosa mii ain lea fámus: Unjárga, Kárášjohka ja Guovdageaidnu. Dáid gielddain lea sámegiela, muhtin vejolaš molssaevttus, geatnegahtton fága buot oahppiin gieldda vuodđoskuvllain.

Sámi guovlluid olggobealde lea vuodđoskuvllaahkásaš sápmelaččain vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas (oahpahuslága § 6-2, 5. ladas). Dát mearkkaša ahte sámi mánáin lea individuála vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas, muhto sis ii leat vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegillii eará fágain go sámegielas. Sápmelaččat leat lága § 6.1:s meroštallon leat “olmmoš guhte sáhtá čálihuvvot sámi jienastuslohkui... .. ja mánát daidda geat sáhttet sisačálihuvvot”.

Lágas maid nannejuvvo ahte: “Departemeanta sáhtá láhkaásahusaid bakte mearridit molssaevttolaš oahpahusvugiid go oahpahusa ii sáhte fállat skuvlla iežas oahpaheddjiiguin”. Dainna lea rahpan vejolašvuođa geavahit gáiddusoahpahanvugiid sámegiela oahpahusas main oahpaheadji ja oahppit eai leat fysalaččat seammá luohkkálanjas, muhto gulahallet dihtora bokte.

2.2.2 Joatkkaoahpahusa láhkabuvttus

Oahpahuslága § 6-3 deattuhuvvo ahte sápmelaččain joatkkaoahpahusas lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegielas. Dát vuoigatvuohta gusto olles riikii, iige jávkka váikko skuvla ii nagat gávdnat oahpaheadji sámegielas. Seammáláhkai go vuodđoskuvlla oahpahusas das daddjo ahte: «Departemeanta sáhtá mearridit láhkaásahusaid molssaevttolaš oahpahusvugiide go oahpahusa ii sáhte fállat skuvlla iežas oahpaheddjiiguin.» Dan dihte lea joatkkaskuvllain geatnegasvuohta lágidit sámegiela oahpahusa omd. gáiddusoahpahussan.

Oahppiin joatkkaoahpahusas ii leat vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegillii eará fágain. Muhto Máhttodepartemeanta sáhtá mearridit ahte: “soames skuvllat galget fállat oahpahusa sámegielas dahje sámegillii dahje sierranas sámi fágain joatkkaskuvllas soames kursain dahje

² Sámeigiela hálddašanguovllus leat gielddat: Unjárga, Deatnu, Kárášjohka, Porsángu, Guovdageaidnu, Gáivuotna, Loabát, Divtasvuodna, Raarvihke ja Snoasa.

soames joavkkuide.” Dálá dilis fylkkagielddat oamastit eanaš joatkkaskuvllaid ja oahpahuslága § 6-3:s daddjojuvvo ahte: “Fylkkasuokhan sáhtta maiddá fállat dákkár oahpahusa”. Fylkkagielddaid skuvllain lassin leat maid guokte Sámi joatkkaskuvlla Kárášjogas ja Guovdageainnus.

2.2.3 Oahppoplánabuvttus

Oahpahuš almmolaš vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahušas lágiduvvo juogo *Máhttolokten* dahje *Máhttolokten Sápmi* oahppoplánabuktosa mielde. Hálddašanguovllus galget buot almmolaš vuodđoskuvllat lágidit oahpahuš *Máhttolokten Sámi* mielde. Oahppoplánabuktosis lea ovddiduvvon oahppoplánaid maid mielde sáhtta oahpahit sámegiela golmma molssaevttu mielde vuodđoskuvllas (*Udir 2013-1; 2013-2*): *Sámegiella vuosttasgiellan, Sámegiella nubbingiellan 2* ja *Sámegiella nubbingiellan 3*. Eanaš oahppit geat ožžot oahpahuš *Sámegiella vuosttasgiellan*, ožžot maiddá oahpahuš eará fágain sámegillii. Joatkkaoahpahuš várás lea vel ovddidan njealját molssaevttu *Sámegiella nubbingiellan 4*, mii lea oaivilduvvon oahppiide geat eai leat ožžon oahpahuš sámegiella vuodđoskuvllas. Sámegiela vuosttasgiellan ulbmil čilgejuvvo ná oahppoplánas:

Fága sámegiella vuosttašgiellan galgá ovdánahttit ohppiid giellagelbbolašvuoda iežas návccaid ja evttuid mielde. Njálmmálaš gálggat ja lohkan- ja čállingelbbolašvuodta leat iešalddis mihttomearrin seammás go leat dárbbalaš vuodđun oahppamii buot eará fágain buot ceikkiin. Fága galgá movttiidahttit lohkan- ja čállinmiela, ja leat mielde ovddideame buriid lohkanstrategiijaid. (Udir 2013-1)

Sámegiella nubbingiellan lea oaivilduvvon oahppiide geain ii leat sámegiella eatnigiellan, eaige leat oahppan sámegiela ovdalgo álget skuvlii. Sámegiella nubbingiellan 2:žis lea stuorat áigumušat go sámegiella nubbingiellan 3:žis, muhto seammá diibmomearri. Sámegiella nubbingiellan 2 lea oahppoplána mielde:

... dat molssaektu mii addá buoremus giellamáhtu nubbingiella go lea čadahan visot oahpahuš, ja dán molssaevttu válljen vuodđoskuvllas bidjá vuodu oahppi doaibmi guovttegielalašvuhtii. (Udir 2013-2)

Sámegiella nubbingiellan 3 namahuvvo molssaektun oahppiide geat eai máhte veaháge sámegiela go álget oahpahallat fága. Danne jáhkká oahppiide leat ávkkálažžan geavahit eanet áiggi oahppat sámegiela. Oahppit geat álget sámegiela oahppat loahpas mánáidskuvllas dahje easka nuoraidskuvllas, ožžot maid oahpu dán molssaevttu mielde. Ii leat mihttomearrin ahte oahppit šaddet guovttegielagin. *Sámegiella nubbingiellan 4* lea oaivilduvvon joatkkaoahpahuš oahppiide geain ii leat leamaš oahpahuš sámegiella vuodđoskuvllas. Oahpahuš vuosttas háve dán oahppoplána mielde dán skuvlajagi. (Udir 2013-2; 2015-1.)

2.3 Sámegiella vuodđoskuvllas

Dán vuollekapihttalii leat logut vižžon Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas internehtas (Grunnskolen informasjonssystem på internett) ja sáddejuvvon Oahpahušdirektoráhtas (GSI 2014; Udir 2015-1). Muhtin logut leat vižžojuvvon *Sámi logut muitalit* ovddet girjiin (Todal 2011; 2012).

2.3.1 Oahppit geain lea sámegiella fágan skuvllas

Tabell 2.1 Oppalaš oahppiidlohku geain lea sámegiella fágabiirres

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Oktiibuot	3055	2245	2153	2126	2126	2116
Davvisámegiella	2844	2058	1987	1933	1947	1943
Julevsámegiella	88	96	72	98	93	99
Sørsamisk	123	91	94	95	86	74

Tabell 2.1 čájeha ahte sámegiella oahpahusa oahppiidlohku lea geahppánan logiin oahppiin ovddet jagis. Julevsámegiella oahpahusa oahppiidlohku lea ges lassánan gudain oahppiin dahje 6,5 proseanttain. Máttasámegiella lea geahppáneapmi 12 oahppi dahje 14,0 proseantta. Sámegiella oahpahusa oahppiidlogu geahppáneapmi lea mearkkašahti skuvlajagi 2005/06 maŋŋá. Dat lei maŋimus jahki go boares oahppoplána geavahuvvui. Todat (2011; 2012) lea ságaškuššan dán ášši vuodlaččat ovdal. Dan dihte guorahallá dás ovdáneami maŋimus vihtta jagi. Geahppáneapmi 2010/11 rájes lea 129 oahppi dahje 5,7 proseantta. Go váldá vuhtii das ahte vuoddoskuvlla oahppiidlohku geahppána 5,3 proseanttain Davvi-Norggas (GSI 2014), de veadjá leat nu ahte sámegiellaid oahpahusa dilli dál lea stáđásmuvvan, muhto vuollegeappo dásis go ovdal. Loguin boahtá muđui ovdan ahte maŋosmannan guoská sihke davvi- ja máttasámegillii, muhto oahpahus julevsámegiella lea lassánan golmmain oahppiin dahje 3,1 proseanttain dán viđa jagi áigodagas. Máttasámegiella oahpahusa geahppáneapmi lea 17 oahppi dahje 18,7 proseantta. Dan sáhtá gohčodit stuorra geahppáneapmin.

2.3.2 Oahppit geain lea sámegiella oahpahusgiellan

Logut tabeallas vulobealde lea sámegiella oahpahusa ollislaš oahppilogut vuoddoskuvllas beroškeahhtá das leago oahpahusgiella máttá-, julev- dahje davvisámegiella. Sierra logut máttá-, julev- ja davvisámegiella eai leat leamaš fidnemis.

Tabell 2.2 Vuoddoskuvlla oahppiidlohku geain lea sámegiella oahpahusgiellan

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Oktiibuot	977	893	855	873	822	812

Tabell 2.2 čájeha ahte 812 oahppis lei sámegiella oahpahusgiellan vuoddoskuvllas skuvlajagis 2014/15. Lohku geahppána logiin oahppiin dahje 1,2 proseanttain ovddet jagis. Maŋimus vihtta jagi lea oahppiidlohku geahppánan 893 oahppis 812 oahppái. Geahppáneapmi lea 81 oahppi dahje 9,1 proseantta. Skuvlajagis 2005/06 gitta dán jahkái lea geahppáneapmi 165 oahppi dahje 16,9 proseantta. Skuvlajagi 2003/04 lei 1057 oahppis sámegiella oahpahusgiellan Norgga vuoddoskuvllain. Dát lea stuorámuš oahppiidlohku mii goassege lea leamaš. Geahppáneapmi skuvlajagis 2003/04 gitta skuvlajahkái 2014/15 lea 245 oahppi dahje 23,2 proseantta. Dán ferte

gohčodit stuorra geahppáneapmin. Muhtin muddui sáhhtá čilget geahppáneami dainna ahte dál leat uhcit mánnájoavkkut muhtin guovddáš sámegeilat báikkiin. Logut čájehit dattetge ahte uhcit mánát ožžot dál oahpahusa sámegeielas beaktilis oahpahuovuigi mielde go 2000-logu álggus. Das lea negatiiva váikkuhus sámegeiela ovdáneapmái, ja lea ášši maid galggašii guorahallat dárkileappot.

2.3.3 Oahppiidlohku Sámegeielas vuosttasiellan

Oahpahu addo sihke Máttá-, Julev- ja Davvisámegeiela vuosttasielas Norgga vuoddoskuvllain.

Tabell 2.3 Vuoddoskuvlla oahppiidlohku geain lea Sámegeiella vuosttasiellan

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Oktiibuot	998	971	940	930	916	915
Davvisámegeiella	953	923	895	879	877	878
Julevsámegeiella	29	29	25	30	19	22
Máttásámegeiella	16	19	20	21	20	15

Tabell 2.3 čájeha ahte 915 oahppis lea oahpahu Sámegeielas vuosttasiellan vuoddoskuvllas. Lea geahppáneapmi ovttain oahppiin dahje 1,1 proseanttain ovddet jagis. Daid oahppiin 878 oahppis lea oahpahu Davvisámegeielas vuosttasiellan, 22 oahppis Julevsámegeielas vuosttasiellan ja 15 oahppis Máttásámegeielas vuosttasiellan.

Oahppiidlohku Davvisámegeielas vuosttasiellan lea geahppánan sihke 2005/06 rájes ja 2010/11 rájes. Jagi 2005/06 rájes lea geahppáneapmi 83 oahppi dahje 8,3 proseantta ja 2010/11 lea geahppáneapmi 66 oahppi dahje 6,8 proseantta. Oahppiidlohku Julevsámegeielas vuosttasiellan lea leamaš vulobeale 30 dán áigodagas, dat gahčai 19 oahppái diibmá ja lea dán jagi 22. Oahppiidlohku Máttásámegeielas vuosttasiellan lea leamaš birrasiid 20. De gahčai 20 oahppis 15 oahppái ovddet jagis dán jahkái. Geahppáneapmi lea 25 proseantta.

2.3.4 Sámegeiella vuosttasiellan ja sámegeiella oahpahuosiellan

Eanaš oahppiin geain lea oahpahu Sámegeielas vuosttasiellan, lea maid sámegeiella oahpahuosiellan. Dattetge eai leat oahppiidlogut geain lea oahpahu Sámegeielas vuosttasiellan ja sámegeiella oahpahuosiellan, seammá stuorát.

Tabell 2.4 Vuoddoskuvlla oahppiidlohku geain lea sámegeiella vuosttasiellan ja sámegeiella oahpahuosiellan

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Sámegeiella vuosttasiellan	998	971	940	930	916	915
Sámegeiella oahpahuosiellan	977	893	855	873	822	812
Erohus	21	78	85	57	94	103

Tabell 2.4 čájeha ahte dán jagi leat 103 oahppi geat ožžot oahpahusa Sámegeielas vuosttasgiellan, vaikko dain ii leat sámegeiella oahpahusgiellan. Erohus lea lassánan 21 oahppis skuvlajagis 2005/06. Maŋimuš vihtta jagi lea dat lohku molsašuddan olu, muhto olles áigge lohku lea leamaš mearkkašahtti stuorát go skuvlajagi 2005/06.

Lea áibbas eahpečielggas mas dat boahtá ahte eanet mánát dál ožžot oahpahusa Sámegeielas vuosttasgiellan almmá oaččokeahtá oahpahusa eará fágain sámegeillii. Sáhtá boahit das ahte oahpahus sámegeillii ii leat fidnemis ruovttugielddas dahje lagamus skuvllas. Veadjá maid leat nu ahte váhnemat välljejit dárogiela oahpahusgiellan mánáide vaikko oahpahus sámegeillii lea fidnemis. Dát lea fáddá maid galggašii guorahallat buorebut.

2.3.5 Oahppiidlohku Sámegeielas nubbingiellan

Oahpahus addo sihke Máttá-, Julev- ja Davvisámegeielas nubbingiellan Norgga vuoddoskuvllain.

Tabell 2.5 Vuoddoskuvlla oahppiidlohku geain lea Sámegeiella nubbingiellan

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Oktiibuot	2057	1274	1213	1196	1210	1201
Davvisámegeiella	1891	1135	1092	1054	1070	1065
Julevsámegeiella	59	67	47	68	74	77
Máttásámegeiella	107	72	74	74	66	59

Tabella 2.5 čájeha čielgga geahppáneami oahppiidlogus geain lea oahpahus Sámegeielas nubbingiellan vuoddoskuvllas 2005/06 rájes dán jahkái. Dán geahppáneami sivvan lea vuđolaččat ságaškuššan *Sámi logut muitalit 4 ja 5* girjjiin (Todal 2011; 2012: 108). Todal čujuha iežas artihkkaliin odđa oahppoplánabuktosii *Máhttoloktemii* ja árvvoštallá leago oahppoplána váikkuhan váhnemiid giellaválljemiidda. Tabella 5 čájeha maid ahte oahppiidlohku fágas Sámegeiella nubbin giellan vuoddoskuvllas lea leamaš viehka stádis maŋimuš njeallje jagi. Ovdde jagis dán jahkái lea uhca geahppáneapmi, ovcci oahppi dahje 0,7 proseantta. Sáhtá leat nu ahte fága maŋosmannan lea bisánan.

2.3.6 Oahppiidlohku Sámegeiella nubbingiellan 2:žis ja Sámegeiella nubbingiellan 3:žis

Dego ovdalge namuhuvvon, de lea vejolaš välljet guovtti Sámegeiella nuppingiellan molssaeavttu gaskkas vuoddoskuvllas. Sámegeiella nubbingiellan 2:žis lea nannosut gelbbolašvuodaulbmil go Sámegeiella nubbingiellan 3:žis. Danne sáhtá vuordit ahte oahppit geat välljejit Sámegeiella nubbingiellan 2:ža šaddá čeahpibun sámegeielas go oahppit geat välljejit Sámegeiella nubbingiellan 3:ža. Danne lea miellagiddevaš guorahallat mo oahppit juohkásit dáid molssaeavttuid gaskkas.

Tabell 2.6 Vuoddoskuvlla Sámegeiela nubbingiellan oahppiidlohku sirrejuvvon fágaplánaid ektui

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Nubbingiela oahppit oktiibuot	1285	1213	1196	1210	1201
Sámegeiella nubbingiellan 2	645	598	567	617	717
Sámegeiella nubbingiellan 3	640	615	629	593	484

Tabell 2.6 čájeha ahte maŋimuš golbma jagi lea leamaš ovdáneapmi mas eanet Sámegeiela nubbingiellan oahppit válljejit oahpahusa Sámegeiella nubbingiellan 2:ža oahppoplána mielde go Sámegeiella nubbingiellan 3:ža oahppoplána mielde. Skuvlajagi 2010/11 ledje oahppilohut mas á seamma stuorát. Skuvlajagi 2014/15 leat 59,7 proseantta oahppiin válljen Sámegeiela nubbingiellan 2:ža ja 40,3 proseantta Sámegeiela nubbingiellan 3:ža. Dan ferde atnit buorin go Sámegeiela nubbingiellan 2:žis lea nannosut gelbbolašvuodaulbmil go Sámegeiela nubbingiellan 3:žis. Dat fas mearkkaša ahte eanet oahppit go ovdal ožžot oahpahusa oahppoplána mielde mii addá sidjiide buoret sámegeielmáhtu.

2.3.7 Sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde

Professor Jon Todál čájeha *Sámi logut muitalit 5* girjjis muhtin oahppiidloguid Sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde skuvlajagi 2011/12. Vulobealde geavahuvvojit Todala logut ja logut skuvlajagis 2014/15 buohtastaddat ovdáneami maŋimuš njeallje jagi. Das lea sáhka vuoddoskuvlla oppalaš oahppiidlogus Hálddašanguovllus, oassi oahppiin geain lea sámegeiella fágabiirres ja leago oahppiin oahpahus Sámegeielas vuosttasgiellan dahje Sámegeielas nubbingiellan. Buohtastaddan dahkkojuvvo Hálddašanguovllus dannego dáppe lea vejolaš guorahallat man stuorra oassi oppalaš oahppiidlogus oažžu oahpahusa sámegeielas. Hálddašanguovllus sáhttet buot oahppit válljet oahpahusa sámegeielas. Danne mii diehtit gallsis sáhttet válljet sámegeiela. Hálddašanguovllu olggobealde lea vuoigatvuohta oažžut sámegeieloahpu čadnon dihto eavttuide, ja dan dihte eat diehtet gallsis devdet daid eavttuid. (Todál 2012: 111-13.).

Tabell 2.7 Hálddašanguovllu gielddaid oahppiidlohku jagi 2011/12, jagi 2014/15 ja nuppástusat dán áigodagas

	Oahppiidlohku gielddas 2011/12	Oahppiidlohku gielddas 2014/15	Nuppástus oahppiidlogus jagis 2011/12 jahkái 2014/15	Nuppástus proseanttas jagis 2011/12 jahkái 2014/15
Oktiibuot	2310	2268	-42	-1,8
Poršáŋgu	460	412	-48	-10,4
Karášjohka	366	327	-39	-10,7
Guovdageaindu	338	359	21	6,2
Deatnu	307	276	-31	-10,1
Snoasa	250	210	-40	-16,0
Divtasvuodna	203	211	8	3,9
Gáivuotna	192	219	27	14,1
Loabát	119	118	-1	-0,8
Unjárgga	75	78	3	4,0
Raarvihke	(55)	58	3	5,5

Tabealla 2.7 čájeha ahte vuodđoskuvlla oahppiidlogu Hálddašanguovllus geahppána 42 oahppiin jagis 2011/12 gitta jahkái 2014/15. Geahppáneapmi lea 1,8 proseantta. Lea aŋkke nu ahte Sámegeiela hálddašanguovlu viiddiduvvui go Raarvihke giella Davvi-Trøndlágas máttasámegeiela guovllus šattai hálddašanguovllu oassin 1.1. 2013. Duohta geahppáneapmi daid gielddain mat ledje juo Hálddašanguovllus 2011/12, lea dan sivas 100 oahppi dahje 4,3 proseantta. Tabealla čájeha stuorát erohusaid oahppiidlogu nuppástusain gielddas gildii. Gáivuonas ja Guovdageainnus lea stuorámus lassáneapmi – 27 ja 21 oahppi dahje 14,1 ja 6,2 proseantta. Geahppáneapmi lea ges stuorámus Snoasas – 16,0 proseantta. Lea maid fuopmášanveara ahte oahppiidlogu geahppáneapmi lea badjelaš logi proseantta maiddái Karášjogas, Porsáŋggus ja Deanus. Dát leat gielddat mas sámiid oktavuodas leat ollu oahppit geain lea oahpahuš sámegeielas.

Tabell 2.8 Hálddašanguovllu oahppiidlohku geain lea oahpahuš sámegeielas ja oahppiidlohku Sámegeielas vuosttasgiellan ja Sámegeielas nubbingiellan

	Oahppit oktiibuot Hálddašanguovllus	Oahppit geain ii leat oahpahuš sámegeielas	Oahppit geain lea oahpahuš sámegeielas	Oahppit Sámegeiella vuosttasgiellan	Oahppit Sámegeiella nubbingiellan
Oahppiidlohku 2011/12	2310	1092	1218	783	435
Oahppiidlohku 2014/15	2268	1088	1180	741*	439*
Oahppiidlohku 2011/12 til 2014/15	-42	-4	-38	-42	+4

*Rivttes lohku lea veahá stuorát. Guovtti gieldda logut eai leat fárus dannego logut leat nu uhcit ahte Oahpahušdirektoráhta ii leat almmuhan daid.

Tabealla 2.8 čájeha ahte 1218 oahppis lei oahpahus sámegeielas Hálddašanguovllus skuvlajagi 2011/12. Sii dahket 57 proseantta buot oahppiin geat ožžot sámegeiela oahpahusa Norggas. Dán jagi 1180 oahppi Hálddašanguovllus ožžot oahpahusa sámegeielas. Sii dahket 55,8 proseantta buot oahppiin geat ožžot oahpahusa sámegeilli. Geahppáneapmi lea 1,2 proseantta. Oahppiidlohku geain lea oahpahus Sámegeielas vuosttasgiellan geahppánii 42 oahppiin Hálddašanguovllus. Geahppáneapmi lea 5,4 proseantta. Oahppiidlohku geain lea oahpahus Sámegeielas nubbingiellan lassánii njeljiin oahppiin dahje 0,9 proseanttain. Jagi 2011/12 oaččui 53 proseantta oahppiin Hálddašanguovllu siskkobealde oahpahusa sámegeielas skuvllas. Dán jagi 52,0 proseantta oahppiin lea oahpahus sámegeielas. Dain eanaš oassi oažžu oahpahusa Sámegeielas vuosttasgiellan. Tendeansa lea seammá dán jagi go 2011/12. Sulaid mielde juohke goalmmat oahppi Hálddašanguovllus oažžu oahpahusa Sámegeielas vuosttasgiellan.

Tabell 2.9 Oahppiid logut gielddain skuvlajagi 2011/12 ja skuvlajagi 2014/15, oahppit geain leat oahpahus sámegeielas ja nuppástus dán áigodagas.

	Oahppit oktiibuot gielddas 2011/12	Oahppit geain lea oahpahus sámegeielas 2011/12	Oahppit oktiibuot gielddas 2014/15	Oahppit geain lea oahpahus sámegeielas 2014/15	Nuppástus jagis 2011/12 jahkái 2014/15
Poršáŋgu	460	123	412	119	-4
Kárášjohka	366	366	327	327	-39
Guovdageaidnu	338	338	359	359	21
Deatnu	307	155	276	137	-18
Snoasa	250	29	210	11	-18
Divtasvuodna	203	49	211	73	24
Gáivuotna	192	73	219	85	12
Loabát	119	12	118	.	.
Unjárgga	75	.	78	.	.
Raarvihke	55	.	58	.	.

Tabealla 2.9 čájeha ovdáneami oahppiin geain lea oahpahus sámegeielas Hálddašanguovllu gielddain. Logut Raarvihke gielddas 2012/12 eai leat diedus. Guovdageainnus, Kárášjogas ja Unjárggas lea sámegeiella buot oahppiid geatnegahtton fága ja nuppástusat dáid gielddain čuvvot lunddolaččat oppalaš oahppiidlogu nuppástusaid. Divtasvuonas ja Gáivuonas leat leamaš stuorát lassáneamit oahppiidlogus geain lea oahpahus sámegeielas – 49,0 ja 16,4 proseantta.

Snoasas lea sámegeiela oahpahusa oahppiidlohku geahppánan sakka – 18 oahppiin dahje 62 proseanttain. Dát geahppáneapmi bohtá ovddimusat das ahte oahppit geat ožžo gáiddusoahpahusa Áarjel-saemiej skuvles Snoasas dál ožžot oahpahusa báikkálaš oahpaheadjis ruovttuskuvllas. Dasa lassin registrerejuvvojit dálá gáiddusoahpahusoahppit ruovttuskuvllas iige Áarjel-saemiej skuvle oahppin. Ovdal leat gáiddusoahpahusoahppit registrerejuvvon sámegeielloahppin dan skuvllas mii fála gáiddusoahpahusa. (Nilsson Valkeapää 2015.) Deanus lea maid leamaš 18 oahppi geahppáneapmi oahppiin geat ožžot oahpahusa sámegeielas. Sihke Snoasas ja Deanus lea oahppiidlohku čielgasit geahppánan dán áigodagas, muhto ii sáhte dadjat ahte dán govvti áššis lea oktavuohhta.

**Tabell 2.10 Sámegeiela oahpahusa oahppiid juogastus proseanttain
Hálddašanguovllu gielddain skuvlajagi 2011/12 ja skuvlajagi
2014/15**

	Proseanta oahppiin geain lea oahpahus sámegeielas buot oahppiin		Proseanta oahppiin geain lea Sámegeiella vuosttasgiellan buot oahppiin		Proseanta oahppiin geain lea Sámegeiella nubbingiellan buot oahppiin	
	2011/2012	2014/2015	2011/2012	2014/2015	2011/2012	2014/2015
Oktiibuot	53	52,2	34	32,9	19	19,4
Porsáŋgu	26	28,9	7	5,1	19	23,8
Karášjohka	100	100,0	76	76,1	24	23,9
Guovdageaidnu	100	100,0	93	90,5	7	9,5
Deatnu	51	49,6	31	31,5	20	18,1
Snoasa	12	5,2
Divtasvuodna	24	34,6	10	10,4	14	24,2
Gáivuotna	39	38,8	5	5,9	34	32,9
Loabát	10
Unjárgga	.	94,9	23	30,8	.	64,1
Raarvihke	.	.	0	0	.	.

Tabella 2.10 čájeha ahte eanaš gielddain leat dušše uhcit nuppástusat oahppiidloguin geat ožžot oahpahusa sámegeielas maŋimus njeallje jagi. Divtasvuonas lea dattetge čielga lassáneapmi jagis 2011/12 rájes go 24 proseantta oahppiin ožžo oahpahusa sámegeielas. Dán jagi lea proseantaoassi 34,6. Olles lassáneapmi boahká fágas Sámegeiella nubbingiellan mii lassánii 14,0 proseanttas 24,2 prosentii. Unjárggas lassána proseanta oahppiin geat ožžot oahpahusa Sámegeielas vuosttasgiellan 23,0 proseanttas 30,8 prosentii. Snoasas geahppána oahppiidlohku geat ožžot oahpahusa sámegeielas 12 proseanttas 5,2 prosentii.

2.4 Sámegeiella joatkkaoahpahusas

Sápmelaš oahppit joatkkaoahpahusas lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeielas. Ii leat vejolaš geavahit seammá geográfalaš juohkima ovdanbuvttidettiin joatkkaoahpahusa sámegeiela oahpahusa loguid go vuodđoskuvllas bajábealde. Sivvan dasa lea ahte olu gielddain ii leat joatkkaskuvla. Dan dihte váldet nuorat dávjá joatkkaoahpahusa ruovttugieldda olgobealde.

Dán vuollekapihtala logut leat vižžon *Sámi logut muitalit 5* girjjis (Todal 2012: 114-16) skuvlajagiin 2010/11 ja 2011/12. Skuvlajagiin 2012/13-2014/15 geavahuvvojit logut maid Oahpahusdirektoráhta lea háhkan (Udir 2015-1) ja logut leat maid vižžon Oahpahusdirektoráhta čállosiin joatkkaoahpahusa oahppiid fágaválljemiid birra (Udir 2013-3; 2014; 2015-2).

Tabell 2.11 Oahppiidlohku geain lea sámegeiella fágabiirres joatkkaoahpahusas

	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Olles riika	433	473	416	452	449
Finnmárku	341	384	332	356	357
Tromsa	49	54	53	42	48
Nordlánda	27	16	18	37	24
Davvi-Trøndelága	9	7	.	8	11
Muđui riikkas	7	12	13*	9	9

*Muđui riikkas sisttisdoallá maiddá Davvi-Trøndelága fylkka oahppiidlogu.

Tabella 2.11 čájeha ahte oahppiidlohku geain lea sámegeiella oahpahus, molsašuddá viehka olu jagis jahká. Danne lea váttis čujuhit tendeanssaide. Ii oainne goitge seammá tendeanssa go vuodđoskuvllas mas sámegeiella oahpahusa oahppiidlohku geahppána. Vida jagi áigodagas lea baicce oahppiidlohku lassánan 16 oahppiin dahje 3,7 proseanttain. Tabella čájeha maid ahte stuorra eaneflohku oahppiin geain lea oahpahus sámegeielas joatkkaoahpahusas, 79,5 proseantta, váldet joatkkaoahpahusa Finnmárkkus.

Tabell 2.12 Joatkkaoahpahusa sámegeiella oahppiidlogut sirrejuvvon oahppiide geain lea oahpahus Sámegeielas vuosttasgiellan ja Sámegeielas nubbingiellan.

	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Oktiibuot	433	473	416	452	449
Vuosttasgiellan	248	267	236	243	205
Nubbingiellan	185	206	180	209	244

Tabella 2.12 čájeha ahte oahppit geat ožžot oahpahusa sámegeielas joatkkaoahpahusas, válljejit earáláhkai dán jagi go ovddet jagi sámegeiella molssaeavttuid gaskkas. Oahppiidlohku geat ožžot oahpahusa Sámegeielas vuosttasgiellan, geahppána 38 oahppiin dahjege 15,6 proseanttain. Seammás lassána oahppiidlohku geat ožžot oahpahusa Sámegeielas nubbingiellan, 35 oahppiin dahjege 16,7 proseanttain.

Ovdal 2014/15 lea leamaš treanda ahte eanet oahppit ožžot oahpahusa Sámegeielas vuosttasgiellan joatkkaoahpahusas go Sámegeielas nubbingiellan. Lea eahpitkeahtá positiiva albmanepmi jos eanet oahppit go ovdal geain leat leamaš oahpahus Sámegeielas nubbingiellan vuodđoskuvllas, jotket oahpahallat Sámegeiella nubbingiellan maiddá joatkkaoahpahusas dahje ahte oahppit geain ii leat leamaš oahpahus sámegeielas ovdal, dál válljejit oahppat sámegeiella joatkkaoahpahusas. Livččii baicce negatiiva albmanepmi jos nuppástus mearkkaša ahte oahppit válljejit oahpahusa Sámegeielas nubbingiellan joatkkaoahpahusas vaikko ovdal lea leamaš oahpahus Sámegeielas vuosttasgiellan nu mo medias lea boahtán ovdan (NRK 2015). Dán ášši galgašii guorahallat buorebut.

2.4.1 Sámegeiella vuosttasgiellan joatkkaoahpahusas

Oahppiidlohku geain lea oahpahus Sámegeielas vuosttasgiellan joatkkaoahpahusas čájehuvvo das fylkkaid mielde manimus vihtta jagi.

Tabell 2.13 Oahppiidlogut fágas Sámeigiella vuosttasgiellan joatkkaoahpahusas

	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Olles riika	248	267	236	243	205
Finnmárku	216	249	212	199	187
Tromsa	12	11	18	21	18
Nordlánda	18	.	.	18	.
Davvi-Trøndelága
Muđui riikkas	.	7	6	.	8

Tabella 2.13 čájeha ahte oahppiidlohku geat ožžot oahpahusa Sámeigiella vuosttasgiellan joatkkaoahpahusas, bissu viehka stádisin vuosttas njealji jagis manimus veda jagi áigodagas. Manimus jagi geahppána lohku 38 oahppiin dahjege 15,6 proseanttain. Dan ferte gohčodit mearkašahtti geahppáneapmin. Lea maid fuopmášánveara ahte 18 oahppi ožžo oahpahusa Sámeigiella vuosttasgiellan Nordlánddas sihke skuvlajagi 2010/11 ja 2013/14. Eará jagiin lea oahppiidlohku vihtta dahje uhcit.

Tabell 2.14 Oahppiidlohku fágas Sámeigiella vuosttasgiellan joatkkaoahpahusas sirrejuvvon fágaide Davvisámeigiella ja Julev-/Máttasámeigiella vuosttasgiellan

	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Olles riika	248	267	236	243	205
Davvisámeigiella	*	*	229	226	195
Julev-/ máttasámeigiella	*	*	7	17	10

*Logut 2010/11 ja 2011/12 eai leat leamaš fidnemis.

Tabella 2.14 čájeha ahte stuorra eanetlohku oahppiin geain lea oahpahus Sámeigiella vuosttasgiellan, leat válljen Davvisámeigiella vuosttasgiellan. Skuvlajagi 2014/15 lei lohku 195 dahjege 95 proseantta. Oahppiidlohku geain lea oahpahus Julev-/Máttasámeigiella vuosttasgiellan, molsašuvvá čieža ja 17 oahppi gaskkas dahjege golmma ja čieža proseantta gaskkas. Skuvlajagiin 2010/11 og 2011/12 eai leat sierra logut mátta-, julev- ja davvisámeigiella leamaš fidnemis.

2.4.2 Sámeigiella nubbingiellan joatkkaoahpahusas

Oahppiidlohku geain lea oahpahus Sámeigiella nubbingiellan joatkkaoahpahusas čájehuvvo dás fylkkaid mielde manimus vihtta jagi.

Tabell 2.15 Oahppiidlohku fágas Sámeigiella nubbingiellan joatkkaoahpahusas fylkkaid mielde

	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Olles riika	185	206	180	209	244
Finnmárku	125	135	120	157	178
Tromsa	37	43	35	24	36
Nordlánda	9	16	.	16	.
Davvi-Trøndelága	9	7	.	.	.
Muđui riikkas	5	5	25	12	30

Go oahppiidlohku muhtin fylkkas ii leat namahuvvon, de lea oahppiidlohku biddjon oktii fylkkaiguin máddelis ja *Muđui riikkas* sisttisdoallá maiddái dán fylkka oahppiidlogu.

Tabella 2.15 čájeha čielga lassáneami oahppiidlogus geat ožžot oahpahusa Sámeigiellas nubbingiellan joatkkaoahpahusas. Maŋimuš jagi lea lassáneapmi leamaš 35 oahppi dahjege 16,7 proseantta. Lassáneapmi Finnmarkkus lea 23 oahppi dahjege 14,6 proseantta.

Lassáneami beroškeahhtá logut čájehit maid ahte muhtin oahppit geain lea leamaš oahpahus Sámeigiellas nubbingiellan vuodđoskuvllas, eai joatkke oahppat sámeigiella nubbingiellan joatkkaoahpahusas. Dán jurddaboadus boahdá das ahte: Eanaš nuorat váldet golbma jagi joatkkaoahpahusa vuodđoskuvlla maŋŋá, ja *Sámeigiella nubbingiellan* fágas leat gaskamearálaččat 120 oahppi juohke jahkegearddis. Joatkkaoahpahusas leat 81,3 oahppi juohke jahkegearddis geat ožžot oahpahusa Sámeigiellas nubbingiellan. Oahppiidloguin joatkkaoahpahusas ja vuodđoskuvllas lea mearkkašahtti erohus.

Dasa lassin ožžot birrasiid goalmmátoasi oahppiin geat ožžot oahpahusa Sámeigiellas nubbingiellan joatkkaoahpahusas, oahpahusa fágas *Sámeigiella nubbingiellan* 4. Dat orru čujuheamen dasa ahte fágas lea stuorra jávkan vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa gaskkas. Dán ášši galgašii guorahallat dárkileappot.

Tabell 2.16 Oahppiidlohku fágas Sámeigiella nubbingiellan sirrejuvvon sámeielaid mielde

	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Olles riika		206	180	209	244
Davvisámeigiella	*	*	155	184	217
Julevsámeigiella	*	*	9	10	12
Máttasámeigiella	*	*	16	15	15

*Ii leat fidnen skuvlajagi 2010/11 ja skuvlajagi 2011/12 oahppiidloguid

Tabella 2.16 čájeha ahte stuorra eanetlohku oahppiin geain lea oahpahus Sámeigiellas nubbingiellan, leat válljen Davvisámeigiella nubbingiellan. Skuvlajagi 2014/15 lei lohku 244 dahjege 89 proseantta. Oahppiidlohku geain lea oahpahus Julevsámeigiellas nubbingiellan leat 12 dahjege 5,0 proseantta ja Máttasámeigiellas nubbingiellan leat 15 dahjege 6,0 proseantta.

Nuppigiella oahppiidlohku lassána erenoamážit davvisámeigiellas 155 oahppis 217 oahppái golbma maŋimuš jagi áigodagas. Maiddá julevsámeigiellas lea vissis lassáneapmi, ja

máttasámegeiela logut leat obba stáddásat. Skuvlajagiin 2010/11 ja 2011/12 eai leat sierra logut máttá-, julev- ja davvisámegeielas leamaš fidnemis.

Lassáneamis oppalaš oahppiidlogus geat ožžot oahpahusa Sámegeielas nubbingiellan maŋimuš jagi, sáhtta leat oktavuoha odđa fágii Sámegeiella nubbingiellan 4. Fága lea oaivvilduvvon oahppiide geat eai leat lohkan Sámegeiela nubbingiellan vuoddoskuvllas. Sámegeiella nubbingiellan 4 oahpahuvgodii vuosttas geardde čakčat 2014, ja fágas ii lean oktage oahppi skuvlajagi 2013/14. Dán jagi 100 oahppi ožžot oahpahusa Sámegeiella nubbingiellan 2:žis, 74 oahppi Sámegeiella nubbingiellan 3:žis ja 74 oahppi Sámegeiella nubbingiellan 4:žis. Ovddet jagi ledje sullii seammá ollu oahppit geat ožžo oahpahusa Sámegeiella nubbingiellan 2:žis go Sámegeiella nubbingiellan 3:žis. (Udir 2014: 27; 2015-1: 27; 2015-2: 27.)

2.4.3 Oahpahus sámegeillii

Vuollekapihttalis 2.2 boahhtá ovdan ahte Máhtdepartemeanta sáhtta mearridit ahte soames skuvllat galget fállat joatkkaoahpahusa sámegeillii oahpahušlaga § 6-3 mielde. Maiddái fylkkageiddat sáhttet ieža mearridit fállat oahpahusa sámegeillii iežaset skuvllain. Das beroškeahhtá ii leat boahhtán ovdan ahte muhtin fylkkageidda joatkkaskuvla fállá joatkkaoahpahusa sámegeillii. Stáhta guovtti Sámi joatkkaskuvllas Kárášjogas ja Guovdageainnus fállajuvo oassi oahpahušas sámegeillii. Ii leat leamaš vejolaš ožžut dievaslaš gova das man ollu oahpahuš lea sámegeillii Sámi joatkkaskuvllas ja boazodoalloskuvllas Guovdageainnus. Sámi joatkkaskuvla Kárášjogas čállá iežas jahkediedáhusas Oahpahušdirektoráhttii ahte: Skuvllas lea unnimus mihtomearrin fállat oahpahuš sámegeillii buot identitehtahábmejeaddji oktasašfágain. Oahpahuš sámegeillii dárkkuha ahte buot oahpahuš ja bagadallan oahppiide lea sámegeillii ja ahte oahppit sáhttet vástidit bargobihtáid ja geahččalemiid sámegeillii. Skuvlajagiin 2013/14 ja 2014/15 oahpahušvojit 50 diimmu (45 minuhta ovttagat) vahkus sámegeillii, ja loahppa oahpahušvo dárogillii dahje dáro-/sámegeillii. Visot oahpahuš oahpposuorggis *Media ja gulahallan* mas sisabeassangáibáduš lea Sámegeiella vuosttasgeiellan, addojuvvo sámegeillii. Studiespesialiseremis oahpahušvo sámegeillii servodatfágas, luonddufágain ja historjjás 2013/14 ja luonddufágain, historjjás ja oskkoldagas 2014/15. (Sámi joatkkaskuvla Kárášjogas 2014)

2.5 Oahpponeavvodili

Dán kapihttalis buktán ovdan oahpponeavvodili sámegeielat oahpahušas golmma sámegeiela várás: davvi-, julev- ja máttasámegeiela, ja oahpponeavvodili Sámegeiela nubbingiellan oahpahušas dan seammá golmma sámegeielas.

Oahpponeavvut leat dehálaš readdut oahpaheddiide ja ohppiide sihkarastimis ahte oahppit galget juksat daid gealbomihttomeriid ja vuoddogálggaid maid oahppi galgá háhkat oahpus. Sámediggi lea 2010 ja 2014 háhkan dieđuid oahpponeavvodili birra. Dieđut geavahušvojit dás čájejit dálá dili ja nuppastusaid maŋimuš njeallje jagi. (Sametinget et al. 2010: 19-24; Sámediggi 2014-1: 5; 2015) Sámediggi lea juohkán oahpponeavvodili gielaid – davvi-, julev- ja máttasámegeiela – mielde juohke fágas ja juohke luohkkáeahkkái čuovvovaš kategoriijaiguin:

- 1 Dárbu lea gokčojuvvon Máhttolokten Sámi oahppoplána mielde, leat oahppogirjjet/digitála resurssat, eanaš gealbomihttomearit leat gokčojuvvon
- 2 Oasit gealbomihttomeriin leat gokčojuvvon Máhttolokten Sámi oahppoplána mielde, leat fáddágirjjet/gihppagat/digitála oahpponeavvut
- 3 Leat oahppogirjjet, dárbu masá gokčojuvvon boares plánaid mielde
- 4 Áibbas uhca gokčanmearri dahje oahpponeavvut váilot ollásit

2.5.1 Oahpahus davvisámegillii

Tabell 2.17 Davvisámegielaht oahpahusa oahpponeavvodilli vuodđoskuvllas 2010 ja 2014. Gokčanmearri fágas ja luohkkáeahkis

	Gokčon	Oasit gokčon	Masá gokčon boares plánain	Áibbas uhccán/ ii mihkkege	Oktiibuot
Mánáidceahkki 2010	13	26	31	21	91
Mánáidceahkki 2014	36	22	7	26	91
Nuoraidceahkki 2010	3	13	11	15	42
Nuoraidceahkki 2014	21	3	9	9	42

Tabealla 2.17 čájeha stuorát váilevašvuodaid oahpponeavvuin 2010. Lea guorahallan 91 fága/luohkkáeahki mánáidceahkis. 21 fágas/luohkkáeahkis ledje uhccán oahpponeavvut dahje ii mihkkege. 31 fága/luohkkáeahkis lei dárbu masá gokčojuvvon oahpponeavvuiguin mat leat heivehuvvon boares oahppoplánaide. 13 fága/oahppoceahkis dárbu lei gokčojuvvon ja 26:s ledje oasit dárbbus gokčojuvvon.

Sihke mánáid- ja nuoraidceahkis lea posiitiiva ovdáneapmi 2010-14 áigodagas. Muhto ain váilot oahpponeavvut ollásit 26 fágas/luohkkáeahkis mánáidceahkis ja 15 fágas/luohkkáeahkis nuoraidceahki 42 fágas/luohkkáeahkis. Fágat main eai leat oahpponeavvut mánáidceahkis 2014:s, leat: Eangalsgiella luohkkáeahkiin 5-7, Dárogiella oahppiide gain lea sámeigiella vuosttasgiellan 1, Geografija 1-4, Historjá 1-4, Lášmmohallan 1-7 ja Biepmu ja dearvvasvuohhta 5-7. Fágat main eai leat oahpponeavvut nuoraidceahkis leat: Dárogiella oahppiide gain lea sámeigiella vuosttasgiellan Eangalsgiella ja Lášmmohallan.

2.5.2 Oahpahus julevsámegillii

Tabell 2.18 Julevsámegielaht oahpahusa oahpponeavvodilli vuodđoskuvllas 2010 ja 2014. Gokčanmearri fágas ja luohkkáeahkis

	Gokčon	Oasit gokčon	Masá gokčon boares plánain	Áibbas uhccán/ ii mihkkege	Oktiibuot
Mánáidceahkki 2010	4	41	3	43	91
Mánáidceahkki 2014	21	9	6	55	91
Nuoraidceahkki 2010	0	3	5	34	42
Nuoraidceahkki 2014	3	3	0	36	42

Tabealla 2.18 čájeha stuorra váilevašvuoda oahpponeavvuin julevsámegielaht sihke 2010 ja 2014. Lea guorahallan 91 fága/luohkkáeahki mánáidceahkis. 2010:s ledje uhccán

oahpponeavvut dahje ii mihkkege 43 fágas/luohkkáeahkis mánáidceahkis. Golbma fágas/luohkkáeahkis lei dárbu masá gokčojuvvon oahpponeavvuiguin mat ledje heivehuvvon boares oahppoplánaide. Njealji fágas/luohkkáeahkis lei dárbu gokčojuvvon ja 41:s ledje oasit dárbbus gokčojuvvon.

Mánáidceahkis dilli ovdána 2010-14 áigodagas. 21 fágas/luohkkáeahkis lea dárbu gokčojuvvon ja ovccis leat oasit dárbbus gokčojuvvon. Muhto váilot oahpponeavvut ollásit 55 fágas/luohkkáeahkis. Ain váilot oahpponeavvut ollásit 36 fágas/luohkkáeahkis nuoraidceahki 42 fágas/luohkkáeahkis.

2.5.3 Oahpahus máttasámegillii

Tabell 19 Máttasámegiela oahpaha oahpponeavvodilli vuoddoskuvllas 2010 ja 2014. Gokčanmearri fágas ja luohkkáeahkis

	Gokčon	Oasit gokčon	Masá gokčon boares plánain	Áibbas uhccán/ ii mihkkege	Oktiibuot
Mánáidceahkki 2010	4	23	3	61	91
Mánáidceahkki 2014	24	4	0	63	91
Nuoraidceahkki 2010	0	0	0	42	42
Nuoraidceahkki 2014	0	3	0	39	42

Tabella 2.19 čájeha stuorra váilevašvuoda oahpponeavvuin máttasámegiela sihke 2010 ja 2014. Lea guorahallan 91 fága/luohkkáeahki mánáidceahkis. 61 fágas/luohkkáeahkis váilo ollásit dahje ledje áibbas uhccán oahpponeavvut mánáidceahkis, njealji fágas/luohkkáeahkis lei dárbu gokčojuvvon ja 23:s ledje oasit dárbbus gokčojuvvon. Nuoraidceahkis eai obba leange oahpponeavvut.

Mánáidceahkis lea ovdáneapmi 2010-14 áigodagas. Dál lea dárbu gokčojuvvon 24 fágas/luohkkáeahkis ja njealjis leat oasit dárbbus gokčojuvvon. Áin váilot oahpponeavvut 63 fágas/luohkkáeahkis, ja ain váilot oahpponeavvut ollásit 39 fágas/luohkkáeahkis nuoraidceahki 42 fágas/luohkkáeahkis.

2.5.4 Oahpahus Sámegeielas nubbingiellan

Tabell 2.20 Oahpponeavvodilli vuoddoskuvlla Sámegeiela nuppigeiela oahpahusas 2010 ja 2014. Gokčanmearri fágas

	Gokčon	Oasit gokčon	Masá gokčon boares plánain	Áibbas uhccán/ ii mihkkege	Oktiibuot
Davvisámegeiella 2010	0	0	8	2	10
Davvisámegeiella 2014	7	3	0	0	10
Julevsámegeiella 2010	0	6	0	4	10
Julevsámegeiella 2014	10	0	0	0	10
Máttasámegeiella 2010	2	0	8	0	10
Máttasámegeiella 2014	10	0	0	0	10

Tabella 2.20 čájeha stuorra váilevašvuodaid oahpponeavvuin sihke Davvi-, Julev- ja Máttasámegeiella nubbingiellan 2 fágas oahppoplánabuktosa Máhttoloktema mielde jagi 2010. Davvi- ja máttasámegeiela oahpahusas fertii gávcci jahkeceahkis geavahit oahpponeavvuid mat ledje ovddiduvvon boares oahppoplána mielde. Guovtti jahkeceahkis ledje uhccán oahpponeavvut dahje ii mihkkege davvisámegeiela oahpahusas. *Julevsámegeiella nubbingiellan 2:žis* ledje oasit dárbbus gokčojuvvon odđa oahppoplána mielde guda luohkkáceahkis, muhto ledje uhccán oahpponeavvut dahje ii mihkkege njealji luohkkáceahkis.

Jagi 2014 lea dilli sakka buorránan. Oahpponeavvodárbu lea gokčojuvvon Julev- ja Máttasámegeiella nubbingiellan 2:žis buot logi jahkeceahkis. Davvisámegeielas lea dárbu gokčojuvvon luohkkácehkiin 1-7, ja luohkkácehkiin 8-10 leat oasit gealbomihttomearis gokčojuvvon odđaovddiduvvon dahje oddasit deaddiluvvon fáddágirjjiiguin, gihppagiiguin ja digitála materiálain. Daid lassin leat girjjit mat gokčet dárbbu masá ollásit boares oahppoplánaid mielde.

Sámedikki matriisa čájeha muđuid ahte oahpponeavvodárbu fágas *Sámegeiella nubbingiellan 3*, lea masá gokčojuvvon vuoddoskuvllas. Spiehkastagat leat *Julevsámegeiella nubbingiellan 3* luohkkáceahkis 10 ja *Máttasámegeiella nubbingiellan 3* luohkkácehkiin 8-10 main leat váilevašvuodát. Dáin leat oasit gealbomihttomearis gokčojuvvon odđaovddiduvvon dahje oddasit deaddiluvvon fáddágirjjiiguin, gihppagiiguin ja digitála materiálain.

2.5.5 Sámedikki oaidnu

Dát logahallan čájeha ahte lea stuorra erohusa Sámedikki prinsihpalaš oainnus sámegeiela oahpahusa oahpponeavvodilis ja oahpponeavvuid duohtadilis. Sámedikki (2014-1: 5) prinsihpalaš oaidnu lea ahte Sámi oahppiin lea seamma vuoigatvuohta go dáža oahppiinge fidnet buot oahpponeavvuid iežaset eatnigillii. Dát vuoigatvuohta ii leat ollašuvvan go sihke 2010:s ja 2014:s váilot sámegeielat oahpponeavvut mángga fágas.

Sámediggi lea meannudettiin oahpahaslága geassemánus 2014 čujuhan dasa ahte sámi oahppiid vuoigatvuohta oahpponeavvuide iežaset oahpahasgillii ii leat sihkkarastojuvvon lágas oktan dasa gulli lálkkaásahusain. Vuoigatvuohta oahpponeavvuide goappašiid dárbu giellahámiin lea sihkkarastojuvvon oahpahaslágas ja vuoigatvuohta aiddostahttojuvvo ja nannejuvvo

láhkaásahusas. Sámediggi lea dán sivas bivdán ahte oahpahas- ja privátaskuvláláhka odasmahttojuvvo nannen dihtii sámi oahppiid vuoigatvuoda oahpahussii sámegeiلاس ja sámegeillii ja sámi kulturárvvuid vuodul, dás maiddái erenoamážit vuoigatvuoda sámi oahpponeavvuide buot fágain olles vuoddooahpahas. (Sametinget 2014-1: 5; 2014-2: 120.)

2.6 Sámegeiلاس oahpahas bearráigeahčču

Sámi oahppiid vuoigatvuodat oahpahaslága mielde lea leamaš vuoruhuvvon suorgi vuoddoskuvllaid ja joatkaoahpahas bearráigeahččamis 2009 rájes. Máhtodepartemeanta (2009: 31) barggahii dalle Oahpahasdirektoráhttii juolludanreivves: *”bearráigeahččat sihke mo fylkkageiddaid ja gielddaid čuovvulit sámi oahppiid vuoigatvuodaid oahpahaslága mielde, dan oktavuodas maiddái oahpponeavvuid fidnemis”*. Geavadis lea fylkkamánneámmáhiin ovdasvástádus bearráigeahččat sámegeiلاس oahpahas iežaset fylkkain.

Tabell 2.21 Fylkkamánneámmáhiid bearráigeahččut sámegeiلاس oahpahas áigodagas 2012-15

	2012	2013	2014	2015
Oslo ja Akershus	5	0	0	0
Mátta-Trøndelága	0	0	0	1
Nordlánda	0	4	0	0
Finnmárku	0	2	1	1
Oktiibuot	5	6	1	2

Tabell 2.21 čájeha ahte fylkkamánneámmáhat čadahedje 14 bearráigeahččama sámegeiلاس oahpahas áigodagas 2012:s gitta geassemánu 2015. Daid bearráigeahččamiid čadahedje fylkkain: Oslos ja Akershusas, Mátta-Trøndelágas, Nordlánddas ja Finnmarkkus. 13 bearráigeahču dahkkojuvvojedje vuoddoskuvllain ja okta joatkkaskuvllas. Artihkkalii lea didoštallan sámegeiلاس oahpahas bearráigeahččamiid birra Oslo ja Akershusa ja viđa davimus fylkka fylkkamánniid mánáidgárde- ja oahpahasossodagain. Bearráigeahččanraporttat davimus fylkkain leat vižžojuvvon Fylkkamánniid ruovttusiiduin internehtas gos leat almmolaččat oaidnin láhkai. Oslo ja Akershus fylkkamánne lea sádden iežas fylkka bearráigeahččanraporttaid čállái. Okta bearráigeahččanraporta ii lean almmuhuvvon go artihkal gárvvistuvvui. Das lea sáhka Mátta-Trøndelága bearráigeahččanraporttas sámegeiلاس oahpahas bearráigeahččamis Namdalseid gieldas geassemánu 9. beavivi.

2.6.1 Bearráigeahččuid sisdoallu

Bearráigeahččandoaimma bajimus mihttomearri go bearráigeahččá sámi mánáid vuoigatvuodaid oahpahaslága ektui, lea sihkarastit ahte ulbmiljoavku oázžu fálaledaga maid sáhtá gáibidit. Sámi oahppiide galgá addit vejolašvuoda olahit gelbbolašvuoda sámegeiلاس. Bearráigeahččamis galgá dárkkistit čuovvugo gielda lága gáibádusaid, ja vejolaččat fuolahit ahte dilli gieldas soahpá njuolggadusaid gáibádusaiguin. Láhkagáibádusat mat dárkkistuvvojit bearráigeahččus, leat válljejuvvon dan ektui makkár mearrádusat leat guovddášlepmosat vai sámi oahppit ožžot dan oahpahasfálaldaga sámegeillii ja sámegeiلاس maid gielddat leat geatnegahtton addit. Láhkagáibádusat maid galgá bearráigeahččat bearráigeahčču, leat

válljejuvvon vásáhusaid vuodul maid oáččui álggahanprošeavttas Nordlánddas čakčat 2009. (Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-3: 3)

Bearráigeahččanraporttain lea kapihtal mas čilge maid guorahallá. Vulobealde lea čoahkkáigeassu váldosárggastagain bearráigeahčhus Rana gielddas Nordlánddas dannego addá buori áddejumi das mii guorahallojuvvo buot gielddain. (Nordlándda fylkkamáne 2014-1). Dasa lassin geavahuvvo bearráigeahččanraporta Guovdageainnu suohkanis (Finnmárkku fylkkamáne 2015) čájehit maid guorahallá Hálddašanguovllu siskkobealde. Leat erenoamážit bearráigeahččan njeallje ášši.

1. Dohkálaš vuogádat – oahpahuslága § 13-10 nubbi lađas

Gielddain lea oahpahuslága § 13-10 nuppi lađdas mielde bajimus ovddasvástáduš das ahte skuvlajodiheaddjit juohke áidna skuvllas ollašuhttet lága gáibádusaid ja geatnegasvuodaid, ja ahte sii fáallet daid bálvalusaid ja doaimmaid mat lágas čilgejuvvojit. Ollašuhttin dihte gáibádusaid dohkálaš vuogádaga birra galgá skuvlaeaiiggát máhttit dokumenteret:

- Ahte leat rutiinnat mat sihkkarastet ahte buohkat organisašuvnnas geain leat barggut mat leat čatnašuvvan sámi oahppiid vuoigatvuodaide, lea doarvái máhttu áššáiiguillevaš mearrádusaid sisdoalus ja gáibádusain
- Ahte leat rutiinnat mat sihkkarastet ahte gieldda oázžu doarvái dieđu das mii duodaid dáhpuhuvvá sámegiela oahpahusas
- Ahte leat rutiinnat mo dát dieđut árvvoštallojuvvojit láhkagáibádusaid ektui
- Ahte leat rutiinnat mo álggaha dárbbášlaš doaimbajuid jos boahá ovdan ahte geavut ii soaba láhkagáibádusaiguin

2. Sámeieloahpahus vuoddoskuvllas – oahpahuslága § 6-2

Dan njealji gielddas Nordlánddas gos bearráigeahčču čadahuvvui, leat Hálddašanguovllu olggobealde. Dat eai adnojuvvo Sámi guovllun oahpahuslágas ja danne leat ráddjehusat oahpahuslága § 6-2 láhkamearrádusain mat gusto vuoigatvuodaide Sámi guovllu olggobealde, leamaš Fylkkamáne árvvoštallamiid vuolggasadi. Sámi guovllu olggobealde lea buot vuoddoskuvlaahkásaš sápmelaččain vuoigatvuoha oázžut oahpahusa sámegielas. Dát mearkaša ahte gielddain lea geatnegasvuoha addit oahpahusa sámegielas almmá beroškeahttá joavkku sturrodagas.

Skuvlaeaiiggádis galgá leat vuogádat mii sihkkarastá ahte oahpahus sámegielas soahpá Oahppoplánabuktosiin Máhttoloktemiin – Sápmi vrd. oahpahuslága 6-4 ja oahpahuslága láhkaásahusa §§ 1-1 ja 1-11. Sámeigiela oahpahusa galgá álo čuovvut mearriduvvon fága- ja diibmojuohkima vrd. oahpahuslága § 2-2. Vuoddoskuvlla fága- ja diibmojuohkin lea oassin geatnegahtton oahpahusa ja das ii sáhte spiehkastit vrd. oahpahuslága §§ 2-1 ja 2-3.

Finnmárkku fylkkamáne lea bearráigeahččan guokte gieldda mat leat Sámeigiela hálddašanguovllu siskkobealde ja adnojuvvo Sámi guovllun. Das lea sáhka Guovdageainnus ja Porsáŋggus. (Finnmárkku fylkkamáne 2014; 2015.) Daid gielddain lea buot vuoddoskuvlaahkásaččain vuoigatvuoha oázžut oahpahusa sámegielas ja sámegillii oahpahuslága § 6-2 mielde. Dasa lassin lea Guovdageainnus suohkan geavahan lága vejolašvuoda ja mearridan ahte buot vuoddoskuvlaahkásaš oahppit galget oázžut oahpahusa sámegielas.

3. Dárbblaš readdut, luvvadagat ja oahpponeavvut – Oahpahuslága § 9-3

Oahpahuslága § 9-3 mielde lea skuvlaeaiggát geatnegahtton fuolahit ahte skuvllas lea dárbbášlaš readdut, luvvadagat ja oahpponeavvut. Sámegeala oahpahusa oktavuodas dat mearkaša ahte lea geatnegasvuohta háhkat oahpponeavvuid mat leat heivehuvvon doaibmi oahppoplánabuktosii ja readdut mat dahket oahpahusa/gáiddusoahpahusa vejolažžan.

4. Sámegeala oahpahusa molssaevttolaš oahpahanvuogit - – oahpahuslága § 7-1 ásaš

Jos skuvllas eai leat heivvolaš oahpahusbargit, de lea oahppiin geain lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegealas, vuoigatvuohta oažžut dákkár oahpahusa molssaevttolaš vugiid mielde. Dákkár oahpahus sáhtá leat gáiddusoahpahus, intensiivaoahpahus dahje erenoamáš leairaskuvlaorrumat. Jos gáiddusoahpahus lágiduvvo, de gáibiduvvo ahte skuvlaeaiggádis leat vuogádagat mat vuhtiiváldet ovttaskas oahppi vuoigatvuodaid. Skuvlaeaiggádis lea ovddasvástádus das ahte oahpahus lágiduvvo njuolggadusaid mielde, maiddá dalle go oahppit ožžot oahpahusa gáiddusoahpahusa bokte. Lea maiddá dehálaš ahte skuvlaeaiggádis leat rutiinnat mo dat galgá fuolahit oahppiin gáiddusoahpahusa áiggis, ii unnimusat teknihkalaččat.

2.6.2 Bearráigeahčut Oslos ja Akershusas

Oslo ja Akershus fylkkamáne lea čadahan vihtta bearráigeahču sámegeala oahpahas 2012. Dat bearráigeahčai gielddaid: Opegård, Oslo, Rælingen, Skedsmo ja Ås (Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-1; 2012-2; 2012-3; 2012-4; 2012-5). Buot vihtta bearráigeahču loahpahunvojedje dainna ahte gohčui gielddaid njulget dili. Bearráigeahččanraporttain lea čoahkkáigeassu čállošis Oahpahasdirektoráhtas Máhttodepartementii (Udir 2013-4: 19-20). Eanemus láhkarihkumat gustojit gáibádussii ráhkadit čálalaš rutiinnaid mat sihkkarastet ahte:

- gielda oažžu doarvá dieđu das mii duodaid dáhpáhuvvá sámegeala oahpahas
- leat rutiinnat mo dieđut árvvoštallojuvvojit láhkagáibádusaid ektui
- álggaha dárbbášlaš doaibmajuid jos boahtá ovdan ahte geavt ii soaba láhkagáibádusaiguin
- rektorii fápmuduvvon váldi dahkkojuvvo oassin fápmudahtinnjuolggadusain
- gieldda vuogádat sihkkarastá ahte oahppiin geain leat vuoigatvuohta oažžut sámegeala oahpahas, ožžot unnimus jahkediibmologu, ahte gielda fuolaha ahte oahppi/fuolaheaddji beassá válljet Sámegeala vuosttasgiellan dahje Sámegeala nubbingiellan
- gielda ferte fuolahit ahte skuvllat mat geavahit Skype/interneahta gáiddusoahpahas olis, leat stádis teknihkalaš čovdosat

Lea maid fuopmášan muhtin láhkarihkumiid mat leat čatnasan daid bearráigeahččansurggiide:

- gáibádussii ráhkadahttit čálalaš rutiinnaid mat sihkkarastet ahte buohkat geain leat barggut mat leat čatnašuvvan sámi oahppiid vuoigatvuodaide, lea doarvá máhttu áššáigullelaš mearrádusaid sisdoalus ja gáibádusain
- gáibádussii ahte leat dokumentašuvdna mii čájeha ahte leat ožžon lobi mánáidceahki oahppiid váhnemiin geahpidit eará fágaid oahpahas
- dasa ahte gielda ferte fuolahit ahte oahppiin geain lea vuoigatvuohta oažžut oahpahas sámegealas ja sámegealli sáhtá válljet gielaid davvisámegeala, máttasámegeala ja julevsámegeala gaska

Direktoráhtta ii čále mangelágan oppalaš bohtosiid sámegeiela oahpahusa dilis daid árvoštallamiid vuodul Oslos ja Akershusas dannego dušše okta fylkkamánneammát lei bearráigeahččan sámegeiela oahpahusa 2012. Loahpas direktoráhtta čállá ahte: "... addojuvvon njulgengohččumiin boahdá ovdan ahte skuvlaeaiiggádat buorebut fertet fuolahit ahte lea dárbbášlaš reaidut ja oahpponeavvut nu ahte oahppit, geain lea vuoigatvuohta oažžut sámegeiela oahpahusa, ožžot dákkár oahpahusa dán meari mielde maid galget oažžut." (Udir 2013: 25.)

2.6.3 Bearráigeahčut Nordlánddas

Leat čadahuvvon njeallje bearráigeahču sámegeiela oahpahusas Nordlándda fylkkas. Visot bearráigeahčut álggahuvvojedje 2013 ja loahpahuvvojedje 2014. Lea bearráigeahččan gielddaid: Rana, Narviika, Evenášši ja Saltdal. (Nordlándda fylkkamánne 2014-1; 2014-2; 2014-3; 2014-4).

Nordland bearráigeahčuid bohtosat

Fylkkamánne fuopmášii láhkarihkkumiid sámegeiela oahpahusas buot njealji gielddas maid bearráigeahččai. Unnimus láhkarihkkumat ledje Evenáššis mii ii sihkkarastán sámi oahppiid vuoigatvuođa oažžut njuolggadusas mearriduvvon fága- ja diibmojuogu, iige unnimus jahkediibmologu.

Eará gielddain ii lean dohkálaš vuogádat fuopmášit, árvoštallat ja čuovvolahttit ahte vuhtiiváldá oahpahuslága gáibádusaid sámegeiela oahpahusas. Narviikka gieldda iige sihkkarastán sámi oahppiid vuoigatvuođa oažžut njuolggadusas mearriduvvon fága- ja diibmojuogu, iige unnimus jahkediibmologu. Skuvlaeaiiggádis ii lean čálalaš soahpamuš gáiddusoahpahusfáluheaddjiin mas čilgejuvvui ovddasvástádus oahppoplánagáibádusain, árvoštallamis, oahpaheaddjigelbbolašvuodas, oahpahusa organiseremis ja raporteremis skuvlaeaiiggádii.

Saltdal gieldda ii deavdán oahpahuslága § 6-2 dannego ii juohkán dieđu das ahte lea vuoigatvuohta válljet sámegeielain: davvi-, julev- ja máttasámegeielas. Vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeielas ii ollašuvvan dan meari mielde maid lágas ja njuolggadusas gáibiduvvo. Gielddaide bodii gáibádus njulget mánggaid meattáhusaid ja váilevašvuodaid áigemeari siskkobealde. Gáibádus lei ahte galgá ásahit ja doibmiibidjat čálalaš, dohkálaš vuogádaga mii lea heivvolaš árvoštallat ahte gáibádusat oahpahuslágas oktan lálkaásahusain leat ollašuvvan, ja galgá dan oktavuodas fuolahit ahte:

- leat rutiinnat mat sihkkarastet ahte buohkat organisašuvnnas geain leat barggut mat leat čatnašuvvan sámi oahppiid vuoigatvuođaide, lea doarvái máhttu áššáigullelaš mearrádusaid sisoalus ja gáibádusain
- leat rutiinnat mat sihkkarastet ahte skuvlaeaiiggát oažžu doarvái dieđu das mii duođaid dáhphuvvá sámegeiela oahpahusas
- leat rutiinnat mo diehtolonuhallan árvoštallojuvvo lálkagáibádusaid ektui
- leat rutiinnat mo álggaha dárbbášlaš doaimbajuid jos boahdá ovdan ahte geavat ii soaba lálkagáibádusaiguin

Gielddat galget maid sihkkarastit ahte vuoigatvuohta oažžut sámegeiela oahpahusa vuodđoskuvllas duohtandahkkojuvvo, ja galget dan oktavuodas:

- ásahit rutiinnaid mat sihkkarastet ahte jahkásaš diehtujuohkinreive fága- ja diibmojuohkima birra dahkkojuvvo dovddusin ja čuvvojuvvo

- ásahtit rutiinnaid mat sihkkarastet ahte sámi oahppit ožžot unnimus jahkediibmomeari, ja ráhkada ja doibmiibidjá rutiinna mii bearráigeahččá dan
- ásahtit rutiinnaid mat sihkkarastet ahte oahpahusa sisdoallu álo soahpá doaimbi oahppoplánabuktosiin
- ásahtit rutiinnaid mat sihkkarastet ahte váhnemat ja/dahje oahppit sáhttet válljet oahpahusa gielain (davvi-, julev- ja máttasámegielas).

Dasa lassin galget gielddat sihkkarastit ahte vuhtiiváldá vuoigatvuoda oažžut molssaevttolaš oahpahusvugiid, ja fertejit dan oktavuodas ásahtit rutiinnaid mat sihkkarastet váhnemiid mielváikkuheami go ráhkada molssaevttolaš oahpahusfálaldagaid.

2.6.4 Bearráigeahčut Finnmárkkus

Leat čadahuvvon njeallje bearráigeahču sámegeiela oahpahusas Finnmárkku fylkkas: Áltá vuodđoskuvllain, Áltá joatkkaskuvllas, Leavnnja skuvllas Porsáנגgu gielddas, Guovdageainnu mánáidskuvllas ja Guovdageainnu nuoráidskuvllas. (Finnmárkku fylkkamáne 2013-1; 2013-2; 2014; 2015). Bearráigeahččamat Finnmárkkus čuvvot seammá málle go bearráigeahččamat máddeleappos, muhto spiehkastit bearráigeahččamiin Oslo/Akershusas ja Nordlánddas go ii leat fuopmášan ovttage láhkarihkuma.

Áltá gieldda vuodđoskuvllat

Fylkkamáne árvvoštallamat dilis Áltá gieldda vuodđoskuvllain leat oppalaččat positiivvat. Fylkkamáne loahppabohtosis daddjojuvvo ahte: “Áltá gielddas lea dohkálaš vuogádat árvvoštallat ja čuovvulit ahte oahpahuslága gáibádusat sámegeiela oahpahussii vuhtiiváldojuvvojit.” Ii leat fuopmášahtán láhkarihkomiid, iige leat gohččon gieldda njuiget maidege.

Joatkagis Fylkkamáne konkludere ahte Áltá gielddas leat buorit rutiinnat struktuvrra ja proseassa hárrái iežas kvalitehtaárvvoštallanvuogádagas. Struktuvrakvalitehta mihtilmas áššit leat movttiidahtton ja gelbbolaš oahpaheaddjit geain lea gelbbolašvuohta sámegeielas. Gielddas lea báikkálaš oahpahus sámegeielas buot skuvllain. Das lea sáhka oahppiin Áltá vuodđoskuvllain geat háliidit oahpahusa sámegeielas. Gielddas lea muitalan ahte sidjiide leat bohtán gažaldagat molssaevttolaš oahpahusa birra ja dan lea fállan jiena ja gova bokte. Fylkkamáne oaidná ahte gielddas lea vuogádat mainna lágida molssaevttolaš oahpahusvugiid ja dain lea iešgudetlágan čovdosat mat fuolahit ahte ovttaskas oahppit ožžot molssaevttolaš oahpahusfálaldaga.

Eará áššit mat leat mielddisbuktán positiiva árvvoštallama lea ahte gielddas leat diehtujuohkinrutiinnat mainna juohká dieđu sámegeiela oahpahusa vuoigatvuodas fuolaheaddjiide ja oahppiide. Gielddas lea diehtujuohkinreive mii juhkkajuovvo fuolaheaddjiide juohke jagi ovdalgo skuvla álgá. Eará ovdamearka lea ahte Áltá gieldda fállá oahpahusa sámegeilli oahppiide Gorravári skuvllas. Dan lea Áltá gielddastivra mearridan. Goalmmát ovdamearka lea ahte lea ásahan fierpmádaga buot sámegeioahpaheaddjiide gielddas. Oahpaheaddjit deaivvadit dábálaš bargoaigggis, ja daidda lea várrejuvvon resursa čadahit fásta, mánnosaš čoahkkimiid. Fierpmádat lea ráhkadan plánabuktosa maid skuvllat geavahit sámegeiela oahpahusas. Dát lea, Fylkkamáne bearráigeahččanraportta mielde, buorre ja dehálaš bargu masa skuvlaeaiiggát leat várren resurssaid.

Leavnnja skuvla – Porsáŋgu gielddas

Fylkkamáŋne lea bearráigeahččan sámegeiela oahpahusa Leavnnja skuvllas Porsáŋgu gielddas. Gielda lea Hálddašanguovllus ja adnojuvvo Sámi guovlun oahpahusa lága mielde. Danne leat gieldda vuoddoskuvllat geatnegahtton fállat oahpahusa sámegeilli ja sámegeielas (oahpahušlága § 6-2).

Bearráigeahččanraporttas čilgejuvvo ahte árvvoštallamat leat dahkkon unnimusgáibádusaid ektui mat leat biddjon Hálddašanguovllu gielddaide. 1. Galgá čuovvut Sámi oahppoplána. 2. Fága- ja diibmojuohkinplána lea čatnašuvvi. 3. Skuvla fállá sámegeiela vuosttasgiellan ja nubbingiellan.

Bearráigeahččanraportta árvvoštallamat leat aivve posiitiiva. “Dokumentašuvdna čájeha ahte fállá oahpahusa sámegeielas ja sámegeilli buot cehkiin, ja skuvllas leat rutiinnat mo sihkkarastit oahppiid vuoigatvuodaid giellaválljemiidda ja giellamolssaevtuide go sirdašuvvet mánáidceahkis nuoraidceahkkái. Dán Fylkkamáŋne árvvoštallá duodaštussan dasa ahte Leavnnja skuvla fállá sámegeiela vuosttas dahje nubbingiellan oahppiide skuvllas. Skuvla čájeha iežas dokumentašuvnnas jahkeballeplánaid ja jahkeplánaid mas sámi oahppoplána lea mearrideaddjin ja fágaid vuodđun. Vuostáiváldon dokumentašuvdna čájeha ahte skuvla geavaha dohkkehuvvon oahpponeavvuid ja/dahje eará oahpponeavvuid mat leat heivehuvvon Máhttolokten Sápmái. Oahppit ožžot oahpahusa sámegeielas ja/dahje sámegeielas Sámi oahppoplána mielde ja árvvoštallojuvvojit gealbomihttomeriid hárrái ovttaskas fágain. Oahppit leat juhkkovuvvon sierra sámegeielat luohkáide sihke mánáid- ja nuoraidceahkis ja čuvvot doaibmi fága- ja diibmojuohkinplána.

Gáibiduvvo ahte oahpaheaddjiin geat oahpahit, galgá leat áššáigullelaš ja dohkkehuvvon gelbbolašvuohta. Vuostáiváldon dokumentašuvdna čájeha Leavnnja skuvlla oahpaheaddjiin leat dan, ja dan vuodul Fylkkamáŋne árvvoštallá ahte Porsáŋgu gielda ollašuhtá láhkagáibádusa. Skuvllas leat geavahan láhkai dohkálaš oahppomateriála/oahpponeavvut, ja ollašuhtá oahpahušlága § 9-3 mas daddjo: “Skuvllas galget leat dárbblaš reaidut, luvvadagat ja oahpponeavvut”.

Fylkkamáŋne čujuha oahpahušlága § 13-10:i vuogádaga birra. Porsáŋgu gielddas galgá leat vuogádat man mielde heive árvvoštallat ollašuvvet go oahpahušlága ja láhkaásahusaid gáibádusat. Vuogádatgáibádus mielddisbuktá gáibádusa ahte leat gulahallan- ja ovttasbargorutiinnat skuvlaeaggáda ja skuvllaid gaskkas organisašuvnnas. Rutiinnat mearkašit dás mii galgá dahkkojuvvet, gii galgá dahkat dan, mo dan galgá dahkat ja goas galgá dahkkojuvvet. Dokumentašuvnna vuodul Fylkkamáŋne oaiivvilda ahte Porsáŋgu gielddas lea dohkálaš vuogádat mii lea doarvái nanus fuopmášit láhkarihkumiid.

Fylkkamáŋne oaiivvilda ahte Porsáŋgu gielda ja Leavnnja skuvla lea jáhkehahti vuogi mielde čájehan ahte lámčēt dili nu ahte oahppit ožžot sámi oahpahusa, iige leat bohtán ovdan mihkkege mii čujuhivčče dasa ahte lámkarihkkun lea dáhpáhuvvan.

Guovdageainnu mánáidskuvla ja Guovdageainnu nuoraidskuvla

Fylkkamáŋne lea bearráigeahččan sámegeiela oahpahusa Guovdageainnu mánáidskuvllas ja Guovdageainnu nuoraidskuvlla Guovdageainnu suohkanis 2015. Suohkan lea Hálddašanguovllus ja adnojuvvo Sámi guovlun oahpahušlágas. Danne suohkana vuoddoskuvllat leat geatnegahtton fállat oahpahusa sihke sámegeielas ja sámegeilli (oahpahušlága § 6-2).

Bearráigeahččanraportta árvvoštallamat leat aivve posiitiivvat. Dokumentašuvdna čájeha ahte fállá oahpahusa sámegeielas ja sámegeilli, ja oahpahusa dárogilli ja dárogeielas juohke ceahkis

vuodđoskuvllas. Skuvllain leat rutiinnat mo sihkkarastit oahppiid vuogatvuodaid giellaválljemiidda ja giellamolssaeavttuide go sirdašuvvet mánáidceahkis nuoraidceahkkái. Skuvllat čájehit iežaset dokumentašuvnnas jahkebealleplánaid ja jahkeplánaid mas sámí oahppoplána gealbomihttomearri lea mearrideaddjin ja fágaide vuodđun. Dát gusto sihke Sámegillii vuosttasgiellan ja Sámegillii nubbingiellan. Goappašat skuvllat leat sádden dokumentašuvdnan báikkálaš oahppoplánaid Sámegielas vuosttasgiellan. Vuostaiváldon dokumentašuvdna čájeha maid ahte skuvllat geavahit dohkkehuvvon oahppogirjjiid ja/dahje eará oahpponeavvuid mat leat heivehuvvon Máhttolokten Sápmái. Oahppit ožžot oahpahusa sámegielas ja/dahje sámegielas Sámi oahppoplána mielde ja árvvoštallojuvvojit gealbomihttomeriid hárrái ovttaskas fágain. Danin Fylkkamáne árvvoštallat ahte oahppit čuvvot Sámi oahppoplána skuvllain Guovdageainnu suohkanis. Fylkkamáne oaivvilda alddis leat doarvá dokumentašuvnna mii čájeha ahte skuvllat čuvvot doaibmi fága- ja diibmojuohkinplána.

Dokumentašuvdna čájeha ahte oahpaheadjiin Guovdageainnu mánáidskuvllas ja Guovdageainnu nuoraidskuvllas lea dárbbášlaš gelbbolašvuohta ja dan vuodul árvvoštallá Fylkkamáne ahte Guovdageainnu suohkan sihkkarastá ahte láhkagáibáduš ollašuvvá. Skuvllas leat geavahan láhkai dohkálaš ja dohkkehuvvon oahppomateriála/oahpponeavvut.

Fylkkamáne árvvoštallá maid dili Guovdageainnu suohkanis vuogádatgáibádusa ektui oahpahušlága § 13-10. Vuogádatgáibáduš mielde buktá gáibádusa ahte leat gulahallan- ja ovttasbargorutiinnat skuvlaeaiggáda ja skuvllaid gaskkas organisašuvnnas. Rutiinnat mearkkašit dás mii galgá dahkkojuvvo, gii galgá dahkat dan, mo dan galgá dahkat ja goas galgá dahkkojuvvo. Dokumentašuvnna vuodul Fylkkamáne oaivvilda ahte Guovdageainnu suohkanis lea dohkálaš vuogádat mii lea doarvá nanus fuopmášit láhkarihkumiid.

Áltá joatkkaskuvla

Áigodagas 2012 gitta geassemánu 2015 lea čadahuvvon bearráigeahčču sámegiela oahpahasas ovtta joatkkaskuvllas Norggas. Lea dahkkon Áltá joatkkaskuvllas maid Finnmárkku fylkkagiela eaiggáda. Bearráigeahččamis dárkkistii dokumeantaid ja jearahalai čoavddaolbmuid ja oahppiid. Dán bearráigeahččama láhkavuoddu lea earáláhkai go eará bearráigeahččamiin dannego das árvvoštallá oahpahasas oahpahušlága § 6-3 ektui mas daddjo ahte: “Sápmelaččain joatkkaskuvllain lea riekti oazžut oahpahasas sámegielas. Departemeanta sáhtá mearridit láhkaásahusaid molssaevttolaš oahpahasvugiide go oahpahasas ii sáhte fállat skuvlla iežas oahpahedjjiiguin.” Fylkkamáne árvvoštallan čájeha ahte Áltá joatkkaskuvla ollašuttá dán láhkaparagráfa sámí oahppiid oahpahasas ja skuvllas leat buorit rutiinnat čadahit oahpahasas sámegielas.

2.7 Hástalusat ja ávžžuhusat

Dán artihkkalis lea boahtán ovdan ahte oahpahasas sámegielas vuodđoskuvllas ja joatkkaohpahasas leat muhtin hástalusat. Oahppiidlohku geat ožžot oahpahasas Sámegielas vuosttasgiellan geahppána sihke vuodđoskuvllas ja joatkkaohpahasas. Vuodđoskuvllas lea dát geahppáneapmi dáhpáhuš nu guhká ahte sáhtá gohčodit dan treandan. Joatkkaohpahasas lea menddo árrat diehtit sihkkarit leago treanda.

Oahppit geat ožžot oahpahasas Sámegielas vuosttasgiellan vuodđoskuvllas, ožžot dábaláččat maidái oahpahasas eará fágain sámegillii. Dattetge lea nu ahte oahppiidlohku geat ožžot

oahpahusa Sámegeielas vuosttasgiellan, muhto eai oaččo oahpahusa eará fágain sámegeillii, lea lassánan. Ii leat vejolaš dadjat mas dát lassáneapmi boahdá. Dáid áššiid galggašii guorahallat dárkileappot.

Oahppiidlohku geat ožžot oahpahusa Sámegeielas nubbingiellan vuoddoskuvllas orrot stádásmuvvamin, muhto vuollegeappo dásis go ovdal. Nannen dihte sámegeielaid ealáskahttima galggašii leat mihttomearri ahte dát oahppiidlohku lassána.

Joatkkaoahpahusas lea oahppiidlohku Sámegeielas nubbingiellan lassánan. Dát lea posiitiiva ovdáneapmi. Galggašii dattetge guorahallat buorebut heitetgo oahppit geat leat lohkan Sámegeiela nubbingiellan vuoddoskuvllas, oahppamis sámegeiela joatkkaoahpahusas. Artihkkalis leat boahmán ovdan áššit mat čujuhit dasa, ja danne galggašii dutkat vejolaš sivaidd buorebut.

Sámegeiela oahpahusa dilli skuvllas sáhtta leat gitta guovtti eará áššis maid lea guorahallan dán artihkkalis: Oahpponeavvodilli sámegeielat oahpahusas ja oahpahusas sámegeielas, ja fylkkamánniid bearráigeahčut sámegeiela oahpahusas. Vaikko oahpponeavvodilli vuoddoskuvllas lea buorránan manjmuš njeallje jagi, de leat ain stuorra váilevašvuodát. Bearráigeahčemiin Oslos ja Akershusas ja Nordlánddas bohtet láhkarihkkumat ovdan ja sámi oahppiid voigatvuoha oazžut oahpahusa sámegeielas ii ollašuvvan. Njeallje bearráigeahčema Finnmárkkus čájehit ahte golbma gieldda ja okta joatkkaskuvla čadahit sámegeiela oahpahusa dohkálaš vuogi mielde. Eará fylkkain ii leat bearráigeahččan sámegeiela oahpahusa. Datge lea miellagiddevaš gávnnus.

Gálddud

Finnmárkku fylkkamáne 2013-1: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE TILSYN : Alta kommune. Beavemearri 09.08. 2013.

Finnmárkku fylkkamáne 2013-2: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE TILSYN : Finnmark fylkeskommune : Alta videregående skole. Beavemearri 09.12.2013.

Finnmárkku fylkkamáne 2014: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : OPPLÆRING : Porsanger kommune – Lakselv skole. Ii leat beavemearri. Bearráigeahččan álggahuvvon 07.01.2014

Finnmárkku fylkkamáne 2015: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : OPPLÆRING : Kautokeino kommune – Kautokeino barneskole og Kautokeino ungdomsskole. Ii leat beavemearri. Bearráigeahččan álggahuvvon 02.02.2015

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-1: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Oppegård kommune. Beavemearri 08.05.2012.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-2: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Oslo kommune. Beavemearri 16.06.2012.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-3: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Rælingen kommune. Beavemearri 04.05.2012.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-4: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Skedsmo kommune. Beivemearri 08.05.2012.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-5: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Ås kommune. Beivemearri 08.05.2012.

GSI (2014): Grunnskolen informasjonssystem på internett (Vuodđoskuvlla diehtojuohtkinvuogádat internehtas). Lohkkojuvvon 01.12. 2014. Online: <https://www.wis.no/gsi/tallene>

Máttodepartemeanta 2009. *TILDELINGSBREV TIL UTDANNINGSDIREKTORATET FOR BUDSJETTÅRET 2009*. Lohkkojuvvon 24.04.2015. Online: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/brev/endeling-tildelingsbrev-udir-2009.pdf?id=2181970>

Nilsson Valkeapää, Susanna 2015: Åarjel-saemiej skuvle rektor. Telefuvdnaságastallan 23.06. 2015.

Nordlándda fylkkamánne 2014-1: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Rana kommune. Beivemearri 18.07.2014.

Nordlándda fylkkamánne 2014-2: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Narvik kommune. Beivemearri 27.03.2014.

Nordlándda fylkkamánne 2014-3: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Evenes kommune. Beivemearri 27.03.2014.

Nordlándda fylkkamánne 2014-4: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Saltdal kommune. Beivemearri 19.03.2014.

NRK 2015: *Velger bort samisk for å oppná bedre karakterer*. Odasreportáša NRK Sámis cuoŋománu 11. beivvi 2015. Lohkkojuvvon 10.05. 2015. Online: <http://www.nrk.no/sapmi/velger-bort-samisk-for-a-oppna-bedre-karakterer-1.12355010>

Oahpahusláhka: *Láhka 1998-07-17 nr 61: Láhka vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa birra (oahpahusláhka)*. Norgga ráddehusa ruovttusiiddus internehtas. Lohkkojuvvon: 13.11.2014. Online: <https://www.regjeringen.no/se/dokumenter/lahka-vuodoskuvlla-ja-joatkkaoahpahusa-bi/id213315/>

Sámediggi 2014-1: Sámedikki oahpponeavvoráhkadeami doaimaplána 2015-2018. Sámediggi. Kárášjohka.

Sámediggi 2014-2: Čoahkkingirji 02/14 Sámedikki dievasčoahkkimis. Ášši 20/14. Sámediggi. Kárášjohka.

Sámediggi 2015: Sámedikki matriisa oahpponeavvuin jagi 2014. Beivemearri 19.02.2015. Sáddejuvvon e-poasttas Sámedikki hálddahas 13.05.2015.

Sámediggi et al 2010: Tiltak for å effektivisere utviklingen og produksjon av samiske læremidler. Rapport fra arbeidsgruppe sammensatt av Sametinget, Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet. Lohkkojuvvon: 10.12.2014. Online: [http://www.samediggi.no/content/](http://www.samediggi.no/content/download/6425/59173/version/1/file/Tiltak+for+%C3%A5+effektivisere+utvikling+og+produksjon+av+samisk+l%C3%A6remidler.pdf)

[download/6425/59173/version/1/file/Tiltak+for+%C3%A5+effektivisere+utvikling+og+produksjon+av+samisk+l%C3%A6remidler.pdf](http://www.samediggi.no/content/download/6425/59173/version/1/file/Tiltak+for+%C3%A5+effektivisere+utvikling+og+produksjon+av+samisk+l%C3%A6remidler.pdf).

Sámi joatkkaskuvla Kárášjogas 2014: Oassi skuvlla jahkediedáhusas oahpahusdirektoráhtii jagi 2014 ovddas. Sáddejuvvon čállái rektoris Synnøve Solbakken-Härkösis e-poasttas 18.05.2015.

Todal, Jon 2011: «Duodalaš njiedjan fágas sámegeiella nubbingiella». Broderstad, Else Grete, Magritt Brustad, Johan Ailo Kalstad, Paul Inge Severeide ja Jon Todal (doaim.): *Sámi logut muitalit 4 : Čielggaduvvon sámi statistihkka 2011*. s, 19-44. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu.

Todal, Jon 2012: «Sámegeiella mánáidgárddiin ja skuvllain 2011/12». Broderstad, Else Grete, Magritt Brustad, Kevin Johansen, Paul Inge Severeide ja Jon Todal (doaim.): *Sámi logut muitalit 5 : Čielggaduvvon sámi statistihkka 2012*. s, 102-116. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu.

Udir 2013-1: *Sámegeiella vuosttasgeiellan oahppoplána*. s, 2. Oahpahusdirektoráhtta. Oslo. Lohkkojuvvon 10.11.2014. Online: <http://www.udir.no/kl06/SFS1-04/Hele/Formaal/> Sámegeiellii: <http://www.udir.no/kl06/sfs1-04/Hele/Formaal/?lplang=sme>

Udir 2013-2: *Sámegeiella nubbingiellan oahppoplána*. s, 4-6. Oahpahusdirektoráhtta. Oslo. Lohkkojuvvon 10.11.2014. Online: <http://www.udir.no/kl06/sas1-04/Hele/Kompetansemaal/?lplang=sme>

Udir 2013-3: *Fagvalet til elevane i videregående opplæring skoleåret 2012/13*. Oahpahusdirektoráhtta. Oslo. Lohkkojuvvon: 14.05.2015. Online: http://www.udir.no/globalassets/upload/forskning/2015/fagval_vgo_2012_2013.pdf

Udir 2013-4: *Oppsummering av Fylkesmennenes tilsyn i 2012*. Čálus Oahpahusdirektoráhtas Máhttodepartementii cuonomanu 24. b. 2013. Oahpahusdirektoráhtta. Oslo. Lohkkojuvvon: 15.04. 2015. Online: http://www.udir.no/Upload/Tilsyn/Oppsummering_fylkesmennenes_tilsyn_2012.pdf

Udir 2014: *Fagvalet til elevane i videregående opplæring skoleåret 2013/14*. Oahpahusdirektoráhtta. Oslo. Lohkkojuvvon: 14.05.2015. Online: <http://www.udir.no/Tilstand/Analyser-og-statistikk/vgo/Fagvalg-i-videregaende-opplaring/Fagvalet-til-elevane-i-vidaregaende-opplaring-skolearet-201415/>

Udir 2015-1: Logahallan oahppiidloguin geain lea oahpahas sámegeielas dahje sámegeiellii Norgga vuoddoskuvllain ja joatkkaoahpahasas. Juhkkojuvvon sámegeielaide ja oahpahasvariánttaide gielddaid ja fylkkadásis. Sáddejuvvon e-poasttas Oahpahusdirektoráhta hálddahusas 12.05.2015.

Udir 2015-2: *Fagvalet til elevane i videregående opplæring skoleåret 2014/15*. Oahpahusdirektoráhtta. Oslo. Lohkkojuvvon: 14.05.2015. Online: <http://www.udir.no/globalassets/upload/forskning/2015/fagval-i-vgo-2014-2015.pdf>

3 Joatkkaskuvla oahpu čadaheapmi

Tom Granseth, seniorráđdeaddi Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Čoahkkáigeassu

Sullii 7 oahppi 10 oahppis čadahit joatkkaskuvlla oahpu viđa jagis dan rájes go vuohččan álget joatkkaskuvllii, 6 proseanta leat ain oahpus, ja 23 proseanta eai oaččo duodaštusa/fágareivve dahje heitet gaskan (heaitin) viđa jagi áigodagas. Fidonfágalaš oahppoprográmmain heitet mearkkašahtti eanet go studeremii-ráhkkanahitti oahppoprográmmain. Sámi ássanguovlluin heitet eanet oahppit gaskan oahpu gaccadettiin go muđui riikkas.

Ii leat nu ahte sii geat heitet joatkkaskuvllas eai leat ekonomalaččat aktiivvat.

Sullii 2 oahppi 3 oahppis geat leat heaitán/eai álgán joatkkaskuvlla ohppui, leat bargagoahtán dađistaga, dan čájehit maiddáii eará guorahallamat. Oassi geat ožžot barggu lea stuorit davvin go lulde. Leat geográfalaš erohusat makkár bargosurggiid “válljejit”. Dát artihkal čieknuda dan dárkileappot.

3.1 Sisdoallu

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ráhkada jahkásaččat statistihka joatkkaskuvlla oahpu čadaheamis. Dat čájeha galle oahppi čadahit joatkkaskuvla oahpu viđa jagi sisa dan rájes go leat álgán ohppui vuohččan, ja man gallis eai leat čadahan oahpu dahje geat eai ceavzze eksámena/fágareivve. Statistihkka čájeha maiddáii man stuora oassi jahkejoavkkuin čadaha dahje ii čadat. Statistihkka čájeha ahte golmma davimus fylkkas heitet eanemusat.

Dán artihkkalis ovdanbuktit statistihka joatkkaskuvla oahpus eará geográfalaš dásis go ohppiid ássanfylkka mielde (go leat 16 jagi). Dás leat guovllut sámi ássanguovllut³ Nordlánddas, Romssas ja Finnmárkkus, (maid viidásit gohčodit SED-guovlun), muđui Davvi-Norga davábealde Sáltooduodara (Muđui davvin) ja eará guovllut riikkas (Lulli- ja Gaska-Norga).

Eiseválddiin lea fokus joatkkaskuvlla oahpu heaitimii gaskan skuvlaváccidettiin. Kapihtal 3.2 ovdanbukta muhtun deháleamos doaibmabijuid maid eiseválddit leat bidjat doibmii unnidit heaitima.

Kapihttalis 3.3 ovdanbuktit loguid joatkkaskuvla oahpu čadaheamis, sihke stáhtusis dál ja mañemus jagiid rievdamiin. Das leat maiddáii buohtastahtán heaitin loguid golmma guovllus sohkabeliid, oahppoprográmmaid, vuoddoskuvlapoeaŋŋaid ja váhnemiid oahppodásiid ektui. Gáldu dáhtaide lea nasjonal utdanningsbase (NUDB), mas earret eará leat diedut fylkasuohkaniid hálldahuslaš dáhtavuogádagas joatkkaskuvla oahpu sisváldimiin.

³ Dihto suohkanat ja oasis suohkaniin Norggas davábealde Sáltooduodara, mat gullet Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnega geográfalaš guvlui. Doaibmaguovlu lea rievdaduvvon máŋgii. Dán artihkkalis leat geavahan ráddjejuvvonguovllu nugo lei 2012:s.

Leat go sii geat heite/eai álgán joatkkaskuvla ohppui barggus ja jus leat makkár ealáhusas leat sii barggus?

Kapihttalis 3.4 geahččat dan dárkileappot. Dasa leat dáhtagáldun álbmotregisttar, SSB ja NUDB indiviidavuodustuvvon bargostatistihkat. NUDB leat dieđut ággiin goas ovttaskas olbmot leat álgán/loahpahan oahpuid. Dat ágggit dahket ea.ea. vejolažžan iskat gii ii goassege čadahan joatkkaskuvla oahpu.

Kapihttalis 3.5 leat váldokonklusuvnnat, ja maiddá evttohusat viidásit analysai.

Artihkkalis leat mángga sajis geavahan doahpaga ohppiidjoavku 2008. Ohppiidjoavku 2008 mearkaša oahppit geat álge joatkkaskuvla ohppui vuohččan 2008 čavčča. Rievdadusat Reforbma 94 rájes Máhttoloktemii 2006 čavčča, mielddisbukte maiddá eará terminologijja. Doaba «oahpposuorgi/studieretning» rievddai «oahppoprográmmán/utdanningsprogram». Doaba «dábálašfága/allmennfag» rievddai namman «studeremii-ráhkkanahtti/studieforbredende». Dán artihkkalis geavahit Máhttoloktema terminologijja.

3.2 Eiseválddiid joatkkaskuvla oahpahusa vuoruheapmi

Eiseválddiin lea dál fokus ohppiide geat heitet joatkkaskuvla oahpus. Oahpahaspolitihka bokte áigot nannet buoremus beliid norgga servodagas ja dustet deháleamos hástalusaid. Sihkkarastit buohkaide buori oahpahasfálaldaga lea guovddáš ášši. Dáláš oahpahaspolitihka rámmat leat čállon Dieđ. St. 20 (2012-2013) «På rett vei».

Alla čadaheapmi joatkkaskuvla oahpus lea dárbbášlaš boahtteáiggi bargoeallima dárbbuid dustemii. Eiseválddit leat bidjan johtui muhtun doaibmabijuid mihtuin oazžut 75 proseanta čadahit ja oazžut dohkkehuvvot joatkkaskuvla oahpahusa ovdal 2015. Oahpahasdepartemeanta diehtá ahte eai visot doaibmabijut mat leat biddjon johtui lea seamma bures lihkestuvvan. Joatkkaskuvllat leat čadahan mánggaid iešguđetlágan doaibmabijuid, muhtumat enet lihkestuvvan go eará. Lea dehálaš identifiseret makkár doaibmabijut leat beaktilat. Fylkkasuohkanat leat danne ásahan ornega man bokte juogadit vásáhusaid. Namuhit dás muhtun stuorit nátionála vuoruhemiid:

- Ny GIV prošeakta jagi 2010, das lei deaddu intensiivaoahpahas lohkamis, čállimis ja rehkenastimis ohppiide geain lea logat luohkás fágalaš dássi vuolemusas. Prošeakta bisttii 2013 rádjái ja lea dál loahpahuuvon, muhto lea joatkán namain «Program for bedre gjennomføring i videregående opplæring».
- Oahpahasdepartemeanta nammadii ođđajagimánus 2006:s bargojoavkku mas lei mandáhtta ea.ea. identifiseret sivaidd manne oahppit eai čadat joatkkaskuvla oahpu, ja árvvoštallat mihtolaš doaibmabijuid mat sáhttet buoridahttit čadaheami; ea.ea. lei das deattuheapmi doaibmabijuin minoritehtagielat ohppiide, dan vuolis maiddá sámegeaggiidda.
- 2005 čavčča sisafievrriduvvui Máhttolokten. Dat bodii Reforbma94 sadjái. Joatkkaskuvla ohppui mielddisbuvttii dát reorbma muhtun rievdadusaid, sihke ođđa struktuvrra ja ođđa oahppoplánain. Reforbma mielddisbuvtti maiddá ođđa vugiid doaimmahit norgga skuvlla, mánggabealáláččabut čovdosiiiguin ja bargovugiiguin.
- Vekslingsmodell/lotnolasmodealla lea geabbilis oahppomodealla skuvllas ja oahpahasas fitnodagain. Lotnolasmodealla lea molssaeaktu árbevirolaš váldomodellii mas lea 2 jagi skuvllas ja 2 jagi oahppofitnodagas. Mihttu lotnolasmodeallain lea

oččodit relevántamus oahpahusa fágareivve ollašuhttima rádjái sávahahtti oahppofágaid bokte, man boadusin fas galggašii leat unnidit heaitinlogu.

- Dehálaš eaktu modellii lea čanastat ealáhussii. Leat iešgudetlágan doarjjaortnegat fitnodagaide mat váldet oahpahalliid ja oahppokandidáhtaid, ea.ea. sierra doarjjaortnet mainna lea mihttun stimuleret ášahasaid addit oahpahalliide ja oahppokandidáhtaide geain leat erenoamáš dárbbut, vejolašvuoda háhkát fágaoahpu.

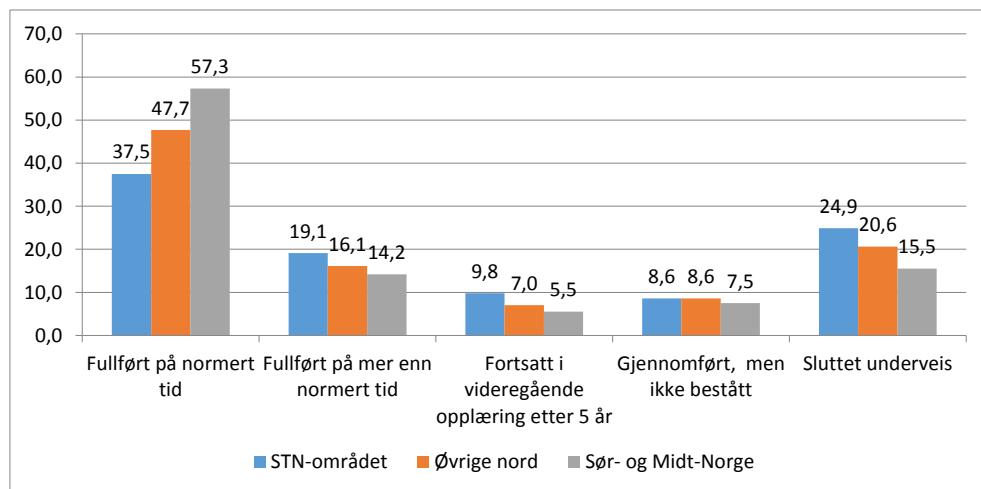
3.3 Čadaheapmi joatkkaskuvla oahpus

3.3.1 Álggahus

Dain 62787 ohppiin geat álge joatkkaskuvla ohppui vuohččan 2009 čavčča, čadahedje 70,8 proseanta ohppiin 5 jagi sisa dan rájes go álge. Dasa lassin ledje 5,7 proseanta ohppiin ain oahpus dan áigodaga maŋŋil, ja 23,6 proseanta ohppiin ledje heaitán oahpus, juogo ledje oahppit heaitán ieža dahje eai lean ceavzán eksámenis dahje fágareivves. Dán artihkkalis lea fokus ohppiide geat leat heaitán joatkkaskuvla oahpus.

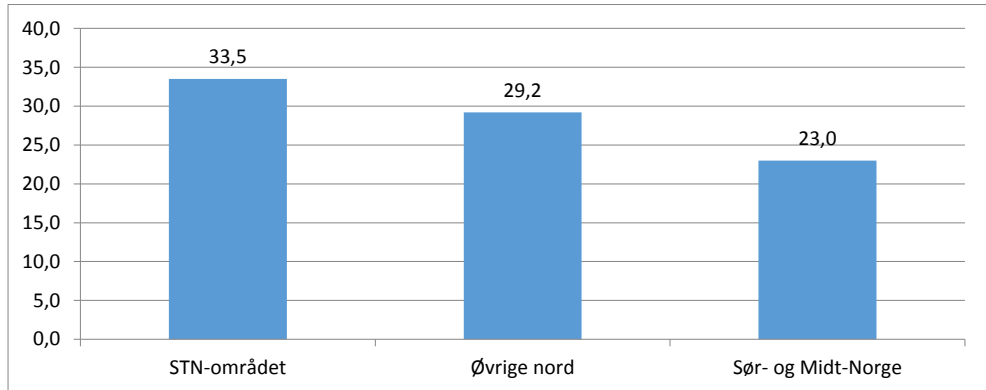
Figuvra 3.1 čájeha iešgudetge čadahanmuttuid, mo dat juohkásit min golmma guovllus. Lea mearkkašahtti ahte čilgehus dasa go guovtti davimus guovllus lea alla lohku sis geat heitet joatkkaskuvla oahpus, dat ahte oahppit heitet gaskan oahpo gaccadettiin. Oassi ohppiin geat eai leat ceavzán eksámena dahje fágareivve lea sullii seamma buot golmma guovllus.

Figuvra 3.1 Čadahanmuttut joatkkaskuvla oahpus, ohppiid ássanguovllu ektui. Ohppiidjoavku 2009

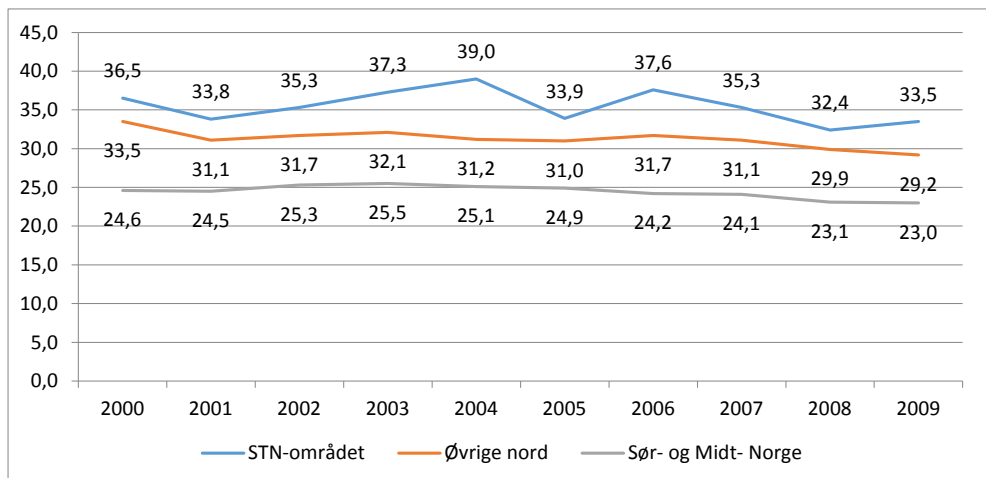
Figuvra 3.2 čájeha ahte ohppiin SED-guovllus, ja ohppiin Muđui davvin lea alit heaitin lohku joatkkaskuvla oahpus go ohppiin ássanguovllus Lulli- ja Gaska-Norggas. Ohppiidjoavkkus geat álge 2009 lei heaitin lohku 23,0 proseanta Lulli- ja Gaska-Norggas, ja 29,2 proseanta Muđui davvin ja 33,5 proseanta SED-guovllus.

Figuvra 3.2 Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid ássanguovllu ektui. Ohppiidjoavku 2009

Lea tendensa ahte heaitin joatkkaskuvla oahpus lea njiedjan mañemus jagiid. Figuvra 3.3 čájeha ahte heaitin Muđui davvin ja Lulli- ja Gaska-Norggas lea dásset ja posiitiiva guvlui rievdan dan rájes go 2003 ohppiidjoavku álggii. Mañnil relatiivvalaš dásseid heaitinlogu ohppiidjoavkkuin geat álge jagiid 2000 rájes 2006 rádjái, de lea heaitin SED-guovllus njiedjan 37,6 proseanta 2007 ohppiidjoavkkus 32,4 prosentii 2008 ohppiidjoavkkus. 2008 rájes 2009 rádjái lei goitge veaháš lassáneapmi 33,5 prosentii, mii lea nubbin vuolimus lohku 2000-logu rájes. SED-guovllus leat smávva ohppiidjoavkkut. Proseantaid mielde heaitin sáhtta danne rievddadit jagis jahkái.

Figuvra 3.3 Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid ássanguovllu ektui. Ohppiidjoavkkut 2000-2009

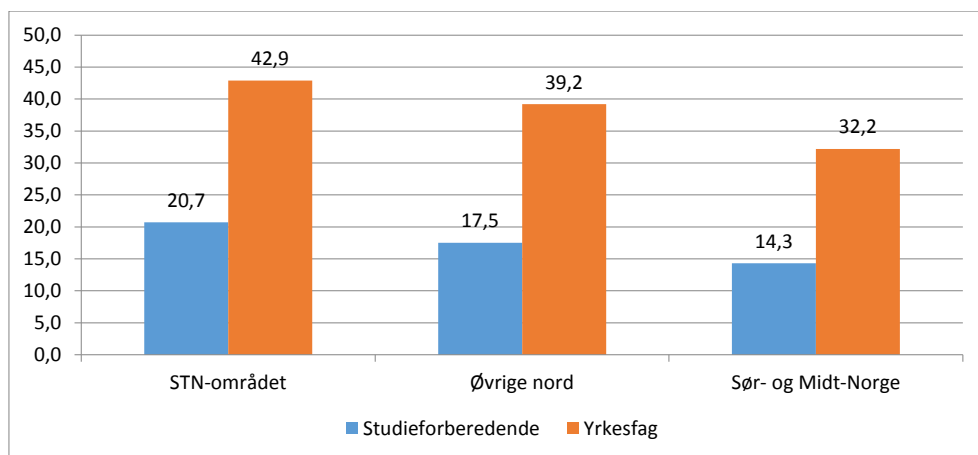

3.3.2 Heaitin oahppoprográmmaid ektui

SSB čadahanstatistihkka čájeha ahte ohppiin studeremii-ráhkkanahhti oahppoprográmmas lea heaitin lohku mearkkašahtti vuollelis go heaitin lohku fidnofágalaš oahppoprográmmaid. Dat guoská buot guovlluide riikkas ja maiddái min gollma guvlui.

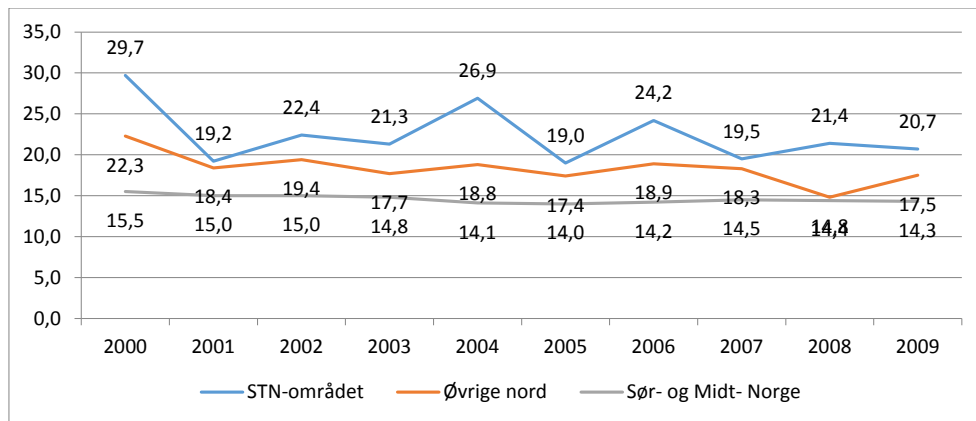
Ohppiidoavkkus geat álge 2009 čavčča, lei heaitin 20,7 proseanta ohppiide geat orrot SED-guovllus ja geat vázze studeremii-ráhkkanahhti oahppoprográmma. Fidnofágalaš ohppiid heaitin lei 42,9 proseanta. Oassi Muđui davvin lea 17,5 proseanta studeremii-ráhkkanahhtimis ja 39,2 proseanta fidnofágalaš oahpuin, geahča figuvra 3.2.1 vuollelis.

Figuvra 3.4 Heaitin joatkkaskuvla oahpus, oahppoprográmma ja oahppi ássanguovllu ektui. Ohppiidoavku 2009

Figuvra 3.5 čájeha mo heaitin studeremii-ráhkkanahhti oahppoprográmmas lea rievdan mañemus jagiid. SED-guovllus lea heaitin studeremii-ráhkkanahhti oahppoprográmmas njiedjan 29,7 proseanttas jagi 2000 ohppiidoavkkus 20,7 prosentii ohppiidoavkui geat álge 2009 jagis. Earret dan lea váttis oaidnit čielga treanddaid. Muhtun jagiid lea heaitin lohku leamaš unnit. Sihke jagiid 2001, 2005 ja 2007 lei heaitin lohku vuolábealde 20 proseanta. Nu go ovdalis namuhuvvon, de leat unnán oahppit SED-guovllus, ja de sahttet proseanttaid mielde heaitin logut rievddadit ollu jagis jahkái, dan čájehit logut čielgasit. Muđui davvin lea heaitin lohku studeremii-ráhkkanahhti suorggis niedjan 22,3 proseanta jagi 2000 rájes dáláži 17,5 prosentii. Lea maiddái oalle stuora lassáneapmi mañemus jagi ohppiidoavkku heaitin logus. Lulli- ja Gaska-Norggas njejeai heaitin lohku 2000 rájes 2004 rádjái. Dan mañnil leat heaitin logut leamaš dássadat.

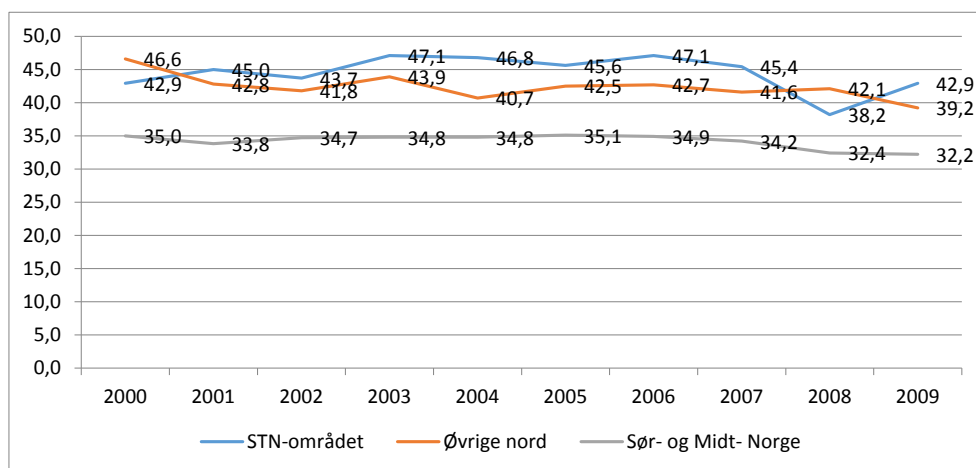
Figvra 3.5 Studeremii-ráhkanahhti oahppoprográmma. Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid ássanguovllu ektui. Ohppiidjoavkkut 2000-2009

Figvra 3.6 čájeha mo njieddju fidnofágalašoahpuin lea rievdan 2000 rájes. SED-guovllus álggii posiitiiva rievdan 2006:s. 2008 rájes 2009 rádjái lassánii goitge fas 4,7 proseantapoeaŋgain 42,9 prosentii, mii maiddái lea seamma heaitin lohku go ohppiidjoavkkus lei jagi 2000.

Ohppiidjoavkkus geat álge 2009:s sihke Lulli- ja Gaska-Norggas ja Mudui davvin lei heaitin lohku vuolemusas olles 2000-logus.

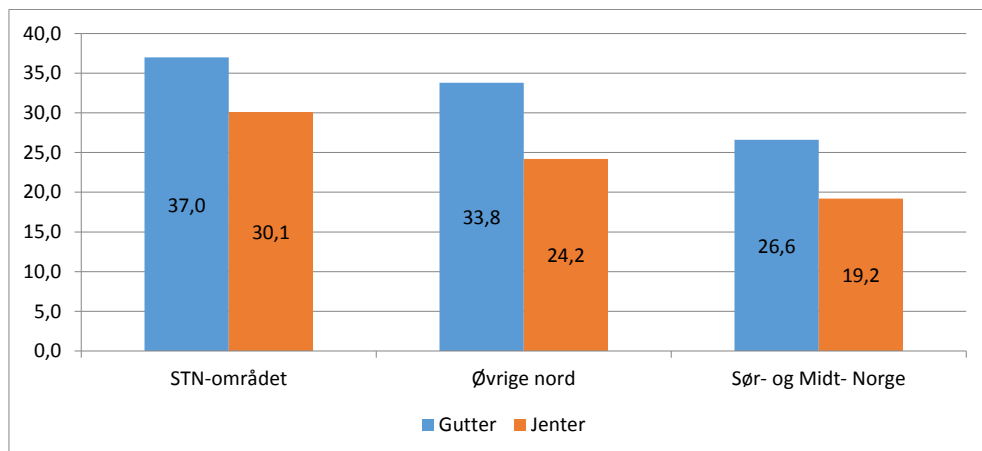
Figvra 3.6 Fidnofágalaš oahppoprográmmat. Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid ássanguovllu ektui. Ohppiidjoavkkut 2000-2009

3.3.3 Heaitin sohkabeliid ektui

Nieiddaid heaitin joatkkaskuvlaoahpus lea leamaš árbevirolaččat oalle ollu unnit go bártniid heaitin. Figuvra 3.3.1 čájeha sohkabeliid gaskkas erohusa min golmma guovllus. Lulli- ja Gaska-Norggas, ohppiidjoavkkus geat álge 2009:s, lei 7,4 proseantapoeaŋŋa erohus nieiddaide buorrin. Muđui davvin lei erohus measta 10 proseantapoeaŋŋa, SED-guovllus lei erohus 6,9 proseantapoeaŋŋa.

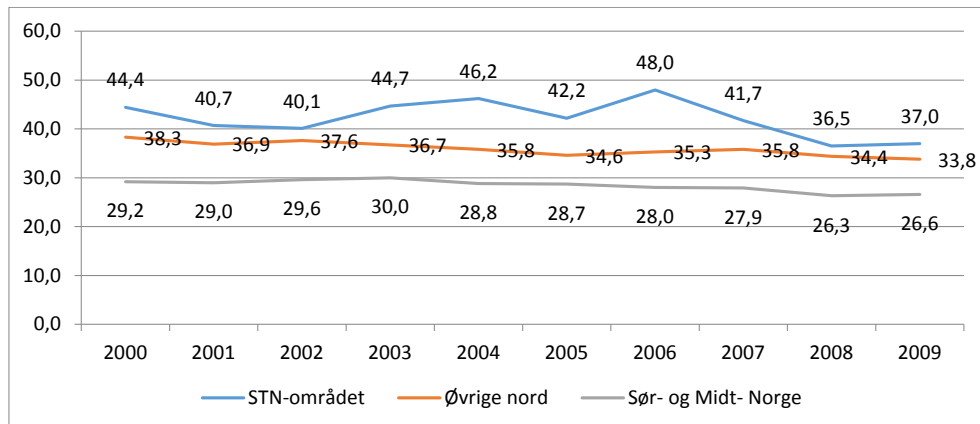
Figuvra 3.7 Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid sohkabeali ja ássanguovllu ektui. Ohppiidjoavku 2009.

Figuvrrat 3.8 ja 3.9 čájehit mo heaitin lohku lea rievdan jagi 2000 rájes bártniid ja nieiddaid ektui. Heaitin lohku bártniide geat orrot SED-guovllus lassánii vel jagi 2005-ohppiidjoavkkuin. Dan maŋŋil treanda jorggihi. Jagi 2006 ohppiidjoavkku rájes njiejai heaitin lohku 48,0 proseanttas 37,0 prosentii ohppiidjovkui geat álge 2008:s, muhto lei gal veaháš lassáneapmi fas jagi 2008 ohppiidjoavkkus 2009 ohppiidjovkui.

Dan guovtti eará guovllus lea bártniid heaitin lohku áigodagas rievdan veaháš posiitiiva guvlui. Guovllus Muđui davvin lea dálaš dássi vuolemusas mii lea leamaš olles 2000-logus. Lulli- ja Gaska-Norgii lassánii heaitin lohku veaháš 2008 ohppiidjoavkkus 2009 ohppiidjovkui. Lohku 2009 ohppiidjovkui lea goitge vuolemusas olles 2000-logus.

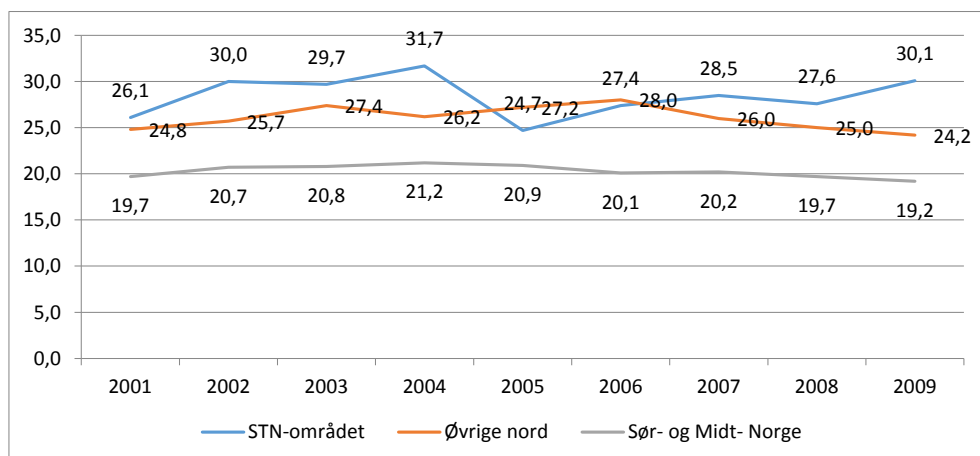
Figvra 3.8 Bártnit. Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid ássanguovllu ektui. Ohppiidjoavkkut 2000-2009

Nieiddaid heaitinlohku lea maiddái rievdan posiitiivvalaččat mañemus jagiid. Guovllus Muđui davvin lea heaitin 2009 ohppiidjovkui 24,2 proseanta, mii lea unnimus heaitin olles 2000-logus. Mañnil go lei lassáneapmi heaitin logus 2000:s gitta 2006 ohppiidjovkui, de lea njedjan heaitin lohku 3,8 proseantapoeaŋŋa. Heaitin Lulli- ja Gaksa-Norggas lea rievdan seamma ládje go guovllus Muđui davvin. Goappaš guovlluin lea dáláš heaitinlohku vuolimusas olles 2000-logus.

SED-guovllus lea baicca, nieiddaid heaitinlohku vuhtton čielgasit negatiivvalaččat rievdamet mañemus jagiid. Heaitin lea lassánan 24,7 proseanttas jagi 2005 ohppiidjoavkkus 30,1 prosentii 2009 ohppiidjovkui. Nu alla heaitin lohku lei ohppiidjoavkkus geat álge jagi 2004, 31,7 proseanta. Nu go ovdal namuhuvvon leat ohppiidjoavkkut SED-guovllus smávvát, ja jahkásaš rievdamat sahttet soaittáhagaid duohken.

Figvra 3.9 Nieiddat. Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid ássanguovllu ektui. Ohppiidjoavkkut 2000-2009

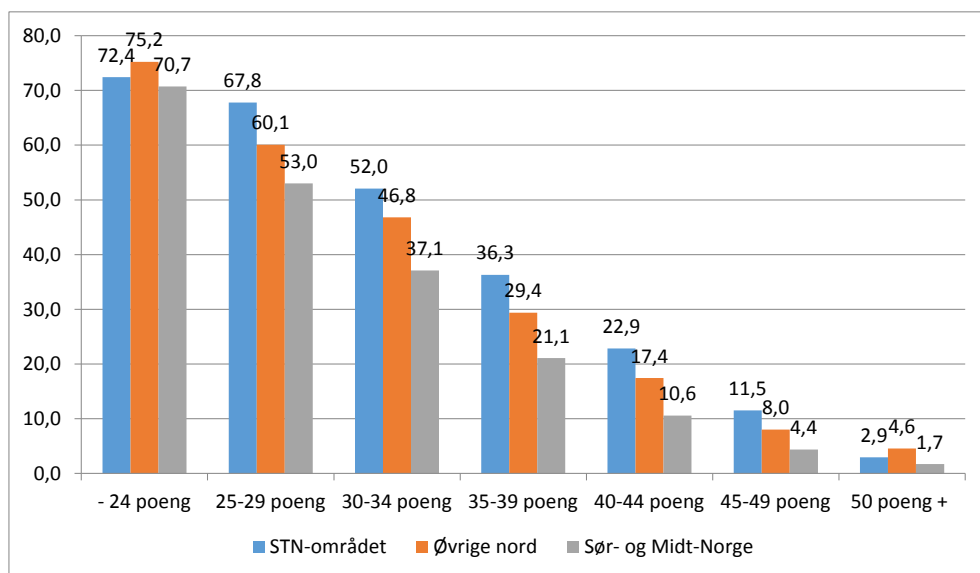
3.3.4 Heaitin vuoddoskuvlapoeaŋŋaid⁴ ektui

Lea čielga oktavuolta dan gaskkas makkár bohtosat leat vuoddoskuvllas ja heaitin joatkkaskuvla oahpus. Dan oaidná čielgasit figuvrras 3.10. Ii leat hirmástuhtti ahte heaitin lohku lea unnimus ohppiidjovkui geain leat buoremus árvosánit vuoddoskuvllas.

Oahppit geat álge jagi 2009 geain lei unnit go 25 vuoddoskuvlapoeaŋŋa, lei heaitin lohku 71 proseanttas gitta 75 prosentii. Nuppi dáfus, ohppiin geat ožžo 50 poeaŋŋa dahje eanet vuoddoskuvllas, lei heaitin lohku 2 gitta 5 proseanta.

Earret ohppiin geain lei unnimus dahje eanemus vuoddoskuvlapoeaŋŋa, de lei heaitin lohku SED-guovllus alit go dan guovtti eará guovllus. Mii dasa lea sivvan, ii leat buorre dadjat, eará go ahte leat relatiivvalaččat oalle unnán oahppit SED-guovllus. Maiddái moatti oahppi heaitin addá stuora erohusa proseanttaid mielde. Nugo leat juohkán 7 «árvosátnejovkui» de šaddet logut hui smávvat. Joavkkus mas leat vuollil 25 vuoddoskuvlapoeaŋŋa leat ovdamearka dihte dušše 29 oahppi geat orrot SED-guovllus 2009 ohppiidjoavkkus.

Figvra 3.10 Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid vuoddoskuvlapoeaŋŋa ektui. Ohppiidjoavku 2009

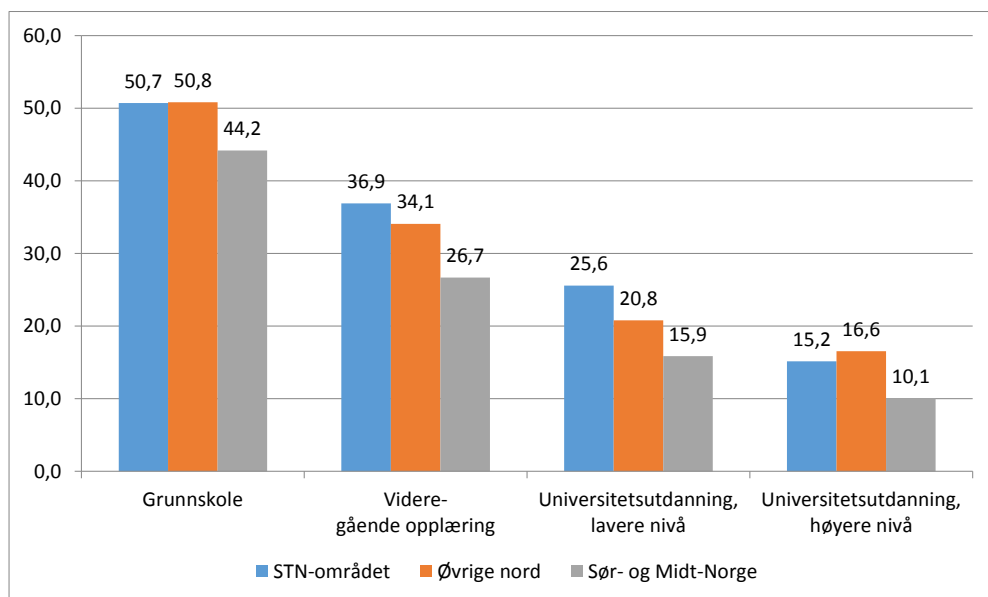
⁴ Vuoddoskuvlla fágaid árvosánit rehkenastojuvvojit vuoddoskuvlapoeaŋŋan. Vuoddoskuvlapoeaŋŋa čoahtkkáigeassá buot oahppi bohtosiid guhtege fágas ja lea oassin dan vuodus mainna galgá beassat joatkkaskuvla ohppui. Vuoddoskuvlapoeaŋŋa lea supmi buot árvosániin dividerejuvnon lohku galle árvosánit leat, ja de gerdojuvnon logiin. Ohppiin geain leat unnit go 8 árvosáni ožžot nulla vuoddoskuvlapoeaŋŋa.

3.3.5 Heaitin váhnemiid oahppodási ektui

Lea maiddái čielga oktavuohhta joatkkaskuvla heaitima ja váhnemiid oahppodási⁵ gaskkas. Figuvra 3.5.1 čájeha ahte oahppit geain goappaš váhnemiin lea vuoddoskuvla alimus oahppun, leat badjel bealli heaitán joatkkaskuvla oahpus guovtti davimus guovllus. Lulli- ja Gaska-Norggas lei heaitin unnit, 44,2 proseanta.

Ohppiin geain unnimus nuppi váhnemis lea oahppu allaskuvllas dahje universitehtas alit dásis, lea dábálaččat unnit heaitinlohku. Maŋemus jagi ohppiidjovkui lei heaitin SED-guovllus 15,2 proseanta, 16,6 proseanta Muđui davvin ja 10,1 proseanta Lulli- ja Gaska-Norggas.

Figuvra 3.11 Heaitin joatkkaskuvla oahpus, váhnemiid oahppodási ektui. Ohppiidjoavku 2009

⁵ Dat váhnen goappás lea alit oahppu.

3.4 Maid barget sii geat leat heaitán joatkkaskuvla oahpus?

3.4.1 Álggahus

Leago sis geat leat heaitán joatkkaskuvla oahpus maŋemus jagiid, makkárge čatnašupmi bargoeallimii? Jus sii leat barggus, makkár suorggis de leat barggus? Leat go geográfalaš, sohka beali dahje agi mielde erohusat dan ektui makkár suorggis leat barggus? Dieid gažaldagaid leat geahččalan vástidit dán kapihttalis. Sii geat eai leat bargoeallimis, geat leat ekonomalaččat inaktiivvat, eai leat mielde dás.

Dán oktavuodas čujuhit SSB raportii 2014/37 «Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning» čállán Tor Petter Bø ja Åsne Vigran. Raporta iská nuoraid vuollil 30 jagi, geat eai leat barggus, oahpus eaige oahpahallin. Raporttas leat logut guhkit áiggi badjel ja das leat maiddáa internášunála buohtastahttimat, geahča <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/ungdom-som-verken-er-i-arbeid-eller-utdanning>.

Leat oalle ollu erohusat heaitimis dán kapihttalis ja heaitimis nugo leat čállán 2. kapihttalis. Logut dán kapihttalis siskkildit maiddáa olbmuid geat eai goassege álgán joatkkaskuvla ohppui. Čadahanstatistihkka gusto dušše ohppiide geat álge joatkkaskuvla ohppui vuohččan guhtege čavčča.

Čadahanstatistihkka čájeha ohppiid stáhtusa čadaheami ektui maŋžil 5 jagi. Oahppit geat ain leat oahpus maŋžil 5 jagi sáhttet danne juogo čadahan oahpu dahje heaitán maŋžil 5 jagi áigodaga. Daid ohppiid stáhtus ii leat danne dihtosis čadahanstatistihkka. Heaitin lohku dán kapihttalis ii čatnas 5 jahkái ja loahpalaš dilli čadaheami ektui lea dihtosis. Čadahanstatistihkka guoská oahppi ássanguvlui go leat 16 jagi, mii mearkkaša dalle go sii álge joatkkaskuvla ohppui. Dán kapihttalis geavahit sin dáláš ássanguovllu. Danne šaddá váttisin buohtastahtit ássanguovlluid ektui, go oahppit sáhttet fárran dan rájes go álge joatkkaskuvla ohppui.

Datagáldus NUDB leat diedut buot olbmuid álgín- ja loahpahanáiggiin iešgudetge dási oahpuin. Sivas go váilot diedut oahpu birra ovdal 1974, danne lea populašuvdna ráddjejuvvon ahkejuvku 19 gitta 49 jagi. Heaitin/ii álgán lohku, mii dán kapihttalis geavahuvo, lea olmuin geat eai goassege loahpahan joatkkaskuvlla. Dat leat juogo:

1. Olbmot geat eai goasse álgán joatkkaskuvla ohppui.

Sis ii leat registrerejuvvon dáhton ahte leat álgán joatkkaskuvla ohppui. Jus dasa lassin váilu dáhton goas leat loahpahan joatkkaskuvlla ja dat dáhton goas leat álgán alit ohppui, de rehkenastit dan olbmo «ii goassege álgán joatkkaskuvlii».

dahje

2. Olbmot geat álge, muhto geat eai goassege čadahan joatkkaskuvla oahpu.

Sis lea dáhton goas álge joatkkaskuvlii ovdal 2009, muhto váilu dáhton goas leat loahpahan joatkkaskuvlla ja dasa lassin váilu maiddáa dáhton universitehta/allaskuvla álgimis.

Olbmot geat álge joatkkaskuvla ohppui jagi 2009 dahje maŋžil ja geain váilu dáhton ahte leat loahpahan joatkkaskuvlla, dáidet jáhku mielde ain oahpus. Sii eai leat rehkenaston heaitán ja eaige leat mielde dás viidásit analysas.

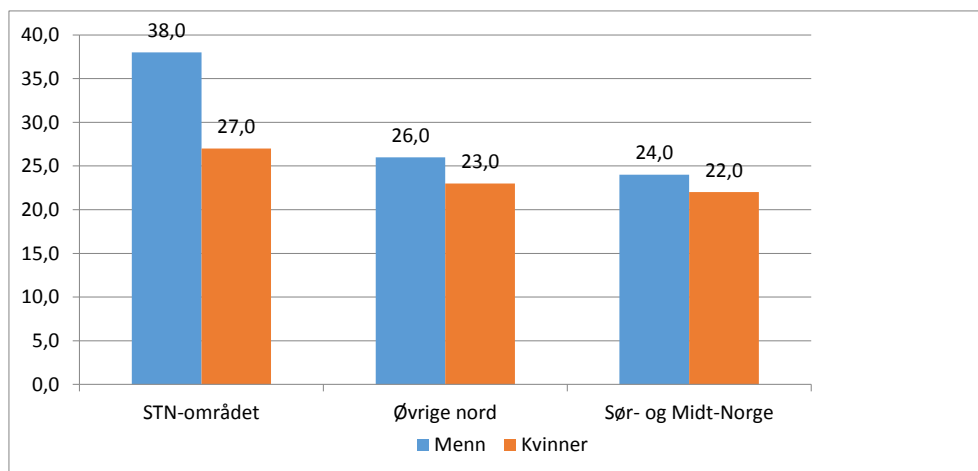
3.4.2 Heaitin/váilevaš álgín

Ođđajagimánu 1. beaivvi 2014 lei olmmošlohku SED-guovllus ahkejoavkkus 19-49 jagi 20579. Okta golmmas dain, 33,2 proseanta, eai leat goassege čadahan joatkkaskuvla oahpu. Dat lea mearkkašahtti alit lohku go guovtti eará guovllus. Guovllus Muđui davvin lei lohku 26,3 proseanta, ja Lulli- ja Gaska-Norggas lei vástideaddji lohku 23,9 proseanta. Vaikko leat badjelis namuhuvvon erohusat, de orrot heaitin logut muđui seammaláganat go heaitin nugo boahá ovdan 2. kapihttalis.

Figuvra 3.12 čájeha mo heaitin/váilevaš álgín joatkkaskuvla oahpus juohkása sohkabele gaskkas. Heaitin lea alimus SED-guovllus, muhto 38 proseanta dievdduide ja 27 proseanta nissoniidda. Dat lea mearkkašahtti ollu alit heaitin go guovtti eará guovllus.

Figuvra čájeha muđui ahte heaitin/váilevaš álgín Lulli- ja Gaska-Norggas lea 2 proseantapoeaŋŋa vuolleis nissoniidda go dievdduide. SED-guovllus lea dát sohkabealerohus 11 proseantapoeaŋŋa.

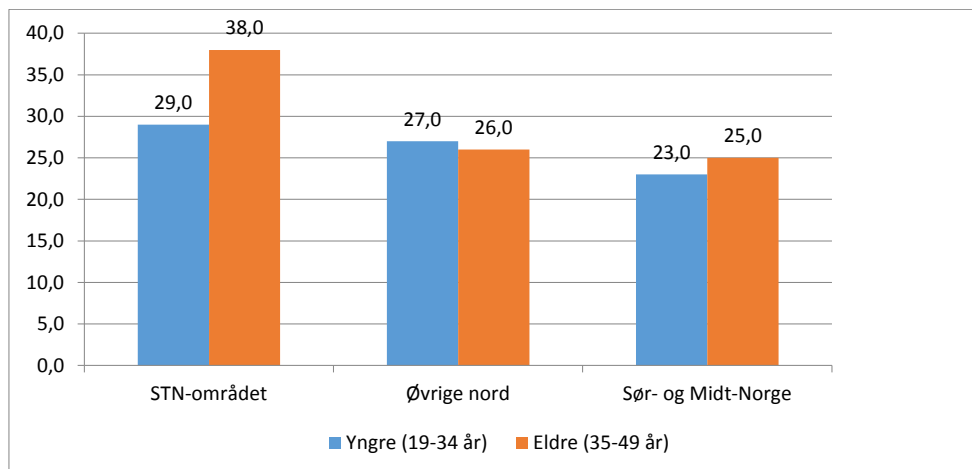
Figuvra 3.12 Heaitin/váilevaš álgín joatkkaskuvla oahpus, ohppiid sohkabeale ja ássanguovllu mielde. Buot ohppiidjoavkkut

Figuvra 4.13 čájeha mo heaitin/váilevaš álgín lea juohkásan ahkejoavkkuid mielde. Earret guovllus Muđui davvin, lea heaitin/váilevaš álgín lohku eanemus ahkejoavkkus 35 gitta 49 jagi (boarráseabbo). Das leat olbmot geat álge joatkkaskuvla ohppui muhtumin áigodagas 1982-1996.

SED-guovllus 38 proseanta boarráseappuin heite/eai álgán joatkkaskuvla ohppui. Ahkejoavkkus 19-34 jagi (nuorabut) lea heaitin/váilevaš álgín 29 proseanta, nappo lea erohus 9 proseantapoeaŋŋa nuorabut jovkui buorrin. Lulli- ja Gaska-Norggas lea dát erohus 2 proseantapoeaŋŋa. Guovllus Muđui davvin lea dát erohus 2 proseantapoeaŋŋa. Muđui davvin lea nugo namuhuvvon, boarráseappuid gaskkas unnimus heaitin/váilevaš álgín.

Figuvra 3.13 Heaitin joatkkaskuvla oahpus, ohppiid agi ja ássanguovllu mielde. Buot ohppiidjoavkkut

3.4.2 Leat go ožžon barggu?

Leat go sii geat heite/eai álgán joatkkaskuvla ohppui barggus vai leat go sii olggobealde bargoeallima?

Høgskolen i Oslo og Akershus dutki Idunn Brekke lea čadahan dutkama makkár bargočatnašupmi lea ohppiin geat leat gártan eret joatkkaskuvla oahpus ja geat álge joatkkaskuvlaohppui áigodagas 1994 rájes 1998 rádjái. Su čeahkkáigeassu lea ahte 7 oahppi 10 oahppis geat gárte eret joatkkaskuvla oahpus leat barggus 10 jagi mannil go sii álge. Son čeahkkáigeassá ahte oallugat heitet skuvllas juste danne vai ožžot barggu, geahča <http://www.hioa.no/Aktuelle-saker/Faar-jobb-selv-om-de-dropper-ut-av-skolen>

Tabealla 3.1 čájeha ahte sullii 2 oahppi 3 oahppis geat eai goassege čadahan joatkkaskuvla oahpu, leat barggus dál. Dat barggolašvuodoaassi lea veaháš alit SED-guovllus go dan guovtti eará guovllus, 64,2 proseanta Lulli- ja Gaska-Norggas ja 66,5 Muđui davvin.

Tabealla 3.1 čájeha maid ahte oassi geat leat bargoeallimis, lea alit dievdduid gaskkas go nissoniid gaskkas. SED-guovllus leat barggus 70,5 proseanta dievdduin gain váilu joatkkaskuvla oahppu. Vástideaddji oassi nissoniidda lea 61,4 proseanta.

Tabealla 3.1 Oassi barggus, ohppiid sohkabeali ja ássanguovllu ektui.

	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot
SED-guovllus	70,5	61,4	67,0
Muđui davvin	69,7	61,9	66,5
Lulli- ja Gaska-Norga	69,0	57,9	64,2

Eará ládje daddjon, de čájeha tabealla 3.1 ahte sullii 35 proseanta sis geat gahčče eret joatkkaskuvllas, leat barggu haga dál. SSB bargoveahkeguorahallan čájeha ahte lea 7,8 proseanta bargguhisvuotta ahkejoavkkus 15-24 jagi, ja ahkejoavkkus badjelis, 25-54 jagi, lea bargguhisvuotta 3,3 proseanta.

Tabealla 3.2 loguid ii sáhte buohtastahttit SSB bargguhisvuodaloguiguin. Dat gii lea bargguheapme lea olmmoš geas ii leat bargu mainna dine ja gii lea geahččalan háhkat barggu mañemus njealji vahkkus, ja gii livčče sáhtán barggaohtit guokte čuovvovaš vahku. Buohtastahttin dán kapihttala loguiguin ii leat vejolaš, go ii leat dihtosis man ollu bargooheccit duodaid leat.

Lea go vejolaš jurddašit ahte dat boarráseappot, geat gárte eret joatkkaskuvla oahpus ollu jagiid áigi, eanetmuddui leat ožžon barggu go dat nuorabut geat «aitto» leat gártan eret joatkkaskuvla oahpus.

Vástádus dasa lea ahte áigi čuollá bargoohecciid beali. Tabealla 3.2 čájeha ahte barggolašvuodaoassi boarrásiid gaskkas geain ii leat joatkkaskuvla oahppu, lea moadde proseantapoeaŋŋa alit go daid nuorabuid gaskkas. Nuorabuid oassi lea 60 gitta 66 proseanta, muhto daid boarrásiid oassi lei 68 gitta 70 proseanta. Dat ahke gaskavuotta lea seamma buot guovlluin dušše veahás erohusain. SED-guovllus gos eanemusat leat ožžon barggu, lea unnimus erohus ahkejoavkkuid gaskkas 2,8 proseantapoeaŋŋa. Lulli- ja Gaska-Norggas lea erohus stuorit, 7,3 proseantapoeaŋŋa.

Tabealla 3.2 Oassi barggus, ohppiid agi ja ássanguovllu ektui. Proseanta

	Nuorabut, 19-34 jagi	Boarráseabbo, 35- 49 jagi	Oktiibuot
SED-guovllus	65,5	68,3	67,0
Muđui davvin	63,4	69,8	66,5
Lulli- ja Gaska-Norga	60,4	67,7	64,2

3.4.3 Makkár suorggis sii barget?

Makkár suorggis barget sii geain ii leat joatkkaskuvla oahppu? Tabealla 4.4.1 čájeha dárkilis loguiguin makkár ealáhusain sii barget, geain váilu joatkkaskuvla oahppu. Logut leat juhkkon guovllu ja sohka-beali ektui.

Tabeallas oaidnit ahte nissonat leat barggus eará surggiin go dievddut. Tabealla čájeha maiddá ahte leat dihto geográfalaš erohusat «suorgeválljemis». Njeallje ealáhusa leat máŋgga sajis, ja sullii 55 proseanta olbmui leat barggus ovtta dain ealáhusain.

- Measta 1 olmmoš juohke 5 olbmus lea barggus Gálvogávppašeami suorggis. Gálvogávppašeapmi lea bajimusas sihke Lulli- ja Gaska-Norggas ja Muđui davvin. SED-guovllus leat baicca guokte eará ealáhusa main leat stuorit logut.
- Lulli- ja Gaska-Norggas lea dearvvašvuodasektor nubbin dábálaččamus suorgi, ja SED-guovllus lea dearvvašvuodasektor dávjjimus bargu. Dearvvašvuodasektoris leat čielga erohusat sohka-bealiid gaskkas. Oassi nissonolbmui leat «válljejit» dán sektora lea guda geardde stuorit go dievdduin. Oassi dievddut geat barget dearvvašvuodasektoris lea vuollel 7 proseanta goappaš guovlluin davvin ja 5 proseanta Lulli- ja Gaska-Norggas.
- Huksen ja rusttet ja Industriija leat dávjá ovddastuvvon bargosuorggit daidda geain váilu joatkkaskuvla oahppu. Dát guokte suorggi leat dábálaččat dievdduide. Sullii 18 proseanta dievdduin leat barggus huksen ja rusttet suorggis. Dušše 2 proseanta nissoniin barget dan suorggis. Oassi lea sullii seamma buot golmma guovllus.

- Eanadoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi lea ealáhus maid nubbin dávjjimus «válljejit» SED-guovllus. Dán ealáhusa «válljejit» hárvabut Mudui davvin ja Lulli- ja Gaska-Norggas. SED-guovllus leat 18,5 proseanta dievdduin ja dušše 3,8 proseanta nissoniin barggus eanadoalus, vuovdedoalus ja guolásteamis

Tabealla 3.3 Ealáhusčatnašupmi olbmuin geain ii leat joatkkaskuvla oahppu, sohkabeliid ektui. Proseanta

SED-guovllus	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot
Oktiibuot	100,0	100,0	100,0
Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6,5	37,3	17,3
Eanadoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	18,5	3,8	13,3
Gálvogávppašeapmi	11,7	15,6	13,1
Huksen ja rusttet	18,0	1,5	12,2
Industriija	14,0	8,3	12,0
Fievrrideapmi etc.	11,8	3,6	8,9
Fitnodatlaš bálvalusdoaima	4,0	6,4	4,8
Eará ealáhusat	15,5	23,5	18,4
Mudui davvin			
	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot
Oktiibuot	100,0	100,0	100,0
Gálvogávppašeapmi	16,5	20,6	18,1
Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus	6,6	34,2	17,2
Huksen ja rusttet	18,5	1,4	11,9
Industriija	12,2	6,6	10,0
Fievrrideapmi etc.	12,3	3,0	8,7
Fitnodatlaš bálvalusdoaima	6,8	7,9	7,3
Eanadoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	9,3	1,9	6,4
Eará ealáhusat	17,8	24,4	20,4
Lulli- ja Gaska-Norga			
	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot
Oktiibuot	100,0	100,0	100,0
Gálvogávppašeapmi	17,4	21,9	19,2
Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus	5,1	29,0	14,5
Huksen ja rusttet	18,1	1,7	11,7
Industriija	14,1	6,4	11,0
Fitnodatlaš bálvalusdoaima	10,2	10,4	10,3
Fievrrideapmi etc.	12,0	3,7	8,7
Eanadoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	3,4	1,1	2,5
Eará ealáhusat	19,7	25,8	22,1

3.5 Konklusuvdna ja evttohus viidásit analysai

3.5.1 Konklusuvdna

Kapihtal 3.3 čájeha ahte

- Heaitin lea stuorit SED-guovllus go guovtti eará guovllus, sihke ohppiid sohka-beali ja oahppoprográmma ektui.
- Buot golmma guvlui gusto ahte heaitin bártniid gaskkas ja heaitin fitnofágalaš oahppoprográmmain lea veaháš njiedjan mañemus jagiid. Heaitin nieiddaid gaskkas ja ohppiin studeremii-ráhkkanahhti oahppoprográmmas ii leat báľjo rievdan áigodagas.

Kapihttal 3.4 čájeha ahte

- Sullii 2 olbmo 3 olbmos geain ii leat joatkkaskuvla oahppu, lea bargu. Oassi geat leat bargus lea stuorit SED-guovllus go dan guovtti eará guovllus.
- Gáľvogávppašeapmi, dearvvašvuodasektor, huksen ja rusttet ja industriija leat dávjá «válljejuvnon» ealáhusat. SED-guovllus leat vuoddoealáhusat mearkašuhhti dábálaččabut go dan guovtti eará guovllus.
- Sohka-bealiid «bargosuorggivaľljemis» lea oalle stuora erohus. Nissonat barget dávjjiibut fuolahusbargguin, seammás go dievddut barget dávjjiibut huksen ja rusttet suorggis. Dát sohka-beale erohusat leat buot golmma guovllus.

3.5.2 Árvalusat viidásit analysaide

Kapihtal 3.4 čájeha ahte eanadoallu, vuovdedoallu ja guolástus leat dávjá ealáhussan olbmuide geat ássat SED-guovllus ja geain váilu joatkkaskuvla oahppu. Vuoddoealáhusain leat máńga vuolit ealáhusjoavkku maid ii soaitte vejolaš doaimmahit buot osiin riikkas. Sáhtášii identifiseret eanet vuolitealáhusaid mat leat SED-guovllu vuoddoealáhusain ja ráhkadit vástideaddji buohtastahttimiid dainna guvttiin eará guovlluin.

Dán artihkkalis leat ovdanbuktán loguid sin bargočatnašumis geat leat heaitán joatkkaskuvla oahpus. Analysa sáhtášii joatkit nu ahte háhká loguid maiguin sáhtá buohtastahttit bargočatnašumi olbmuiguin geat *leat* čadahan joatkkaskuvlla ja olbmuiguin geat leat čadahan universitehta- dahje allaskuvla oahpu. Man stuora oassi leat bargus ja makkár ealáhusain barget dat olbmot?

Heaitin joatkkaskuvla oahpus lea veaháš vuollelis stuora gávpogiin go muđui riikkas. SED-guovllus eai leat stuora gávpogat, muhto guovlluin Muđui davvin ja Lulli- ja Gaska-Norggas gal leat. Sáhtášii dan vuodul guorahallat lea go sivvan erohusaide mat leat joatkkaskuvla heaitimis nugo oaidnit 3. kapihttalis, njuolgut dat ahte gos leat ja eai leat gávpogat.

4 Saemien maajhөөhpehtimmie

Kevin Johansen, Cand.polit. Tromsøen Universiteeteste / Universidad de Granada.
Seniorraeriestæjja Nordlaanten Fylhkenålma

Iktedasse:

Mænngan goh ööhpehtimmielaakem Nöörjesne sjiehtesji, gaajhkh saemien learohkh aktem jijtse reaktam utnieh saemien lierehtimmiem skuvlesne åadtjodh. Jijnjh saemienlearohkh leah dajvine årroeminie gusnie stieres saemienlohkehtæjjah eah gååvnesh. Daagkeri veajkoej skuvleaajhtere tjuara jeatjah lierehtimmiehammoeh saemiengïelesne faalehtidh. Dïhte mij jeenjemes åtnasåvva lea maajhөөhpehtimmie. Gærja "Samiske tall forteller" lea aarebi vihtiestamme ahkedh jienebh saemieh Nöörjesne staaride juhtieh. Dan åvteste dle saemien maajhөөhpehtimmie sæjhta daerpiesåbpoe sjidtedh jaepiej åvtese.

Daate kapihtele saemien maajhөөhpehtimmiem giëhtjede aktene histovreles perspektijvesne, jih evtiedimmiem learohkelåhkoste vuartesje dej minngemes luhkie jaepiej, dovne åarjel-, julev- jih noerhtesaemien giëlesne. Juktie maajhөөhpehtimmien låhkoem dehtie ållesth learohkelåhkoste saemien giëlesne daejriehtidh, dle taalide aaj dejnie ållesth saemien learohkelåhkojne vierteste.

Muvhtine faagebyjresnie maajhөөhpehtimmiem utnieh goh akte nåakebe lierehtimmiievukie. Jih daesnie fãantoe lea jienebh mytah goh faaktah. Maajhөөhpehtimmie maahta eevre seamma hijven (jallh ij dan hijven) goh jeatjah lierehtimmie. Learohkh mah sijjen saemienlierehtimmiem åadtjoeh maajhөөhpehtimmien tjïrrh, edtjieh aaj dehtie seamma maahtoeulmide haalvedh learoesoekjesjisnie goh jeatjah saemienlearohkh, jih seammalaakan vuarjasjamme sjidtedh. Dan åvteste vihkeles saemien maajhөөhpehtimmie lea seammavyörtëgs jeatjah saemienlierehtimine, jih dan gaavhtan aaj goh gaajhke jeatjah giëlelierehtimmie.

Maajhөөhpehtimmie lea jeenjemasth akte råajvarimmie aalkoealmetijstie orreme, gosse juhteme staaride lea innovatijve lierehtimmiehammoeh kriëveme. Kanada lea dej voestes gaskem orreme mij daejnie lierehtimmiievukine eelki dehtie First Nations-almetjidie mah staarine jih stuerebe sijjine årroejin, jih idtjin stieres lohkehtæjjam indianeregïelesne utnieh. Nöörjesne åajvahkommes saemieh mah lierehtimmiem maajhөөhpehtimmien tjïrrh åadtjoeh, guktie aaj daesnie dle akte tjïelke aalkoealmetjedimensjovne.

4.1 Aalkoe

Jaepien 2014 lij luhkie jaepieh mænngan öörnedamme saemien maajhөөhpehtimmie tseegkesovvi Nöörjesne. Våarome dan åvteste lij akte stuerebe daerpiesvoete jeatjah lierehtimmiievukieh utnedh saemien giëlesne, mænngan doh jeanatjommes internaateskuvlh

orrijadtin. Aktine prosjektine nierzki aarjelsaemien dajvesne – *Aarjelsaemien hiejmeskuvline*, gusnie lierehtimmiem jeatjahtehti naemhtie guktie learohke meehti gâetesne årroth jïh seamma tïjjen saemienlierehtimmiem åadtjodh mij lij nænnoestamme reaktan tïjrrh.

Tjïelkestimmieh:

Maahta maajhõõhpehtimmiem naemhtie tjïelkestidh:

«Maajhõõhpehtimmie lea akte vuekie õõhpehtimmiem õõrnedidh gusnie learohke jallh studente ellies jallh ånnetji gaskesem learoesijjine åtna bieleden jïjtje daarpesjidh stïeresne årroth daennie sijjesne»⁶.

Daam lierehtimmienvuekiem maahta aaj gohtjesovvedh fleksijbele lierehtimmiem, nedtelearoeh, IKT-dåårjeme lierehtimmiem, fleksijbele lierehtimmienvuekie jnv.⁷

4.1.1 Juridihkeles vïedteldimmie

Saemien maajhõõhpehtimmie lea akte jeatjahlaakan lierehtimmienvuekie gusnie tjoejem jïh guvvie nuhtjie *skypen* tïjrrh, tjoeye jïh guvvie-studijoven tïjrrh jallh viehkine jeatjah tehnikkeles vuekijste.

Daate reakta lierehtimmiem saemien gïelesne åadtjodh lea nænnoestamme õõhpehtimmielaakesne § 6, jïh mieriedimmesne õõhpehtimmielaakese § 7-1 mah jeatjah lierehtimmienvuekieh ållermaehtieh. Õõhpehtimmielaake § 13-1 jeahta tjïelte jïh skuvleaajhtere dah mah dïedtem utnieh lierehtimmiem illedh, aaj saemien lierehtimmiem.

Saemien learohki reaktah sagke nænnoesåbpoe sjïdtin mænngan õõhpehtimmielaake sjiehtesjamme sjïdti jaepien 1998. Bielelen daate laake saemien gielelierehtimmiem lij sån gaajh viesjiehtåbpoe orreme daan biejjien.

4.1.2 Maajhõõhpehtimmiem histovrije

Maajhõõhpehtimmie lea gaskenasjovnaale bielesne, åajvahkommes akte råajvarimmie orreme aalkoealmetjïjstie gusnie First Nations Kanadasne jïh American Indian USA:sne lin dej voestes gaskem mah eelkin lierehtimmiem faalehtidh daejnie vuekine (Lindberg jïh jienebh 2003)⁸. Daam vuekiem evtiedin dan åvteste lij daerpies lierehtimmiem dejnie dajvine gusnie stoerre gåhkoeh, jïh gusnie maehteles lohkehtæjjah fååtesin. Ånnetji dan åvteste daate lij akte råajvarimmie aalkoealmetjïjstie dle utnin maajhõõhpehtimmiem goh vuekie, goh akte õõhpehtimmie nåakebe kvaliteeteste goh aerpievuekien õõhpehtimmie klaassetjiehtjïelisnie (op.cit s.2).

Goh aarebi neebneme lea dihte õõrnedamme maajhõõhpehtimmie tseegkesovvi jaepien 2004 Nõõrjesne, mænngan prosjekth lin tïjrehtamme mah ulmine utnin saemien learohkh edtjin saemien gielelierehtimmiem dåastodh jïh seamma tïjjen maehtedh gâetesne årroth.⁹

⁶ Wikipedia: <http://no.wikipedia.org/wiki/Fjernundervisning>

⁷ Õõhpehtimmiedirektovraate 2015

⁸ Lindberg, Tracey, Priscilla Campeau jïh Janice Makokis: “Indigenous Distance Education” : *Cultural Survival* 27.4 (Daelvien 2003).

⁹ Rønning, Wenche: *Sørsamisk opplæring ved hjemmeskoler*. NF-reekteht nr. 1, 2005. Nordlandsforskning

Juktie ööhpehtimmielaakem sjehtesji dellie aaj buajhkaji jijnjh skuvleaajhterh saemien jangedajvi ålkoli sijnhtin stoerre dæriesmoerh utnedh stæres lierehtimmiem saemien gælesne faalehtidh (Rønning, s.9).

Dihthe maalle mij evtiesovvi akten jeatjahlaakan lierehtimmienvuakan, golme dimensjovnh utni:

1. Maajhööpehtimmie
2. Minneden lohkehtæjja
3. Gæletjåanghkoeh

Lierehtimmiemaalle evtiesovvi aktene lihke govlesadtemisnie saemien lierehtimmiemyjresigujmie jih staateles æjvieladtjijste. Fylhkenålma lin positijve, men vaestiedin dah ajve sijnhtin aktem dagkeres diædtem vaeltedh jis saemien lierehtimmiemyjresh vienhtin daate lij maereles jih vaajteles. Departemeente saemien byjresigujmie govlesadtin mah åssjaldahkem dæarjoehtin. Dan åvteste Finnmaarkhen fylhkenålma iktedimmiediedtem åadtjoeji noerhtesaemien maajhööpehtimmiem åvteste jih Nordlaanten fylhkenålma iktedimmiediedtem åadtjoeji åarjelsaemien maajhööpehtimmiem åvteste.

Fylhkenålma Finnmaarkhesne jih Nordlaantesne gihtjesovvin mejtie dah sijnhtin daam iktedimmiediedtem vaeltedh staateles æjvieladtjijste. Fylhkenålma lin positijve, men vaestiedin dah ajve sijnhtin aktem dagkeres diædtem vaeltedh jis saemien lierehtimmiemyjresh vienhtin daate lij maereles jih vaajteles. Departemeente saemien byjresigujmie govlesadtin mah åssjaldahkem dæarjoehtin. Dan åvteste Finnmaarkhen fylhkenålma iktedimmiediedtem åadtjoeji noerhtesaemien maajhööpehtimmiem åvteste jih Nordlaanten fylhkenålma iktedimmiediedtem åadtjoeji åarjelsaemien maajhööpehtimmiem åvteste.

Dan baelien idtjin aktem seammaplieres iktedimmiediedtem vuarjesjh julevsæmien maajhööpehtimmiem åvteste, men mænngan julevsæmien maahtoemyjresigujmie govlesadteme dubpiebasse, Nordlaanten fylhkenålma aaj iktedimmiediedtem åadtjoeji julevsæmien maajhööpehtimmiem åvteste.

4.1.3 Saemien maajhööpehtimmie daan biejjien

Saemien maajhööpehtimmie akte naa gelliesårhts faagesuerkie, gusnie mahte 20 ektievoeth maajhööpehtimmiem saemien maanide jih noeride faalehtieh, dovne maadthskuvlesne jih jaarhkeskuvlesne. Ööhpehtimmie vadasåvva noerhte-, julev jih åarjelsaemien gælesne jih voestes – jih mubpiengælese. Institusjovnh mah lierehtimmiem faalehtieh Leah dovne tjæltelten skuvlh, tjæltelten skuvlh staaten finansieradimmine, fylhkentjæltelten skuvlh, staaten skuvlh jih privaate gælejarng. Iktedimmie jih bævnesh Leah vihkeles ihke systeeme dan åvteste fungerede.

Daah institusjovnh saemien maajhööpehtimmiem faalehtieh daan biejjien:

Noerhtesaemien

Guovdageaidnun maanaskuvle

Guovdageaidnun noereskuvle

Sirman skuvle, Deatnu

Saemieskuvle Deatnusne

Saemieskuvle Tromsesne

Manndalen skuvle

Billefjord byjjenimmiejarng

Masi Skuvle, Guovdageaidnu

Bossekop skuvle, Alta

Tverrelvdalen skuvle, Alta

Karasjohken skuvle
Saemien jáarhkeskuvle, Karasjohka
Noerhte-Tromsen jáarhkeskuvle, Nordreisa

Julevsamien:

Mørkvedmarka skuvle, Bådåddjo
Árran julevsamien jarnge
Daesnie Mørkvedmarka skuvle diēdem átna maajhõõheptimmien ávteste maadthskuvlesne
jih Árran jáarhkeõõheptimmien ávteste

Áarjelsamien:

Gaske-Nõörjen Saemieskovle, Aarborte¹⁰
Áarjel-Saemiej Skuvle, Snåase
Praahken byjjenimmie- jih voengejarnge
Kråangken jáarhkeskuvle
Aajege - Rõörosen jáarhkeskuvle

Aarborte, Snåase jih Praahke áarjelsamien maajhõõheptimmien maadthskuvlese faalehtieh
jih Kråangke jih Aajege jáarhkeõõheptæmman.

Solstad jih jienebh jiehtieh reektehtsisnie *Samisk via fjernundervisning (Saemien maajhõõheptimmien tjirrh)* (NF-reektehtse nr. 10/2012) fer jijnjh gååvnesieh mah maajhõõheptimmien faalehtieh (s.117).

4.1.4 Maajhõõheptimmiefaalenassen daerpiesvoete

Aarebi lãhkoeh gærjeste *Samiske tall forteller*, vuesiehtieh ahkedh jienebh saemieh staaride juhtieh. Lissine saemieh sijhtieh mah staaride jih stuerebe sijjide juhtieh, dej maanah edtjeh saemienlierehtimmie jáerhkedh juhtemen mænngan. Gellie lohkehtæjjah saemien gïelemaahtojne fãatesieh jih daate sæjhta jiehtedh jijnjh tjielth sijhtieh stoorre haestemh utnedh saemienlohkehtæjjah skååffedh. Tjåanghkan daate sæjhta jiehtedh ahkedh jienebh sijhtieh saemien maajhõõheptimmien mietie gihtjedh bãetijen aejkien, jih jienebh maanah sijhtieh sijn saemienlierehtimmien áadtjodh goh maajhõõheptimmie, dagke vuesiehtimmien gaavhtan gïeletjåanghkojne ektine.

4.1.5 Strategeles soejkesje saemien maajhõõheptæmman:

Staaen áejvieladtjeh jih ovmessie faagebyjresh Leah sijhteme aktem ellies vuekiem evtiedidh guktie maahta saemien maajhõõheptimmien faalehtidh, saah man saemien gïele lea bijre. Jaepien 2012 Óõheptimmiedirektovraate aktem barkoedáehkiem tseegki mij laavenjosti evtiedimmien bijre aktede strategeles soejkesjistie saemien maajhõõheptæmman. Óõheptimmiedirektovraate dan mænngan soejkesjem tjåanghkan geesi jih dam áhpiedehti sjyõhtehke byjresidie.

Akte vihkeles mearhketje soejkesjisnie lij raeriestidh aktem saemien maajhõõheptimmiedienesjem tseegkedh mij gaskem jeatjah edtji saemien maajhõõheptimmien faalehtidh dejnie ovmessie gïeline, aktem aktivyõki barkoem

¹⁰ Gaske-Nõörjen saemieskovle aaj maajhõõheptimmien faalehte noerhtesamien learoehkidie jih áarjelsamien maajhõõheptimmien jáarhkedaltesisnie.

sijhtesjidh saetnietfijjeste jñ nedtebaseradamme ööhpehtimmeste jñh digitaale boelkhk faalehtidh. Learohki reakta gjeletjäanghkoeh äadtjodh aaj vuartasjamme sjñdti soejkesjisnie. Jienebh dejstie aktöörjiste saemien maajhööhpehtimmien sisnjelen jeehtin dah lin ovgeahpan soejkesjisnie. Maahtoedepartemeente männan Ööhpehtimmiedirektovraatem stilli dam strategeles soejkesjem tjelkestidh jñh soejkesjen äasam aerviedidh. Maahtoedepartemeente ij leah naan sjæjsjalimmiem vaalteme dejtie minngemosth juvnehtimmide stillemisnie. Lissine Maahtoedepartemeente ööhpehtimmiedirektovraatem birri aktem mierievierhkem evtiedidh saemien maajhööhpehtämman aktene lihke laavenjostosne Finnmarhken fylhkenålmine jñh Nordlaanten fylhkeålmine. Daate mierievierhkie edtja dirreginie årrodh Fylhkenålmide guktie lissiehtamme kvaliteete jñh seammavyörtegsvoete faalenassine sjñdtieh, jñh biävnesch vadta skuvle-aajhteridie, eejhtegidie jñh learoehkidie.

4.1.6 Maahtoedaerpiesvoete maajhööhpehtimmiemetodihkesne

Aaj daan biejjien dle jeenjesh mah vienhtieh maajhööhpehtimmie ij leah akte geesjeles vuekie gjelelierehtämman, jñh dan ävteste dihte ajve akte vuekie maam maahta nuhtjedh gosse aerpievuekien lierehtimmie ij maehtieh faalesovvedh. Athabasca University Kanadasne, mij lea akte dejstie institusjovnijste mij lea jeenjemes maajhööhpehtimmine barkeme aktene aalkoealmetjeperspektijvesne, tjerteste maajhööhpehtimmie maahta unnemes seamma jolle njeptjiem utnedh goh aerpievuekien lierehtimmievuekieh (Lindberg jñh jienebh 2003, s.2).

4.2 Sisvege saemien maajhööhpehtimmesne

Goh aarebi neebneme dle maajhööhpehtimmiefaalenasse äñnetji joekehts orreme dejnie ovmessie gjeledajvine. Maahta hijven fääntoe årrodh man ävteste naemhtie, juktie gjeletsiehkie dan joekehts. Vuelielisnie akte änehks buerkiestimmie dejstie ovmessie maallijste. Maajhööhpehtimmielerohkh joekehts tæjmoelåhkoem utnieh, jñh fääntoe lea mejtie saemien gjelem voestes- jallh mubpiengjeline veeljieh, jñh mennie jaepiedaltesisnie dah leah. Tabellesne vuelielisnie gaskemedtien jaepietæjmoelåhkoeh tjäädtje saemien gjelesne voestesgjeeline jñh mubpiengjeline.¹¹

Tabelle 4.1 Tjåenghkie jaepietæjmoelåhkoeh saemien gjelesne voestes- jñh mubpiengjeline

Learoesoejkesje/klaassedaltese	Jaepietæjmoelåhkoeh
Saemien voestesgjeeline	
1.-4. Klaasse	160
5.-7. Klaasse	104
8.-10.klaasse	94
Saemien mubpiengjeline	
1.-7. Klaasse	87
8.-10. Klaasse	76
Jåarhkeööhpehtimmie studijegoerchten faagh	103
Jåarhkeööhpehtimmie barkoefaagh	45

Learohkh mah lierehtimmiem utnieh saemien gjelesne slyöhpoeh vuarjasjimmiem baategjelesne äadtjodh jñh slyöhpoeh lierehtimmiem utnedh jeatjah ammesgjeeline, jis sijhtieh.

¹¹ Udir -1-2014 Maahtoelutnjeme faage- jñh tæjmoejoekedimmie jñh faalenassestruktuvre

Vihkeles tjierstedidh saemien learohkh maehtieh veeljedh dovne nöörjen jñh saemien gïelem voestegïeline. Dellie tøjmoelåhkoe voestegïelesne jñh mubpiengïelesne tjåanghkan biejesåvva, jñh dan mænngan seammalaakan juaka gïeli gaskem, jallh leavloe biejesåvva dan gïeese maam learohke sæjhta nænnoestetedh. Annjebodts ij Leah sjiehteladteme learohkh maehtieh veeljedh lierehtimmiem åadtjodh göökte saemien gïeline skuvlesne¹². Doh jeanatjommes learohkh mah maajhööhpehtimmiem dåastoeh Leah saemien mubpiengïeline veeljeme.

Noerhtesaemien:

Noerhtesaemien lea dihte gïele maam jienebelåhkoe maajhööhpehtimmielearohkijstie åtna. Maallen mietie dle learohkh aktem låhkoem maajhööhpehtimmeste åadtjoeh, jñh gelliej veajkoej dle dam hospiteradimmine ektede aktene saemienklaassesne naakeninie dejstie tøjmojste mejtie learohke åadtje. Jeatjah baakoejgumie dle bielieh lierehtimmeste maajhööhpehtimmie, jñh bielieh Leah goh learohke aktene saemienklaassesne. Muvhth learohkh læjhkan ajve maajhööhpehtimmiem åadtjoeh jñh eah hospiteradimmiem åadtjoeh. Maahta jienebh fåantoeh årrodh disse, men akte fåantoe lea joekoen doh nööremes learohkh eah maehtieh oktegh vuelkedh hospiteradæmman, jñh gosse eejhtegh jallh mubpieh tjuerieh learohkem dæriedidh, dellie maahta geerve sjïdtedh dam buektiehtidh.

Julevsaemien:

Vaenie maajhööhpehtimmielearohkh julevsaemien gïelem maadthskuvlesne åtneme, mij joekoen lea dan åvteste jienebh seamma sijjine åroeh goh vuesiehtimmiem gaavhtan åarjelsaemien dajvesne. Jåarhkeööhpehtimmesne sagke jienebh learohkh, mij gaskem jeatjah lea dan åvteste gaajhkh julevsaemien learohkh jåarhkeööhpehtimmesne sijen lierehtimmiem åadtjoeh goh maajhööhpehtimmie.

Åarjelsaemien:

Åarjelsaemien dajvesne almetjh bårrode åroeh jñh aerpievuekien mietie jñjnñh maajhööhpehtimmielearohkh. Learohkh abpe tøjmoelåhkoem åadtjoeh goh maajhööhpehtimmie jñh jñjnñh dejstie learoehkijstie gïeletjåanghkoeh åadtjoeh lissine. Doh ovmesse maajhööhpehtimmiefaalehtæjjah joekehts öörnegh dan bijre utnieh. Gaske-Nöörjen saemieskovle govhte våhkoeh gïeletjåanghkojste faalehte. Åarjel-saemiej skuvle Snåasesne njieljie våhkoeh faalehte jñh Praahken byjjenimmie- jñh voengejarnge göökte-golme våhkoeh. Jåarhkeööhpehtimmesne åeniehkåbpoe tjåanghkoeh utnieh. Muvhth dejstie learoehkijstie maajhööhpehtimmiem aktanieh minneden lohkehtæjjine.

4.3 Evtiedimmie saemien maajhööhpehtimmeste dej minngemes luhkie jaepiej

Vuelielisnie evtiedimmiem learohkelåhkoste buerkiestamme dejtie minngemes luhkie jaepide. Doh taalh parentesesne vuesiehtieh man gallesh learoehkijstie mah saemien voestegïeline åtneme. Jåarhkeööhpehtimmesne naan gille learohkh lierehtimmiem åadtjeme saemien gïelesne ammesgïeline. Daah Leah daesnie meatan vaaltasovveme taaline mubpiengïeese.

¹² Skuvleaaajhteren lea ellies nuepie lierehtimmiem faalehtidh göökte saemien gïeline, men eah sijhth beetnegh bååstede åadtjodh dan mubpien saemien gïeese. Vaallah faage- jñh tøjmoejokedimmie gænnah lierehtæmman sjiehteladta göökte saemien gïeline, guktie daagkeri veajkoej dle lierehtimmie sjædta siejhme skuvlettijen ålkolon årrodh.

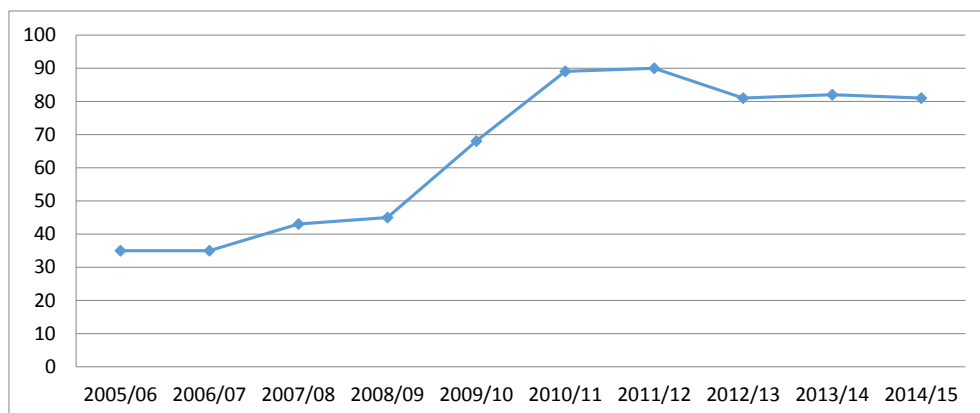
4.3.1 Noerhtesaemien

Tabelle 4.2 Maajhööhpehtimmie noerhtesaemien¹³

	2005 / 06	2006 / 07	2007 / 08	2008 / 09	2009 / 10	2010 / 11	2011 / 12	2012 / 13	2013 / 14	2014 / 15
Maadthskuvle (saemien l.gieline parentesesne)	35	35	43	45	68 (19)	89 (9)	90 (14)	81 (8)	82 (7)	81 (8)

Bijjielisnie vuejnebe dejtie riektes learohketaalide noerhtesaemien maajhööhpehtæmman dej minngemes luhkie jaepiej.

Figuvre 4.1 Learohkelåhkoe maajhööhpehtimmesne maadthskuvlesne noerhtesaemien gielsesne

Figuvre 4.1 vuesehte learohkelåhkoe noerhtesaemien maajhööhpehtæmman aktem tjarke lissiehtimmiem utni jaepiej 2008-2012, jrh dan mænngan ånnetji unnebe sjidti. Daan biejjien doh taalh sagke jollehkåbpoe goh jaepien 2008-2009, guktie maahta aerviedidh learohkelåhkoe lea sæmiesmearan tjåadtjoen sjidteme dej bööremes jaepiej nuelesne, men annje sagke jollehkåbpoe goh luhkien jaepien gietjeste.

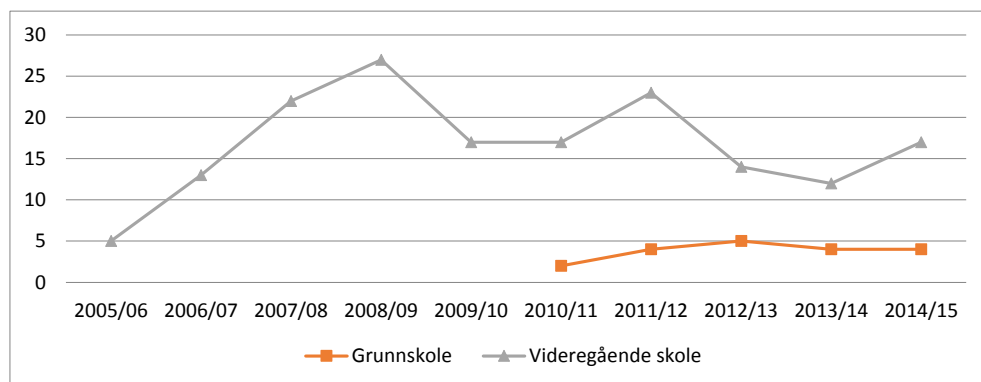
¹³ Ij leah gáaradamme taalide noerhtesaemien maajhööhpehtæmman jáarhkeööhpehtimmesne gaavnedh.

4.3.2 Julevsaemien

Tabelle 4.3 Maajhööheptimmie julevsaemien

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Maadthskuvle ¹⁴						2	4	5	4	4
Jäärhkedaltese	5 (5)	13 (8)	22 (13)	27 (5)	17 (8)	17 (4)	23 (4)	14 (4)	12 (4)	17 (4)
Gieletjäanghcoe				9	23	9			16	

Figuvre 4.2 Learohkelâhkoevtiedimmie maajhööheptimmiesne, julevsaemien

Figuvre 4.2 vuesehte learohkelâhkoe julevsaemien maajhööheptæmman jäärhkedaltesisnie baarohne jâhta jih raaktan daelie læsseneminie. Akte dagkeres learohkelâhkoe mij dan jijnjem gajva stoerre haestemh vada dejtie mah maajhööheptimmie faalehtieh gosse edtjeh soejesjidh tijjen âvtese man jijnjh lohkehtëjjah daerpies. Gosse ij learohkelâhkoem daejrieh jaepeste jaapan dellie geerve vuesiehtimmien gaavhtan stoerre råajvarimmieh voebnesjidh akten ulmiestuvrelth maahtoelutnjemen bjire maajhööheptimmie lohkehtëjjide.

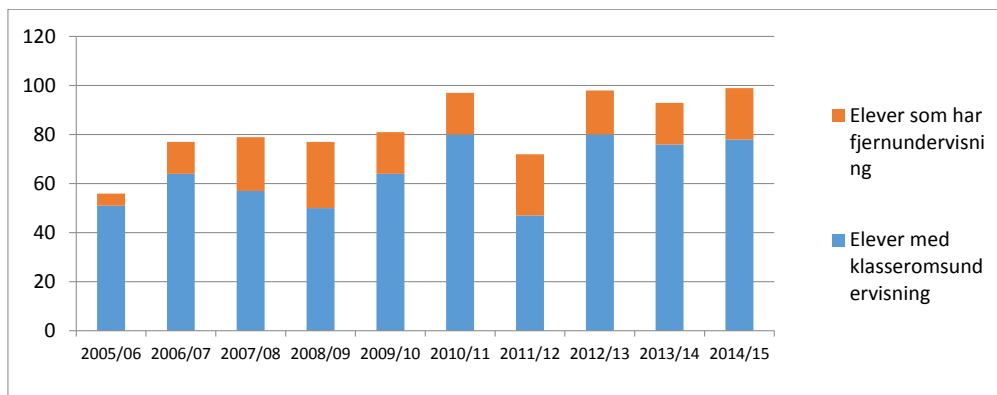
Maadthskuvlese figuvre vuesehte learohkelâhkoe lea onne, men jiebne. Tjuara aerviedidh stoerre nuepie gâavnese learohkelâhkoem lissiehtidh julevsaemien maajhööheptimmien sijnjelen.

¹⁴ Öörnedamme julevsaemien maajhööheptimmie idtji aelkieh âvtelen 2010, dan âvteste eah taalh aarebstie gâavnesh.

Tabelle 4.4 Learohkelâhkoe julevsaemien âllesth

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Learohkelâhkoe	56 (29)	77 (31)	79 (25)	77 (27)	81 (26)	97 (29)	72 (25)	98 (30)	93 (19)	99 (22)

**Figuvre 4.3 Joekedimmie maajh  hpehtimmie j  h   hpehtimmie
klaassetjiehtjielisnie julevsaemien.**

Figuvre 4.3 vueschte dihte st  remes bielie dehtie julevsaemien learohkelâhkkoste sov lierehtimmiem âadtje goh st  eres   hpehtimmie. J  arhkedaltesisnie gaajkhk julevsaemien learohkh sijjen reaktan tjirrh, lierehtimmiem âadtjoeh goh maajh  hpehtimmie. Daate s  jhta jiehtedh dihte mij maajh  hpehtimmiem faalehte julevsaemien j  arhkedaltesisnie lea eevre vihkeles ihke julevsaemien learohkh j  arhkedaltesisnie sijjen saemienlierehtimmiem âadtjoeh.

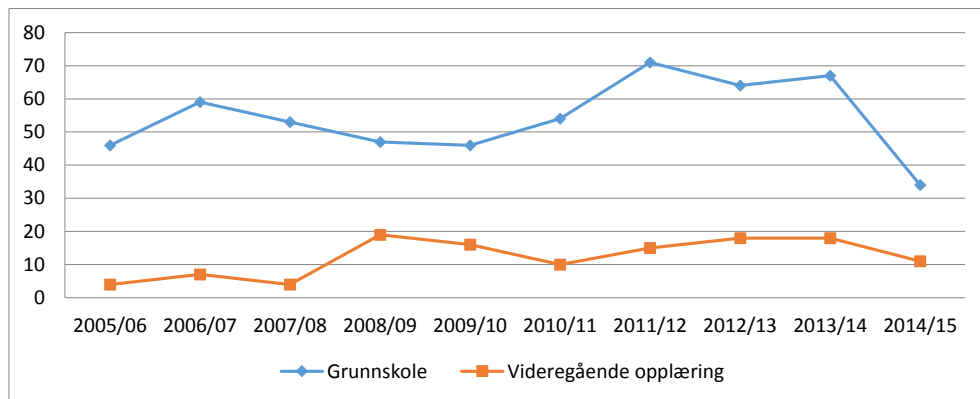
4.3.3   arjelsaemien

Tabelle 4.5 Maajh  hpehtimmie   arjelsaemien g  lesne

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Maadthskuvle	46	59	53	47	46	54	71	64	67 (3)	34 (3)
J��arhkedaltese	4	7 (1)	4 (1)	19	16	10 (1)	15 (1)	18 (4)	18 (3)	11 (1)
Gieletj��anghcoe maadthskuvle ¹⁵	53	54	85	65	49	54	54	58	34	54
Gieletj��anghcoe j��arhkedaltesisnie	3	6	13	12	10	9	15	15	19	7 ¹⁶

¹⁵ Lissine dejtie neebneme gieletj  anghkojde,   arjelsaemien learohkh lin meatan prosjektesne Saemesth dle! Boelhken 2008-2011,   arjelsaemien gielebiesieh, akte Interreg-prosjekte maam Saemieskuvlest  vroe j  h Nordlaanten fylhken  lma   rnedin. Daejnje gielebiesine medtie 40-85   arjelsaemien learohkh maadthskuvlesne lin meatan, n  rjren j  h sveerjen bielestse.

**Figvure 4.4 Learohkelåhkoev tiedimmie maajhõõphtimmesne
åarjelsaemien**

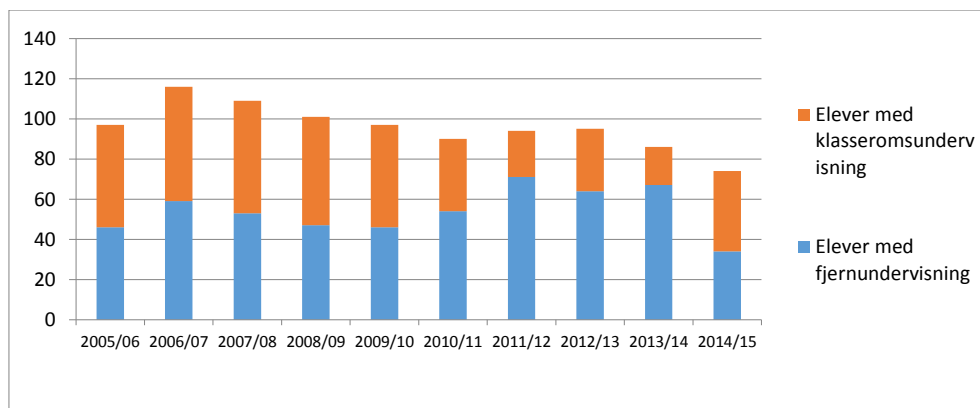

Figvure 4.4 vuesehte learohkelåhkosne maadthskuvlesne jìh jåarhkelierehtimmesne åarjelsaemien gïelese. Gåabpegen daltesisnie baelieh orreme gosse learohkelåhkoe læssanamme, men dej minngemes göökte jaepiej learohkelåhkoe vaananamme. Daate seamma tendensem vuesehte goh learohkelåhkojde åarjelsaemien gïelesne dan stïeres õõphtætman.

Tabelle 4.6 Learohkelåhkoe ållesth åarjelsaemien gïelesne

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Learohkelåhkoe	97 (16)	116 (18)	109 (18)	101 (19)	97 (20)	90 (18)	94 (20)	95 (21)	86 (20)	74 (15)

**Figvure 4.5 Joekedimmie maajhõõphtimmie jìh õõphtimmie
klaassetjiehtjelisnie**

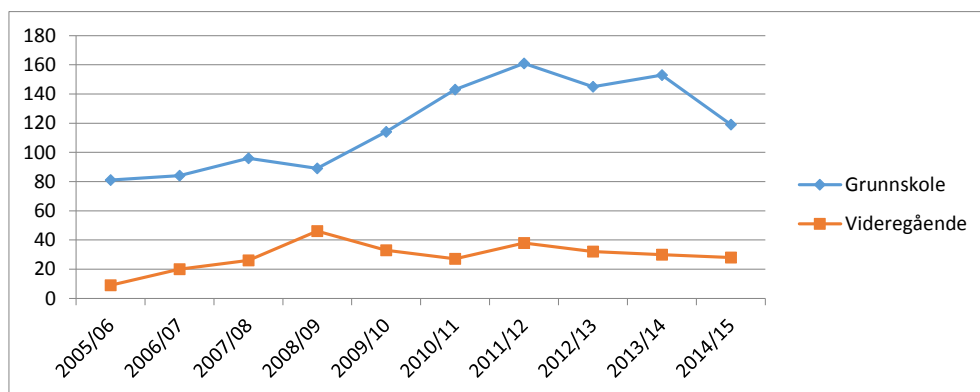
Figvure 4.5 vuesehte maajhõõphtimmie lea akte stoerre låhkoe dehtie ållesth lïerehtimmeste åarjelsaemien gïelesne. Muvhti jaepiej dellie dihte stõöremes bielie åarjelsaemien lïerehtimmeste maajhõõphtimmie. Aaj åarjelsaemien gïelese daate vuesehte

maajh  hpehtimmie lea joekoen vihkeles juktie gorredidh gaajhkh learohkh sijjen lierehtimmieriaktam saemien g elesne  adtjoeh.

Tabelle 4.7 Maajh  hpehtimmie  allesth

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Maadthskuvle	81	84	96	89	114	143	161	145	153 (3)	119 (3)
J�arhkedaltese ¹⁷	9	20	26	46	33	27	38	32	30	28
�allesth	90	104	122	135	147	170	199	177	183	147
Hospiteradimmie/Gielet- j�anghko	56	60	98	86	82	72	69	73	69	61

Figvure 4.6 Learohkel hkoen evtiedimmie saemien maajh  hpehtimmiesne

Figvure 4.6 vuesehte maajh  hpehtimmie lea naa j ebne j arhkeskuvlesne  allesth vuajname, mearan maadthskuvlesne akte stoerre lissiehtimmie orreme, mahte seamma jaepien goh dihte  allesth learohkel hkoen l essani saemien g elesne, mearan dejtie minngemes jaepide dle aktem  allesth vaeniedimmie d  ajreme saemien maajh  hpehtimmiesne maadthskuvlese.

4.4 Galhkuve

Tjaalege lea saemien maajh  hpehtimmie g iehtjedamme aktene perspektijvesne luhkie jaepiej tjirrh. Mijjeh libie vuajname evtiedimmie lea  nnetji baarohne j hteme gosse lea learohkel hkoen b jre. Evtiedimmie maajh  hpeht emman lea jeenjemasth seammalaakan goh dihte  allesth learohkel hkoevtiedimmie saemien g elesne. Statistihke l ajhkan aaj vuesehte muvhtide jaepide, jih muvhtide saemien g elide, dle maajh  hpehtimmie eevre vihkeles orreme ihke saemienlearohkh sijjen gieletierehtimmie  adtjeme.

¹⁷ Goh aarebi neebneme ij meatan vaeltieh noerhtesaemien maajh  hpehtimmie j arhkedaltesisnie.

Dan ávtteste saemien maajhõõhpehtimmie joekoen vihkeles, j̄ih nov amma buajhkoes gosse dan jeenjesh staaride juhtieh, maajhõõhpehtimmie ahkedh vihkielábpoe sjáedta ihke nasjovnaale ulmieh dáarjoehtimmien bíjre saemien ḡielese, maahta illesovvedh.

4.5 Raerieh

Finmmaarhken fylhkenálma j̄ih Nordlaanten fylhkenálma tjuerieh maahtoelutnjemebarkojne jáerhkedh saemien maajhõõhpehtimmielohkehtæjjide. Barkoe tjuara fokusinie utnedh dovne maajhõõhpehtimmiedidaktihkem, átnoem tekniheles dírregijstie j̄ih saemien ḡielem, j̄ih tjuara aaj aalkoealmetjedimensjovnem gorredidh maajhõõhpehtimmesne. Vierhtieh tjuerieh maahtoelutnjemasse ḡáávnesidh. Sæjhta nuhteligs árrodh álkoelaantese vuartasjidh gusnie hijven vuesiehtimmieh ḡáávnesieh guktie hijven maajhõõhpehtimmiem t̄jirrehte.

Tjuara mieriekríevenasside gorredidh dejtie mah maajhõõhpehtimmiem faalehtieh guktie dah maehtieh guhkiebasse soejkesjidh gosse edtjeh MØ-barkijh seehtedh. Bíevnesh maajhõõhpehtimmien bíjre goh líerehtimmiemaalle tjuerieh báetedh dovne skuvleajahteridie j̄ih sliektide.

Refusjovneásie skuvleajahteridie saemien maajhõõhpehtæmman tjuara tjarke læssanidh. Saemien maajhõõhpehtimmesne dejtie ellen nõöremes learoehkidie akte klahke byóroe viehkine árrodh líerehtimmesne dáastojeskuvlen luvnie.

Tjuara aktem ulmiestuvreldh maahtoelutnjemem t̄jirrehtidh saemien maajhõõhpehtimmie-lohkehtæjjide, ij goh unnemes dan ávtteste vaenie jallh ij naan kuvsjefaalenassh maajhõõhpehtimmiedidaktihkesne lohkehtæjjaõõhpehtimmie. Saemien learohkh mah álkoelaantesne ároeminie byóroe seamma reaktam utnedh lissie saemienlíerehtimmiem áadtjodh naemhtie goh nõörjen learohkh mah álkoelaantesne ároeh reaktam utnieh lissie nõörjenlíerehtimmiem áadtjodh.

Lidteratuvrelæstoe:

Broderstad, Ann Ragnhild j̄ih Kjetil Sørli: «Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting» i: *Samiske tall forteller 5*. Saemien jilleskuvle, 2012

Lindberg, Tracey, Priscilla Campeau j̄ih Janice Makokis: “Indigenous Distance Education” i: *Cultural Survival 27.4* (Daelvien 2003).

Ny fag- og timefordeling. Öõhpehtimmiedirektovraate 2015

Rønning, Wenche: «Sørsamisk opplæring ved hjemmeskoler.» *NF-reektehtse* nr. 1, 2005. Nordlandsforskning

Samiske tall forteller 7. Saemien jilleskuvle, 2014

Solstad, Marit j̄ih jienebh «Samisk via fjernundervisning. Ei kartlegging og veien videre.» *NF-reektehtse* 10/2012. Nordlandsforskning

Todal, Jon: Samisk språk i barnehage og skule 2011/12. I: *Samiske tall forteller 5*. Saemien jilleskuvle, 2012

Wikipedia: <http://no.wikipedia.org/wiki/Fjernundervisnin>

5 Giellaguovddážiid rávesolbmuid oahpahus

Lene Antonsen, cand.philol. ja dutki, UiT Norgga ártalaš universitehta gielladiedalaš instituhtas

Čoahkkáigeassu:

Norgga giellaguovddážit fállat gelbbolašvuodaaddi sámezielkurssaid main studeanttat sáhttet čadahit Sámi allaskuvlla dahje UiT Norgga ártalaš universitehta eksámena. Manimus jagiid leat dat kurssat dahkan stuorra oasi sámeziela ollislaš oahppočuoggáid buvttadeamis Norggas. Artihkkalis geahččat ovdeš ja dálá málliid – mo giellaguovddážit ja bajit dási oahpahusásahusat leat ovttasbargan. Mii geahččat maiddái statistihka, mii čájeha kursa- ja studeantalogu, ja oahppočuoggáid buvttadeami áigodagas 2009–2014. Geahččat maiddái ruhtadeami ja eará čuolmmaid dákkár ovttasbarggus

5.1 Álggahus

Buot giellaguovddážiidda mat ožžot jahkásaš vuodđodoarjaga Norgga Sámedikkis, leat rávesolbmuid giellakurssat dehálaš oassin oppalaš doaimmain. Áiggi mielde lea eanaš giellaguovddážit deattuhan fállat gelbbolašvuodaaddi kurssaid, mat leat maiddái šaddan dehálaš oassin Norgga sámeziela gáiddusoahpahusas. Dát dahká áigeuovdilin geahččat kurssaid lagabut: Gude dásis leat kurssat? Mo kurssat lágiduvvojit ja ruhtaduvvojit? Dát artihkal fokusere jagiide 2009–2014, muhto dás leat maiddái dieđut ovdeš jagiin čájehan dihte iešgudetlágan ovttasbargomálliid mat leamaš alit dási oahppoásahusaid ja giellaguovddážiid gaskkas. Giellaguovddážiid jahkeraporttat leat vuodđun, dalle go in leat namuhan eará gáldu.

5.1.2 Sámi giellaguovddážit Norggas

Suohkaniin mat leat sámeziela guovddášguovllu olggobealde, lea čuolbman ahte bargonávccalaš buolvvas leat unnán sámezielagat. Eai leat doarvá olbmot geain lea sámeziela gelbbolašvuolta álgit virggiide skuvllain, mánáidgárddiin ja dearvvašvuodasuorggis. Guokte jagi manjel go Sámelága giellanjuolggadusat ledje bohtán fápmui, de vuosttaš guokte giellaguovddáža áshuvvojedje, ja dat dáhpáhuvai dan guovtti suohkanis gos sámeziela dilli lei heajumus, Porsáנגgus ja Gáivuonas. Manjel leat áshuvvon giellaguovddážit manngga suohkanis, maiddái sámezielaid hálldašanguovllu olggobealde. Ii leat velge giellaguovddáš sámeziela guovddášguovlluin, ii Kárášjogas iige Guovdageainnus, gos dákkár gielladoaimmat eai leat leamaš seammá dárbašlaččat. Dainna lágiin speadjalastá giellaguovddážiid ásaheapmi erohusaid suohkaniid gielalaš dilis. Raporta

"Evaluering av samiske språksentre" (Nygaard ja earát 2012) addá buori ja dárkilis gova das mo giellaguovddážit leat organiserejuvvon ja daid doaimmaid.

Báikkálaš fámuthan leat vuolggahan giellaguovddáziid, muhto Sámediggi lea fas vuolggahan formálalaš giellaguovddáziid fierpmádaga. Jagi 2007 rájes leat guovddázat lonohallan vásáhusaid jahkásaš čoagganemiin, maidda Sámediggi oasálastá. Jagi 2014 golbmanuppelot giellaguovddáza ožžo Sámedikki vuododoarjaga. Guovddázat leat mielde tabeallas 5.1, mas leat dieđut das guđe suohkanis iešgudege guovddáš lea, ja leago sámegeielaid hálddašanguovllu siskkabealde dahje olggobealde. Artihkkalis namuhuvvojit giellaguovddázat suohkana namain vaikko eai buot giellaguovddázat gula suohkana doaimmaid vuollái.

Tabealla 5.1 Sámi giellaguovddázat Norggas.

Giellaguovddáš	Suohkan	Sámegeielaid hálddašanguovllu ektui	Goas ása-huvvon	Giella
Sámi giella- ja kulturguovddáš	Porsángu	siskkabealde	1994	davvisámegeiella
Sámi giellaguovddáš	Gáivuotna	siskkabealde	1994	davvisámegeiella
Árran julevsáme guovdásj	Divttasvuotna	siskkabealde	1999	julevsámegeiella
Várdo báiki sámi guovddáš	Evenášši 18	olggobealde	1999	davvisámegeiella
Isak Saba guovddáš	Unjárga	siskkabealde	2002	davvisámegeiella
Deanu giellagáddi	Deatnu	siskkabealde	2002	davvisámegeiella
Gáisi giellaguovddáš	Romsa	olggobealde	2004	davvisámegeiella
Aajege – Saemien gieles- jih maahtoejarnge	Plassje	olggobealde	2005	lullisámegeiella
Áltá Sámi Giellaguovddáš AS	Áltá	olggobealde	2006	davvisámegeiella
Ástávuona giellagoahctie	Loabát	siskkabealde	2009	davvisámegeiella
Gielem nastedh	Snoasa	siskkabealde	2012	lullisámegeiella
Gieleaernie	Raarvihke	siskkabealde	2013	lullisámegeiella
Storfjord språksenter	Omasvuotna	olggobealde	2013	davvisámegeiella ja kvenagiella

Gáldu: *Sametingets strategier 2015* ja giellaguovddáziid raporttat.

5.2 Rávesolbmuid sámegeiel oahppu

Giellaguovddázat heivehit doaimmaideaset báikkálaš dárbbuide, ja eanaš guovddázat leat bidjan ollu návccaid lágidit giellakursaid rávesolbmuide. Didaktihkka¹⁹ lea leamaš guovddázis, ja guovddázat leat dehálaš arenat geahččaladdat odđa ja earálágan oahpahanvugiid. Guovddáziid ovdu lea leamaš oazžut báikki sámegeielagiid mielde oahpahussii, ja guovddázat leatge friddjabus go skuvllat báikkáhit sámegeielhálliid geain ii leat formálalaš gelbbolašvuohhta sámegeielas.

Muhtun giellaguovddázat leat olgoriikkas gávdnan movtta ja odđa jurdagiid. Sámi allaskuvla fálah jagi 1994 oahppomátkki Walesii ja kurssa gulahallanmetodas, ja dat lei dehálaš vuoddu dalle go vuosstaš guokte sámi giellaguovddáza álggahuvvojedje. Giellaguovddázat leat mañimuš jagiid fas beroštan Walesas, ja Loabága giellaguovddáš lea leamaš doppe oahppame mo mánáidgárdebargit ohppet kymrigiela belohakkii giellakursas ja belohakkii bargobáikkis.

¹⁸ Evenášši suohkanii lassin leat dat suohkanat giellaguovddáza oasseeaiggádat: Bálága, Rivvtága, Áhkkánjárgga, Siellakvuona, Skániid ja Dielddanuori suohkanat.

¹⁹ Oahpahusa maid, mo ja manne

Dát giellaguovddáš lea maiddá leamaš Israelis oahppame Ulpan-metoda, maid sii doppe leat geavahan ealáskahttit hebreagiela.

Eará giellaguovddážit leat ieža ovddidan didáktálaš metodaid maid leat fievriddan olgoriikii. Porsáŋgu ja Gáivuona giellaguovddážiid kursaávdnasat ja metodat oahpahuvojedje jagiid 2009–10 Lujávrii studeanttaide geat oasálaste Sámi allaskuvla lágiduvvon kursii man fáddán lei gielddasámeigiela fievrredeapmi odđa buolvvaide. Unjárgga giellaguovddáš lea ráhkadan giellakurssa man vuodđun lea kognitiiva teorii ja metoda, mii lea oaivvilduvvon olbmuide geain lea passiivlaš giella, muhto eastta sámasteapmái iežaset báikkálaš birrasis.

Dákkár kurssat leat lágiduvvon Ruotas ja kursagirji "Válddán giellan ruovttoluotta" almmuhuvvui ruotagillii jagis 2013. Girji galgá jagis 2015 maiddá almmuhuvvot engelasgillii Kanadas, ja dat lea ovttasbargu giellaealáskahttinorganisašuvnnain British Columbias.

Divttasvuona guovddáš lea ráhkadan kursagirjiid julevsámeigielas, *Sámasta*–ráiddu. Plassje giellaguovddáš lea UiT Norgga ártalaš universitehtain ovtta ráhkadan oahpponeavvuid internehta várás, grammatihkkaprográmmaid *Oahpa-áarjel*, sátnegirji *Nedtedigibaakoeh* ja sátn-áppa *Gielese*. Giellaguovddážit vižžet maiddá inspirašuvnna gudet guimmiineaset, ja muhtun guovddážit bidjet iežaset oahpoávdnasiid internehtii vai earát sáhttet daid viežžat ja geavahit.

5.2.1 Ii-gelbbolašvuodaaddi kurssat

Eanaš sámeigielkurssat leat oaivvilduvvon oasseváldiide geat eai máhte nu ollu sámeigiela, muhto leat maiddá kursafálaldagat sámeigielhálliide geat háliidit oahppat lohkat ja čállit sámeigiela. Mánnga kurssa heivehuvvojit dihto geavaheddjiidjoavkkuide, ovdamearkka dihte lohkanakursa vuorasiidda, kursa sámeigielaohppiid vánhemiidda, dahje giellakursa olbmuide geat rievtti mielde máhttet ollu sámeigiela, muhto sii dárbašit doarjaga duostat geavahit giela aktiivvalaččat. Kurssat dollojuvvojit beaivet, eahkes, intensiivakursan dahje bidgejuvvon guhkit áiggi badjel. Divttasvuona giellaguovddáš lea lágidan 7–8-mánnoš bargomárkankurssa, ovttrasáid ASVO:in (Nygaard ja earát 2012: 24).

Kurssat mat leat namuhuvvon dás, leat iešgudetláganat, ja lea váttis daid buohtastahttit. Buot dákkár kurssat leat dehálaččat nannet sámeigiela geavaheami báikkálaččat ja suohkana doaimmain. Vaikko muhtun giellaguovddážit leat bidjan návccaid lágideit stuorit kurssaid ja daid oasálastit dalle lohket sámeigiela ollesáiggi, de eanaš kurssat leat oasálastiid bargguide ja bearašeallimii lassin.

Mánnga giellaguovddáža lágideit giellalávgunkurssaid, dábálaččat geassit. Porsáŋgu giellaguovddáš álggahii dákkár kurssaid, ja dađistaga lea maiddá eará giellaguovddážit lágideit dákkár kurssaid. Kurssat leat iešgudet guhkkodagas, vuosttaš jagiid lei dábálaš lágideit giellalávgunkurssaid mat biste golbma dahje guokte vahku, muhto manjmuš jagiid kurssat leat bistán vahku dahje dušše vahkkoloahpa. Dákkár kurssat leat mánnga oasseváldái leamaš dehálaš doarjjan universitehta gelbbolašvuodaaddi kursii, gos sámeigielat biras dábálaččat ii leat nu nanus. Kurssat leat leamaš oadjebas arenan gos studeanttat leat beassan geahččaladdat giellamáhtuset, ja dan manjel dustet šaddat sámeigielhállin maiddá kurssa olggobealde.

5.2.2 Gelbbolašvuodaaddi kurssat

Áiggi mielde leat gelbbolašvuodaaddi kurssat šaddan dehálaččabut giellaguovddážiid doaimmain. Vuosttaš jagiid muhtun kursaoasálastit váldde vuodđoskuvlla sámeigieleksámena,

muhto dávjjibut kurssat heivehuvvojedje joatkkaskuvlla oahppoplánaide nu ahte oasseváldit sáhtte váldit privatistaeksámena sámegeiella C-giellan joatkkaskuvllas. Muhto leat máŋga ovdamearkka das ahte giellaguovddážit leat ovttasbargan iešgudet láhkai Sámi allaskuvllain ja universitehtain vai báikki olbmot sáhttet oažžut oahpu ja formálalaš gelbbolašvuoda sámegeielas, erenoamážit guoská dát Sámegeiela lohkanbadjeohppui (geahča tabealla 5.2). Moadde ovttasbargomálla leat válddahallon 5.4. kapihttalis.

Jagi 2003 rájes lea Romssa universitehtas leamaš vejolaš váldit gelbbolašvuodaaddi eksámena davvisámegeielas maiddá álgodásis, ja Sámi allaskuvllas jagi 2008 rájes. Dát leat rahpan giellaguovddážiidda vejolašvuoda heivehit sin dábalaš kurssaid nu ahte kursalaččat sáhttet váldit eksámena mii addá oahppočuoggáid. Jagi 2009 rájes lea leamaš stuorit áŋgiruššan dien guvlui *Vida jagi giellaprográmmas* maid Sámi allaskuvla lea lágidan. Lea maiddá vejolaš váldit gelbbolašvuodaaddi kurssa lullisámegeielas (gč. tabealla 5.2), muhto julevsámegeielas leat dákkár kurssat dušše studeanttaide geain juo lea vuoddomáhttu gielas²⁰.

Tabealla 5.2 Universitehta ja allaskuvllaid sámegeiela álgoahppu

Ásahus	Kursa	Oahppo - čuoggát
Sámi allaskuvla	SAAL 1: Davvisámegeiella praktihkalaš dilis – 1. oassi	15
	SAAL 2: Davvisámegeiella praktihkalaš dilis – 2. oassi	15
	Sámi lohkanbadjeohppu (DSALBO). Addá giellagelbbolašvuoda Sámi allaskuvlla profešuvdnaoahpuide.	30
UiT Norgga árktaš universitehta	SAM-1031: Davvisámegeiella vierisgiellan: Álgokursa 1	20
	SAM-1030: Davvisámegeiella vierisgiellan: Grammatihkka. Kursa ii lágividuvvo šat, ja grammatihkka lea ovttaidathton álgokurssaide.	10
	SAM-1032: Praktihkalaš davvisámegeiella II. Kursa ii lágividuvvo šat.	10
	SAM-1034: Davvisámegeiella vierisgiellan: Guldaleapmi ja njálmmálaš gulahallan.	10
	SAM-1036: Davvisámegeiella vierisgiellan: Álgokursa 2	20
	SAM-1035: Davvisámegeiella vierisgiellan: Lohkan ja čálalaš gulahallan.	10
	SAM-0010: Sámegeiela álgokursa 1. Kursa ii lágividuvvo šat. Gokčá muhtun muddui SAM-1031.	20
	SAM-0020: Sámegeiela álgokursa 2. Kursa ii lágividuvvo šat. Gokčá muhtun muddui SAM-1036.	10
	SAM-0100: Sámegeiela joatkkafáddá (bodii Sámegeiela lohkanbadjeohpu sadjái 2005 rájes). Kursa ii lágividuvvo šat.	20
	Sámegeiela lohkanbadjeohpu, 10 deaddočuoggá (vektall). Kursa eaktudii ovdamáhtu mii vástidii unnimustá joatkkaskuvlla C-giela eksámena, dahje buriid njálmmálaš máhtu. Kursa ii lágividuvvo šat.	[= 30]
	Davvi-Trøndelága allaskuvla	Lullisámi álgoahppu 1, čoagganemiid ja internehta bokte.
Lullisámi álgoahppu 2, čoagganemiid ja internehta bokte. Addá gelbbolašvuoda álgit Lullisámegeiela 1-kursii.21		15

²⁰ Julevsámi 1-3 kurssat addet oktiibuot 90 oahppočuoggá ja leat bachelorgráda oassin.

<<http://www.studiesok.no/luleSámi-1-universitehtaet-i-nordland/>> (25.06.15)

²¹ <http://www.hint.no/studietilbud/?S_OBJECTID=sorSámibegynneropplarin> (25.06.15)

5.3 Universitehta ja allaskuvlla ovttasbargomáallet

Giellaguovddážit ja allaskuvlla/universitehta leat ovttasbargan máŋgga láhkai. Muhtumin giellaguovddáš addá oahpahusa, eará háviid giellaguovddáš fállá doarjaga oahpahussii maid universitehta dahje allaskuvla dávjá addet jietna-govva-studio bokte.

5.3.1 Universitehta dahje allaskuvla addá oahpahusa

Buoridan dihte rekrutterema sámi oahpaheaddjeohppui Sámi allaskuvla, de geahččalii Sámi allaskuvla lávdadit oahpaheaddjeoahpu vuosttaš jagi Gáivutnii ja Detnui, seammás go Sámegeiela lohkanbadjeoahppu biddjui oassin oahpaheaddjeoahpus. Čavčča 1997 lágiduvvui sámegeiela lohkanbadjeoahppu Gáivuonas ja kurssas ledje 18 studeantta. Giddat 1998 čuovui Sámegeiela 1 (10 deaddočuoggá), mii lei eatnigielladási kursa, ja sullii 12 studeantta čuvvo dan. Gáivuonas lei juo dalle ásašuvvon giellaguovddáš mii veahkehi háhkat studeanttaid kurssaide. Guovddáš lágidii golmmavahkkosaš giellalávgunkurssa ovdalge Sámi allaskuvla fálladit álggahuvvui (Antonsen & Johansen 2013). Vaikko dušše moadde studeantta jotke oahpaheaddjeohppui mii lágiduvvui Guovdageainnus, dat lei dattetge hui dehálaš doaibma mas ledje váikkusat moaddelot jagi dan maŋjel. Máŋga studeantta háhke pedagogalaš oahpu eará láhkai, ja šadde dehálaš resursaolbmožin sihke vuoddo- ja joatkkaskuvlla sámegeieloahpahussii Davvi-Romssas. Muhtun studeanttat fas barget eará dehálaš suohkanlaš virggiin.

UiT fála jagiid 1998–99 Sámegeiela lohkanbadjeoahpu Leavnnjas. Dát lei ovttasbargu Porsáŋgu giellaguovddážiin, muhto maiddá Deanus čuvvo studeanttat oahpu jietna-govva-studio bokte. Sihke UiT ja Sámi allaskuvla leat ovttasbargan giellaguovddážiiguin fievrridit sin dábalaš oahpahusa giellaguovddáži jietna-govva-studio bokte. Golmma gearde jagiin 2005–2007 čuvvo studeanttat Gáivuonas Romssa universitehta SAM-100 kurssa ollesáigge oahppun jietna-govva-studio bokte. Maŋimuš gearde fállui kursa maiddá oktanaga Deanu giellaguovddáži (Antonsen 2007; Antonsen & Johansen 2013). Skuvlajagi 2011–12 čuvvo studeanttat Evenáššis ja Gáivuonas Sámi allaskuvlla dábalaš Sámegeiela lohkanbadjeoahpahusa. Dákkár ovttasbarggus giellaguovddážit lea čuovvolan studeanttaid ja fállán doarjjaoahpahusa. Kurssat leat lihkestuvvan bures ja stuorra oassi studeanttain lea čadahan eksámena.

Divttasvuona giellaguovddáš lea ovttasbargan Nordlánda universitehtain julevsámegeiela alit dási oahpahusa ektui (Nygaard et. al. 2012: 25). Jagi 2012 álggahuvvui julevsámegeiela bachelor-oahppu, ja universitehta lágidii oahppočoagganemiid sihke giellaguovddážiis ja universitehtas (Johansen 2013: 78).

Giellaguovddážit sahttet doarjut universitehta ja allaskuvlla go dain lea viiddes fierpmádat mas leat olbmot geat leat čuvvon ii-gelbbolašvuodaaddi kurssaid, ja daid gaskkas sii háhket studeanttaid gelbbolašvuodaaddi ohppui. Giellaguovddážit leat maiddá addán doarjjafáldaga studeanttaide: Romssa giellaguovddáš lágidii 2012–2013 giellalávgunvahkkoloahpaid ja oahppamátkki Kárášjohkii ja Guovdageidnui sihke iežas kursalaččaide ja universitehtastudeanttaide.

Snoasa giellaguovddáš lea máŋgga dáfus leamaš dehálaš doarjjan Davvi-Trøndelága allaskuvlii. Guovddáš addá oahpahusa ovttrasáđiid allaskuvllain dalle go doallá čoagganemiid Snoasas, ja guovddáš fállá ruovttubargoveahki studeanttaide. Guovddáš álggahii dasa lassin 2013:s prográmma mas sii ásaheđe oktavuoda studeanttaid ja sámegeielhálliid gaskkas. Sámegeielhállit galget doaibmat gielalaš veahkkin, ja studeanttat besset singuin hárhjehallat

sámástit. Giellalávgunkurssat geassit, maid moadde giellaguovddáža lágídit, leat maiddáid doarjja dábálaš oahpahussii, gos studeanttat besse hárjehallat geavahit giela njálmmálaččat.

5.3.2 Iežas lágídan kurssat, muhto universitehta dahje allaskuvlla eksámen

Dán kapihttalis áigut geahččat kurssaid main giellaguovddáš lágída oahpahusa, muhto kursalaččat sáhttet váldit allaskuvlla dahje universitehta eksámena. Dákkár ovttasbargu álggahuvvui 15 jagi dás ovdal go Gáivuona giellaguovddáš jagiid 1999–2000 ja 2002–2003 fálai Sámegeiela lohkanbadjeoahpu bealle leavttuin čoagganemiid bokte ja studeanttat sáhtte váldit UiT eksámen. Giellaguovddáža bargit oahpahedje, muhto universitehta lei fágalaš láidesteadjain. Eanaš ruhtadeapmi bodii Sámi oahppalihtus (SOL), go attii doarjaga oavvilduvvon alit dási oahpporieggáide. Dákkár doarjja lei stáhtabušehtas merkejuvvon oahppoorganisašuvnnaide, muhto áiggi mielde nogai dát ruhtagáldu.

Gáivuona giellaguovddáš lea ovttasbargan sullii seamma láhkai Sámi allaskuvllain. Skuvlajagi 2004–05 lágiduvvui "Sámegeiela ja duodji"-kurssa mii attii 30 oahpočuoggá. Giellaguovddáš ja Gáivuona suohkan ruhtadedje oahpahusa ja eksámena. (Antonsen & Johansen 2013). Oahppu fállujuvui maiddáid Unjárggas jagi 2003–04 ovttasrádiid giellaguovddážiin doppe (Unjárgga e-poasttat).

Dalle go UiT jagi 2003 álggii fállat álgodási kurssaid oahppočuoggáiguin, de Gáivuona giellaguovddáš geavahii liibba ja heivehii kurssaid nu ahte kursalaččat sáhttet ohcat studeantan ja váldit universitehtaeksámena Romssas. Jahkásaččat eai nu galle studeantta váldán eksámena danne go universitehta ohcanáigemearri lei juo ovddit lohkanbajis kurssa álggaheami ektui, ja dat lei menddo árrat eanaš kursalaččaide, go dávjá ii lean vuos čielgan oazžugo virgelobi bargosajis.

Sámedikki Sámegeiela doaibmaplánas 2009 lei dehálaš doaibmabidju rávesolbmuidoahpahasprográmma masa Sámediggi juolludii 7,9 miljovna ruvnnu (Nygaard ja earát 2012: 68). Stuorimus oassi rudain prográmmii bohte Sámeálbmoga foanddas (Sámediggi strategier 2015). Plánas giellaguovddážit ožžot dehálaš rolla fállat rávesolbmuid giellakurssaid ovttasrádiid Sámi allaskuvllain. Dán ángiruššama dihte mánga giellaguovddáža leat heivehan iežaset giellakurssaid allaskuvlla kurssaide SAAL 1 ja 2, mat goappašagat addet 15 oahpočuoggá (geahča tabealla 5.2). Čađahuvvon eksámen addá vejolašvuoda álgit Sámegeiela lohkanbadjeohppui maid Sámi allaskuvla lágída. Giellaguovddážit ožžo sullii 64.000 ru doarjjan juohke kurssa oahpaheadjegoluide, ja Sámi allaskuvla fálai fágalaš bagadeami ja lágídiid eksámena. Dasa lassin Sámi allaskuvla lágídiid 30-čuoggásaš metodihkkakurssa oahpaheddjiide (Vida jagi giellaprográmma raporta).

Giellaguovddážit davvisámi guovllus gulle rávesolbmuidoahpahasprográmma vuollái 2011 rádjái. Jagi 2012 rájes rudat várrejuvvojedje lullisámi guovllu kurssaide. Mánga davvisámi giellaguovddáža álggahedje dalle ovttasbarggu UiT:in. Universitehta lei juo álggahan prošeavtta ráhkadit oahppomodulaid ja interaktiivvalaš bargobihtáid internehtii sámegeiela vierisgiellan oahpahussii²². Dákkár internehttamodulat dahke álkibun giellaguovddážiidda ovttasbargat universitehtakurssaid lágídit. UiT dohkkeha studeanttaid ja lágída eksámena.

²² NUV-prošeakta P88/2011, ja 900.000 ru doarjjan Norggauniversitehtas.

Manjel lea maiddáí Sámi allaskuvla rahpan vejolašvuoda kursalaččaide oheat allaskuvlla studeantan, muhto giellaguovddážit sihke addet oahpahusa ja lágídit eksámena daidda studeanttaide.

Tabeallas 5.3 lea visogovva mii čájeha gelbbolašvuodaaddi kurssaid maid giellaguovddážit leat lágídan jagiid 2009–2014. Dađibahábut lea leamaš veadjemeahtun oázžut studeanta- ja eksámenloguid Sámi allaskuvllas ja universitehtas. Tabealla logut vuodđuduvvet dan dihte giellaguovddážiid jahkeraporttaide, maid lean dievasmahtán dieđuiguin maid lean ožžon giellaguovddážiin e-poastan. Logut muitalit gallis leat čadahan kurssaid ja gallis leat váldán loahppaeksámena. Ii leat álo nu čielggas mo galgá meroštallat gallis leat čadahan kurssa, muhto lea dattetge dehálaš váldit dáid loguid mielde, danne go mángga kurssas lea stuorra erohus oasseváldi logus ja eksámenlogus.

Eanet ášahusat leat leamaš mielde ovttasbarggus, go dat mat leat mielde tabeallas. Unjágga ja Deanu giellaguovddážit leat ovttasbargan kurssaid birra danne go Deanu giellaguovddážiis ii leamaš oahpaheaddji rivttes gelbbolašvuodain. Dasa lassin lea Sámi allaskuvla lágídan SAAL 1-kurssa Sámi viesus Oslos, ja Verddeprošeakta²³ lea ovttasbargan UiT:in lágídit SAM-1031 kurssa. Goappaš kurssat lágíduvvojedje 2012:s, muhto eai leat mielde tabeallas danne go lágideaddjin ii lean giellaguovddáš.

²³ Verddeprošeakta lea oassi Návuona suohkana ealáhusovddidanáingiruššamis. Prošeavtta leat dorjon Romssa fylkkasuohkan, Návuona suohkan ja Sámediggi (<<http://www.kvanangen.suohkan.no/satser-paa-vennskap.4785365-163213.html>> – lohkan 25.6.15).

Tabella 5.3 Gelbolašvuodaaddi sámegiellkursat ja studeanttat geat leat čadahan eksámena.

	Porsángu	Gáivuotna	Áltá	Unjárga	Romsa	Loabát	Evenášši	Plassje
2009		SAAL 1 4						
2010	SAAL1 (10) 7	SAAL1 9	SAAL1 (8) 3	SAAL1 (8) 7		SAAL1 (16) 2 SAAL1 5		
	SAAL2 5	SAAL2 7				SAAL2 9		
2011	SAAL1 (9) 8	SAAL1 9			SAAL1 (14) 11		SAAL1 (14) 8	
	SAAL2 (7) 5	SAAL2 7	SAAL2 (7) 6	SAAL2 5	SAAL2 7		SAAL2 (8) 6	
2012	S-1031 (9) 1	SAAL1 10	SAAL1 (13) 8	S-1031 (13) 5		S-1031 (13) 4	SAAL1 (4) 3	SAAL1 (16) 11 SAAL1 (19) 15
	SAAL2 (9) 7	SAAL2 9			S-1034 (10) 4			
		LBO24 1					LBO5 (7) 6	
2013	S-1031 (8) 7	S-1031 7	SAAL1 (9) 8		S-1031 (8) 0	S-1030 (8) 2		
			SAAL2 (10) 6	S-1030 11	S-1032 5	S-1032 (5) 2		SAAL2 (16) 11 SAAL2 (12) 10
2014	S-1031 (6) 5	S-1031 (5) 3	SAAL1 13 SAAL1 4	S-1031 (7) 3		S-1031 (5) 2		SAAL1 (8) 7
		S-1034 (7) 1	SAAL2 4		S-1034 (8) 1			LBO (6) 5
oktii- buot	8 kurssa	10 kurssa	8 kurssa	5 kurssa	6 kurssa	7 kurssa	3 kurssa	6 kurssa

S-1031 = SAM-1031, jnv. LBO = Sámegeala lohkanbadjeoahppu. Logut ruoduid siste mitalit galle olbmo leat čadahan kurssa, dalle go eai buot oasseváldit leat mannan eksámenii.

Nugo oaidnit tabellain 5.3 ja 5.4 de lea eanet ja eanet giellaguovddážit geavahan vejolašvuoda ovttasbargat Sámi allaskuvllain ja UiT:in, ja manjmuš golbma jagi leat giellaguovddážit jahkásaččat lágidan oktiihuot 11 kurssa. Gáivuona giellaguovddáš lea leamaš aktiivvamus ja lea dán áigodagas lágidan olles 10 kurssa, ja dan maŋnel čuvvot Áltá ja Porsánggu giellaguovddážit, mat leat lágidan 8 kurssa goabbáge. Manjmuš guokte jagi dušše Áltá ja Plassje giellaguovddážit leat joatkán ovttasbarggu Sámi allaskuvllain, eará giellaguovddážit leat ovttasbargan UiT:in.

Vejolašvuolta váldit eksámena oahppačuoggáiguin namuhuvvo mángga giellaguovddáža raporttas dehálažžan kurssaid rekrutteremii. Spiehkastat lea Evenášši giellaguovddáš, mii ii leat

²⁴ Sámi allaskuvla lágidi kurssa, mii sáddejuvvui giellaguovddážiidda jietna-govva-studio bokte.

lágidan gelbbolašvuodaaddi kurssa mañimuš guokte jagi danne go kursalaččat eai leat háliidan bargat nu ollu grammatihkain, muhto ovdal háliidit eanet kurssaid mat deattuhit njálmmlálaš gulahallama (Evenáši e-poastta). Maiddái Romssa ja Loabága giellaguovddážit mitalit ahte eai buot kursalaččat háliid váldit eksámena oahppočuoggáiguin.

Divttasvuona giellaguovddáš ii leat lágidan gelbbolašvuodaaddi kurssa, danne go álgodásis ii leat leamaš julevsámegiela gelbbolašvuodaaddi kurssa. Muhto giellaguovddáš háliida ovttasbargat Nordlándá universitehtain dasa ahte *Sámasta*-kurssat galget addit oahppočuoggáid (Divttasvuona raporta 2012). Giellaguovddáš čállá ahte ii leat nu stuorra beroštupmi oasálastit kurssaide, nugo dilli lea dál (Divttasvuona raporta 2013).

Erenoamážit kurssain ovttasbarggus UiT:in leat mángga kursalaččat geat eai leat váldán eksámena. Belohakkii lea sivva ahte eai buot kursalaččat leat beroštan oazžut oahppočuoggáid, muhto dehálaš sivvan dasa leat universitehta čavga áigemearit ohcat studeantan, eanet dan birra kapihttalis 5.3.3. Ii juohke raporttas boade ovdan galle nissona ja dievddu leat čuvvon kurssaid, muhto go bidjá oktii dáid dieđuid mat leat, de leat ollu eanet nissonat go dievddut.

Lea fuomášan veara ahte Romssa giellaguovddáš lea lágidan kurssa vaikko UiT maiddái lea fállan seamma kurssa. Giellaguovddáš lea dávjjibut go universitehta fállan kurssa eahkes ja vahkkoloahpaid, ja kurssat leat dien láhkai leamaš dehálaš lassin universitehta fáldahkii. Mañjel go universitehta ovtastuvai Finnmárkku allaskuvllain 2013:s, de lea UiT:s ossodat maiddái Álttás, muhto ii leat vuos fállan sámegiela kurssa doppe. Dát mearkkaša ahte dušše giellaguovddáš fállá gelbbolašvuodaaddi kurssa Álttás.

Plassje giellaguovddáš lea áidna giellaguovddáš olggobeale davvisámi guovllu mii lágida gelbbolašvuodaaddi kurssaid, ja sii leat searvan Sámi allaskuvlla rávesolbmuid oahppoográmmii dan sajis go ovttasbargat HiNT:in.

Tabealla 5.4 Kurssat, studeanttat ja oahppočuoggát dási mielde.

	1. lohkanbaji kurssat						2. lohkanbaji kurssat		
	Álgokurssat 15–20 stp. (SAAL1 ja SAM-1031)			Joatkkakurssat 10–15 oč.			Sámegiela lohkanbadjeoahppu 30 oč.		
Jahki	kursa	stud.	oč.	kursa	stud.	oč.	kursa	stud.	oč.
2009	1	4	60						
2010	6	33	495	3	21	315			
2011	4	36	540	6	36	540			
2012	8	57	905	3	20	280	1 ²⁵	6	180
2013	4	22	400	7	47	605			
2014	7	37	620	3	6	80	1	5	150
Oktii-buot	30	189	3010	22	130	1820	2	11	330

Tabeallas 5.4 leat mielde dušše studeanttat geat leat váldán eksámena²⁶, ja kurssat leat juhkkon dási mielde. Jus olmmoš lohká olles áiggi, de sáhtta váldit sihke álgokurssa ja joatkkakurssa vuosstaš lohkanbajis. Lohkanbadjeoahppu dagašii olles nuppi lohkanbaji. Nugo oaidnit tabeallas, de lágiduvvojit ollu eanet kurssat álgodásis go joatkkadásis, vaikko joatkkakurssat dávjá leat unnibut go álgokurssat. Olles 58 % oahppočuoggáin bohtet álgokurssain. Jagi 2014

²⁵ Sámi allaskuvla lágidii kurssa, mii fievrividuvui jietna-govva-studio bokte.

²⁶ Raporttain maidda tabealla vuodduduvvo, muhtumin ii sirrejuvvo "váldán eksámena" ja "ceavzán eksámena". Dan dihte rivttes oahppočuoggáidlohku sáhtta leat veaháš unnit.

joatkkakurssaid studeantalohku njiedjá sakka, muhto dat sáhttá leat soaittáhagas. Jagiid 2011–2013 giellaguovddážiid kurssat buvttadedje jahkásaččat eanet go 1000 oahppočuoggá. Dát lea ollu go buohtastahttá olles sámegiela oahppočuoggábuvttademiin Norgga allaskuvllain ja universitehtain, mii lei 2290 jagis 2011, ja 2669 jagis 2012 (Johansen 2013: 83).

Jus ulbmil lea ahte kursalaččat galget máhttit nu ollu sámegiela ahte sáhttet geavahit giela barggus, de ii leat ovttá lohkanbaji oahppu doarvái. Dušše Plassje giellaguovddáš lea ieš lágidan nuppi lohkanbaji kurssa sámegielas, Sámegiela lohkanbadjeoahpu. Dát lea gáibideaddji kurssa, ja dan sturrodat vástida guokte vuolit dási kurssa. Kurssa gáibida oahpaheadji geas lea alit gelbbolašvuohta go maid álgokurssa gáibida. Namuhuvvon áigodagas okta sámegiela lohkanbadjekurssa fievrriiduvvui jietna-govva-studios Sámi allaskuvllas guovtti giellaguovddáži, geahča tabealla 5.3. Maiddá ovdal lea dán dási oahpahus fievrriiduvvon UiT:s govva-jietna-studio bokte giellaguovddážiidda (geahča kapihtala 5.3.1), ja dákkár oahpahusfievrreapmi orru leamen buorrin čoavddusin. Muhto mánggas dain geat leat čadahan álgokurssaid, leat joatkán Sámi lohkanbadjeohppui maid Sámi allaskuvla lea lágidan Guovdageainnus. Ohcan lea duppalaston giellaprográmma áigodagas (Viđa jagi giellaprográmma raporta: 16).

5.3.3 Čuolmmat ovttasbarggus allaskuvllain/universitehtain

Sámi allaskuvla ja UiT fálaldagain leat mánga seammassullasašvuođa, vaikko kurssat maiddá leat goabatláganat. Allaskuvlla SAAL 1 ja 2-kurssat deattuhtit njálmmálaš giellageavaheami, ja goappaš kurssain lea njálmmálaš eksámen man árvosátni lea ceavzán/ii-ceavzán, ja dat addet 15 oahppočuoggá. UiT deattuha eanet ahte kurssat galget ráhkkanahit joatkkaohppui, ja eksámenis lea bustávvaárvosátni. Álgokurssa SAM-1031 addá 20 oahppočuoggá ja das leat sihke njálmmálaš ja čálalaš eksámenat. Goappaš ášahusat leat fállan kurssa dahje bargobaji giellaguovddážiid oahpahedjiide.

Sámi allaskuvlii juolluduvvui ruhta Sámedikki Viđa jagi giellaprográmmas, ja dain rudain sii leat ee. virgádan olbmo gii lea koordineeren ovttasbarggu giellaguovddážiiguin. Oassi rudain geavahuvvui doarjut giellaguovddážiid kurssaid. UiT:s ii leamaš sierra ruhta giellaguovddášovttasbargui, muhto lea buot jagiid dohkkehan kursalaččaid studeantan seamma njuolggadusaid mielde go leat dohkkehan dábálaš studeantaid. Dát lea hálbbes ja vuordevaš čoavddus danne go universitehta pláne kurssaid guhkes áigái ovddos guvlui ja doallá daid measta beroškeahttá studeantalogus. Muhto čoavddus ii leat nu njuovžil danne go dat mearkaša seammás ahte kursalaččat ja giellaguovddázat fertejtit čuovvut universitehtavuogádaga dábálaš áigemeiid, ja sivva lea ahte universitehtas ii leat sierra koordináhtora. Kursalaččat fertejtit ohat studeantan ovddit lohkanbaji loahpas dan ektui goas kurssa álggahuvvo, ja giellaguovddázat galget dieđihit kurssaid dihto áigemeiid siskabealde vai universitehta sáhttá doallat eksámena. Oasseváldit fertejtit seamma ládje go dábálaš studeantat duodaštit dábálaš lohangelbbolašvuođa dahje ohat reágelbbolašvuođa dohkkehuvvot. Eai buot kursalaččat leat háhpehan dan dahkat, dahje sii leat leamaš menddo nuorat, nu ahte muhtun kurssain unnit go bealli kursalaččain leat váldán eksámena. Alit oahpahusa sisaváldin láhkaášahus addá oahppoášahusaide vejolašvuođa mearridit njuolggadusaid mo spiehkastit dábálaš lohangelbbolašvuođagáibádusas jus studeanta áigu čuovvot sámegiela álgokurssaid ja sámegiela lohkanbadjeoahpu²⁷, muhto UiT ii leat ávkástallan dán vejolašvuođas.

²⁷ Dát vejolašvuohta gávdno maiddá suomagiela- ja kvenagiela oahpuin. Geahča §3–5.
<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2007-01-31-173#KAPITTEL_3> (09.08.2015)

Nubbi čuolbma lea go studeanta boahťa Davviriikkaid olggobealde, de son ferte duodaštit ahte son lea čađahan dihto dárogiela eksámena. Giellaguovddáťat oaivvildit ahte lea álkít dohkkehuvvot Sámi allaskuvlla studeantan go UiT studeantan (Telefovndnaságastallan Lars-Joar Haloneniin Loabága giellaguovddáš; Gáivuona e-poasttat; Álttá e-poasttat.)

Goitge golbma dehálaš eavttu galget leat sajis ovdalگو giellaguovddáš sáhttá addit gelbbolašvuodaaddi kurssa. Fertejit leat doarvái oasseváldít kursii, muhto mángga jahkeraporttas deattuhuvvo ahte dákkár fáladat nanne kurssaid rekrutterema. Dábálaččat ii leat leamaš váttis gávdnat doarvái oasseváldiid kurssaide, ja muhto kursalaččaid hástalus lea gávdnat doarvái áiggi čuovvulit oađu. Muhtun muddui dát lea čovdon go kursalaš lea bargoaddis ožžon virgelobi, ja muhtun studeanttat leat fylkkamánnis ožžon lohkanlobi. Jagi 2005 rájes lea leamaš vejolaš ohat stipeandda Sámedikkis (Sámedikki e-poasta) ja gelbbolašvuodaaddi kursii lea maiddái vejolaš ohat doarjaga Stáhta loatnakássas oađuohpussii. Doppe gos giellaguovddáš ovttasbargá bures suohkaniin, de lea vejolaš koordineret suohkana virgelobiid kursafálaldagaide.

Giellaguovddáš dárbbasa maiddái oađuohpádeđđi geas lea rivttes gelbbolašvuohťa oađuohpádeđđi sáme giela kurssas.

Deanus lea čoađvan dán go ovttasbargá Unjárgga giellaguovddážiin addit kurssaid. Eará giellaguovddáťat leat šaddan šluhttet kurssaid váilevaš oađuohpádeđđi dihte.

Kurssaid ferte maiddái heivehit allaskuvlla dahje universitehta oađuohpádeđđi, mas lea dehálaš ahte studeanttat ožžot máhtu maid dárbbasa joatkit alit dási kursii. SAAL-kurssain lea váldodeaddu leamaš praktihkalaš doaimmain ja njálmmálaš giellageavaheamis, ja kurssaid árvvoštallamis lea erenoamážit deattuhuvvon ahte oasseváldít geain ii leat ovdamáhttu sáme gielas, lea váttis joatkit Sáme giela lohkanbadjeohpádeđđi mađuel go lea váldán SAAL 1 ja 2. Evttohuuvvo eanet heivehit SAAL-kurssaid sisdoalu dasa mii gáibiduvvo álgít Sáme giela lohkanbadjeohpádeđđi. Nubbi čoađvdus livččii fállat muhtun SAAL 3-kurssa ovdalگو álgá Sáme giela lohkanbadjeohpádeđđi. (Vida jagi giellaprográmma raporta: 21.)

5.3.4 Kurssaid ruhtadeapmi

Giellaguovddáťat ruhtadít doaimmaideaset muhtun muddui bissovaš vuodđodoarjaga bokte, ja muhtun muddui prošektarudaid bokte. Buot giellaguovddáťat mat leat namuhuvvon dán artihkkalis, ožžot vuodđodoarjaga Sámedikkis, ja submi lea seammá buot giellaguovddážiidda. Bissovaš vuodđodoarjaga galgá geavahuvvot vuodđodoaimmaide, bissovaš doaimmaid plánemii, ja doaimbajuid ja bargovugiid heivehit guvlui maid guovddáš gokčá (Sámetingets strategier 2015). Vuodđodoarjaga juolluvuvvui vuosttaš gearde 2001:s, ja bodii dalle prošektadoarjaga sadjái, mii lei juohke jagi ohcan láhkai. Doarjaga lea lasihuvvon dábalaš bálká- ja haddegoargnuma ektui, 400.000 ruvnus gitta 852.000 ruvdnui jagi 2014 (Nygaard ja earát 2012: 7; Sámetingets strategier 2015).

Sámedikkis ja fylkkasuohkaniid ovttasbargosoađuohpádeđđi geažil maiddái fylkkasuohkanat addet doarjaga. Romssa fylkkasuohkan lei vuosttaš fylkkasuohkan mii dan dagai, jagi 2005. Fylkkasuohkanlaš doarjagat molsašuddet, sihke fylkkaid gaskkas ja fylkkasuohkaniid praksisa ektui, go muhtun fylkkasuohkanat árvvoštallet juohke giellaguovddáťa dárbbuid ja bargguid, ja earát fas addet seamma supmi buohkaide.

Sáme gielaid hálddašanguovllus giellaguovddáťat ožžot doarjaga suohkaniid guovttegielalašvuodarudain danne go giellaguovddáš bálvala suohkana. Spiehkastagat leat Unjárga ja Divttasvuotna. Maiddái Romssa ja Plassje suohkanat addet ollu rudaid

giellaguovddáziidda. Dát addá vejolašvuoda bidjat eanet olbmuid bissovaš virggiide, ja erenoamážit oážžut sámegeiela oahpaheaddji dábalaš bargovehkii. Eará suohkanat mat leat hálddašanguovllu olggobealde, lea eará dilis, ja dárbbasit eanet eará ruhtadeami vai sáhttet doallat kurssaid.

Gelbbolašvuodaaddi kurssat leat divrasat danne go dat gáibidit ollu oahpaheaddjediimmuid, dábalaččat 150–200 diimmu. Giellaguovddážit eai láve gáibidit go symbolalaš mávssu kursalaččain. Nu ahte jus háliida fállat gelbbolašvuodaaddi kurssa, de giellaguovddáža bargoveagas ferte leat oahpaheaddji rivttes gelbbolašvuodain ja doarvái áigi, dahje giellaguovddáš ferte bálkáhít olggobeale oahpaheaddji doallat kurssa. Giellaguovddážit ožžo su. 64.000 ru. juohke SAAL-kursii doarjjan Sámi allaskuvllas Viđa jagi giellaprográmma bokte. Dalle go Sámi allaskuvla ii šat addán doarjaga dákkár kurssaide davvisámegeiela guovllus, de giellaguovddážit váldet oktavuoda Sámedikkiin. Boađus lei ahte 2013 rájes lea Sámediggi juolludan doarjaga giellakurssaide aktivitehtadoarjjan. Doarjaga galgá geavahit doaimmaide mat dahket oainnusin ja ovddidit giellageavaheami ja giellaoahpahusa (Sámetingets strategier 2015; Rasmussen 2013), ja ruhta lea leamaš eaktun dasa ahte nu ollu kurssat leat lágíduvvon go tabeallat 5.3 ja 5.4 čájehit. Livččii lean sávahahtti čájehit statistihka das man ollu ruhta lea juolluduvvon gelbbolašvuodaaddi kurssaide, muhto Sámediggi ii leat dan registreren systemáhtalaččat (Sámedikki e-poasta). Muhto ovdamearkan sáhtta namuhit ahte Gáivuona giellaguovddáš 2013:s oaččui 175.000 ru. doarjjan lágídit SAM-1031 (20 oahppočuoggá). Dasa lassin leat muhtun giellaguovddážit ožžon doarjaga Sámi oahppolihtus, gitta 68.600 ruvdnui juohke kursii (Álttá raporttat 2011).

Giellaguovddáziidda lea diehtevašvuoha dehálaš. Dat mearkaša ahte lea dehálaš diehtit ruhtadili guhkes áigge ovddos guvlui, nu ahte sáhttet ráhkadit oahppobálgá mii bistá goitge 3-5 jagi, ii ge dárbbas jagis jahkái ohcat ruhtadeami (Nygaard ja earát 2012: 71; Workshop raporta). Dat dagašii vejolažžan háhkat bargiid geain lea gelbbolašvuoha man gelbbolašvuodaaddi kurssat gáibidit. Álttá giellaguovddáš ozai jagi 2012 Sámedikkis doarjaga golmma jagi prošehtii, muhto ohcan hilgojuvvui (Álttá raporta 2012).

Lea maiddá dehálaš diehtit allaskuvlla ja universitehta fáldaga guhkes áiggi ovddos guvlui, erenoamážit go studeanttat háliidit gealbudahttit iežaset joatkkaohppui (Røros raporta 2012; Johansen 2013: 85). Sámi allaskuvla ja UiT berrešedje oktiiheivehit kurssaid nu ahte livččii vejolaš kombineret goappaš ášahusaid kurssaid (Sámi allaskuvlla notáhta).

5.4 Čoahkkáigeassu ja rávven

Dát artihkal lea giedahallan sámi giellaguovddáziid ja alit oahppoásahusaid gaskasaš ovttasbarggu lágídit gelbbolašvuodaaddi giellakurssaid rávesolbmuide. Ovttasbarggu lea čuvvon iešgudetlágan málliid. Okta málle lea ahte allaskuvla dahje universitehta addá oahpahusa, áinnas jietna-govva-studio bokte, ja giellaguovddáš fállá infrastruktuurra, doarjjaoahpahusa ja veahkeha háhkat studeanttaid. Nubbi málle, mii lea geavahuvvon 1999 rájes, lea ahte giellaguovddáš ieš lágida oahpahusa. Dát lea lihkestuvvan erenoamážit bures ovttrasáziid Sámi allaskuvllain ja UiT Norgga árktalaš universitehtain, go leamaš sáhka gelbbolašvuodaaddi kurssain mat gullet davvisámegeiela ja lullisámegeiela oahpuid vuosttaš lohkanbadjái, ja jagiid 2011–2013 buvttaduvvojedje jahkásaččat eanet go 1000 oahppočuoggá dákkár kurssain.

Vai kursalaččat galget oahppat doarvái sáme giela nu ahte sáhttet geavahit giela bargosajis, de de lea dárbu lágideami eanet 2. lohkanbaji kurssaid. Namuhuvvon áigodagas dušše okta giellaguovddáš lea lágideami dakkár kurssaid. Muhto giellaguovddášat leat jagiid mielde ožžon buriid vásáhusaid go leat váldán vuostá universitehta- ja allaskuvlaoahpahusa jietna-govva-studio bokte, erenoamážit 2. lohkanbaji kurssain. Dákkár reaiddu berrešii geavahit eanet, ja dat sáhttá ovtastuvvot dainna mas giellaguovddášat leat hui čeahpit, namalassii čatnat giellaoahpahusa praktihkalaš doaimmaide, ja ráhkadit arenaid gos studeanttat besset geavahit giellamáhtuset. Giellaguovddášat sáhttet maiddái árvoštallat ovtasbargat kurssaid lágideamiin ja geavahit jietna-govva-studio danne go muhtun giellaguovddášiid maiddái álgokurssaide lea váttis háhkat oahpahedjjiid geain lea rivttes gelbbolašvuotta.

Giellaguovddášat dáhttot diehttevaš bálgá álgokurssas universitehta dahje allaskuvlla eksámenii, diehttevašvuoda ruhtadoarjaga ektui ja maiddá universitehta ja allaskuvlla lágideami ja heiveheami ektui.

Eaktu universitehtaovttasbarggus lea ahte kursalaččat ohcet dohkkehuvvot studeantan seamma láhkai go dábbalaš studeanttat dahket. Logut čájehit ahte livččii stuora potentiála oazžut eanet studeanttaid eksámenii, jus sáhtášii álkidahttit bálgá dohkkehuvvot studeantan eksámenvuoigatvuodain.

Vásáhusat čájehit ahte mángasiidda geat oasálastet álgokurssain mat lágideamiin Sáme allaskuvlla oahppoplána mielde, lea menddo váttis joatkit alit dási kurssaide. Oahppoplána berrešii heivehuvvot dasa mii gáibiduvvo joatkit 2. lohkanbaji ohppui.

Munnje lea leamaš váttis ja áddjás bargu oazžut diehtit galle kursalačča leat váldán gelbbolašvuodaaddi eksámena allaskuvlla- ja universitehta dásis. Sihke Sáme allaskuvla ja UiT berrešedje registreret giellaguovddášiid kurssaid studeanttaid dan láhkai ahte livččii vejolaš oazžut dákkár dieđuid.

Gelbbolašvuodaaddi kurssat leat divrasat danne go dat gáibidit ollu oahpaheadjediimmuid. Giellaguovddášat ožžo jagiid 2009–2013 ruhtadeami kurssaide Sáme allaskuvlla Viđa jagi giellaprográmma bokte. Rávesolbmuid oahpahusprográmma ruhtadii Sámeálbmot foanda. Jagi 2013 rájes lea Sámediggi juolludan doarjaga dákkár kurssaide giellaguovddášiid aktivitehtadoarjaga bokte. Studeanttat geat čuvvot kurssaid, leat beassan ohcat stipeandda Sámedikkis. Oktii buot Sámediggi juolluda ollu ruđa dasa. Berrešii ráhkaduvvot statistihka das man ollu ruhta juolluduvvo dákkár kurssaide juohke jagi, vai oččošii visogova das man ollu resurssat mannet dasa, ja beasašii maiddá árvoštallat mo sáhtášii geavahit ruđaid buoremusat.

Referánsat

- Antonsen, L. (2007). *Giella buolvvas bulvii*. Gáivuona sámegeiela morfologiija guorahallan. Sámegeiela váldofágadutkamuš. Gielladiehta instituthta. Humanisttalaš fakultehta. Romssa universitehta. <<http://munin.uit.no/handle/10037/1210>>
- Antonsen, L. ja & Broch Johansen, S. (2013). Gáivuona sámi giellaguovddáš – vásáhusat ja muittut. *Sámi skuvlahistorjá 6*. Artihkkalat ja muittut skuvlaeallimis Sámis. Kárašjohka: Davvi girji. <<http://skuvla.info/skolehist/giellaguov-s.htm>>
- Álttá e-poasta = E-poasta maid Sara Viktoria Andersen, Álttá sámi giellaguovddáža beaivválaš jodiheaddji, čálii 7.8.2015.
- Álttá raporttat = Álttá sámi giellaguovddáš: Aktivitetsrapporter 2009–2011. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sámediggi 2012–2013. Utvidet årsmelding 2014.
- Deanu raporttat = Deanu giellagáddi. Jahkediedáhusat 2007, 2009–2013.
- Divttasvuona raporttat = Árran julevsáme guovdásj. Aktivitetsrapporter 2009–2012. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2013.
- Evenášši e-poasta = E-poasta maid Kjersti Myrnes Balto, Várdobáikki beaivválaš jodiheaddji, čálii 4.6.2015.
- Evenášši raporttat = Várdobáikki sámi guovddáš: Jahkediedáhusat 2009–2012. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2013.
- Gáivuona e-poasttat = E-poasttat maid Inger Marie Åsli, Gáivuona suohkana giellakonsuleanta, čálii 12.5.2015 ja 8.6.2015.
- Gáivuona raporttat = Gáivuona Sámi giellaguovddáš: Jahkediedáhusat 2009–2012. Rapporterer jagi 2013 njuolggodoarjaga geavaheamis.
- Johansen, K. (2013). Studiepoengproduksjon i samisk i høgere utdanning. *Sámi logut muitalit 6. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2013*. Raporta 1/2013. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Loabága e-poasta = E-poasta maid Lars Joar Halonen, Ástávuona giellagoadie jodiheaddji, čálii 29.5.2015.
- Loabága raporttat = Ástávuona giellagoahtie: Årsrapporter 2009–2013.
- Nygaard, V., Balto, Á. M. V, Solstad, M. ja Solstad, K. J. (2012). *Evaluering av samiske språksentre*. Norut rapport 2012:6. Oppdragsgiver: Sametinget. Karasjok.
- Omasvuona e-poasta = E-poasta maid Silja S. Mattila, Storfjord språksenter beaivválaš jodiheaddji čálii 4.6.2015.
- Omasvuona raporta = Storfjord språksenter. Årsrapport 2013.
- Plassje e-poasta = E-poasta maid mielbargi Helen Blind Brandsfjell čálii 20.4.2015.
- Plassje raporttat = Aajege – Samien gieles- jih maahtoejarnge. Rapporter 2009–2011. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sámediggi 2012–2013.
- Porsáŋgu e-poasta = E-poasta maid Alf Nystad, Sámi giella- ja kulturguovddáža beaivválaš jodiheaddji, čálii 13.5.2015.
- Porsáŋgu raporttat = Porsáŋgu Sámi giella- ja kulturguovddáš. Rapporttat 2006–2013.
- Raarvihke raporta = Gielearnie. Røyrvik. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2013.
- Rasmussen, T. (2013). Sámedikki doarjjaortnegat sámegeielaide. *Sámi logut muitalit 6. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2013*. Raporta 1/2013. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Sametingets strategier 2015 = Sametingets strategier for samiske språksentre. Sak 057/15.
- Sámegeielaid doaibmaplána 2009 = Sámegeielaid doaibmaplána 2009. Bargo- ja searvadahtindepartemeanta doaibmaplána.
- Sámedikki e-poasta = E-poasta maid ráddeaddi Kirsten Appfjell Eira čálii 28.5.2015.

Sámi allaskuvlla notáhta = Internt notat om møtet med dei nordsamiske språksentra i Alta 3. og 4. mars 2015. Sámi allaskuvla professor Jon Todal.

Snoasa raporttat = Gielem Nastedh. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2012–2013.

Romssa e-poasta = E-poasta maid Katarzyna Zofia Dominczak, Gáisi giellaguovddáža konsuleanta čálii 2.6.2015.

Romssa raporttat = Gáisi giellaguovddáš. Årsrapporter 2009–2011. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2012–13.

Unjárgga e-poasttat = E-poasttat maid Jane Juuso, Isak Saba guovddáža prošeaktajodiheaddji, čálii 27.5.2015 ja 15.6.2015.

Unjárgga raporttat = Isak Saba guovddáš. Rapportat 2009–2011. Raporteren jagiid 2012–2013 njuolggodoarjaga geavaheamis.

Vida jagi giellaprográmma. Raporta. Sámi allaskuvla 2014.

Workshop raporta = Raporta – Workshop Sámi giellaguovddážit. Guovdageaidnu ođđajagimánu 19–20. b. 2015. Sámediggi.

6 Dutkanráđit – 40 jagi sámi dutkamii

Kari Morthensen, earenoamášráđdeaddi, Norgga dutkanráđdi

Čoahkkáigeassu

Kapihtal addá kronologalaš ovdanbuktima organiserejuvvon ángiruššamis sámi humanisttalaš ja servodatdieđadutkamis Norgga álbmotdiehtaga dutkanráđis(NADD) ja Norgga dutkanráđis, ja čájeha movt muhtin fokussuorggit leat giedahallon daid iešguđet prográmmain.

Humanisttalaš dutkama ráđdi (HDR) NADDas álggahuvvui dat vuosttaš dutkanprográmma, mii bisttii badjel logi jagi ja lei HDRa buot guhkimus prográmma. Dutkanráđiidvuogádat lea dássázii ruhtadan golbma prográmma. Guokte dain ledje logi jagi áigodahkii – dat nubbi lea ain jođus, muhto lea dál loahpahuvvome -, okta ges lei viđa jagi áigodahkii. Gaskal prográmmaáigodagaid leat ráđit juolludan ruđaid sámi humanisttalaš ja sámi servodatdiehtaga dutkamii, muhto dain lea leamaš unnit organiserejuvvon stivrejupmi ja čuovvoleapmi go prográmmain. Prográmmaid bušeahitta ja juolludeamit oktiibuot leat gártan 167 milliuvnna ruvnno.

Dat vuosttaš dutkanprográmma eanemusat čalmmustahtti earenoamáš váttisvuodačuolmmaid, mat guske sámi dutkamii ja dutkanbirrasiid huksemiidda. Prográmma anii mánga earenoamáš váikkuhangaskaoami, dieđalašteoriijai lei sierra oasseprográmma ja konkrehtalaš dárbbuid vuodul ledje mánggalágán vuogit ášahusdoarjagii. Dat nubbi prográmma, mii álggahuvvui logi jagi manjil dan vuosttaža, ohcalii soames gerddiid earenoamáš váikkuhangaskaoamiid, ovdamearkka dihte gelbolašvuodaloktendoarjaga allaskuvllaide. Dálá prográmma lea eanas ávkkástallan dain gaskaomiin maid muđui Dutkanráđdi atná. Oaidnit ahte sámi dutkanbirrasat unnit dárbbášit earenoamáš ortnegiid dál, earret daid ovttaskas doavttirgrádstipeandaid, maid Dutkanráđdi muđui lea juo heaitán. Oktiibuot lea Dutkanráđdi dan 40 jagis juolludan 34 doavttirgrádstipeandda, viđas dain leat oassin stuorit dutkanprošeavttas.

Go guoská fáttáide, de NADDa čalmmustahtte sámi dutkamis daid árbevirolaš dutkanfágaid, muhto manjil leat sámi dutkanprográmmat beroštan fáttáin ja váttisvuodačuolmmain mat guoskkahit eambo humanisttalaš ja servodatdieđalaš fágaid. Sámegillii maid lea bidjon eambo fuomášupmi buot prográmmain. Dat guoská maid daid smávva sámi gielaide- ja kultursurggiide, ja dađistaga lea juolluduvvon ruhta maidđái prošeavttaide main lea sámi giella ja kultuvra olggobealde Norgga, mii lea leamaš dutkanguovlun. Earenoamášvuohhta dutkanráđi guottuin sámi dutkama ektui lea ahte 1976 rájes otnázii leat juolluduvvon ruđat bisánkeahttá, maidđái “gaskaáigodagaid” gaskal prográmmaid. Humanisttalaš ja servodatdiehtaga dutkamiin ja muđui dutkanráđiid siskkobealde ii leat leamaš dábalaš ahte fuolahit vai šaddá kontinuitehta surggiin, main leat leamaš áigeráddjejuvvon prográmmat. Statistihkka lea ráhkaduvvon earenoamážiid dán artihkkalii iige lea almmuhuvvon ovdal. Muhtin válljejuvvon prošeavttat dan guovtti manemus prográmmas ovdanbuktojuvvojit rámmaid siste.

6.1 Álgu

Norgga dutkanrádiin lea guhkes árbevierru go guoská sámi dutkamii humanisttalaš ja servodatdiedalaš fágaid áŋggirdeapmái.²⁸ Dat vuosstaš merkejuvvon ruhtademiin sámi humanisttalaš dutkamis álggahuvvui 1976, ja vuosstaš dutkanprográmma álggahuvvui 1981, ja dan rájes dássáži manná bisánkeahtes linja dutkanprográmmaiguin ja -áŋggirdemiiguin siskkobealde daid fágaid. Norga lea áidna riika mii sáhtá čájehit ulbmilaš áŋggirdeami sámi dutkamii nie guhkes áiggi badjel. Prográmmaid guhkkodat, ášahus ja bušeahhta lea rievddadan, ja lea dat maid áiggun čuvget dán artihkkalis.

Iešgudetlágan prográmmat ja áŋggirdeamit dutkanrádiidvuogádagas leat ruhtadan sámi gullelaš dutkamiid siskkobealde iežaset fáttáid. Maiddái siskkobealde “friddja prošeaktadoarjaga” leat juolluduvvon ruđat sámi dutkanprošeavttaide. Dán artihkkalis áiggun dušše geahčadit daid prográmmaid mat čielgasit leat badjelasat váldán ovddasvástádusa háhkat ja ovdánahttit sámi dutkama ja sámi dutkanbirrašiid. Danne čalmmustahtá artihkal daid humanisttalaš ja servodatdiedalaš prográmmaid ja áŋggirdemiid.

6.1.1 Mii lea dutkanprográmma?

Dutkanráđdi organisere iežaset doaimmaid áigeráddjejuvvon prográmmaide. Dat daguha ahte ulbmilaččat barget earenoamážiid vuoruhuvvon surggiiguin ja ovddidit koordinerema, ovttasbarggu ja diehtjuohkinlonohallama gaskal iešgudet dutkanbirrašiid. Ovttá dutkanprográmmas lea stivra, mii stivre prográmmaplána mielde, geahččá vai prošeavttat olahit prográmma ulbmiliid ja čuovvolit prošeavttaid dadistaga.

Dutkanrádi prográmmain sáhtá leat ulbmilin ovdanbuktit anihahtti dutkanbohtosiid, muhto Rádi vuoddodutkanprográmmain leat maiddái viidát ulbmilat ja guoskkaha dávjá dutkansuorggi rekrutteremii ja veahkeha hukset dutkanbirrašiid guhkesáiggi ektui. Buot prográmmat sámi dutkamiin leat leamaš vuoddodutkanprográmmat.

6.1.2 Diehtomateriálat

Diehtovuoddu artihkkalii lea, áiggi ja praktihkalaš sivaid geažil, ráddjejuvvon dasa mii dál lea Norgga dutkanrádis. Áigodagas 1976-1980 eai leat makkárge diedut, ja diedut leat maid vátnásat áigodagas 1983-93 servodatdiehtaga áŋgirusšama hárrái. Muđui leat eará doaimmat bures duodaštuvvon. Lihkkus lea prográmma “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” vuđolaččat árvvoštallon (geahča 6.2.1.1). Dát prográmma lea ollu buorebut

²⁸ Áigodagas 1945 gitta 1993 ášahuvvojede vihtta dutkanrádi Norggas: Norgga teknihkalaš-luonddudiehtaga dutkanráđdi (NTNL, 1945), Norgga dábálašdiehtaga dutkanráđdi (NDDD, 1949), Norgga guolástandutkanráđdi (NGDR, maiddái 1949), Norgga eanandoalldiehtaga dutkanráđdi (NEDD, 1972) ja 1987 rájes ges Norgga ráđdi geavahuvvon servodatdutkanis (NORGS), mii ii lean mielde NDDD Servodatplánema dutkanrádis (SPDR). Lei NDDD Humanisttalaš dutkanráđdi mii álggii várret ruđaid sámi dutkamii. Dát váren rievdaduvvui prográmmain, ja várrejuvvo maiddái ruđat studeantastipeandan servodatdiehtagis NDDD Servodatdiehtaga dutkanrádis. 1993 biddjojedje visot rádit oktii Norgga dutkanráđdin. Lei NDDD áŋggirdeapmi sámi dutkamii mii ráhkadii vuodu Norgga dutkanrádi prográmmaide sámi dutkamiin.

dokumenterejuvvon go dan ovddit áigodagas, mas ii lean čielgasit organiserejuvvon prográmma. Dasto lassána diehtokvalitehta fas, seammás go almmolaš doaimmaide šaddet eambo gáibádušat registreremii ja raporteremii.

Tabeallain bohtet ovdán prošeavttat ja prošeaktašlájat juhkkajojuvvon fágaide ja ásahusaide, earret áigodagas 1994-2000, go dalle eai gávno diedut fágasirremis. Dat leat ráddjejuvvon juolludemiide, maid oidne leat njuolgut rekruterejeaddjin dahje gelbolašvuodahuksejeaddjin. Eará doaibmabijut eai leat váldon mielde, nugo guossedutkan-, professora II-, olgoriikastipeanda, lágidan- ja almmuhandoarjagat. Prošeaktašlájat leat čállojuvvon daiguin namahusaiguin go ledje dan áigodagas mii guoská tabellii. “Váldofágastipeanda” lea ovdamearkka dihte molson nama “studeantastipeandan” ja maŋgil fas “mastergrádistipeandan” daid jagiid go dán artihkkalis lea sáhka.

Dan guovtti prográmmas Norgga dutkanrádis leat maid váldon mielde tabeallat, mat čájehit makkár prošeaktašlájat almmuhuvvojedje jagis jahkái prográmmaáigodagain. Diekkár dieđuid ii leat leamaš vejolaš gávdat daid eará áigodagain.

Daid jagiid go dán artihkkalis lea sáhka, de lea sihke jurddašeapmi ja terminologija rievdan, dan ektui mii lea čatnasan dutkanjuolludemiide. Dan lea maid organiseren dahkan, sihke departemeantain ja dutkanvuogádagain²⁹. Dien mun čielggadan oanehaččat dakko gokko oaivvildan leat dárkun.

6.2 Kronologalaš geahčadeapmi prográmmain ja áŋgiruššamiin

6.2.1 1981-1993

6.2.1.1 "Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra" (1981-1990)

NDDDa Humanisttalaš dutkanráđdi (HDR) álggahii 1981 dutkanprográmma mas dutkagohte sámi ja kvena giela, historjjá ja kultuvra. Duogáš dasa lei *Humanioraguorahallan*³⁰, stuora bargu maid HDR oaččui doaimmahuvvot 1973-76, ja mii čájehii kulturduktamiid čearddalaš unnitlogu álbmogiid birra lea unnán dutkajojuvvon Norggas. Ráđdi lei juolludan lagabui 3 mill. ruvnno sámi dilálašvuodaid birra dutkamiidda 1976-1980, ja dál mearridedje álggahit logi jahkái dutkanprográmma minoritehtakulturduktamii 1980.³¹ Nie guhkes áigásaš

²⁹ NDDDa vuoddodutkanrádis lei humanisttalaš ja servodatdiedalaš dutkan organiserejuvvon goabbat ge rádis, Humanisttalaš dutkanráđdi (HDR) ja Servodatdiedalášráđdi (SDR). Diet guokte rádi áŋgirušaiga sámi dutkamii. (geahča 2.1.1 ja 2.1.2). Maŋgil go ovttastahte dutkanrádiid (geahča 1.1), de ovttastahtuiga humanisttalaš ja servodatdiedalaš dutkamit seamma suorgái, sámi dutkama áŋgiruššan maid biddjui ovttasadjái. Dálá dutkanrádis, Norgga dutkanrádis, leat dat sámi dutkanrádiidprográmmat ruhtaduvvon Diedalaš divišuvnnas, mas lea ovddasvástáduš juohke suorggi vuoddodutkamis. Sámi dutkama prográmmat leat liikká ráddjejuvvon humaniorai ja servodatdiehtagii.

³⁰ *Humanioračielggadeapmi*, Norgga dábálašdiedalaš dutkanráđdi, Humanisttalaš dutkanráđdi, Oslo 1976

³¹ *Dutkanprográmma árvvoštallan Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras*, Norgga dábálašdiedalaš dutkanráđdi 1992, ISBN 82-7216-798-0

prográmmaánjiruššama ii lean HDR ruhtadan ovdal. Álggaheaddjin lei dalá sátnejodiheaddji HDR, John Herstad, gii lei historjá professor Tromssa universitehtas ja gii lei lagabus sámi ja kvena dilálašvuodaid go eanas dat eará ráđdeláhtut. Ráđdi vieččai notáhtaid 15 dutkis iešgudet fágas, gos sii čielggadedje dutkandárbbu fágain, ja Narve Bjørgo, gii maid čohkkái HDR, čohkkáigesii³² daid notáhtaid ja ovdanbuvttii árvalusaid doaimbajuiide ja vuoruhemiide. Daid ovdabarggu dihte hábmejuvvui prográmma golmmain oasseprográmmain:

- Diedalašteorehtalaš prográmma humanisttalaš čuvgehus minoritehtadutkamii, mii galggai čadahuvvot ovdemus, ja galggai leat doarjjan daidda čuovvovaš dutkanprográmmaide
- Dutkanprográmma kvena giela, historjjá ja kultuvrra birra
- Rekrutteren- ja dutkanprográmma sámi gillii, historjái ja kultuvrii

Prográmma loahpahuvvui ásašusdoarjaga ánjiruššamiin.

Dán artihkkalis mitaluvvo dušše daid sámi áššái guoskevaš osiin prográmmas.

Mánnga fáganotáhtas, mat ledje vuodđun dutkanprográmmii, čujuhedje ahte álgoálbmotdutkan galgá dáhpáhuvvat álgoálbmogiid iežaset premissaid vuodul, diet áššečuolbma ii čielgasit namuhuvvon prográmmas, muhto dat diedalašteorehtalašprográmma, mii duohtavuodas lei okta prošeakta, lei oavvilduvvon galggai bargat dakkár gažaldagaiguin. Álmuhuvvojedje mánnga artihkkala prošeavttas, ja dain lea earenoamáš rolla almmolaš digaštallamis minoritehtaid ja minoritehtadutkamis.

Tabealla 6.1 Prošeaktašlájat “Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (sámi oassi) juhkkon ásašusaid mielde

	Váldofága- stipeanda	Oahppo- stipeanda	Dr.art. Stip- eanda	Prošeakta- doarjja	Dutkan- stipeanda	Ásašus- doarjja	SUPMI
Tromssa universitehta	13	3		4		1	21
Sámi allaskuvla						1	1
Davviriikkalaš Sámi Instituhtta				1	2	4	7
Oslo universitehta	3			1	1		5
Bergena universitehta			1				1
Troanddima universitehta	1			2	1	1	5
Báddáddjo DH				1			1
Álttá oahpaheaddjiallaskuvla					1		1
Stáhta oahpaheaddji- allaskuvla hábmemis	1						1
Norgga álbmotmusea				1			1
Ásašugullevašvuohhta ii leat čielggas	2			1			3
SUPMI	20	3	1	11	4	7	46

³² "Čohkkáigeassu notáhta Humanisttalaš dutkanrádis "Fágalaš ovdánahttinprográmma sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras", Tromsa, golggotmánu 1980"

Tabella 6.2 Prošeaktašlájat “Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (sámi oassi) juhkkoujvvon fágaide

	Váldofága -stipeanda	Oahppo- stipeanda	Dr. art.- ³³ stipeanda	Pro- šeakta- doarjja	Dutkan- stip- eanda	Ásahus- doarjja	SUP- MI
Antropologijja	1		1		1		3
Arkeologijja	2						2
Etnologijja	1						1
Filosofijai					1		1
Historjá	6	2		6	1	2	17
Dáiddahistorjá	3			1			4
Girjjálašvuodadieda	1						1
Mediadieda					1		1
Pedagogihkka						1	1
Religiovndadieda	1						1
Gielladieda	4			2		2	8
Stáhtadieda	1				1		2
Doaresfágalaš		1			1	2	4
SUPMI	20	3	1	9	6	7	46

Tabella 6.3 Prošeaktašlájat “Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (sámi oassi) juhkkoujvvon fágaide ja ásahusaide

	NSI	Sámi Alla- skuvla	Tromssa univ.	Oslo univ.	Troan- ddima univ.	Bergen univ.	Bá- dádjjo DH	Álttá oahpa- headdjia llaskuvl a	Stáhta oahpa- head-dji Alla- skuvla hábmemis	Norgga álbmot musea	Ásahus gullelaš vuohta ii čielggas	S U P M I
Antropologijja			1	1		1						3
Arkeologijja			2									2
Etnologijja				1								1
Filosofijja	1											1
Historjá	2		10	1	2		1					16
Dáiddahistorjá	1								1		2	4
Girjjálašvuodadieda			1									1
Mediadieda							1					1
Pedagogihkka		1										1
Religiovndadieda				1								1
Gielladieda	4		4	1							1	10
Stáhtadieda			1							1		2
Doaresfágalaš			2			1						3
SUPMI	8	1	21	5	3	1	1	1	1	1	3	46

³³ Dr. art. lei dien áigge odđa sorttat doavttirgráda, masa háliidedje fokusa maiddá sámi oktavuodas. Doarjja dr.philos.-diedalaščállagiidda addojedje dutkan- dahje oahppostipeandan.

**Tabell 6.4 Prošeaktašlájat “Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras”
(sámi oassi) juhkkjuvvon sohkaheali ektui**

	Nisson- olbmot	Dievdo- olbmot	SUPMI	Mearkkašumit
Váldofágastipeanda	9	11	20	
Dr.art.-stipeanda		1	1	
Oahppostipeanda ³⁴	1	2	3	
Prošeaktadoarjja	7	15	22	11 prošeavtta, 5 dain ledje mielde eambo olbmot
Dutkanstipeanda	1	3	4	
Ásahusdoarjja	3	6	9	7 juolludeami
SUPMI	21	38	59	

Ii leat leamaš vejolaš ovdanbuktit dieđuid makkár almmuhanpraksisa dán prográmmas lea leamaš.

Prográmma árvvoštallui³⁵ lávdegottis, maid Ubmi universitehta profesora Evert Baudou jodihi. Lávdegoddi čadahii hui vuđolaš barggu ja guorahalle sihke prográmma ulbmila, oasseprográmmaid ja ovttaskas bohtosiid. Sii celke positiivvalaččat ulbmila ektui ja oasseprográmmaid jurdagiin, muhto čujuhedje ahte nie stuora ja viiddis dutkanprográmmas livčče galgan čielgasit ja bajit jodiheapmi, mas lea eambo ovddasvástádus álgu rájes juo. (Diekkár bajit jodiheapmi ollašuvai 1984.) Ásahusdoarjaga ektui, mii lei mañemus, oaivvildedje ahte lei hui bures jodihuvvon ja lihkostuvvan.

Lávdegoddi oaivvildii ahte ledje buorit, muhto beare moadde, prošeavtta sámi gielladutkamis, mat adde vuodu viidasit dutkamii ja mat livčče sáhtán šaddat beroštahttin gaskariikkalaš minoritehtagielladutkanperspektiivvas. Arkeologii ja etnologii ektui lei prográmma nanusmahtán dutkanbirrašiid, ožžon buori gelbbolašvuodahuksema ja aktualiseren eambo čearddalaš beroštumi. Lávdegoddi lei maid duhtavaš historjjá ja servodatdiehtaga bohtosiiguin, ja čujuhedje ahte lei hui bures jodihuvvon ja lihkostuvvan.

Lávdegoddi deattuhii ahte prográmma lei lihkostuvvan sihke nuorra dutkiid doarjumiin ja ásaheaid huksemiin, ja ahte Norgga sámi dutkan lei ovdánan ollu guhkkeli go sullásaš dutkan lei Ruotas. Muđui čujuhedje dárbbu aktiivvalaččat ovttasbargat, sihke davviriikkalaččat ja viidábut gaskariikkalaččat, áinnas muhtinlágan fierpmádagain.

Lávdegoddi loahpahii dainna ahte prográmma lei ásahan odda dilálašvuoda, sihke dutkanpolitihkalaččat ja kulturpolitihkalaččat. Sápmelaččat ledje eambo go ovdal šaddan subjeaktan sámi dutkamis.

³⁴ Go dr.art.-stipeanddas galgai bohtit doavttirgrádačálus, de eai sáhtán oahppostipeanddat veahkehit makkár ge lágan gelbbolašvuodaovdánahttimii – doavttirgrádačállosii, artihkkaldoaimmahepmái dahje earái. Diet prošeaktasorta ii leat šat anus.

³⁵ *Dutkanprográmma árvvoštallan Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras*, Norgga dábašdiehtaga dutkanráđdi 1992 ISBN 82-7216-798-0

6.2.1.2 "Sámi/dáru dutkamát" (áŋgiruššansuorgi servodatdiehtaga siskkobealde 1983-93)

Servodatdiehtaga dutkanrádis (SDDR) NDDDas áŋgirušše maid sámi dutkamiin. Lei álgoálggus jurddašuvvon váldofágastudeanttaide, ovddemusat sápmelaččaide, doarjjan váldofágabargguide sámi/dáru dilálašvuodaid birra. Juolluduvvojedje guokte golbma stipeandda jahkásaččat. Studeantastipendiáhtaid lohku lei vuollel 25. SDDR dorjo maid dutkanprográmma sámi dilálašvuodain Tromssa universitehtas ja dutkanbagadallái Sámi instituhtas (SI). Oktiibuot juolludii SDDR veahá badjelaš 3 milliuvnna ruvnno dán áŋgiruššamii.

6.2.2 1994-2000

1993 ovttastahte buot dutkanrádiid Norggas oktan ráddin. Diet guokte prográmma sámi dutkamii, maid NDDDa lei ruhtadan, ii čuovvoluvvon dakkavide dain odđa prográmmain. Sivvan dasa lei vuosttažettiin go lei ollu bargu dutkanrádi vuogádagaid rievdademiin, muhto maddái go lei hállu dán suorggis oažžut systemáhtalaš ortnega dan odđa ráddái. Norgga dutkanrádi juolludii goitge 3-3,5 mill. ruvnno jahkásaččat sámi humanisttalaš ja servodatdieda dutkamii. Ruđat almmuhuvvo ohtii guktii jagis, muhtinlágan friddja prošeaktadoarjjan sámi humanisttalaš ja servodatdieda dutkama siskkobealde. Áigodagas 1994-2000 almmuhuvvo studeanta- ja doavttirgrádstipeanddat, senior- ja guossedutkanstipeanddat, doarjja dutkanprošeavttaide ja professor-II virggiide, almmuhan- ja lágidandoarjagat, olgoriikastipeanddat, mátk- ja fierpmádatdoarjagat, ja juolluduvvo ruđat siskkobealde buot doarjjaortnegiid, oktiibuot sullii 23 mill. ruvnno.

Tabealla 6.5 Prošeaktašlájat 1994-2000 juhkkon ásahusaide

	Studeanta- stipeanda	Doavttirgráda stipeanda	Dutkan- prošeakta	SUPMI
Davviriikalaš sámi instituhtta	11	5	3	19
Sámi allaskuvla	1			1
Sámi ealáhus- ja ovdánahttinguovddáš		2	1	3
Oslo universitehta			1	1
Bergen universitehta	1		1	2
Tromssa allaskuvla	1			1
Bådádđjo allaskuvla		1		1
Norgga guolástanallaskuvla	1			1
Davviriikalaš sámi instituhtta			2	2
Mánáidsuodjalusa ovdánahttinguovddáš Davvi-Norggas			1	1
NOVA		1		1
Searvegoddefakulteta	1			1
Norgga dutkanrádi	4	1		5
SUPMI	20	10	9	39

Tabealla 6.6 Prošeaktašlájat 1994-2000 juhkkon sohkaheali ektui

	Nissonat	Dievddut	Eahpesihkar	Oktiibuot
Studeantastipeanda	10	6	4	20
Doavttirgrádistipeanda	3	7		10
FoU-prošeavttat		2	7	9
SUPMI	12	14	13	39

Ii leat leamaš vejolaš oazžut doarváid dieđuid movt prošeavttat leat juhkkon fágaidd ektui dán áigodagas, nu ahte dás livčče ávki almmuhit daid.

6.2.2.1 Álgoálbmotfierpmádat

Áigodagas 1997-2001 ruhtadii Norgga dutkanráđdi oasi dan nu gohčoduvvon Álgoálbmotfierpmádahkii. Fierpmádagas ledje sámi, álgoálbmot- ja minoritehta váttisvuodačuolmmat rámmán ja lei ovttasbargodoaibmabidju gaskal Sámi dutkamiid guovddáža Tromssa universitehtas, Sámi allaskuvlla ja dalá Sámi instituhtas. Fierpmádagas lei stuora mearkašupmi ja lea ollu namuhuvvon sámi dutkanoktavuođain. Fierpmádaga ulbmilat ledje

- oahpahit eambo sámi ja sámegeilat dutkiid
- veahkehit dasa vai gulahallan buorrána dutkiid gaskkas
- veahkehit dasa vai lassána fágalaš progreshuvdna ja kvalitehta
- veahkehit dasa vai sámegeiella lassána dutkan- ja gaskkustanoktavuođain
- veahkehit dasa vai ovdánahttit áššáigullelaš máhtu sámi servodagas, vai kultuvrralaš ja rievttalaš pluralisma sáhtta ovddiduvvot našuvnnalašstáhtas
- nannet álgoálbmotdutkan obbalaččat ja veahkehit dasa vai šaddá eambo árva álgoálbmotdutkanoktavuođain

Fierpmádat lei organiserejuvvon váldojovkui, mas lei okta ovddasvástideaddji dutki, guovddášdoaibma lei dutkanjodiheaddjis, stivrenjoavkkus ja čállingottis. Dutkanráđdi ruhtadii belohakkii dutkanjodiheaddji, muhto konkrehtalaš dutkanprošeavttaide fertii ohat doarjaga eará gálduin, sihke siskkohealde ja olggobealde Dutkanrádi.

Álgoálbmotfierpmádat oavvildii ieš³⁶ ahte livčče galgan veahá rievdadit vai beroštupmi buorrána daid oassálasti ášahusain. Čujuhedje ahte dát livčče leamaš earenoamáš mávssolaš sámi ášahusaide, go dat ledje dávjá vásihan duppaliid leat minoritehtadilis, sihke sámi beroštumiid áirrasin ja leat smávva ášahusan. Sii maiddái deattuhedje ahte sin doavttirgrádaseminárat ledje ožžon oktasaš ipmárdusa alit dási studeanttain.

Guorahallamis “Guhkes luottaid mielde” árvvoštalai fierpmádat dáinna lágiin: “Fierpmádat lea leamaš veahkkin nanneme diehtujuohkima dan ektui man dárba lea dutkat sámi servodagas ja lea maid juohkán dieđuid dutkamiid birra mat leat leamaš jođus, seammás go prošeakta lea

³⁶ Reive iežas árvvoštallama birra Dutkanráđdi, 22.2.2000

deattuhan dutkama organiserema ja jodiheami, vai dat ovddida ovtadássásašvuoda gaskal sápmelaččaid ja eará álbmogiid”. Álgoálbmotfierpmádat čujuhugas ávžžuhii lávdegoddi ahte berrešii ásahuvvot fierpmádat sámi dutkamii ja dakkár fierpmádat berrešii ohcat beassat ovttasbargat dutkanbirrasiiiguin daid eará davviriikkaiguin.

6.2.2.2 Ovdabarggut odda dutkanprográmmii - guorahallamat

Stuoradiggediedáhugas nr. 36 *Dutkan oktasašvuhtii* ja 52 *Norgga sámedigge* (1992-93) jerruiga Sámediggi ja Dutkanráđdi ovttasráđiid guorahallat sámi dutkama dilálašvuodaid. Sámediggi ja Dutkanráđdi soabaiga bargat goabbatge áššiin dán oktavuodas: Sámediggi guorahalai sámi dutkama jodiheami, ruhtadeami ja organiserema, ja Dutkanráđdi ges geahčai váldoosiid ja makkár dárbbut leat dutkamii.

Sámedikki guorahallan³⁷ guovdilasttii rámmaeavttuid ja organiseren hástalusaid sámi dutkamis ja sisttisoalai danne ollu árvalusaid mat eai njuolgut lean áššáigullevačča Dutkanráđi prográmmaide, muhto sisttisoalai maidái reflekšuvnnaid dilálašvuodain gaskal sámi servodaga ja dutkama, ahte man dárbu lea sámegeielat dutkamii ja rekruteret sápmelaččaid dutkamii. Diet reflekšuvnnaid váldojedje mielde prográmmii. Guorahallan čujuhii maid ahte sámi servodagas lei maid dutkandárbu, maid prográmma, mas galgá dušše kultuvra- ja servodatdutkan lea mielde, ii sáhte gokčat, go galggašii ovdamearkka dihte dearvvašvuodadutkan maid leat mielde.

Dutkanráđi guorahallan³⁸ geahčadii dutkama dárbbuid, nugo: máhttodárbu, fágalaš fokussuorggit, rekrutteren, dutkanoahpahas, fágalaš fierpmádagat, mobilitehta ja ahte bargagoahtit gaskariikkalaččat. Guorahallan čadahuvvui Dutkanráđi kultuvra ja servodaga suorggis, ja eanas dat doaibmabijut mat árvaluvvo sisttisoalle dilálašvuodaid kultuvrra- ja servodatdutkanis. Guorahallan čielggadii ahte lei dutkandárbu ollu árbevirolaš dutkanfágain. Dasa lassin čujuhedje ahte lei dárbu rekrutteremii ja gelbbolašvuodahuksemii, mas earenoamážiid deattuhedje studeantastipeandda ja váilevaš fálaldagaid sámi fáttain doavttirgádaohpahasas. Árbevirolaš máhttu, kulturhistorjjálaš gáldomateriála registreremii ja ahte museasuorgái lei dárbu. Okta kapihtal lei sámi dutkama ehtalaš váttisvuodaid birra, lulli-, julev- ja nuortalašsápmelaččat galge loktejuvvot oidnosii, ja okta kapihtal ges lei sámi dutkama gaskariikkalaš čuvgejumi birra. Nugo Sámedikki guorahallamis, de deattuhii maid dát ahte sápmelaččat eanemusat galge ieža jodihit iežaset ovdáneami ja sápmelaččain lei dárbu dutkamii juohke suorggis, vai sáhttet leat veahkin ovdánahttit sámi servodaga.

6.2.2.3 Mii lea sámi dutkan - Dutkanráđis?

Movt galgá meroštallat “sámi dutkama”, dan gažaldaga guorahalai maid Dutkanráđdi. Ráđdi čilgii iežaset čilgehusa dáinna lágiin:

Dutkanráđdi ii leat mearrideaddjin go ruhtadit dutkamiid ahte gávdno almmolaččat dohkkehuvvon meroštallan mii sámi dutkan lea. Dutkanráđdi sáhtá ruhtadit dutkamiid, mat leat relevánta sámi servodahkii ja dutkamušaid sámi dilálašvuodain, mat beroštahitet earáid maid go sápmelaččaid. Dutkanráđdi áigu leat veahkin rekruttereme sápmelaččaid dutkamii, muhto ii bija gáibádusaid go galget ruhtadit prošeavttaid “sámi dutkama” namas, ahte leat sápmelaččat geat daid čadahit – vaikko vel dovddastit ge ahte muhtin dilálašvuodain bajida dutkama kvalitehta go dutkit ieža leat sápmelaččat. (s. 5)

³⁷ "Guorahallan sámi dutkama birra maid Sámediggi almmuhii juovlamánu 5. beaivvi 1996"

³⁸ "Sámi dutkan. Dutkanráđi guorahallan skábmamánu 1998"

Diekkár miellaguottut meroštallangažaldagas leat leamaš vuodđun Dutkanrádi ruhtadeamis sámi dutkamii juo dalá rájes. Ii mearkkaš gal ahte eai leat, earenoamážiid rekrutteren oktavuodas, ohcalan sámi duogáža ohcciin. Kvalitehta lea álo mannan ovdalii go ohcciid čearddalašvuohta.

6.2.2.4 Doaibmaplána

Dutkanráđdi anii dan guokte guorahallama duogážiin go ráhkadii doaibmaplána sámi dutkamii³⁹, mii mearriduvvui Váldostivrras čakčamánu 2000. Doaibmaplána deattuhii fierpmádaga ja ovttasbargodoaibmabijuid, sihke siskkobealde ja gaskal dutkanásahusaid ja guoskevaš politihkalaš orgánaid, ja bargguide main leat ehtalaš čuolmmat. Lassin aktiivvalaš bargui oččodit sámi dutkamiid Dutkanrádi prográmmaide ja doaibmabijuide muđui, de sisttisoalai doaibmaplána prográmma sámi humanisttalaš ja servodatdieđa dutkama, mii álggahuvvui jagi maŋŋil, geahča 6.2.4.

6.2.3 Gosa šadde kvenat?

ILO-konvenšuvnna ratifiseren álgoálbmogiid ja čearddalašálbmogiin iešheanalaš stáhtain 1990 dohkkehii Norga sápmelaččaid álgoálbmogiin. Stuoradiggediedáhusas nr. 15 (2000-2001) *Našunála minoritehtat Norggas – Stáhta politihkka juvddálaččaid, kvenaid, rom-álbmoga, romániálbmoga ja vuovdesuopmelaččaid ektui* gohčodedje kvenaid našunála minoritehtan, oktan romániálbmogiin, Rom-álbmogiin, juvddálaččaiguin ja vuovdesuopmelaččaiguin. Stuoradiggediedáhus lei čuovvoleapmin dasa go Norga lei ratifiseren *Eurohpárádi konvenšuvnna gáhttet našunála minoritehtaid* 1998. Go Norgga dutkanráđdi guorahalai duogáža go galgá álggahit odđa prográmma sámi dutkamii, de gávnnahejde ahte ii leat lunddolaš váldit kvenaid dasa mielde. Ásahuvvui sierra áŋgiruššan kvena dutkama ektui, mii dáhpáhuvai áigodagas 1993-2010, ja masa ruhtaduvvui 1 – 1,5 mill. ruvno jahkásaččat gitta 2008 rádjái. Dan hálddašii álggos Dutkanráđdi ja 2003 rájes ges Tromssa universitehta. Maŋŋil dan ii leat Dutkanráđdi nammadan ruđaid kvena dutkamii, muhto gulahallá Kommunála- ja odasmáhttindepartemeanttain jus ain galget áŋgiruššat dutkan našunála minoritehtaid.

6.2.4 2001-2005

6.2.4.1 "Sámi dutkama prográmma" - duogáš

Vuodđun dasa ahte álggahit sámi dutkamii prográmma Norgga dutkanrádis gávdne mángga dokumeanttas: Stuoradiggediedáhus nr 41 (1996-97) *Norgga sámepolitihka birra*, Stuoradiggediedáhus nr. 39 (1998-99) *Dutkan áigeearus ja NAČ 200:3 Sámi oahpaheadjioahppu – gaskal iešguđetlágán máhttoárbevieruid*, Dutkanrádi iežas doaibmaplána ja diet namuhuvvon guorahallamat Sámedikkis ja Dutkanrádis sámi dutkama birra.

³⁹ "Dutkanrádi áŋgiruššan sámi dutkamii – doaibmaplána mearriduvvon Váldostivrras čakčamánu 6. beaivvi 2000"

6.2.4.2 *Prográmmaplána*

“Sámi dutkama prográmma” prográmmaplána problematiserii dutkiid vuolggasaji ja duogáža eambo čielgaseabbon go NDDD-prográmma:

Dat máhttu mii ovdanbukto dutkama bokte, lea nugo buot eará máhttu, báidnon dutkiid duogázis, sohkahealis ja oaidninvuogi ektui. Go maiddái dutkanbohtosat leat “Posiõnerejuvvon máhttu”, de dovdo dat hui bures álgoálbmotservodat dutkama ektui. Dadi mielde go dutkan lea ožžon eambo mearkkašumi dasa movt ipmirdit sámi servodaga ovdáneami, de dávjjibut jerro gažaldat dutkama diehttelasvuoda árvofámu dahje autoritehta ektui. (.....) Digaštallama vuoddogažaldat čielggada dan movt dutkiid geahččanguovllus lea guovddáš mearkkašupmi dutkamii, seamma ollu go fáddáválljen ja dulkon lea. Go olggobealde geahččá, de jerrojit beroštahti gažaldagat nugo “mii lea earenoamášvuotta ja mii earuha sámi kultuvrra ja servodaga” ja “movt sápmelaččat báinnahallet servodahkii muđui”. Diekkár gažaldagaid duohen, mat čalmmustahtet sápmelaččaid “erohusa”, de lea dain dakkár dajakeahtes “mii” ja guorahalakeahtes mihttu dahje standárda mas eanetlohkoservodat ráhkada dábálašvuodadili. Go siskkobealde geahččá, de ii dárbbáš leat nu ahte lea dat “norgga” mii lea referánsarámma. Danne leage guovddáš hástalus sámi dutkamis ráhpat dulkomiid, mat eai dárbbáš leat interetnalaš dahje unnitlogu - eanetlogu - geahččanguovllus. Šaddá hui dehálaš hukset dutkama perspektiivva sámi vásáhusaid, doahpágiid ja árvvuud vuodul.⁴⁰

Dieinna oktiiheivehemiin galggai prográmma dutkan heivehuvvot guovtti váldosuorggi ektui, mii maid galggai sajáiduvvon siskkobealde- ja olggobealde perspektiivvas: “Sámi iešcealkin: ovdanbuktin ja eavttut” ja “Sámi servodateallin: oktavuotta ja ášahusaid oaidnu”. Sámi iešcealkin suorggis galggai prográmma ruhtadit sámegiela dutkamiid, girjjálašvuoda ovdanbuktimiid, nugo luohti, álbmotmáidnasat, cuvccat ja muitalusat, sámi dološáiggi, ođđaáigásaš kultuvrralaš ovdanbuktima ja almmolašvuoda, ja sámi mánáid ja nuoraid sosiála arenat ja cealkimat. Dutkan oktavuodaid ja ášahusaid oainnus galggai sisttisdoallat biras- ja hálddašánváltisvuodaid, riektesajádaga, ođđaáigásaš sámi ášahusaid, politiikkalaš hábmema, ja ealáhusovdáneami instituõnalisiserema. Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid dutkan guoskkai maid muhtin muđui prográmmii, muhto deattuhuvvui ahte jus galgá leat vejolašvuotta dutkat dán suorggis, de ferde oážžut eará sajis maid ruhtadeami go dušše dáidda maidda prográmma lei jurddašuvvon álgo álggus.

Prográmma váldomihttu lei rekrutteret ja oččodit dutkamii, mii sáhtášii addit ođđa ipmárdusa ja addit ođđa perspektiivva, ja dasa lassin oččodit sámi dutkama ektui ovttasbargat doaresfágalaččat ja mánggaid ášahusaid. Prográmma galggai sihke fuolahit ja ovdánahttit fágasurggiid, dutkansurggiid ja –birasiid, main eai leat nu guhkes dutkanárbevierut go dain ásaiduvvan surggiin leat, ja dasa lassin leat veahkkin hukseme máhttovuodu mii lea ávkin sihke sámi ja dáčča mearrideddjiide. Oktanuppelohkái oassemihtu galge leat veahkkin olaheame váldomihtu. Prográmma áiggui atnit buot daid doarjjaortnegiid Dutkanráđdi dábálaččat anii vuoddodutkamiid oktavuodas. Dasa lassin áiggui prográmma geavahit soames unnit earenoamášortnega, nugo “loahpahanstipeandda”, mas lei 6 mánu bálkka dutkiide geat áigo gearggahit dutkanbarggu dahje diedálaš artiikkaliid. Dutkit ja studeanttat, geain lei dárbu oahppat sámegiela dutkama oktavuodas, sáhtte oheat “gelbbolašvuodaloktenstipeandda” 6-12 mánnui.

⁴⁰ “Sámi dutkama prográmma. Prográmmaplána”, s. 4

6.2.4.3 Prográmma ruhtadeapmi ja doaimmaheapmi

Álgoálggus galggai prográmma ruhtaduvvot Dutkanrádi “dábálaš rudain”, mii mearkkaša daid rudaiguin maid Girko-, oahpahas- ja dutkandepartemeanta juolludii Rádi friddja háldogeavaheapmái, ja juolluduvvon rudaiguin Kommunáladepartemeantas, mas lea bajimus ovddasvástádus Norgga sámepolitihkas. Prográmmastivra geahččalii oažžut eambo departemeantaid veahkkin, go juo mángga suorggis, main prográmma háliidii oažžut ruhtaduvvot dutkamiid, gulle eará departemeantaid ovddasvástádussuorgái. Dieiguin geahččalemiiguin ii olahat gosage, nu ahte Sámediggi háliidii viiddidit prográmma vai dat fátmastivččii eambo fágasurggiid go humaniora ja servodatdiehtaga (geahča 6.2.2.2), juoga mainna eaige lihkostuvvan. Ollislaš bušeahhta prográmmas lei 35,2 mill. ruvnno.

Prográmma ruhtadii oktiibuot 52 prošeavtta ja 17 unnit juolludeami Dutkanbeivviid oktavuodas⁴¹. Njeallje universitehta, vihtta allaskuvlla, vihtta dutkaninstituhta, golbma musea, golbma lágádusa ja njeallje eará ášahusa ožžo ruđaid prográmmas. Dien oinnii prográmmastivra bures juohkásan, áigumuša ektui mas áigo hukset sámi dutkama, maiddá ášahusain gos ovdal eai baljo lean beroštan suorggis.

⁴¹ Dutkanbeaivvit lea riikaviidosas, jahkásas festivála mas gaskkustit dutkama. Lei Norgga dutkanráddi mii álggahii festivála 1995. Beannot vahkkus čájehuvvojit buot lágan dutkan- ja oahpahasvuodduvvon ášahusat iežaset doaimmaid álbmogii. Lágideamit leat nuvttá gehččiide ja mat sisttisdoallet miellačájehemiid, čájáhuseid, digaštallamiid, fanasmátkkiid, gažaldagaid (quizaidd) ja “dutkan grand prix”- lágideamiid. Daid mañemus jagiid leat sullii 200 ášahusa miehtá riikka geat leat lágidan doaluid.

Tabealla 6.7 "Sámi dutkama prográmma" – almmuheamit ja juolludeamit juhkkon jagiid mielde

Jahki	Ohcamat almmuhuvvon	Earenoamáš fuomášupmi	Ohcamušat	Juolludeamit
2001	Dutkanprošeakta gitta 1 jahkái, studeantastepeanda		23	8
2002	Dutkanprošeakta, dr.gráda stipeanda, studeantastepeanda	Stuora prošeavttat main lea rekrutteren. Vieruid ja rivttiid, nissonperspektiiva, sámi ášahusaid ovdáneapmi	25	10
2003-1. almmuheapmi	Dr.gráda- ja studeantastepeanda		6	3
2003-2. almmuheapmi	Dutkanprošeavttat, postdoavttir, doavttirgráda- ja studeantastepeanda, guossedutki-, olgoriika- ja loahpahanstipeanda, gelbbolašvuodalokten (earenoamážiid allaskuvllain), Dutkanbeivviid ovdanbuktin		42 + Dutkanbeivvit 10	13 + Dutkanbeivvit 8
2004	Dutkanprošeavttat, studeanta-, guossedutki- ja loahpahanstipeanda, gelbbolašvuodalokten, gaskkusteapmi (fierpmádat, almmuheapmi, lágideamit formidling, maiddái Dutkanbeivvit)	Sámi almmolašvuohta, resursaovdáneapmi, riektedilli	27 + Dutkanbeivvit 9	7 + Dutkanbeivvit 6
2005, 1. almmuheapmi	Studeantastepeanda, almmuheapmi j.ea. gaskkusteapmi, maiddái Dutkanbeivvit	Almmuheapmi sámegillii; prográmma prošeavttat ja buot sorttat gaskkusteamit sámegillii, dárogillii ja engelasgillii	5	3
2005, 2. almmuheapmi	Dutkanprošeakta, doavttirgrádistipeanda, studeantastepeanda, almmuheapmi, eará gaskkusteapmi, Dutkanbeivvit	Buorre jus lea rekrutteren ávki ja jus sámegiella lea váldogiellan dutkamis Buorre jus sámegiella lea váldogiellan dutkamis Dárogillii, sámegillii dahje eará riikkaidgaskasaš gillii Sámegillii, dárogillii, engelasgillii – earenoamáš beroštahtti jus sámegiella lea váldogiellan ja mitaluvvo sámi servodahkii Dárogillii dahje sámegillii, áinnas mánáide + nuoraide oahppo-vejolašvuodain, ovttasbargo- doaimbajuiide, hutkas gaskkustemiin	21 + Dutkanbeivvit 4	8 ⁴² + Dutkanbeivvit 3
	Dábálaš ohcamušat ja juolludeamit		149	52
	+ Dutkanbeivvit		23	17
SUPMI			172	69

⁴² Oktan doavttirgrádistipeandda oasseruhtademiin

Tabealla 6.8 "Sámi dutkama prográmma" – prošeaktasorttat juhkkovuvvon ásahusaide

	Studeanta- stipeanda	Doavttir- gráda- stipeanda	Post- doavttir- stipeanda	Dutkan- prošeakta	SUPMI
Tromssa universitehta	9	1	1		11
Sámi allaskuvla	2	1		2	6
Sámi instituhtta (SI)		1		2	3
Oslo univ.		2		1	3
Bergen univ.	1	3			4
NTNU	1				1
Tromssa allaskuvla	1				1
Telemárkku allaskuvla	1				1
Norut servodatdutkan				1	1
Norut NIBR Finnmárku		1		2	3
NUPI				1	1
Árran				1	1
Norgga dutkanráddi		1			1
SUPMI	15	10	1	10	36

Tabealla 6.9 "Sámi dutkama prográmma" – prošeaktasorttat juhkkon fágaid mielde

	Studeanta- stipeanda	Doavttirgrá- dastipeanda	Postdoavtti- rstipeanda	Dutkanpro- šeakta	SUP- MI
Antropologijja	2	2		1	5
Arkeologijja		1	1		2
Dearvvašvuodadieda	1				1
Historjá	2				2
Dáiddahistorjá	3				3
Girjjálašvuodadieda	1				1
Mediadieda				1	1
Almm. Hálddahuš	1				1
Religiovdnadieda	2				2
Riektedieda				1	1
Gielladieda	2	2		2	6
Stáhtadieda	1	1		1	3
Ekonomijja				1	1
Mánngga- ja doaresfágalaš		4		3	7
SUPMI	15	10	1	10	36

Tabealla 6.10 "Sámi dutkama prográmma" – prošeavttat juhkkon fágaid ja ásaahasaid mielde

	NSI	Sámi allasku via	Tromssa univ.	Oslo univ.	NTNU	Árran	Dutkanráddi	Norut NIBR Finnmarku	Norut servodatdutkan	Bergen univ.	Telemarkku allasku via	SUPMI
Antropologijja			3					1		1		5
Arkeologijja			1	1								2
Dearvvašvuodadieda			1									1
Historjá			1		1							2
Dáiddahistorjá		1	1								1	3
Girjjálašvuodadieda			1									1
Mediadieda	1											1
Almm. hálddahus		1										1
Religiovdn adieda			2									2
Riektedieda	1		1									2
Gielladieda	1	3	1									5
Stáhtadieda								2		1		3
Ekonomiija	1											1
Doaresfágalaš				2		1	1		1	2		7
SUPMI	4	5	12	3	1	1	1	3	1	4	1	36

Tabell 6.11 "Sámi dutkama prográmma" – Prošeaktašlájat juhkkon sohkaбелиide

Ohcan	Nissonolbmot	Dievdoolbmot	Oktiibuot
Studeantastipeanda	12	3	15
Doavttirgrádstipeanda	8 ⁴³	2	10
Postdoavt. stipeanda	1		1
Dutkanprošeakta	3	7	10
SUPMI	24	12	36

⁴³ Oktan doavttirgrádstipeandda oasseruhtademiin.

6.2.4.5 Árvvoštallan

Prográmmastivra loahppaárvvoštalaie ieš prográmma, nugo lei árvvoštallandáhpi Dutkanrádis. Prográmmastivra lei duhtavaš movt gokče váldofátta “Sámi servodateallin: oktavuoda ja ášahusaid oainnut”, mas prošeavttat arkeologiijas, historjjás, pedagogihkas, riektediehtagis, sosiálaantropologiijas, stáhtadiehtagis, buohccidivššárdiehtagis, ekonomiijas ja mánggafágalaš prošeavttain gokče viidát. Dat nubbi váldofádda, “Sámi iešcealkin: ovdanbuktin ja eavttut”, ii leat nu bures boah tán ovdán, oaivvildii prográmmastivra ja šállošii dan, earenoamážiid vel dan dihte go dakkár sámi dutkammat leat juo ovdalaččas unnán dutkojuvvon. Muđui gávnnaš stivra ahte prográmma lei hui ollu leamaš veahkkinn ruhtadeame dutkama, mas lei mearridanvuoddu sámi ja norgga almmolaš orgánain.

Prográmma veahkehii hukset gelbbolašvuoda sámi dutkamis, viiddis almmuhemiid bokte, sihke fáttáid mielde ja váikkuhangaskaomiid bokte. Dasa lassin almmuhedje ovttá jagi earenoamáš doarjaga allaskuvllaide. Doaibmabijus ii lean dakkaviđe ávki, muhto boadusin dás lei doarjja guovtti prošeaktii Sámi allaskuvllas jagi maŋŋil.

Prošeavttas “Čearddalaš oktavuodat Davvi Nordlánddas historjjálaš perspektiivvas”⁴⁴ leat čieža oasseprošeavtta earret eará duodaštuvvon ahte boazodoallu Davvi Nordlánddas lea boarrásit go ledje doivon, ja ahte sámi álbmot Lofuohtas lea ollu stuorit go ledje jáhkkan ja Ofuohtas vásihedje ahte olmmošlohku sakka lassánii 1700-logus, vaikko ledje ge rohttudávdadat ja heajos jagit. Eai lean vuordán ahte mearrasápmelaččat, eai fal boazosápmelaččat, váldde bargguit dan odđa industriijas, mii lassánii birrasiid 1900 lohku. Jápmin dieđut ja čájáhusat maid iske. Gávdnojedje sihke dáčča ja sámi oasis álbmogis, muhto lei guhkit sápmelaččain. Prošeakta sisttisdoalai dán rádjái vudoleamos kártema sámi olmmošlogus ja ássama Davvi Nordlánddas 1600- ja 1700-logus, ja lei guorahallan makkár namaid vuodul sirrejedje sápmelaččaid. Prošeakta lea veahkehan hui ollu deavdit ollu osiid Nordlándda historjjás. Bohtosat leat čeahkkáigesson girjjis “*Nordlands kulturelle mangfold: etniske relasjonar i historisk perspektiv*” (sámegillii: *Nordlándda kulturrálaš girjávuohta: čearddalaš oktavuodat historjjálaš geahčastagas*)⁴⁵

6.2.5 2005-2007 - guovtti prográmma gaskkas

Dalle juo go Dutkanrádi vuosttaš sámi dutkama prográmma loahpahuvvui, de lei čielggas ahte prográmma bodii čuovvuluvvot. Muhto dat vuosttaš prográmma galggai árvvoštallot, ja dat odđa prográmma galggai vuos čállot. Dien gaskas háliidii Dutkanráđdi doalahit sámi dutkama vassis muttos doaimeas, vaikko ii lean ge dábálaš joatkit doarjut prográmma dutkansuorggi, go prográmma lea juo loahpahuvvon. Álmmuhedje guovttelágán doarjagiid: studeantastipeandda ja lágidandoarjaga. Juolludedje čieža doarjaga lágidemiide, ja dás ledje njeallje doarjaga mat čatnasedje Dutkanbeivviide. Studeantastipeanddat almmuhuvvojedje dego “bálkkašanstipeandan” studeanttaide geat čálle bargguit sámi fáttain ja geat ožžo árvosániid A dahje B. Adođe golbma dakkár stipeandda. Oktiibuot juolluduvvui sullii bealle milliuvvna ruvno.

Ledje guokte ákka manne válljejedje almmuhit daid doaibmabijuid. Vuosttažettiin go dat ledje hálbbes ortnegat, mat eai mielddisbuktán ekonomalaš čanastagaid mángga jahká. Nubbi lei go

⁴⁴ Prošeakta ruhtaduvvui áigodagas 2002-2005. Dan hálddašii Árran, maid Lars Ivar Hansen jođihii, Tromssa universitehta.

⁴⁵ Red. Bjørg Evjen og Lars Ivar Hansen, Pax Forlag, Oslo 2008 (ISBN: 978-82-530-3113-2).

sáhtte dahkat dan hálddahuslaš, earenoamážit studeantastipeanddaid. Lágidandoarjagat almmuhuvvojedje maid čielga ja mihttomearregáibádusain, vai ii dárbbas makkárge fágalaš lávdegoddi árvvoštallat ohcamušaid. Diet lei ovdamunni, sihke ekonomalaččat ja áiggi dáfus.

6.2.6 2007-2016

6.2.6.1 "Sámi dutkama prográmma II" - duogáš

Čakčat 2005 mearriduvvui álggahit odđa prográmma sámi dutkamis humanioras ja servodatdiehtagis. Duogáš dasa lei earret eará ovddit prográmma čielgejupmi Stuoradiggediáhhus nr. 20 (2004-2005) *Áigumuš dutkamii* (Dutkandiedáhhus):

Oahpahus- ja dutkandepartemeanta vuodduda ahte sámi dutkama ángiruššan mii lea prográmmas, galgá viidásit fievrreduvvot ja nannejuvvot, juogo dálá ásahusa mielde dahje juo bidjat prográmmii odđa profiilla. Dan manjibu sáhtta leat dárbu váldit mielde dutkanfáttaide, mat eai vuoruhuvvo otná prográmmain, ovdamearkka dihte dutkama dálkkádatrievdamis ja boazodoalus. Prográmma ángiruššan ferte viidásit váldit vára gaskkustanbargguin sámi álbmoga ektui. (s.165)

Guovvamánu 2006 válddii Dutkanráddi oktavuoda dutkanbirrasiiguin, geain leai ovddasvástádus/beroštupmi sámi dutkamii ja dáhtui sin buktit cealkámuša makkár dárbbut sin mielas ledje sámi dutkamii. Dasa lassin lei Sámediggi čadahán iskkadeami makkár reakšuvdna lei sámi dutkanbirrasiin Dutkandiedáhussii. Cuonománu 2006 ovdanbuvttii dat ovddit prográmmastivra árvvoštallama iežaset doaimmas Dutkanráddái. Árvvoštallamis ledje ollu árvalusat movt viidásit čuovvolit sámi dutkama, sihke fáttaid ektui ja organisašuvnnaid ektui.

Buot diet dokumeanttat ledje vuoddun go áсахedje ja hábmejedje dan odđa prográmma sámi dutkamii. Okta lávdegoddi ráhkadii árvalusaid prográmmaplánii. Sámedikkis lei maid árras das. Árvalus ráddádallui Sámedikkiin ovdal go prográmmaplána mearriduvvui, nugo ráddádallanšiehtadus lea gaskal Sámedikki ja eiseválddiid, mii álggahuvvui 2005. Dán prográmmas leat dat seamma ruhtadeaddjit go dan ovddibus, iige dan dihte govčča eambo dutkanfágaid go daid, muhto biddjojedje mielde fáttát mat sisttisdolle odđa áššečuolmmaid.

6.2.6.2 Prográmmaplána⁴⁶, ruhtadeapmi ja doaibma

Dan odđa prográmma váldomihttu lei nannet sámi dutkama, sihke kvantitehta ja diedalaš kvalitehta ektui. Nugo dan ovddibus ledje, de leat dán prográmmas maid oktanuppelohkái oassemihttu. Eanas dain huksejit viidásit oassemihtuid, maid dat ovddit prográmma lei bidjan, earret moatti spiehkastemiin: dál ii lean šat fokus nisssonolbmuid rekrutteremis, iige deattuhuvvon sohkabealperspektiiva dutkamis. Go guoská nisssonolbmuid rekrutteremii, de lei dat nu lihkestuvvan ahte eai šat oaidnán dárbbu earenoamáš čalmmuštuttima dasa – nisssonolbmot rekrutterejedje ieš iežaset. Lea baicca eahpečielggas manne eai oaidnán dárbbu loktet sohkabealperspektiivva dutkanfáttaid. Vuoddomateriálaid čohkken iige leat váldon mielde viidásit. Muhto dat odđa prográmma deattuhii iešgudetlágan fágalaš, teorehtalaš ja metodalaš vuolggasaji dutkamis. Prográmma áiggui maid ovddidit dutkama mii galggai čuvvet mánggadáfotvuoda ja ovdáneami sámi servodagain. Sámi iešcealkin ii leat čielgasit namuhuvvon oassemihtun dan odđa prográmmaplánas, muhto baicca dutkan mii iská

⁴⁶ "Sámi dutkama prográmma II 2007-2017. Prográmmaplána"

gaskavuodaid sámi servodagas ja eanetloguservodagas. Okta mihtomearri mas ovddidit dutkama sámi ipmárdusas luonddu- ja kulturproseassain davviguovlluin lea maid juoga odas, manñil go ovddit prográmmastivrra ávžžuhii dan dahkat ja go čuovvolit sávaldaga “Dáhttu dutkamis” ahte prográmma galgá sisttisoallat dutkama dálkkádatrievdamis ja boazodoalus. Maiddái dát prográmma ruhtaduvvo Dutkanrádi obbalaš juolludemiin maid Máhttodepartemeanta ja Kommunáladepartemeanta ruhtadit. Prográmma bušeahtha lea lassánan 8,2 mill. ruvnnos 2006 gitta 15,6 mill. ruvdnui 2015. 2015 lea obbalašbušeahtha sullii 109 mill. ruvnno. Prográmma sisttisoallá dan vuoddojurdagis maid Dutkanráddi dábálaččat anii doarjut vuoddoatkama dan áigge go prográmma álggahuvvui. Go buohtastahtá dainna ovddit prográmmain, de adno dál unnit studeantastipendii, ja dadistaga lea adnon dušše dutkanprošeavttaide. Lea geahččaluvvon oažžut eambo poastadoavttirstipendiáhtaid, go buot almmuheamit galge sisttisoallat dakkár ohcamuššlájá, muhto goitge eai leat go golbma dakkár stipeandda juolluduvvon, ja okta ges lei dan ovddit prográmmas. Dán prográmma áigodagas leat prošeavttat deattuhuvvon main leat eambo dutkit ja stipendiáhta mielde, ja leat maid eambo ávžžuhan orostallat olgoriikkas ja prošeavttaid mat buohtastahttet sámi dilálašvuodaid eará álgoálbmotdilálašvuodaiguin.

Tabella 6.12 "Sámi dutkama prográmma II" – almmuheamit ja juolludeamit jagiid mielde

Jahki	Ohcanšlájat	Earenoamáš fuomášupmi	Ohcamušat	Juolluduvvon
2007/8 (guokte juolludeami)	Dutkanprošeakta Doavttirgráda ja poastadoavt. stipeanda, ovdaprošeakta, almmuheapmi ja jorgaleapmi	Unnit dutkanprošeavttat	25	9
2008/9	Dutkanprošeakta Lágidandoarjja, almmuheapmi ja jorgaleapmi	Stuorit dutkanprošeavttat	32	9
2009/10	Dutkanprošeakta, Doavttirgráda ja poastadoavt.stipeanda, ovdaprošeakta, almmuheapmi ja jorgaleapmi	Unnit dutkanprošeavttat. Dutkan sámegiela dutkangiellan, lulli- ja julevsámegiela dutkan	47	15
2010/11	Dutkanprošeakta, Doavttirgráda ja poastadoavt. stipeanda Almmuheapmi ja lágidandoarjja	Lulli- ja julevsámegiela dutkan, mánáid- ja nuoraid dutkan, dutkan sámegillii ja sámegiella dutkangiellan. Dutkanprošeaktii: ovttasbargu gaskal ášahusaid.	31	9
2012	Lágidandoarjja, almmuheapmi, lágideamiplánen/almmuheapmi	Sámegillii gaskkustepmi	5	5
2014	Dutkanprošeakta, doavttirgrádstipeanda Lágidandoarjja, almmuheapmi	Áinnas demografíja, Davviriikkat, sirkumpolára buohtastahttimat, lulli- ja julevsámegiela dilálašvuota, (earenoamážiid giella), mánát ja nuorat. Dutkanprošeaktii: Áinnas ovttasbargu mággain ášahusain.	34	9
2015	Dutkanprošeakta oktan rekruterensiiiguin (ii stipeanda), poastadoavt- ja doavttirgráda- stipeanda, guossedutki- ja olgoriikastipeanda, almmuheapmi	Áinnas riikkaidgaskasaš, buohtastahtti áššečuolmmaid álgoálbmotdutkan siskkobeaalde. Dutkanprošeaktii: Áinnas ovttasbargat olgoriika ášahusaiguin.	23	5 ⁴⁷
			197	61

⁴⁷Okta doavttirgrádstipeanda juolluduvvui, seammás go stipendiáhta lea eret cealkán stipeanddas.

Tabealla 6.13 "Sámi dutkama prográmmaII" – Prošeaktašlájat juhkkon ášahusaide, miessemánu 2015

	Dutkanprošeavttat48				Sierra doavt. gráda-stipeanda	SUPMI
	Earret rekrut-teren virggit	Oktan doavttir-gráda-stipeand-dain	Oktan poast-adoavt.-stipeand-dain	Oktan goappašagaig uin		
Tromssa universitehta	10	249	1	2	4	19
Sámi allaskuvla	3				2	5
Oslo universitehta					2	2
Bergen universitehta		1				1
Bådådđjo allaskuvla					1	1
NIBR	2					2
Norut Tromsa	1					1
NIKU					1	1
SUPMI	16	3	1	2	10	32

Tabealla 6.14 "Sámi dutkama prográmma II" – prošeaktašlájat juhkkon fágaide, miessemánu 2015

	Doavttirgráda-stipeanda	Poastadoavttir-stipeanda	Dutkan-prošeakta	SUPMI
Antropologijajaja			1	1
Arkeologi	2		1	3
Dearvvašvuodadieđa	1			1
Historjá			1	1
Dáiddahistorjá	3	1	2	6
Musihkkadieđa			1	1
Pedagogihkka			1	1
Riektedieđa	1		1	2
Sosiologijija			1	1
Gielladieđa	4	1	5	10
Stáhtadieđa			2	2
Máŋgga- ja doaresfágalaš	4	1	6	11
SUPMI	15	3	22	40

⁴⁸ Ruktu sisttisdoallá prošeavttaid earret stipendiáhtaid ja prošeavttaid main stipendiáhtat leat ruhtaduvvon earáin go Dutkanrádis.

⁴⁹ Nubbi dán prošeavttain sisttisdoallá guokte stipendiáhta.

Tabella čájeha man ollu olbmot leat ožžon doarjaga. Ruhtaduvvon dutkanprošeavttat, main leat rekrutterenvirggit, main sihke prošeaktajodiheaddji ja stipendiáhta lea bálkáhuvvon prošeavttas, leat buot rehkenaston mielde. Loahppasupmi lea danne alit go tabeallain 6.13 ja 6.15, muhto lea seammalágán go 6.16.

Tabella 6.15 "Sámi dutkama prográmma II" – prošeavttat juhkkon fágaide ja ásahusaide, miessemánu 2015

	Sámi allaskuvla	Tromsa univ.	Oslo univ.	Bád. Allaskuvla	Norut Tromsa	NIBR	Bergen univ.	NIKU	SUPMI
Antropologiiija		1							1
Arkeologiiija		1	1	1					3
Dearvvašvuodadieđá		1							1
Historjá		1							1
Dáiddahistorjá		1					1		2
Musihkkadieđá		1							1
Pedagogihkka	1								1
Riektedieđá		1	1						2
Sosiologiiija					1				1
Stáhtadieđá	1	1				1			3
Gielladieđá	3	5							8
Mánnga- ja doaresfágalaš		6				1		1	8
SUPMI	5	19	2	1	1	2	1	1	32

Tabella 6.16 "Sámi dutkama prográmma II" – prošeaktašlájat juhkkon sohkebaliide, miessemánu 2015

Ohcan	Nissonolbmot	Dievdoolbmot	Eahpesihkar	SUPMI
Dovttirgrádstipeanda	12	2	1 ⁵⁰	15
Poastadoavt.-stip.	3			3
Dutkanprošeakta	8	14		22
SUPMI	23	16	1	40

Tabella čájeha man oallugat leat ožžon doarjaga. Ruhtaduvvon dutkanprošeavttat main leat rekrutterenvirggit, main sihke prošeaktajodiheaddji ja stipendiáhta bálkáhuvvo prošeavttas, leat buot rehkenaston mielde, nugo tabeallas 6.12.

⁵⁰Ii oktage leat vuos virgáduvvon.

6.2.6.3 Gaskamuddo árvvoštallan

"Sámi dutkama árvvoštallan II" lea vuos dušše gaskamuddui árvvoštallan, maid prográmmastivra lea dahkan⁵¹, danne go prošeakta ii leat vuos loahpahuvvon. Gaskamuddoárvvoštallamis lea prográmmastivra duhtavaš go ohcciidlohku lea lassánan ovdit prográmma rájes. Rekrutteren orru maid leamen buorre: 2012 ledje oktanuppelogis geaidda juolluduvvui doavttirgádstipeanda ja guokte poastadoavttirstipeanda. Prográmmastivrra mielas lei dat buorre veahkki, vai lassánit dutkit, geain lea gelbbolašvuhta ja beroštupmi dutkat sámi fáttain, vaikko livčče ge leamaš váttis rekrutteret poastadoavttirstipendii.

Árvvoštallan čujuhii ahte eai leat oľahan mihtuid go guoská ovdánahttit sámeġiela diedalašġiellan: Dušše ovttá doavttirgádstipeavttas ja ovttá dutkanprošeavttas lei dán ráđjái leamaš sámeġiella bargoġiellan. Leat gal vel juolluduvvon doarjagat almmuhemiide ja lágidemiide sámeġillii ja sámeġiela birra, muhto dat leat dakkár unnit juolludeamit.

Prográmmastivra oinnii ahte gokče bures smávva sámi ġiellaguovlluid, main dutke sihke mearra-, lulli-, julev- ja ubmisápmelaččaid birra, ja mánga prošeavtta ruošša sápmelaččaid birra. Go guoská riikkaidgaskasažžan dahkamii ja fierpmádathuksemii, de oavvvildii prográmmastivra ieš ahte dain stuora prošeavttain ledje mánga oktavuoda, sihke sisriikkalaččat ja riikkaidgaskasaččat, ja vaikko vel almmuheapmi sámeġillii ja amasgillii leat ge veahkkin dahkame riikkaidgaskasažžan, de lea ain buoridanmunni go guoská ovttasbargat sisriikkalaččat ja riikkaidgaskasaččat.

Dat fáttát maid prográmmastivra háliidivččii oažžut dutkot, lea hui viidát. Prográmmastivra čujuhii ahte livčče leat veadjemeahtun oažžut ruhtaduvvot dutkamiid buot daid vuolitfáttain. Oasit fáttas "ġiella, árbevirolaš máhttu, njálmálaš árbevierut ja ġirjjálašvuhta" oavvvildedje sii ahte lea bures juo gokčojuvvon, muhto váillahit prošeavttaid duoġis ja filmmas. Maiddái "Resurssat ja riektedilálašvuoda" ja "Ođđáġgásaš sámi servodathuksen" fáttaid birra dutkama lea prográmma ruhtadan juo buore muddui, muhto prográmmastivra oavvvildii ahte lea dárbu dutkat ráđđádallanortnega ja davviguovlluid álgoáľbmotperspektiivva ovdáneami. Mánáid ja nuoraid birra lea juo dutkojuvvon skuvllain ja mánáidġárddiin, muhto váilot ain dutkamát sin beavvválaš eallimis ja sin ipmárdusas iežaset identitehta hárrái. Prográmmastivra háliidivčče maid dutkama sohka beali, eallima ja sámi dearvvašvuodaipmárdusas.

Prošeakta "Sámi váľġadutkanprográmma"⁵² lei vuosttažettiin dutkamuš 2009 Sámediggeváľggas, muhto dutkit guorahalle maid ovdáneami gitta dassáži. Prošeavtta ġirji «Sámediggeváľga: Jienasteaddjit, bellodagat, mediat» čájejit ahte dadistaga diedihit eambbogat Sámi jienastuslohkui, ja eanemusat lassánit ġávpogii ja lulli Norggas. Dat lassáneaddji jienastuslohku mielddisbuktá ahte jienastuvvon lohku lassána. Dat ođđá biirejuohkin 2009 lea mielddisbuktán ahte biriid sturrodat ja mandáhtaid lohku buorebut heivejit oktii, muhto lea ain gal oalle heittot. Suohkaniin, gos leat unnit go 30 jienasteaddji, lea dál dušše lohpi ovdagihtii jienastit, ja dat lea fas dagahan ahte dain suohkaniin leat unnon jienat.

Sámediggejienasteddjiin lea gaskamearálaččat unnit luohttámuš Sámediggái go norgga politihkalaš áshusaide, muhto leat dušše moattis geat háliidit heaittihit Sámedikki. Gurutbealde lea eambo luohttámuš Sámediggái go olgešbealde. Norgga Sápmelaččat Riikkasearvvi (NSR) jienasteddjiin lea eanemus luohttámuš, ja

⁵¹ "Sámi dutkama prográmma II – Prográmmastivrra árvvoštallan prográmma vuosttaš oasis, čakčat 2012

⁵² Prošeakta lea ruhtaduvvon áġogadagas 2008-2011. Dan háľddašii Sámi allaskuvla ja jodihuvvui dutkis Jo Saglies, Servodatdutkanama instituhtas.

Ovddádusbellodaga jienasteddjiin ges unnimus. Dat mii dagaha ahte jienasta daid iešgudet bellodagaid, de lea iešmearrideapmi mearkkašahtti rádjji. Dás leaba NSR ja Ovddádusbellodat eanemus vuostálaga.

Áigodagas 1989-2005 lei Bargiidbellodagas (Bb) ja NSR mearrideaddji sajádat Sámedikkis, muhto Bb nannii iežaset sajádaga, mii čuzii NSRai. Muhto olles áigodagas lea sámepolitihkalaš biras leamaš mánggabealat: olles 25 iešgudetlágán listu lea leamaš áirrasin Sámedikkis.

Prošeakta viidásetfievrriduvvo Sámediggeválgga 2013 dutkamiin, maid Sámediggi ja Kommunála- ja ođasmáhttindepartemeanta ruhtadit, ja okta buohtastahtti dutkan Ruota ja Norgga sámediggeválggain, maid dat ruota dutkanráđdi Formas lea ruhtadan.

6.3 Ovdáneapmi prográmmaid bokte – fokussuorggit

Dás buohtastahttit prográmmaid “Prográmma sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (dat sámi oassi), “Sámi dutkama prográmma” ja Sámi dutkama prográmma II” – earret dat mii guoská bušeahtaide, gos áŋgiruššamat/merkemat leat váldon mielde.

“Sámi dutkama prográmma” lei vida jahkásaš prográmma, ja dat guokte eará ledje/leat logi jahkásaš.

6.3.1 Bušeahtat

Tabealla 6.17 Bušeahttaovdáneapmi buot prográmmain ja áŋgiruššamiin

1976-80: Juolludeamit Humanisttalaš dutkanrádis (NDDD)	sullii 3 mill. ruvnno
Sámi oassi “Prográmma sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (HDR NDDD)	sullii 20 mill. ruvnno
Studeantasteipeandaprográmma servodatdiedadutkanrádis (NDDD)	sullii 3 mill. ruvnno
1994-2000: Dutkanráđi juolludeamit	sullii 23 mill. ruvnno
"Sámi dutkama prográmma" 2001-2005 (Dutkanráđdi)	sullii 35,2 mill. ruvn.
Gaska áigodat 2006-2007 (Dutkanráđdi)	Sullii 0,5 mill. ruvnno
"Sámi dutkama prográmma II" pr. 2015 (Dutkanráđdi)	sullii 109 mill. ruvnno

Oktiibuot leat dutkanráđiid vuogádagat juolludan sullii 167 mill. ruvnno prográmmaide ja áŋgiruššamiidda sámi humanisttalaš ja servodatdiedalaš dutkamiidda.

Jus geahččat man ollu prošeavttat leat 7.8 ja buohtastahttit 7.13, de orru veahá imáš go ledje eambo juolludeamit “Sámi dutkama prográmmas” go “Sámi dutkama prográmma II”, vaikko dat vuosttaš prográmma bisttii beali guhkit ja das lei bušeahtta dušše vuollelaš 1/3 das mainna “Sámi dutkama prográmma II” boahťa loahpahuvvot. Prošeaktašlájat gal leaba goabbatlágánat: Tabealla 7.8 čájeha ahte “Sámi dutkama prográmma” juolludii 15 studeantasteipeandda, mat ledje hui hálbbes prošeavtta. “Sámi dutkama prográmma II” ii leat dat sorta prošeakta baljo almmuhuvvon sierran, muhto leat leamaš mielde moatti stuorit prošeavttas. “Sámi dutkama prográmma II” leat ollu eambo dutkanprošeavttat, 22 10 vuostá. Dutkanprošeavttat dán prográmmas leat maiddá stuoribut, ja vihttasis dain leat sihke dutkit ja stipendiáhtat.

Báلكágolut leat maid arvat eambo go dan vuosttaš prográmmas. “Sámi dutkama prográmmas” mávssii okta doavttirgrádstipendiáhhta sullii 1,9 mill. ruvnno, seammás go dál máksá njeallje mill. ruvnno.

Jurddašuvvon rehketbihtá

Jus buot ruđat buot prográmmain livčče juolluduvvon dego doavttirgrádstipeandan, de šattašii "Prográmma sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras" (sámi oassi, logi jahkásaš) ruhtadan 35

“Sámi dutkama prográmma”, (vida jahkásaš) ruhtadan 19

“Sámi dutkama prográmma II”, (logi jahkásaš) ruhtadan 27

“Sámi dutkama prográmma” barggahii 24 iešgudet ásahusa, seammás go dálá prográmma juolludeamit leat juhkkon 12 ásahussii. Lei hui stuora ásahuslaš viidodat dan vuosttaš prográmma, ja lei dan dihte stuora oassi geavahuvvui Dutkanbeivviid gaskkusteami oktavuodas. Ollu allaskuvllat ja museat ožžo oasi ruhtaduvvot dutkanbeivviid lágidemiide dákkko bokte.

6.3.2 Almmuhanpolicy

Váikko goappaš prográmmat Norgga dutkanrádis leat sávvan oažžut dutkama dihto fáttain, de leat sii eanas válljen rabas almmuhemiid. Almmuheamit eai leat goassege čielgasit dadjan vuoruhuvvon fátta birra, muhto leat duollet dálle addán vassis láidestemiid, mii ii leat goassege vuoruhuvvon ovdalii kvalitehtagáibádusaid. Sivvan manne leat válljen rabas almmuhemiid fáttaid mielde, lea go leat háliidan oažžut gova makkár resurssaid lea vejolaš oažžut ovdán dutkanbirrasii, go leat háliidan dahkat prográmmaid dovddusin, ja go lea leamaš ballu ahte go gáržžidit almmuheami, de dagahivččii unnán ohcciid.

Go guoská prošeaktašlájaid, de leat válljen almmuhit spesifihkka šlájaid. Dat čatnasa dasa go lea leamaš ekonomalaččat ja áiggi dáfus vejolaš álggahit daid iešgudetlágán prošeaktašlájaid. Doavttirgrádstipeanda galgá leat golmma jahkásaš, ja danne eai sáhte almmuhit dan guovtti mañemus jahkái prográmmaáigodagas, ja lea maid unnán ávki almmuhit suorit prošeavttaide oanehit áigái go golmma -njealji jahkái. Gaskkustandoarjaga leat earenoamáziid juolludan loahpas prográmmaáigodagaid, go prográmma stuorimus sávaldat lea ahte prošeavttat almmuhit prošeaktabohtosiid. Spiehkasteapmi dás lea Dutkanbeivvit, mat dáhpáhuvet juohke jagi, ja masa “Sámi dutkama prográmma” lea atnán liibba čatnasit.

6.3.3 Rekrutteren

Studeantastipeanda

1981 rájes otnáži leat juolluduvvon sullii 85 studeantastipeandda sámegeielas humanisttalaš ja servodatdiedalaš fágain. Die lea doaimbaidju mii lea unnán leamaš anus maññil 2006, ja dat golbma mañemus studeantastipeandda leat juolluduvvon sierra almmuhemiin, dan guovtti sámi dutkanprográmma áigodaga gaskkas, mat ledje Norgga dutkanrádis.

Doavttirgrádstipeanda

Oktiibuot leat juolluduvvon 34 doavttirgrádstipeandda. Dát prošeaktašládja lea čielgasit ovdánan, ovvta stipeanddas “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” prográmmas 15 stipendii “Sámi dutkama prográmma II”. Dán prográmmas leat vihtta doavttirgrádstipeandda juolluduvvon oassin dutkanprošeavttain, juoga mii Dutkanrádi mielas lei ilolaš ovdáneapmi.

Poastadoavttirstipeanda

Dán prošeavtta lea váttis giedahallat statistihkalaččat. “Poastadoavttirstipeandda” nama vuolis leat oktiibuot njeallje juolludeami addon, muhto jáhkkimis juolludii maiddá “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra”, seamma ulbmiliin go dálá poastadoavttirstipeanda. Dat manne “oahppostipeandda” ja “dutkanstipeandda” nama vuolis, muhto diet guokte šlája adnoje maid eará ulbmiliidda. Danne in leat bidjan daid mielde dása.

Diet guokte prográmma Dutkanrádis leat almmuhan ruđaid poastadoavttirstipendii oktiibuot viđa geardde, muhto eai leat nu galle ohcamuša mat leat olahan kvalitehtagáibádušaid.

6.3.3.1 Sohkaelli rekrutteremis

Rekruterenohtavuodas lea relevánta buohtastahttit studeanta-, doavttirgráda-, oahppo- ja poastadoavttirstipeanddaid. “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” (sámi oasis) lei nisssonolbmuid ja dievdoolbmuid dilli 10:14, áigodagas dan guovtti dutkanrádis lei dilli 13:12, “Sámi dutkama prográmmas” ges 21:5 ja “Sámi dutkama prográmma II” fas 15:2. Dasa lassin bohtet dat golbma studeantstipeandda, mat juolluduvvo gaskal dan guovtti dutkanprográmma, dat addoje nisssonolbmuid. Nisssonolbmuid oassi lea mannan sullii 42 proseantas 90 prosentii. Jus váldit eret studeantstipeanddaid ja geahččat rekrutteremii alit dásis, de lea dilli nisssonolbmuid ja dievdoolbmuid juolludemii 1:3 gitta 15:2.

6.3.3.2 Čearddalašvuolta – rekrutteren sápmelaččaid dutkamii

Sihke prográmmas “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” ja dan guovtti Dutkanrádi prográmmain lea leamaš ulbmilin rekrutteret sápmelaččaid dutkamii. Prográmma “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” čanai daid studeantstipeanddaide (“Stipeanda galgá vuosstažettiin juolluduvvot sámi studeanttaide”) ⁵³, “Sámi dutkama prográmma” ges viiddidii dan vai guoská rekrutteremii muđui maid. “Sámi dutkama prográmma II” lea ulbmilin “veahkehit sápmelaččaid rekruteret dutkamii” ⁵⁴, ja prográmmaplána váldá ovdán fáttá sierra kapihttalis, mas lea dan birra man mávssolaš lea ahte sápmelaččat ieža leat mielde váikkuheame guđe guvlui dutkanagenda jorrá ⁵⁵.

Rekruteret sápmelaččaid lea goitge váttis, go norgga almmolaš orgánat eai jeara čearddalašvuoda birra. “Sámi dutkama prográmma”, mii čielgasit vuoruhii sápmelaš kandidáhtaid studeantstipendii, dáhtui ohcciid duodaštit ahte ledje sápmelaččat. “Sámi dutkama prográmma II” lea ulbmilin rekruteret sápmelaččaid doavttirgráda- ja poastadoavttirstipendii, muhto ii leat čielgasit vuoruhan sápmelaččaid. Almmuhemiin leat fuomášuhtán ahte gehččat earenoamáš beroštumiin ohcamušaid mat dahkkojit sámegillii.

⁵³ *Sámi ja kvena giella, historjja ja kultuvrra dutkanprográmma árvvoštallan*, Norgga álbmotdiedalaš dutkanráddi 1992, s. 56.

⁵⁴ “Sámi dutkama prográmma II 2007-2017. Prográmmaplána”, Norgga dutkanráddi 2007, s. 5.

⁵⁵ Seamma, s. 7.

Sápmelaš ohccit leat ieža fuomášuhtán iežaset identitehta, go leat oaidnán dan mearkašahhtin dutkama čadaheapmái (boazodoalloutkan, sápmelaččaid jearahallat), earret dan de ii leat Dutkanrádis makkárgé systemáhtalaš listu galle juolludeami leat addon sápmelaččaide. Earret go guoská studeantstipeanddaide, mat gullet “Sámi dutkama prográmma” vuollái, de lea listu maid oavvvildit leat, nammavieruid navdimiid ektui. Danne ii váldo dat mielde dása.

6.3.3.3 Čadaheapmi

Dutkanpolitihkalaš oktavuodas lea hui ollu fuomášupmi čatnasan doavttirgrádakandidáhtaid bargoleavttu ektui, man oallugat čadahit guorahallanbarggu nu gohčoduvvon “dábálaš áiggis”, man gallis čadahit maŋŋil, ja man oallugat eai oba čadat ge. Diet lea riikkaidviidosaš váttisvuohhta. 2000-logus leat maid Norggas bidjan ollu návccaid áсахit odđa sorttat doavttirgráda oktan kurssain ja bagadallamiin, mii galgá gehččot álgun, iige loahppan, akademalaš karrierii. Sámi dutkamis leat earenoamáš váttisvuodát čatnasan stipendiáhtaáigodahkii. Earenoamážiid dat stipendiáhtat, geat čállet bargguideaset sámegillii, sáhttet vásihit ahte ii leat ovdánahtton doarvái diedalaš terminologijja iežaset dutkansuorggis. Dahkat dan ieš lea hui ádjás proseassa. Ovdal lei dasa lassin stuora dárbu, mii ii leat gokčon akademalaš bargofámuiguin sámi servodagas, ja doavttirgrádistipendiáhtat “fillejuvvojedje” eará virggiide dahje juo eanet unnit bargat gaskaboddosaš bargguiguin ovdal go ledje geargan stipendiáhtaáigodagain.

Diet hehttehusat leat liige noaddin go sámi dutkanmáilbmi lea ain vuos unni, ja agi dihte heaitimat álgat juo dovdot dain birrasiin gosa dutkit virgáiduvvoje vuosttažiin. Sihke dan dihte ja go eambo jerrojit dutkanbohtosat dutkanáŋgiruššamiin, de leat dan guovtti maŋemus dutkanprográmmas čatnasan earenoamáš fuomášupmi dan čadahanváttisvuhtii.

“Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” ja gaskadilli

Humanisttalaš dutkanrádi prográmma juolludii dušše ovttá doavttirgrádistipeandda. Stipendiáhtta ii ollašuhtán barggu prográmmaáigodagas. In leat nagodan oazžut dieđuid man muddui doavttirgrádistipendiáhtat, geat ožžo stipeandda gaskaáigodagas, ovdal go Norgga dutkanráddi álggahii dan vuosttaš prográmma

“Sámi dutkama prográmma”

Dain studeanttain, geain lei golmma jahkásaš stipeanda dan viđa jahkásaš prográmmas, ii geargan oktage bargguin dan ruhtaduvvon áigodagas, muhto čiežas leat gergehan maŋŋil. Vuosttaš gergehii 2006, dasto gergehii nubbi 2007, guovttis 2008, okta 2010, okta 2011, ja okta nákkáhalai doavttirrádii odđajagimánus 2015. Okta stipendiáhtta geahččala ain gávdnat ruhtadeddjiid vai beassá čadahit doavttirgrádabargu. Dušše okta stipendiáhtta lea oalát guodđán doavttirgrádaoahpu.

“Sámi dutkama prográmma II”

Lea logi jahkásaš prográmma, ja lea buoret vejolašvuohhta geargat doavttirgrádain prográmmaáigodagas, na goit stipendiáhtain geat leat árrat álgán. Prográmmaáigodagas lea maid dat organiserejuvvon doavttirgrádaoahppu buorebut nannejuvvon ášahusain. Dasa lassin lea Dutkanráddi gáibidišgoahtán eambo ahte doavttirgrádistipendiáhtat galget čadnot stuorit proseavttaide, go orru nu ahte stipendiáhtaid birrasis lea mearkašupmi dutkanbarguide.

Prográmma lea oktiibuot juolludan 15 doavttirgrádistipeandda. Juolludeamit leat juohkásan olles prográmmaáigodahkii, dat maŋemus stipendiáhtta álgá 2015. Danne ii sáhte vuordit ahte

buohkat leat nákkáhallas ovdal áramusat 2019. Cuoŋománu 2015 ledje vihtta stipendiáhta nákkáhallas doavttirgrádii. Dat lea bealli sis geaid livčče sáhtán vuordit galgat geargat.

Dutkanrádis ii leat makkárge systemáhtalaš listu, mas oainnášii gergehuvvon doavttirgrádaid, mat leat boadusin iežaset juolludemiiid maŋŋil, mii maid rievddadivčče jus prográmma oba ge ráhkada diekkár statistihka. Go geahččá golbma eará kulturduktanprográmma, de čájehit dat ahte sámi prográmmat leat seamma dásis go dat.

6.3.3.4 Gos nákkahallojit doavttirgrádat?

Doavttirgrádistipendiáhtat, geain lea bargosadji universitehtas, nákkáhallet doppe. Sámi allaskuvlla njealji stipendiáhtas leat guovttes geargan. Soai leaba nákkáhallas Suomas. Dat guokte stipendiáhta áshussuorggis leaba goappašagat nákkáhallas Tromssa universitehtas.

6.3.4 Sámi dutkanbirrasat: huksen ja ovdáneapmi ášahusain

"Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvrras" lei váldoulbmilin dahkat sámi kulturguorahallamiid dohkálažžan ja ollislažžan norgga humanisttalaš dutkamis. Juoga maid konkrehtalaččat barge dan ulbmila joksat, de čadahii prográmma "ášahusdoarjjaáigodaga" 1986 gitta 1990 rádjái. Dien áigodagas ruhtaduvvui okta virgi ovdagihtii Tromssa universitehtas ja okta Čáhcesullo museas, ja ášahusat válde dasto badjelaset ovddasvástádusa virggiide. Čadahedje maid mánga doaimbajju Sámi instituhtas. Go geahččaledje bargat ášahusdoaimbajjuin lullisámegielas, de ii dađi bahábut šaddan das mihkkege (geahča 6.3.7). Prográmma árvvoštallamis oavvildit liikká ahte ášahusdoarjjaáigodat lihkostuvai.

"Sámi dutkama prográmmas" lei maid sierralágán ášahusstrategiija⁵⁶, mas lei ulbmil ovttasbargat universitehtaiiguin ja allaskuvllaiguin, vai nanne dutkama vuođu sin bargguin sámi váttisvuođačuolmmaid ektui. Háliidedje maid kanaliseret dutkanáigumušaid stuorit fierpmádagaiguin, main geatnegahtá ovttasbargat eará ášahusaiguin. Prográmmastivrra iežaset árvvoštallamis eai lean duđavaččat dainna strategalaš barggu bohtosiiguin, vaikko dat čujuhii ahte muhtin prošeavttain ledje ovttasbargoguoimmit sihke siskkáldasat Norggas ja olggobealde ja ahte prográmma ruhtadii guokte fierpmádaga. Nubbi dain lei Álgoálbmotfierpmádat, maid Dutkanráddi lei juo álgán ruhtadit ovdal go prográmma álggahuvvui. Geahča 6.2.3.1.

"Sámi dutkama prográmma II" ii namut ášahushuksema birra, muhto lea mángga geardde almmuhan ruđaid stuorit ovttasbargoprošeavttaide, áinnas gaskal mángga ášahusa.

Tromssa universitehta lea dat ášahus mii lea ožžon nannejuvvot sámi dutkama eanemusat dan golmma prográmmas. Prográmmas "Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvrras" ledje universitehtas golbma oahppostipeandda, njeallje prošeaktajuolludeami ja okta ášahusdoarjjaadoaimbajidju. Sámi allaskuvla ii lean baljo ášahuvvon go diet prográmma lei doaimmas ja de ledje smávva vejolašvuođat leat eambo oidnosis, muhto sii ožžo doarjaga ovttá professor II pedagogihkas viđa jahká, dego ášahusgelbbolašvuođahuksendoaimbajidjun.

"Sámi dutkama prográmmas" lei Tromssa universitehtas okta poastadoavttirstipendiáhtta ja okta doavttirgrádistipendiáhtta, muhto ii oktage dutkanprošeakta. Sámi allaskuvllas ja Sámi Instituhtas, mat maŋŋil ovttastahttuiga, ledje oktiibuot njeallje dutkanprošeavtta ja guokte doavttirgrádistipendiáhta.

⁵⁶ "Sámi dutkama prográmma - Prográmmaplána" s. 11

“Sámi dutkama prográmma II” leat Tromssa universitehtas 15 dutkanprošeavtta, ja dain leat guhitta mat gullet poastadoavttir ja/dahje doavttirgrádstipendiáhtaide, ja njeallje doavttirgrádstipendiáhta, mat eai gula makkárge dutkanprošektii. Sámi allaskuvllas leat golbma dutkanprošeavtta ja guokte doavttirgrádstipendiáhta. Sámi allaskuvla lea ožžon sullii seamma ollu juolludemiiid goappaš dain prográmmaid Dutkanrádis, seammás go Tromssa universitehtii leat hui ollu lassanan juolludeamit vuosttaš prográmmas nubbái Norgga dutkanrádis.

6.3.5 Fágaid nannen

Gielladieđa lea fága mii eanemusat lea nannejuvvon dan golmma prográmma bokte; prográmma “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra”, “Sámi dutkama prográmma” ja “Sámi dutkama prográmma II”, ja lea čielga boadus buot prográmmaid čalmmustahttimis dán fágas (Geahča 3.6). Gielladieđa lea ožžon 24 juolludeami, main leat 11 dutkanprošeavtta, okta poastadoavttirstipeanda ja guhitta doavttirgrádstipeandda.

Dan nubbin stuorimus “fágii” leat juolluduvvon 22 doaresfágalaš ruhtadeami, mii jeavddalaččat lea lassánan vuosttaš prográmmas maŋemus prográmmii. Diet doallá bures deaivása, go dat guokte prográmma Norgga dutkanrádis leat ángiruššan dutkat fáttaid mat ledje veahkkin máŋgga fágii, seammás go Humanisttalaš dutkanráddi fokuserii dušše árbevirolaš dutkanfágaid.

Dasto čuovvu historjá 20 juolludemiin. Eanas historjájuolludeami ledje iešgudetlágán prošeaktadoarjagat – eanas dain juolluduvvoje prográmmas “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra”, main ledje rievddadeaddji prošeaktasortta, mat dál manašii prošeaktadoarjjakategorijai. Dat guokte prográmma Dutkanrádis leat oktiibuot juolludan guokte studeantstipeandda ja ovtta unnit dutkanprošeavtta historjáfágas.

Prográmmaid 4. stuorimus fága leat dáiddafága, oktan dujiin, masa leat 13 juolluduvvon. Gudas dain leat studeantstipeandda, muhto fágas lea maid okta dain stuorimus dutkanprográmmaid “Sámi dutkama prográmma II”, mas earret eará lea poastadoavttir- ja golbma doavttirgrádstipeandda, ovtta dain lea Tromssa universitehta ruhtadan.

Antropologijafága, mas gánske livčče galgan vuordit eambo bohtosiid, lea 5. Sajis ovcciin juolludemiin. Lea jáhkkimis nu ahte antropologijja dutkan lea mielde máŋgga doaresfágalaš prošeavttas.

Prošeakta «Árbevirolaš máhttu ja hálldašeapmi vuonain, mas váldofádda ekovuogádagas ja kultureanadagas»⁵⁷ lea leamaš báikkálaš ekologalaš máhttu mearrasámi ássanguovlluin. Prošeavtta lea sámi guolástanfierpmádat Fávllis ovddidan, mas bargit leat dutkanásahusaiguin ja báikkálaš resursahálldašeami gelbbolašvuodaguovddážiin, riektegažaldagat ja kultuvrralaš fáttat mearrasámi guovlluin. Prošeakta lea čohkken dieđuid hálldašanrelevánta máhtus ja leat dutkan movt ovttasdoibmet ekovuogádagat, kultureanadagat ja báikkálašservodagat davvi vuonain, ja leat gávnahan stuora ekologalaš rievdamiid Porsáŋgguvuonas ja Deanuvuonas. Sallit nálli lea fas buorránan, muhto leat unnit mearralottit, eará báikkálaš guollenálit ja stárravuovddit leat njiedjan, ja gáranasbáhti, njuorju, čevrris ja ruoššareabbá leat lassánan. Rievdamat leat šaddan go odda bivdinteknologiija ja hálldašanortnet leat diktán dán teknologiija leat guovlluin, gos maŋgil leat

⁵⁷Prošeakta ruhtaduvvui áigodagas 2008-2012. Dan hálldašii Tromssa universitehta, maid seniordutki Einar Eypörsson jodihii, Norgga kulturdukkama instituhtta (NKI).

boahátan ipmirdit ahte livčče galgan gáhttejvovot. Mearrasámi servodagain lea guolástusealáhus hedjonan, juoga mii mielddisbuktá unnit bargo- ja gávnadansajiid, ja nu maid unnit arenat mat oahpahit báikkálaš čehppodaga. Dát mielddisbuktá ahte dát máhttu ii ovdanbuktojuvvo mearrideddjiide. Dasto nannejuvvo dat ásymmehtaláš oktavuoha gaskal báikkálašservodaga ja hálddašaneiseválddiid. Prošeavttas leat vásáhusat leamaš go leat čohkken ja systemáhtalaččat ornden báikkálaš ekologalaš máhtu ja vugiid, go leat ásahan máhtovuorkká suorggis. Prošeakta lea maid deattuhan filmma metodan. Filbma “Livčče leamaš buorre mulljosáidi” čájeha iešgudetlágan čehppodaga Porsáנגguvuonas, ja prošeakta lea geavahan materiála oanehis filmmaide. Go leat ovttasbargan báikkálaš sámi áshusaiguin (Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš, Mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš ja Davvi álbmogiid guovddáš), de leat ásahasat sihkkarastan báikkálaš eaiggátvuoda ja dábuhit dieđuid báikkálaš ekologalaš máhtus. Prošeavtta girjji, “Dalle go lei valjit guolli” almmuhii Mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš. Prošeakta lea maid ovttasbargan dutkiiguin ja stipendiáhtaguin Canadas, USAs, Sveitsas ja Duiskkas.

6.3.6 Sáme giella

Prográmma “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” válljii gielladutkama ovttá iežaset áŋgiruššansuorgin. Sihke grammatihkka, suopmandutkan, gielladikšun ja “praktihkalaš giellabargu” deattuhuvvui. Goitge ii oro nu ahte láchčojuvvui dilli earenoamážit vai sáme giella livčče leamaš dieđalašgiellan dutkanbargus.

Goappaš Dutkanrádi prográmmain sámi dutkamis lea fuomášupmi dan guvlui leamaš ahte sáme giella geavahit, sihke gaskkustanoktavuođain ja iežas dan dutkamis. Lea čájehuvvon ahte dutkit geat čállet sáme giellii, ráhkadit ođđa sáme giellat doahpágiid, ja de leat dan bokte maid dáid oázžume ođđa perspektiivva dutkamis. Goappaš prográmmat leat ávžžuhan dasa ja leat dasa lassin juolludan ruđaid Sámi dieđalaš áigečállagii, mii almmuha vuodđobarguid sáme giellii.

Eai leat systemáhtalaččat guorahallan man dávjá dutkanbarggut leat sáme giellii, muhto gaskaárvoštallamis “Sámi dutkama prográmma II” (geahča 6.2.6.3) čeahkkáigeassá prográmmastivra ahte lea juolluduvvon doarjja ovttá doavttirgrádistipendii, mas lea davvisáme giella bargogiellan ja ovttá sáme giellat dutkanprošektii. Golmma eará dutkanprošeavttas lea sáme giella girjjálašvuodas, estetiikalaš terminologiijas ja njálmmálaš gielas guovddáš oassin sin váttisvuodačuolmmain, ja daid ferte dan dihte oaidnit mávssolažžan go galggašii sáme giella ovdánahttit dieđalašgiellan.

Okta doavttirgráda sámi báikenamaid dáruiduhttimis lea jotkon dutkanprošeaktan, mas sápmelaččaid vásáhusat buohtastahttojtit maoriiguin Ođđa Zealánddas.

Vuodđoláhka bijai vuodđogeadggi ođđaáigásaš norgga našuvdnahuksemii. Dat ođđaáigásaš álbmotlaš ipmárdus čuožai earret eará dáruiduhttimii dánska čállingielas Norggas. Loahpageahčen uniovdnaáiggi váldui dát politiikka atnui sáme giella ja kvenagiella ektui. 1870-jagiin hábmejuvvui báikenammapolitiikka ahte galge dáruiduhttit sámi báikenamaid. Dat maŋemus njuolggadus galggai dáruiduhttit dállo- ja doallonamaid, mii hábmejuvvui eananvuodnidláhkii 1902. Das daddjui ahte buot dállo- ja doallonamat galge leat dárogillii. Diet mearráduš ii rievdan ovdal go 1970-logus. Sámi namat seilo dušše njálmmálaččat sápmelaččaid gaskkas, ja eiseválddit ledje ráhkadan gova norgga ássamis miehtá riikka..

Dál lea sámi álbmot oččodeame ruovttoluotta rivttiid maid leat massán. Riikkaidgaskasaš oktavuodas lea diet fenomena dovddusin dego “dekoloniseremin”. 1990-logus bodii Norgii *Báikenammaláhka*, ja dan rájes lea báikenamain riektesuodjalus – maid dáid sámi ja kvena namain. Doppe gos sámi ja/dahje kvena namain lea historjjálaš legitimitihta, doppe galget dat namat čállot šiltaide, ja eará almmolaš oktavuodain, fárrolaga dárogiel namain.

Sámi luonddugáhtten lea dadistaga dohkkehuvvon ja váldon atnui kártaide. Lea váddásit leamaš dállo- ja doallonamaiguin, mii lei nu garrasit gildojuvvon muitaleames oktan dainna ovdalaš nammapolitiikkain. Dállo- ja doallonamat leat dávjá vuodđun gili- dahje báikegoddinamaide, ja dat leat dat namat mat čužžot geaidnošilttain ja

kárttain. Namat mat galget almmolaččat gullot, leat dat maid báikkiolbmot atnet, dadjá láhka. Danne sáhttet báikkiin dávjá namat mángga gillii. Go guoská giliid namaide, de lea suohkan mii dan mearrida. Báikenammaláhka lea miellidibuktán digaštallamiid earenoamážiid dan ektui ahte lea go riekti guovtte- dahje mánggagielat namaid geavahit.

Go guoská boares namaide, maid álgoálbmogat leat bidjan báikkiide, galget fas váldot atnui, de šaddet garra dovdduide čuohcci digaštallamat. Digaštallojit dárusámi guovlluin, ja guovlluin gos maorit orrot Odda Zealandas. Báikenamma lea čatnasan identitehtii, ja dat leat nanu symbolat sihke historjái ja rivttiide. Guovtteoavilvuotta guoská dasa geas lea riekti dárkkistit gielalaš eanadagaid go guoská báikenamaide ja makkár namaid lea riekti vuhtii váldit almmolaš oktavuodas. Ákkastallamat leat dávjá giela árvvus atnima ektui – ja jurdda kultuvrralaš ja gielalaš ovtadássásašvuhtii lea vuos ođas.⁵⁸

6.3.7 Smávva sámi giellaguovllut

Buot dutkanprográmmat leat earenoamážiid fuomášuhtán “minoritehtaid minoritehtas”, nugo lulli- ja julevsámi guovlluid Norggas. “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” prográmmas lei sierra ášahusdoarjjadoaimbidju mas galge álggahit kártet vejolaš studeantaid lullisámi birra, dasto almmuhit stipeandda, ja de dutkanstipeandda lullisámegiela. Dadi bahábut nagodedje gávdnat *ovtta* vejolaš studeantastipendiáhta, muhto prográmma ruhtadii guokte prošeavtta lullisámi historjjás. Árvvoštallanrapporta cuiggodii go lullisámegiel dutkan bodii hejot ovdán prográmmas.

“Sámi dutkama prográmmas” lei *Kultuvrralaš variašuvdna ja áiggi ja saji mánggadáfotvuotta*, mii lei dakkár maid sii vuoruhedje, ja čiekŋudedje dan nugo “komparatiiva oainnut ja fáttat ja suorggit mat leat unnán dutkojuvvon dássáži”⁵⁹. Prográmma ruhtadii guokte dutkanprošeavtta ja guokte studeantstipeandda lullisámegiela, historjjás ja riektediehtagis, ja dasa lassin *ovtta* stuorit prošeavtta julevsámegiela dili birra, “Čearddalaš gaskavuodát Davvi Nordlánddas”.

“Sámi dutkama prográmma II” jotkkii dan ovdit prográmma vuoruhemiiguin, mii lei okta ulbmiliiguin sis. Kapihttalas *Obbalaš perspektiivvat*⁶⁰ lea vuolit kapihtal, *Mánggabealátvuotta ja variašuvdna*, mas gesso ovdán earenoamáš hástalussan lasihit dutkanfágalaš máhtu lullisápmelaččaid birra. Vuolit kapihttalas *Kultuvrralaš ja gielalaš variašuvdna* viiddiduvvo perspektiiva fátmastit maid julevsámegiela ja nuortalašgiela. Prográmma lea ruhtadan guhtta doavttirgráda, guhtta dutkanprošeavtta ja *ovtta* ovdaprošeavtta mii guorahallá váttisvuodačuolmmaid mat gusket daidda minoritehtaide, arkeologiijas, gielas, riektediehtagis, oahpahusas ja iešguđet kultuvrralaš aspeavttain. Lassin lulli- ja julevsámegiela lea maid bihtánsámegielprošeakta, ja njeallje prošeavtta ruošša sápmelaččaid dili birra.

⁵⁸ Čilgejuvni lea oaiduvvon veršuvdna prošeaktajodiheaddji jearahallamis, vuosttaš amanueansa Kaisa Rautio Helander, Sámi allaskuvla. Jearahallama lea seniorráddeaddi Brita Skuland čállán ja almmuhan Dutkanrádi neahttasiidui 6.2.2014. Kaisa R. Helanderis lei váldofágastipeanda prográmmas “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” 1988-1990, doavttirgrádistipeanda “Sámi dutkama prográmmas” 2002-2005 ja dutkanprošeaktarudat “Sámi dutkama prográmma II” 2010-2013, ja buot lei báikenammaváttisvuodaid birra. Doavttirgrádačálu ja dutkanbarggut čállojedje sámegillii.

⁵⁹ “Sámi dutkama prográmma - Prográmmaplána” s. 20.

⁶⁰ “Sámi dutkama prográmma II 2007-2017 – Prográmmaplána” s. 6-8

6.3.8 Gaskkusteapmi

Buot prográmmat leat háliidan oázžut dieđuid iežaset sisdoalus ja doaibmabijuid ja prošeavttaid bohtosiid oázžut almmuhuvvot. Prográmmat leat goitge válljen iešgudetlágán vugiid ja čovdosiid.

"Prográmma sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras"

lágidii 1985 mediaseminára prográmma birra, ráhkadedje diehtujuohkinmateriálaid ja ožžo ráhkaduvvot sierra nummára bládis "Dutkanodđasat", mii lei NDDDa populearadiedalaš dutkanbláddi. Dasa lassin lágidii prográmma golbma dutkanseminára. Guokte dain ledje sámi dutkama birra: okta seminára diedalaš teorehtalaš gažaldagain, mat gulle dutkamii ja okta seminára humanisttalaš ja servodatdiedalaš minoritehtadutkamis, mas eambo deattuhuvvui dihto dutkanprošeavttaid birra go obbalaš diedalašteoriija birra. Dasa lassin ledjet dutkit aktiivvalaš gaskkusteaddjit ieža. Álttá-ášši ektui šadde máŋga prošeavtta beroštahttin mediaide, ja máŋga dutki prográmmas válljejuvvojedje juohkit dieđuid almmolaš guorahallamiidda.

"Sámi dutkama prográmma"

lágidii guokte konferánssa – okta sámi dutkama rekrutterema birra ja nubbi fas suorggi máhttodili birra. Rekrutterenkonferánssas lei riikkaidgaskasaš oassi alit oahpu rekrutteremii obbalaččat ja sámi oassi mas ovdanbukte vásáhusaid ja hástalusaid sámegiela dutkamis ja dutkamat čadahuvvon sámegillii. Máhttostáhtuskonferánssa lei kártema ja dutkandárbbu birra. Vásáhusat dutkanfierpmádagain, dutkanovttasbargguin ja gaskkusteapmi sisriikkalaččat ja davviriikkalaš dásis guorahallui, ja biddjui fuomášupmi dutkanpolitihkalaš mihttomeriide ja hástalusaide sihke dutkanprošeavttain ja fierpmádatovttasbargguin.

Prográmma ruhtadii maiddá diehtovuodu dutkanprošeavttaid registreremii. Diet lei oassin barggus ášahit máhttostáhtusa suorggis. Dađi bahábut ii olahán dutkanbirrasiidda doarvá bures ávki registreret prošeavttaid diehtovuđđui, ja diehtovuoduin eai šat joatkán moadde jagi maŋgil.

"Dutkanbeaivvit" ledje buorit diehtujuohkinkanála dán prográmmas. 17 lágideami ruhtadii prográmma, gos besse juohkit dieđuid dan riikaviidosas "goavddi" vuolde. Prográmma juolludii maid doarjaga guovtti eará lágideapmái, almmuhii njeallje girjji ja juolludii doarjaga áigečállagiidda – guovtte geardde Sámi diedalaš áigečállagii ja oktii populearadiedalaš áigečállagii Bårjås. Dasa lassin doarjjui prográmma guokte filmaprošeavtta: meahcásteami ja verddevuoda birra ja Riddu Riđđu-festivála identitehtaprošeakta.

"Sámi dutkama prográmma II"

mearridii sierra gaskkustanplána, nugo Dutkanráđdi dál vuordá juohke iežaset prográmmas. Doppe dárkkuhedje ahte lea eanas dutkiid ovddasvástádus gaskkustit dutkamušaid ja maid daid ášahusaid gos dutkan dáhphuvvá, muhto ahte berrejit bidjat gaskkustanolggosgoluid mielde iežaset ohcamušbušeahtaide. Go leat geahčadan prošeavttaid ovdanbuktimiid 2012, de ledje leamaš ollu doaimmat, sihke dábalaš gaskkustanvuogit nugo girjjit ja konferánsasáhkavuorut, ja maiddá kurssat, seminárat, álbmotčoahkkimat ja filmmat. Prográmma lea dasa lassin almmuhan gaskkustandoarjaga jahkásaččat. 2009 rájes lea earenoamáziid deattuhuvvon almmuhit sámegillii. Doarjja jorgaleapmái lea almmuhuvvon guovtte geardde. Prográmma lea dorjon olggosaddit guokte doavttirgádbarggu davvisámegillii ja ovtta masterbarggu upmisámegillii, artihkalčoakkáldaga duoji birra ja guokte nummára Sámi diedalaš áigečállaga, buot dát ledje sámegillii. Dasa lassin lea juolluduvvon doarjja davvisámegielat jorgaleapmái

diehtočállosa polára diliin, mii almmuhuvvui mielddusin Dutkanrádi mánáidbláddái "Nysgierrigper" nr. 3/07 riikkaidviidosaš polárajagi oktavuodas.

2012 lágidii prográmma konferánssa gos mánnga prográmma dutkin ja stipendiáhtain ovdanbukte iežaset dutkanbohtosiid, surggiin árbevirolašmáhtus, gielas, sámi servodat dološ ja odđa áiggis, hálddašan- ja riekteváttisvuodas. Guokte oasi ledje biddjon Guoládaga sápmelaččaid dili birra ja professora Nils Butenschøn ovdanbuvttii guorahallama “Guhkes luottaid mielde”.⁶¹ Loahpalaččat digaštalle earret eará vejolaš vuostálasvuodaid mat šaddet sámegeiela diedalašgeiela ovddideamis, muhto bodii maid ovdán ahte fuolastuvve go leat beare unnán sápmelaččat geat beroštedje prográmmas.

Prográmma lea maid lágidan seminára doavttirgrádstipendiáhtaide, mas gaskkusteapmi lei fáddán ja gos stipendiáhtat ožžo konkrehtalaš rávvagiid movt sáhte almmuhit proševttaideaset.

6.3.9 Dahkat riikkaidgaskasažžan

Dahkat dutkamiid riikkaidgaskasažžan lea dađistaga šaddan deháleabbo oassi Dutkanrádis, ja prográmmain vurdojuvvo čielgaseabbo ahte dahkat riikkaidgaskasažžan iežaset prošeahtaárvobáhpiriid.

Dat guokte sámi prográmma Dutkanrádis leat doaimmahan čielga gaskariikkalaš perspektiivvaid iežaset prográmmaplánaide. “Sámi dutkamuša prográmma” heivehii iežaset riikkaidgaskasaš strategiija ON álgoálbmot logijahkáii 1995-2005 ja oaivvildedje ahte guovddáš fáddá riikkaidgaskasaš dutkandialogas sáhtášii leat teorija ja metodaovddideapmi oktavuodain gos dávjá deattuhuvvo njálmmlaš oahpaheapmái. Prográmmaplána geažuhii ahte prográmma sáhtášii leat veahkkin vai sámi dutkan ovdánivčče gaskariikkalaš oktavuodain.

Prográmmastivrra iežaset árvoštallan čájehii ahte mánngga proševttas ledje riikkaidgaskasaš oktavuodát ja ovttasbarga olgoriikka dutkiiguin, muhto čoahkkáigesse ahte dutkiin dán prográmmas jáhkkinis ii lean eambo riikkaidgaskasaš ovttasbargu go dan maid sáhte vuordit juo dutkin.

“Sámi dutkama prográmma II” lea kapihtal riikkaidgaskasaš ovttasbarggu birra prográmmaplánas. Kapihtal čujuha ahte daid mañemus jagiid ovdáneapmi lea čájehan ahte prográmma berre deattuhit eambo mihtu, mas ulbmil lea riikkaidgaskasaččat ovttasbargat dutkanbirrasiiiguin Norggas ja heivvolaš olgoriikka dutkanbirrasiiiguin, sihke obbalaččat, sámi rámmaid siskkoabealde ja oassin álgoálbmotdutkanii. Earret eará bohtá davviguovlluid ovdáneapmi mearkašit álgoálbmogiidda odđa hástalusaid, ja dutkojuvvon máhttu bohtá leat váldofáktorin. Hástalus bohtá leat oažžut ovdán arktalaš álbmoga iežas luonddu- ja kulturproseassaid ipmárdusa davviguovlluide.

Prográmma ii leat almmuhan earenoamáš gaskariikkalašdoaimbajuid, muhto 2010 rájes leat eambo deattuhan ovttasbargui gaskal ásašusaid, ja 2015 namuhan vel “Olgoriikka ásašusaiguin”. Maiddái dán prográmmas orru dán rádjái nu ahte gaskariikkalaš ovttasbargu lea vurdojuvvon dásis.

⁶¹ Jf. vuolitrvadadiehtu 10.

6.3.10 Sámi dutkanprográmmat Dutkanrádis heivehuvvon dárbbuid mielde

Dutkanráddi lea dađi mielde ráhkadan oalle čavga struktuvrra go guoská almmuhanvejolašvuodaide ja doaibmabijuide iežaset prográmmain. Sámi dutkamiid prográmmaide leat goitge juolluduvvon muhtin sierraortnegat:

- *Studeantastipeanda* lea stipeanda maid Dutkanráddi ii šat geavat dábálaš ortnegis. Muhtin prográmmat rahpet diekkár stipeandaid oassin dutkanprošeavttaide. “Sámi dutkama prográmma IP” lea ain joatkán vejolašvuodain almmuhit ovttaskas studeantastipeandda, go leat oaidnán ahte dáppe lei eambo dárbu go eará dutkanguovlluin.
- *Ovttaskas doavttirgrádistipeanda* iige leat dakkár kategoriija mii adno eará oktavuodain Dutkanrádis. Doavttirgrádistipeanddat leat dál oassin stuorit dutkanprošeavttain. Sivvan dasa lea go oidnet ahte bagadallandilli buorrána go lea oassin dutkanjoavkkus, ja de lea maid buoret vejolašvuohtha geargat doavttirgrádain stipeandaáigodagas. Sámi dutkamis leat goitge vuhtii váldán ahte muhtin dutkanbirrasat leat ain vuos nu smávvat eaige leat návccat hukset stuorit prošeavttaid main sáhttet doavttirgrádistipendiáhtat leat mielde, nu ahte ovttaskas doavttirgrádistipeanda lea ollu adnon kategoriija dan guovtti prográmmas Dutkanrádis.
- *Nissonolbmot eai vuoruhuvvo*: dábálaččat galget buot Dutkanrádi ruhtaalmuheamit sisttisdoallat oasi dan ektui ahte Dutkanráddi áigu heivehit vai nannejit nissonolbmuid rekrutterema fágaide, main leat unnán nissonolbmuidoassi, ja ráhkadit doaibmabijuid vai nissonolbmuid oassi lassána fásta dieđalaš virggiin. Sámi dutkamis eai leat oaidnán dárbbu diekkár heiveheapmái, jf. kap. 3.3. Dien árvvoštallet sierra juohke almmuheami oktavuodas.
- *Prošeaktačilgehus sámegillii*: sámegiela geavahit dutkamis ii lean čielga fáddán Humanisttalaš rádi dutkamis, vaikko vel prográmmas lei fokus gielladutkamii. Dat guokte prográmma leat baicca háliidan ovdánahttit sámegiela dieđalašgiellan. Lea deattuhuvvon ahte geavahit sámegiela dutkanproseassas, ja goappaš prográmmat leat rahpan vejolašvuoda ahte prošeaktačilgehusat leat sámegillii. Praktihkalaš sivaidda geažil dárbbu Dutkanráddi dárogillii dahje eγγελasgillii, nu ahte ohccit leat ferten jorgaluvvon mildosa bidjat ohcama fárrui, maid Dutkanráddi lea ruhtadan. Diet lea leamaš sierra ortnet dán guovtti prográmmas.

6.3.11 Departemeanttaid rolla

Sámi dutkamiid prográmmat leat ja leat leamaš vuodđodutkanprográmmat. HDR ii lean oktage sektordepartemeanta mielde ruhtadeamis, ruđat juhkkodjedje Rádi juolludeamis dalá Girko- ja oahpahasdepartemeantas⁶². Norgga dutkanrádis ruhtadit eanas departemeantat dutkamiid iežaset surggiin, maidđái vuodđodutkanprográmmain. “Sámi dutkama prográmmas” lei Kommunála- ja regionáladepartemeanta, maŋŋil Bargo- ja searváidahttindepartemeanta⁶³ miellahtun prográmmastivrras. 2003 bođii guorahallan “Departemeanttaid

⁶² Dutkanpolitihka bajit ovddasvástádus lea leamaš iešguđet departemeanttaid vuolde ollu jagiid. 2015 lea Máhtodepartemeantas ovddasvástádus.

⁶³ Sámepolitihka ovddasvástádus lea maid leamaš máŋgga departemeanta vuolde. 2015 lea Kommunála- ja ođasmahttindepartemeantas ovddasvástádus.

sektorovddasvástádus dutkamis”⁶⁴. Doppe ávžžuhuvvojit sektordepartemeantat ahte eai searvva Dutkanrádi stivrraide ja lávdegottiide. “Sámi dutkama prográmma II” lea Dutkanráddi goitge sávvan oažžut mielde áirasa Kommunáladepartemeantas, muhto dán háve observatevran.

Máhttodepartemeanta hálldaša iežaset dutkanovddasvástádusa sámi guovlluin go bidjá njuolggadusaid bajit dásis, maiddá Dutkanráddái, mii lea čállojuvvon Stádabušehttii ja dutkandiedáhusaide. Sáhttet háliidit oažžut guorahallot dilálašvuodaid mat gusket sámi dutkamii dahje sisdoalu hárrái dan odđa dutkanprográmmas.

Kommunáladepartemeantas lea dat bajimus ovddasvástádus Norgga sámepolitihkas ja lea, sihke iežaset juolludanreivviid bokte Dutkanráddái ja iežaset sajádagain prográmmastivrrain, sávvan leat searvvis prográmmas. Diet sávaldagat lea eanas fokus daidda smávit sámegeielaide ja kultuvrraide, geahča 6.3.7.

Čoahkkáigeassu

Dutkanrádi veahkki oažžut huksejuvvot sámi dutkanbirrasiid ja rekrutteret sámi dutkamii humaniora ja servodatdiehtagis lea leamaš mearkkašahtti. Álggos áŋgirušše earenoamážiid studeantastipeanddaid, prográmmaid bokte mas hui čielgasit oččodedje ovttaskasutkiid, stipendiáhtaid ja ášahusdoarjagiid, gitta stuorit doaresfágalaš prošeavttaide, main árjjat ledje heivehuvvon sámi dutkandárbbuide. Dat leat leamaš veahkkin čatname lagat oktavuodaid sámi dutkanbirrasiin Norggas. Earenoamášvuolta Norgga áŋgiruššamiin lea ahte lea doaibman bisánkeahtá 1976 rájes. Humanisttalaš ja servodatdiedadutkamis Dutkanrádis lea dušše dat friddja prošeaktadoarjja mii sáhtá čájehit sullásaš guhkesáigásaš doaimma. Lea duodai hállu ahte Dutkanráddi fas álggaha odđa prográmma sámi dutkamii go dálá prográmma loahpahuvo. Leat mávssolaš váttisvuodačuolbma sámi servodagas maid humanisttalaš ja servodatdieda prográmma okto ii sáhte gokčat. Dan dihte berre Dutkanráddi álggahit prográmma fáttaiide ja váttisvuodačuolmmaide earret eará stuora osiin dálkkádat-, biras- ja boazodoalodutkamis, nugo Sámediggi ja dat maŋemus dutkandiedáhus leat sávvan⁶⁵.

⁶⁴ *Departemeanttaid sektorovddasvástádus dutkamii. Loahpparaportta lea Oahpahus- ja dutkandepartemeanta čállán. Raporta 2004*

⁶⁵ St. died. nr. 18 (2012-2013) *Guhkes linnját – máhttu addá vejolašvuodaid* dadjet iežaset prográmmačilgehusas ná: Lea mearrideaddjin ahte álgoálbmogiin lea vejolašvuolta viidásit fievrredit iežaset máhtu ja gelbbolašvuoda vuodđun váikkuheapmái ja oassin dan obbalaš servodatovdáneapmái, earenoamážiid davviguovlluin. Diet guoská sihke ekonomalaš, kultuvrralaš, ealahuspolitihkalaš ja resursa- ja geopolitihkalaš rievdamemiide. Diet guoská rievdamiidda dálkkádagas, ekologijjas, luonddus ja birrasis davvin. Lea seammás dehálaš ahte dát máhttu lea searvvis máhttovdáneamis muđui ja lea leamaš olámuttos hálldašeamis ja ealahusain.

7 Sámeigiella Norgga girkus

Tore Johnsen, cand.theol. fra Searvegoddefakultehtas. Norgga girku generálačálli Sámi girkorádis.

Čoahkkáigeassu:

Kapihtal čuvge sámeigiela lávdama, viidodaga ja dási ipmilbálvalusain Norgga girkus. Statistihkkavuodus leat dieđut, mat leat earenoamážiid vižžon dan golmma davimus bismagottiin 2012 rájes, ja Stáhta guovddášdoaimmahaga (SGD) girkolaš jahkestatistihkas. 2014 dieđihedje gávccádasoassi searvegottiin Nidarosas, njealjádasoassi Lulli-Hålogalánda searvegottiin ja bealli Davvi-Hålogalánda searvegottiin ahte leat geavahan sámeigiela ipmilbálvalusdoaimmain jagi áigodagas. Lea mearkkašahti lassánan 2012 rájes buot dan golmma bismagottis. Dasa lassin leat muhtin searvegottit golmma jagi áigodagas álgán sámeigiela fátmastit eanas ipmilbálvalusaide, dan sadjái go sámeigiella gullo dušše soaitáhagas. Golmma jagi áigodagas lea heajos statistihkalašvuoddu, muhto mánnga seammalágán dieđu mat čájehit ahte dat posiitiivlaš tendeanssat eai leat dušše lunddolaš rievddadeamit. Dat rievddadit goitge ollu báikkálaččat, ja sámeigiela geavaheami viidodat lea goitge obbalaččat unnán.

Norgga girku lea arena gos oainnusin dahká sámeigiela. Lea dušše dain sámi giellahálddašanguovlluin gos ipmilbálvalusat leat eambo sámeigiela geavahanarenan. Earret ovttá guovtti searvegotti, de lea sámeigiella dábálašgiellan hálddašanguovllus, muhto leat oalle stuora erohusat giellageavahandásis. Hástaluvvo geahčadit ođđa vugiid movt nannet giellageavahandási liturgijas. Girkodulkabálvalus lea eaktun dasa ahte sámeigiella sáhtá geavahuvvot sártnis. Diet lea earenoamáš hástaleaddjin lullisámeigielas ja julevsámeigielas, go doppe váilot diekkár virggit.

SGD girkolaš jahkestatistihkka čájeha ahte Norgga girku obbalaččat lea nannosit sámeigiela hálddašanguovlluin, go muđui riikkadásis. Hálddašanguovllus ii leat nu stuora erohus searvegottiin, guovlluin gos sáhtá buohtastahttit demografija, muhto dat negatiivlaš treanddat orrot goitge leamen heajubut. Sámeigiela hálddašanguovllus lea erohus das go dáppe oasálastet eanebut konfirmašuvdnii. Norgga girku sámeigiela geavaheapmi árvaluvvo váldot ovdán ráđdehusnammaduvvon lávdegottiin, mii geahčada sámelága giellanjuolggadusaid. Berre vuhtiiváldit dárbbuid, mat čatnasit sámeigiela ektui girkoeallimis go ráhkadit ođđa girkooortnega Norgga girkui. Ávžžuhuvvo viidásit ahte statistihkkabargu sámeigiela geavaheamis girkoeallimis jotkojuvvo, vai suorggi ovdáneami sáhtá čuoovvolit ja movttiidahtti doaimbajijut dahkkojit ulbmilaččat.

7.1 Álgu

Sihke guovddáš eiseváldiin, Sámedikkis ja Norgga girkus orru leamen oktasaš dovdamuš dan ektui man guovddáš mearkkašupmi girkoeallimis lea sámi servodagas. Diet speadjalasto dain vuordámušain mat geažuhuvvojit dan ektui movt Norgga girku doaimmaidisguin vuhtiiváldá sámi girkoeallima.⁶⁶ Dan geahčastaga ektui lea lunddolaš geahččat movt girku vuhtiiváldá sámegeiela oassin Norgga girku servodatdoaimmas nugo “Norgga álbmotgirkun”.⁶⁷ Movt dasto vuhtiiváldo diet ovddasvástáduš? Man ollu ja movt Norgga girku lea aktevran ja arenan sámegeiela oainnusin dahkame ja nanneme?

Dát kapihtal čuvge maid statistihkka sáhtá mitalit sámegeiela lávdamis, viidodagas ja dásis Norgga girkus dál. Váldofokus lea movt sámegeiella fátmastuvvo ipmilbálvalusain. Dasa lassin čuvge kapihtal maid statistihkka sáhtá mitalit Norgga girku sajádagas obbalaččat sámi báikkálaš servodagain.

Giellafáttá statistihkkavuodus leat dieđut earenoamážit vižžon dan golmma davimus bismagottis, oktan SGD girkolaš jahkestatistihkas, maid vižžet buot searvegottiin Norgga girkus. Gažaldahkii jus girku sajádat sámi servodagain obbalaččat gehččo SGD girkolaš jahkestatistihkas.

Duogášoassin dás álggus čilgejuvvo historjjálaš ja dálá konteaksta, vai ipmirda statistihkkamateriála, mii maŋnelis ovdanbukto. Historjjálaš oasis biddjo fuomášupmi gonagaslaš cealkámušii 1848, mii lea ráddjen Norgga girku sámegeiela geavaheami gitta dássáži. Dáláš oasis čilgejuvvo oanehaččat organiseren, strategalaš, giellapolitihkalaš ja juridihkalaš rámmain Norgga girku sámegeiela geavaheami ektui. Loahpalaččat čoahkkáigessojit váldofuomášumit, ja čujuhuvvojit hástalusat ja vejolašvuodat ja addojit ávžžuhusat movt viidásit čuovvolit suorggis. Čujuhuvvojit maid dieđuid goskevašvuhtii go guoská muhtin bajitdási váttisvuodačuolmmaide, namalassii bargui mas leat rievdadeame sámelága giellanjuolggadusaid ja daid rievdadusproseassaide, mat dáhpáhuvvet gitta 2019/2020 rádjái. Dás galget ásaht odda hálddašeami ja girkoortnega Norgga girkui, vai šaddá iešheanálaš oskuservodat.

⁶⁶ Jf. Sámedikki gulaskuddancealkámuš Sámi girkoeallima strategiiaplánii (SP 035-10), St.diedáhus. nr. 28 (2007–2008) Sámeapolitihkka (Bargo- ja searvadahttindepartemeanta 2008) ja Sámi girkoeallima strategiiaplána mearriduvvon Girkočoahkkimis áššis KM 8/11 (Sámi girkoráddi 2011)

⁶⁷ Jf. Vuoddoláhka § 16

7.2 Duogáš – historjá ja dálá konteaksta

7.2.1 Historjjálaš ovdáanmearkkat Norgga girku sámegeiela bargguin

Lea dovddus ášši ahte Thomas von Vesten ja sámemišuvdnabarggus, maid doaimmahii birraiid 1720-logus, lei positiivvalaš oaidnu sámegeiela ektui. Girku almmolaš guottuin dan áiggis sáhtta čilgejuvvot dego ovdáneami lihkadus áigodagaid gaskas, dalle go lei dohkkehuvvon ja eastadeaddji linjá, ja dan áigodagas go ledje hilgojuvvon guottut ja njuolgut vuostá barge sámegeiela. Jagiid ovdal dáruiduhttinpolitihkka álggi garrasit čuohcit 1850 rájes, lei goitge buorre áigodat. Juste ovdalaš go dat minoritehtapolitihkalaš biekkat jorggihedje, de ášahuvvui guovddáš mearráduš. Lea sáhka gonagaslaš cealkámušas guovvamánu 24. beaivvi 1848, mii hui ollu bodii mearridit girkolaš sámegeiela geavaheamis gitta dássáži. Beroštahti ášši mii dán kapihttalis meroštallo lea movt dat geográfalaš doaibmaguovlu mearrádušas lei álggos hui čielggas, muhto mii dadistaga gáržžiduvvui.

Dat gonagaslaš cealkámuš 1848 mearridii ahte báhpaid lei gáibáduš, ovdal go virgáduvvo muhtin dihto báhpasuohkaniidda Davvi-Norggas, galge čadahan báhppeaksámena sámegeielas. Álggos lei stuora oktilaš guovlu Grongas lulde gitta Norgga olggumus rádjái nuortadavvin, gosa dat gonagaslaš cealkámuš guoskái.⁶⁸ 11 jagi maŋŋil juo gáhčče eret olles lullisámi ja julevsámi giellaguovllut ja oasit davvisámi giellaguovllus. 1859 rájes lei báhcán dušše davit oassi Tromssas ja Finnmárku.

1900-logus šattai guovlu ain unnit, ja loahpas ledje báhcán dušše soames báhpasuohkana Sis-Finnmárkkus dego maŋemus “sámi-girkolaš reserváhttan” Norgga girku. Dat mat báhce ledje báhpasuohkanat Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Porsángu/Porsanger, Unjárga/Nesseby (oktan Buolbmágiin/Polmak), Deatnu/Tana ja Davvesiida. 70-logus lei dat šaddan oadái mearrádušas Davvesiidda hárrái, ja sámegeiella lei dadistaga hedjonan maidái Deanus/Tana (vuolit oassi dálá Deanu gielddas/Tana kommune).

Go sámeláhka 1990 oáččui sierra giellakapihttala, de šattai dat odđa sámegeiela hálddašanguovlu seamma, go dat guovlu mii ain doaimmahuvvui dan gonagaslaš cealkámušas 1848 ja mii bijai eavttuid girkoeallimii báikkálaččat. Dasa lassin bodii Gáivuotna/Kálfjord vel mielde guvlui. Vaikko doaibmaguovlu dan gonagaslaš cealkámušas govvida váldogova gos sámegeiella geavahuvvui Norgga girkus dán áiggis, de gávdnojit goitge spiehkastagat. Ovdamearkka dihte ášahii Davvi-Hálogalánda bismá 1970-logus girkolaš bálvalusaid daidda nu gohčoduvvon “biedgguid orru sápmelaččaide”, dahje sápmelaččaide geat orro olggobealde daid ovdalis namuhuvvon báhpasuohkaniid. Diet bálvalus lei goitge hui soaitáhagas.

Diet dadistaga gáržžideapmi doaibmaguovllus dan gonagaslaš cealkámušas 1848 lea hui beroštahti, go diet čalmmustahtta dálá bargui máhcahit dien proseassa ja fas lasihit sámegeiela geavaheami Norgga girkus. Moadde gaskaboddosaš konklusuvna: Vuosttažettiin leat searvegottit dálá Sis-Finnmárkku proavássuohkanat (Kárášjohka/Karasjok, Guovdageaidnu/Kautokeino, Porsángu/Porsanger, Deatnu/Tana, Buolbmát/Polmak ja

⁶⁸ Departemeanta čálus 1872 Tromssa bismá gotti bismái (dálá Lulli-Hálogalánda ja Davvi-Hálogalánda bismá gottit) čilgii lagabui sámegeiela geavaheami ipmilbálvalusain ja girkolaš meanuin daidda guoskevaš báhpasuohkaniidda.

Unjárga/Nesseby) dat áidna searvegottit Norgga girkus, gos sámegeiella lea čada áigge gullon ipmilbálvaluseallimis olles dan dáruiduhtináigodagas. Nubbi ges lea: Vásáhus stuorimus oasis dán álgo doaibmaguovllus dan gonagaslaš cealkámušas lei ahte Norgga girku šattai stuora dáruiduhtti. Goalmmát ges lei: Lullisámi guovlu lulábealde Gronga lei juo “dieđihuvvon” dakkár guovlun, gos geavahuvvui sámegeiella girkuin, dalle go dat gonagaslaš cealkámuš ásahuvvui 1848.

7.2.2 Norgga girku ja sámegeiella dál – organiseren, giellapolitihkka ja lágat

Joatkkagis addo oanehis čilgehus dálá organiseremis, strategalaš, giellapolitihkalaš ja juridihkalaš rámmain Norgga girku bargguin sámegeiella hárrái. Diet addá doarjaga ovdanbuktímii ja dulkomii dan statistihkalaš materiálas, mii maŋnelis artihkkalis mitaluvvo. Norgga girku sámegeiella bálvaleapmi lei gitta 1980-lohkui eanas dušše davvisámegillii. 1990 dohkkehii Girkočoahkkinn ášši 15/90 Doaibmaplána sámi girkoallimii, mas lea ovddasvástádus buot dan golmma almmolaš sámegeiellaide Norggas. Girkočoahkkinn dáhtui seamma áššis dan golmma davimus bismagotti váldit ovddasvástádusa buot girkolaš bálvalusain juohke iešgudege sámegeielas. Davvi-Hålogalánda bismagoddi, gosa gullet Finnmarku ja Tromssa fylkkat, oaččui váldoovddasvástádusa davvisámegeielas. Lulli-Hålogalánda bismagoddi, gosa gullá Nordlándda fylka, oaččui ovddasvástádusa julevsámegillii. Nidaros bismagoddi, gosa gullet Davvi-Trøndelaga ja Lulli-Trøndelaga, oaččui ovddasvástádusa lullisámegillii. Diet ovddasvástádus juogadeapmi lea maŋgil biddjon vuodđun Norgga girku organiseremis girkolaš bálvalusain sámegillii.

Sámi girkolašeallima strategiijaplána, mii mearriduvvui Girkočoahkkimis 2011 (ášši KM 8/11), vuodđuvvo sámi giellapolitihkkii Norgga girkus, mii doaibmá guovtti dásis (Sámi girkoráđdi 2011:64):

Okta vuodđodási/unnimus dássi mii galgá vuhtiiváldit sámegeiella, mii prinsihpalaččat sáhtta vuhtiiváldot juohke sajis Norgga girkus, iige dat leat sorjavaš sámeláhkii Nubbi ges lea dássi mii čatnasa dasa movt doahhtalit daid geatnegasvuodaide, mat čuvvot sámelága giellanjuolggadusaide, ja mii earenoamážit čatnasa sámegeiella hálddašanguvlui Go vuhtiiváldá dan vuosttaža, de dadjá plána ahte našunála unnimus dási sámegeiella vuhtiiváldimis sáhtta árvalusaid mielde čatnasit čuovvovaš doaibmabijuiguin:

- Juohke jagi váldit atnui sámi sálmmaid/liturgiijaoasi ipmilbálvalusas (nugo dávjá dahkko eará gielaiguin) oktii dahje mángii
- Čalmustahttit Sámeálbmotbeaivvi (guovvamánu 6. beaivvi) juoga man nu ládje ipmilbálvalusa oktavuodas
- Addit fálađaga juohkit sámegeielat 4-jahkásaččaid girjji
- Addit fálađaga juohkit sámegeielat Biibbala/Ođđa testameanta/ biibbalosiid
- Addit fálađaga sámegeielat sálmmaide dahje liturgiijaosiid go sámi bearrašis lea gásta, konfirmašuvdna, vihaheapmi dahje hávdádeapmi
- Addit fálađaga muhtin dihto sámi elemeanttaid konfirmašuvdnaáiggis

Go Girkočoahkkinn 2011 mearridii ođđa ipmilbálvalusliturgiija Norgga girku, de mearriduvvui maid ođđa njuolggadusmearrádus searvegottiid ipmilbálvaluseallimii, dat nu gohčoduvvon

dábálaš njuolggadusat.⁶⁹ Daid dieđuid mielde, de leat buot searvegottit sáme giela hálddašanguovllus geatnegahtton vuhtiiváldit sáme giela iežaset ipmilbálvaluseallimis ja sajáiduhttit dán báikkálaš vuoddoortnegii.⁷⁰ Ovtta mearrádusas, mii lea heivehuvvon buot searvegottiide, daddjo ahte doppe gos lea lunddolaš sáhttet eará gielat [go dárogiella] geavahuvvot ovttaskasladdasis. Diet lea eahtenjuolgo bovdehus fátmastit sáme giela maiddá olgobealde hálddašanguovllu. Searvegotti báikkálaš vuoddoortnegis galgá buot bisma dohkkehit mearrádusaid ektui.

Viiddidan dihte sáme giela lávdama Norgga girkus, de váldojedje mielde muhtin guovddáš liturgiijaoasi lullisámegillii, julevsámegillii ja davvisámegillii mañemussii dan dábálaš Norgga liturgiijagirjái 2011. Seamma siva dihte váldojedje maid 15 sálmma juohke dan golmma namuhuvvon sáme gielas (oktiibuot 45) mielde Dárogielat sálbmagirjái 2013. Sáme gielat liturgiijaoasit ja sáme gielat sálmmat galget eará sániiguin gávdnot dál juohke searvegottis Norgga girkus. Mearrádusaid rámmas 2011 dahkkui maid Sámeálbmotheaivi almmolaš girkolaš mearkabeaivin, mas leat sierra teakstaráiddu ja čoahkkananrohkos, lassin dan láidesteapmái dan girkolaš ávvudeapmái.

Norgga girku galgá ulbmillaččat geavahit sáme giela, mii lea maid čállon plánaide eará doaibmasurggiide go ipmilbálvaluseallimii, earenoamážiid oskuoahpahussii. Norgga girku oskuoahpahasplánas addá hálddašanguovlluid searvegottarádiide earenoamáš ovddasvástádusa heivehit oskuoahpahasfálaldaga sámi mánáide ja nuoraide (Girkoráđdi 2010: 11). Plánas daddjo seammás ahte sámi mánáin ja nuorain lea riekti oažžut oahpahusa ja materiálaide iežaset giillii, beroškeahhtá gos riikkas oroš (Girkoráđdi 2010: 42).

Sámelága giellanjuolggadusaid mielde lea buohkain riekti oažžut ovttaskas girkolaš bálvalusaid sámegillii Norgga girku searvegottiin hálddašanguovllus (§ 3-6). Norgga girku vuodđudii ieš nu ahte sámelágas ferte leat váikkuhus maiddá ipmilbálvaluseallimii, vaikko láhkabargit ráddjedjedje rievtti nu ahte galggai dušše gustot ovttaskas girkolaš doaimmaide, mat leat earret ipmilbálvalusaid mat leat rabas buohkaide (Girko- ja kulturdepartemeanta 1990: 48).

Hálddašanguovllu searvegottit leat dássáži maiddá leamaš geatnegahtton čuovvut giellamearrádusa obbalaš njuolggadusaid, mat leat báikkálaš almmolaš hálddašanorgánain hálddašanguovllus. Rievdadusat Norgga girku relašuvdnii stáhtii sáhtta vejolaččat hehttet ahte sámelága giellanjuolggadusat eai boahhteáiggis galgga gustot Norgga girku. Girkočoahkkin lea almmotge eaktudan ahte sámelága njuolggadusat galget gustot Norgga girku maiddá maññil go stáhta ja girku relašuvdna rievdá (KM 8/07). Lea earret eará geažuhuvvon sávaldat ahte geahčadit sámelága giellanjuolggadusaid, go lea jurdda fátmastit girku oktasašdoaimmaide ipmilbálvalusain ja girkolaš doaimmaide (KM 8/11 ja Sámi girkoráđdi 2011:102).

Lea maid áššáigullelaš namuhit ahte Sámi girkoeallima strategiijaplána oaidná Norgga girku barggu sámi girkoeallima ektui ahte dan galgá heivehit Vuodđoláhkii § 108 (ovdalaš 110a).

⁶⁹ Dábálaš mearrádusat Váldoipmilbálvalusa ortnegii, mearriduvvon Girkočoahkkinis cuoñománu 10. beaivvi 2011

⁷⁰ Báikkálašipmilbálvalusaid vuoddoortnet mearriduvvo searvegottarádis ja lea dat báikkálaš njuolggadusmearrádus searvegotti ipmilbálvalusaide.

7.3 Statistihkka sámegeiela geavaheamis Norgga girkus

Maid sáhtta dasto statistihkka muitalit dili ja ovdáneami birra sámegeiela geavaheamis Norgga girkus? Joatkkagis geahččat earenoamáziid dili bismagottiin Nidarosas, Lulli-Hålogalánda ja Davvi-Hålogalánda. Eará sániiguin dadjat, de čilgejuvvo gielladilli geográfalaš guovllus, gosa gullet Lulli-Trøndelaga, Davvi-Trøndelaga, Nordlándá, Tromsa ja Finnmárku. Mii geahččat statistihkalaš materiála golmma váldováttisvuodačuolmma ektui. Vuosttažettiin: Movt lea dilli ja ovdáneapmi sámegeiela geavaheamis go geahččá *geográfalaš viiddisvuoda* ektui (galle searvegotti/proavássuohkana). Nubbi: Movt lea dilli go geahččá *man ollu leat ipmilbálvalusat* main lea sámegeielat oassi (man ollu ipmilbálvalusat juohke proavássuohkanis/juohke searvegottis). Goalmmádin: Movt lea dilli ja ovdáneapmi go geahččá *sámegeiela geavahusdási* ipmilbálvalusain (proseantaoassi sámegeiella ovttaskas ipmilbálvalusas).

Ii gávdno statistihkka mánga jagi maŋos guvlui. Dat golbma davimus bismagotti álge dán ektui sierra čohkket dieđuid 2011, masa lea sierra skovvi.

Dovdomearokat mat leat dás adnon, ožžot mielde sihke lávdama, viidodaga ja giellageavahusdási, ja jerro maid makkár giella lei ipmilbálvalusas, gástas, konfirmašuvnnas, vihaheamis ja hávdádeamis. Dasa lassin jerro leago girkolaš ávvudeapmi Sámeálbmotbeaivvis, ja galle sámegeielat 4-jahkásaččaid girji ja biibbaloasi leat juhkkon. Váldooassi dán skovis muitaluvvo vuollelis 7.3.5. čuoggás. Kapasitehta dihte leat dušše logut sámegeiela geavaheamis ipmilbálvalusain, man birra dán artihkkalis guorahallo.

Logut ovttaskas bismagodái šaddet ollislaččat easka 2012 rájes. Danne leat dušše jagiin 2012-2014 go sáhtta buohtastahttiid dieđuid. 2014 bodii dasa lassin gažaldat skovvá, mii lea SGD girkolaš jahkestatistihka olles Norgga girkus. Buot riika searvegottit – searvegottit mat gullet Norgga girkui – leat dása dáhttojuvvon čállit “gallii ipmilbálvalusas lea leamaš oassi sámegeiella” oktiibuot jagis. 2014 SGD-logut addet eará sániiguin vuodu man ollu sámegeiella geavahuvvo girkuin riikadásis. Dasa lassin doibmet SGD-logut dego kvalitehtasihkkarastin logut, dan earenoamáš statistihkkačohkkemis sámegeiela geavaheami hárrái dan golmma davimus bismagottis. Leat áibbas unnán ja unnán mearkašahtti spiehkastaga dan guovtti statistihkalašgáldu gaskas. Norgga servodatdieđalaš databálvalus (NSD) heiveha searvegoddiedieđuid, maid leat viežžan SGD, sierra girkodiehtovuđđui.⁷¹ Sihke SGD ja NSD diehtovuoddu leat geavahuvvon gáldun dán artihkkalis.

“Ipmilbálvalus” dán artihkkalis oaivvilduvvo “ipmilbálvalus mii lea sotna-/bassebeivviid” (kategoriija adnon SGD girkostatistihkas) dahje nu gohčoduvvon “mearriduvvon ipmilbálvalusat” (kategoriija, mii lea adnon dan earenoamáš statistihkkačohkkemis dan golmma davimus bismagottis). Diet leat measta ovttalágan kategoriija ja meannuduvvojit joatkkagis dego oktan sturrodahkan. Ferte leat várrehussan ahte leat vejolaččat boasttogáldut dán dihte, vaikko diet vurdojuvvojit leat áibbas unnán. 2015 rájes ávžžuhuvvo ahte statistihkkaskovvi, mainna čohkke dieđuid sámegeiela geavaheamis dan golmma davimus bismagottis, atnet seamma kategoriija go SGD statistihkka.

Kategoriijas “eará ipmilbálvalusat”, maid sihke SGD ja bismagottit atnet, eai leat mielde dán statistihkkaartihkkalis. Okta sivain dasa lea go ipmilbálvalus sotna-/bassebeivviid gehččo leat ovdemus olgguldagovva searvegottiid ipmilbálvaluseallimis. Eará sivva leat ovdamearokat

⁷¹ Se <http://www.nsd.uib.no/data/kirke/>

go logut eai leat heiven oktii mat leat diedihuvvon SGD ja bismagottiide. Diet guoská dušše soames searvegottiide sámegeiela hálddašanguovllus. Dain leat dan earenoamáš statistihkkačohkkemis bismagottiide diedihuvvon ollu eambbo “eará ipmilbálvalusat”, main lea sámegeiela geavaheapmi, go dat obbalaš lohku “eará ipmilbálvalusain”, mii lea diedihuvvon SGD (beroškeahttá gielas). Sivvan dasa orru leamen ahte bismagottiid diediheamis muhtin báikkiin leat váldán mielde institušuvdnarohkosiid muđui (ii dušše ipmilbálvalusaid institušuvnnain), juoga maid ii gohčoduvo “eará ipmilbálvalussan” SGD statistihkas. Boastuvuohta veardiduvvo leat oalle stuorisin, go hivvodat dain searvegottiin lea stuoris, juoga mii dahká ahte ii leat jierpmálaš buohtastahttit loguid. Vai garvá dakkár dili boahhteáiggis, de ávžžuhuvvo ahte dan earenoamáš statistihkkačohkkema sámegeiela geavaheamis dan golmma davimus bismagottis, vuodđuduvvo definišuvdna mii lea “eará ipmilbálvalus”, vai dat heive seamma ipmárdussii go SGD girkolaš jahkestatistihka kategoriijas lea.

Joatkkagis deattuhuvvo danne dušše “ipmilbálvalus sotna-/bassebeivviid” / “mearriduvvon ipmilbálvalus”, ja álkivuoda dihte oaivvilduvvo “ipmilbálvalus” dán ektui.

7.3.1 Geográfalaš lávdan / man galle searvegotti main lea sámegeielat oassi ipmilbálvalusain

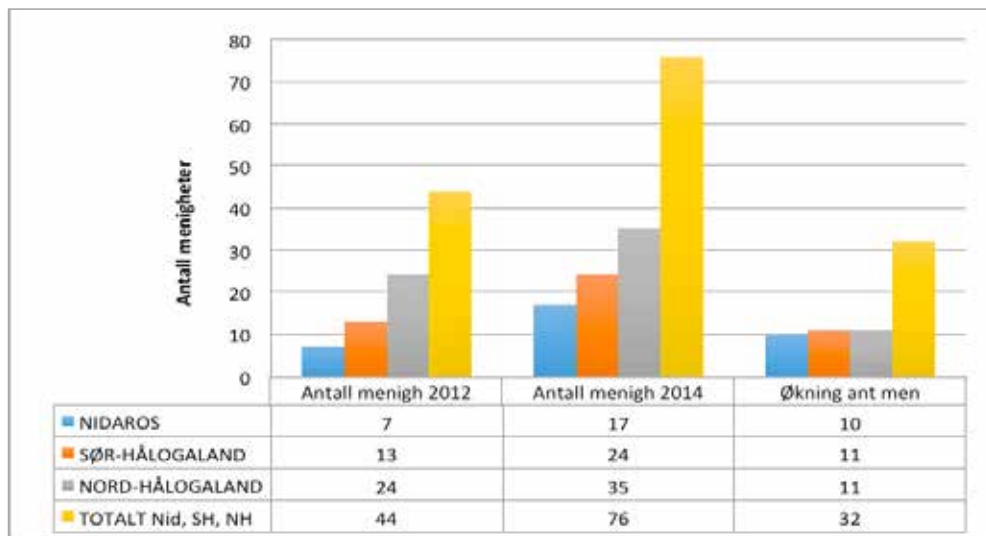
Norgga girku sámegeiela geavaheapmi ipmilbálvaluseallima geográfalaš lávdama sáhtá lohkat man galle searvegotti leat mat geavahit sámegeiela ipmilbálvalusas. Logut mat ovdanbuktojit dás maŋnelis, ii earut leat go ollu dahje unnán ipmilbálvalusat main lea sámegeiella oassin ipmilbálvalusas olles jagis. Iige leat erohus lea go ollu dahje unnán sámegeiella gullon dan ovttaskas ipmilbálvalusas. Vai boahttá mielde statistihkkii, de lea doarvá ahte searvegottis lea dušše oktii jagis leamaš sámegeiella oassin ipmilbálvalusas. Vaikko dat lea unnán, de lea goitge beroštahtti oaidnit, go vásáhusaid mielde diehtit ahte lea oalle stuora caggi váldit veaháš ge sámegeiela atnui obanassiige. Go dien sáhtá oaidnit statistihkas, de orru čájehamean ahte jáhkkimis lea danne aktiivvalaš välllejupmi sis geain lea ovddasvástádus báikkálaš ipmilbálvalusain.

Girkorádi loguid mielde leat dál 1247 searvegotti Norgga girkus. 2014 ledje 6,4 % buot rikka searvegottiin diedihan SGD ahte sis lea leamaš okta dahje máŋga ipmilbálvalusa, main lea sámegeiella oassin, namalassii 80 searvegotti. 72 searvegotti dain gullet dan golmma davimus bismagoddái. Dat eará 8 juohkásit Osloi (4), Hedemárkui (2) ja Bergenii (2). Viidáseappot geahčadit loguid dan golmma davimus bismagottis. Mearkkaš ahte leat golbma searvegotti, mat eai leat diedihan ipmilbálvalusa sámegeielat osiin SGD, leat goitge juohkehaš diedihan ovttá dakkár ipmilbálvalusa dan earenoamáš raporteremii dan golmma davimus bismagottis. Dat dahká ahte dat obbalaš lohku searvegottiin mat leat sámegeiela geavahan Norgga girkus 2014 lea 83, ja dat obbalaš lohku dan golmma davimus bismagottis lea 75.

Dan golmma davimus bismagottis leat oktiibuot 285 searvegotti (133 Nidarosas, 86 Lulli-Hålogalánda ja 66 Davvi-Hålogalánda). Diagrámma vuolleis (govus 7.1) čájeha man ollu searvegotti leat diedihan geavahan veahá sámegeiela ipmilbálvaluseallimis jagis dain bismagottiin.

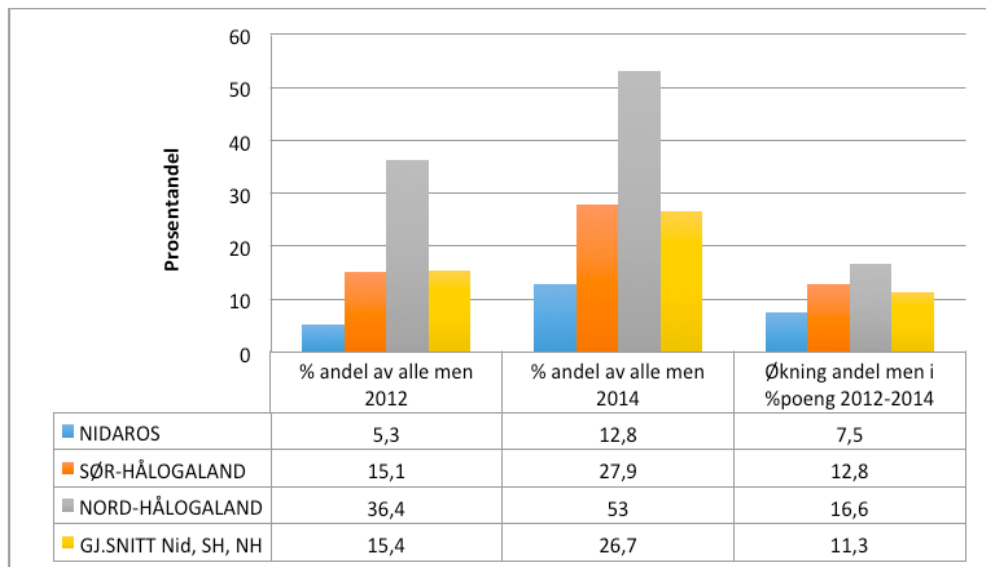
2012 diedihedje 44 searvegotti unnimus ovttá ipmilbálvalusa sámegeielat osiin iežaset searvegottis. Lohku lea lassánan 76 searvegoddái 2014. Go lassáneapmi searvegottiin main sámegeiella lea oassin 2012 rájes 2014 rádjái, lei measta ovttalágan dan golmma bismagottis (10,11,11), de lei Davvi-Hålogalánda eanemus ja Nidarosas unnimus sámegeiela geavaheapmi. 2014 lei Davvi-Hålogalánda lohku 35, Lulli-Hålogalánda lohku lei 24 ja 17 Nidarosas.

Govus 7.1 Lohku searvegottiin dan golmma davimus bismagottis, main sámeigiella lea gullon ipmilbálvaluseallimis jagi mielde

Diagrámma vuollelis (govus 7.2) čájeha seamma ovdáneami proseantaid mielde searvegottiin dan golmma davimus bismagottis, mat leat veahá ge sámeigiella geavahan ipmilbálvaluseallimis jagi mielde.

Govus 7.2 Proseantaossi searvegottiin dan golmma davimus bismagottis main sámeigiella lea gullon ipmilbálvaluseallimis jagi mielde

Go 15,4 % searvegottiin Nidarosas, Lulli-Hålogalanddas ja Davvi-Hålogalanddas diedihedje 2012 ahte sámegeiella lei oassin ipmilbálvaluseallimis, de dahke 26,7 % dan seamma guokte jagi manñil. Diet lohku lassánii 11,3 proseantačuoggáin dan golmma bismagottis oktiibuot. Vaikko searvegottiid lohku lei sullii seamma dásis dan golmma bismasuohkanis, de lei proseantačuoggáid ektui eambo davvin go guhkkelis lulde, go leat ollu unnit suohkana Davvi-Hålogalanddas ja Lulli-Hålogalanddas go Nidarosas. Bismagottiid searvegoddelogu lassáneapmi lea mihtiduvvon proseantačuoggáide ja Davvi-Hålogalanddas lei 16,6 proseantačuoggá, Lulli-Hålogalanddas lei 12,8 proseantačuoggá ja Nidarosas fas 7,5 proseantačuoggá. Dilli 2014 lea ahte measta bealli Davvi-Hålogalandda searvegottiin, measta njealjádasoassi Lulli-Hålogalandda searvegottiin ja measta gávccádasoassi Nidarosa searvegottiin geavahedje sámegeiella ipmilbálvaluseallimis jagi mielde.

Dat mii mitaluvvui álggus gonagaslaš cealkámuša 1848 doaibmaguovlluid ovdáneami ektui, de vurdojuvvo ahte Davvi-Hålogalanddas lea eanemus ja Nidarosas fas unnimus searvegottit main lea veahá ge sámegeiella dan golmma davimus bismagottiin. Dat mii soaitá veahá leat imaštahti lea go searvegottiid lohku mat sámegeiella váldet atnui, lea measta seamma ollu buot bismagottiin.

7.3.2 Ipmilbálvalusaid hivvodat main sámegeiella lei oassin jagi mielde – proavássuohkana dásis

Go lea geahččan man viidát sámegeiella geavahuvvo ipmilbálvalusain, de galgat dál geahččat ipmilbálvalusaid hivvodaga (namalassii logu) main lei sámegeielat oassi dan golmma davimus bismagottis. Dat leat obbalaččat unna logožat. Go galgat oazžut dihto hivvodaga, de fertet ulbmillaččat čájehit loguid proavássuohkaniid dásis. Dat dahká maid vejolažžan buohtastahtit ovdánanmearkkaid gaskal bismagottiid. Lea maid mávssolaš čujuhit ahte eanetlohku dilálašvuodain, de lea unnitlohku searvegottiin ovttá proavássuohkanis, mii geavaha veaháge sámegeiella. Vel proavássuohkaniin gos leat eambo ipmilbálvalusat, de lea hivvodaga sivva go muhtin searvegottiin ii leat obage dahje lea dušše okta ipmilbálvalus jahká, gos sámegeiella gullo. Dat ovttaskas searvegotti main lea positiivvalaš erohus, daid birra mitaluvvo sierra vuollelis 7.3.3 čuoggás.

Dan golmma davimus bismagottis leat oktiibuot 29 proavássuohkana. 12 leat Nidarosas, 8 Lulli-Hålogalanddas ja 9 Davvi-Hålogalanddas. Diagrámmas vuollelis (govus 7.3) čájeha man ollu 2012 ja 2014 leat ipmilbálvalusat leamaš main oassi lea sámegeiella. Mii sáhttit juohkit proavássuohkaniid njealji jovkui 2014 loguid ektui:

A 6 proavássuohkana – 5 Nidarosas ja 1 Lulli-Hålogalanddas – ii lean mihkkege diedihit. Dat eai leat mielde diagrámmas.

B 13 proavássuohkana diedihit 1 ja 11 ipmilbálvalusa sámegeielat osiin.

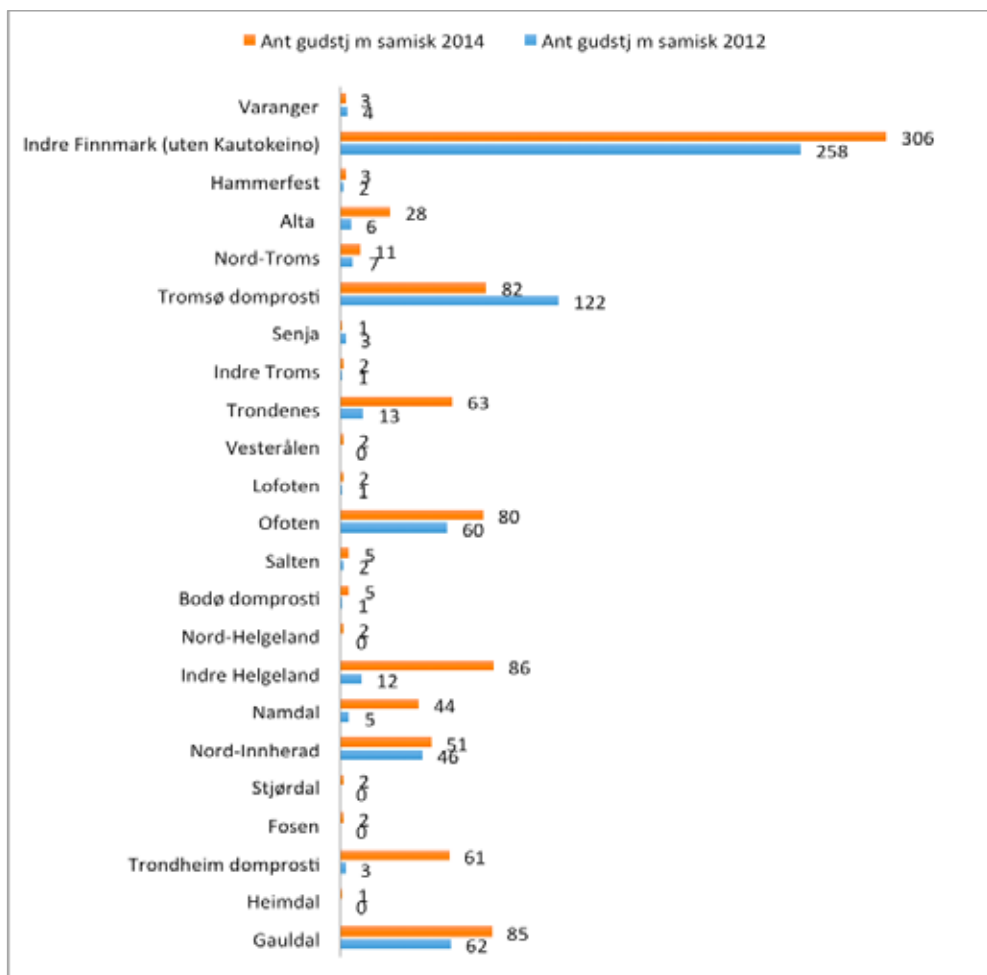
C 9 proavássuohkanis leat gaskal 28-86 ipmilbálvalusa sámegeielat osiin.

D Okta proavássuohkan, Sis-Finnmárku, lea sierralágan kategoriija, gos 2014 leat 305 ipmilbálvalusa sámegeielat osiin, ja de ii leat Guovdageaidnu/Kautokeino mielde loguin.⁷²

⁷² Guovdageainnu searvegoddi ii leat diedihan iežaset loguid 2014 ii SGD girkostatistihkkii iige dan earenoamáš diehtočohkkemii bismagottiin searvegotti sámegeiella geavaheami ektui. Ovddit SGD jahkestatistihkain lea obbalaš lohku birrasiid 100, mat leat juhkkon sullii 40-50 ipmilbálvalussii sotna-/bassebeivviid ja mudui ges eará ipmilbálvalusain. Lea jáhkehahti ahte eanetlohku dain ipmilbálvalusain lei sámegeiella oassin.

Birrasiid okta goalmmásadoassi buot Norgga girku ipmilbálvalusain, main lei sámegeiat oassi, dollui 2014 dáppe. Oktan Guovdageainnuin/Kautokeino, de livčče lohku leamaš birrasiid 40 %. Diagrámmas leat proavássuohkanat biddjon maŋŋálaga, mii muhtin muddui vástida geografiijai davvin lulás. Proavássuohkanat Várjjat ja Trondenés gullaba Davvi-Hålogalánda bismagoddái. Proavássuohkanat Viestterállasis gitta Siskkit Helgelándii gullet fas Lulli-Hålogalándii. Proavássuohkanat Namdalas gitta Gauldalii gullet Nidarosa bismagottiide.

Govus 7.3 Proavássuohkanat Nidarosas, Lulli-Hålogalánda ja Davvi-Hålogalánda main ipmilbálvalusain lei sámegeiella 2012-2014

Sis-Finnmárku lea proavássuohkan mii lea earenoamáš, ja lea maiddá dat áidna proavássuohkan Norgga girkus gos buot searvegottit leat sámegeiela háldašanguovllus. Diet dahká váttisin buohtastahtit dán proavássuohkana eará proavássuohkaniiguin. Jus doalaha Sis-Finnmárku sierra ja buohtastahtá daid eará proavássuohkaniid, de lea dilli dan golmma bismagottis dakkár maid sáhtá buohtastahtit. Buot golmma bismagottis leat guokte golbma

searvegotti mat gullet sámegeiela hálddašanguvlui: Davvi-Hålogalánda 2 (Gáivuotna Davvi-Tromssa proavássuohkanis ja Loabát/Lavangen Siskkit Tromssa proavássuohkanis), Lulli-Hålogalánda 3 (buohkat Divttasvuona suohkanis/Tysfjord kommune Ofuohta proavássuohkanis, ja Nidaros 2 (Snåase/Snåsa Davvi-Innherad proavássuohkanis ja Raavrhvijkke/Røyrvik Namdal proavássuohkanis). Go dieinna vuolggasajiin buohtastahtá proavássuohkaniid, de gávdná muhtin hirmáhuhti ovdánanmearkkaid.

Go Sis-Finmmárku ii leat mielde loguin, de lei Nidarosa bismagottis, gos eanemus dollojedje ipmilbálvalusat main lei sámegeielat oassi 2014. Dan 8 proavássuohkanis main de leat eanemus ipmilbálvalusat – namalassii gaskal 28 ja 86 ipmilbálvalusa oktan sámegeielat osiin jahká – de gullet olles 4 proavássuohkana Nidarosii. Gaskamearálaš ipmilbálvalusaid lohku, main sámegeiella geavahuvvui dan 4 proavássuohkanis lea 60,2. Goappaš proavássuohkana Nidaros gullet daidda, main lea searvegoddi mii gullá sámegeielat hálddašanguvlui (Raavrhvijkke/Røyrvik Namdal proavássuohkanis ja Snåase/Snåsa Davvi-Innherad proavássuohkan).

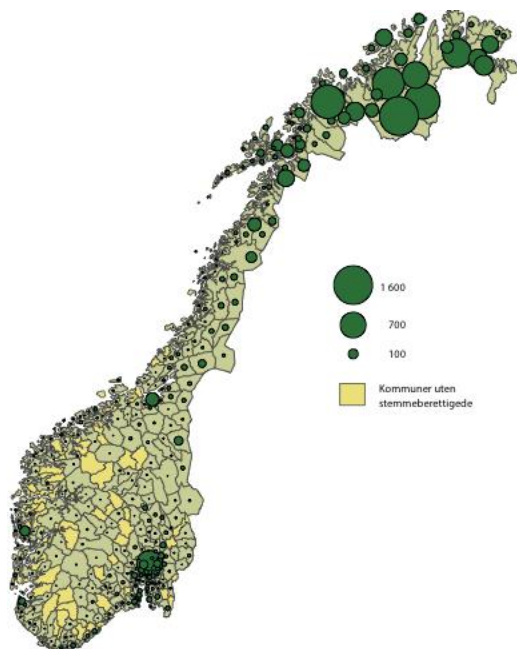
Lulli-Hålogalándii gullet 2 proavássuohkana dan kategoriijai (28-86 ipmilbálvalusa jahká sámegeielat osiin) main lea 83 gaskamearálašlohku ipmilbálvalusain main lei sámegeielat oassi. Dat golbma searvegotti sámegeiela hálddašanguovllus (julevsámegillii), leat buohkat Divttasvuona suohkanis/Tysfjord kommune, ja dat ovddastit dás Ofuohta proavássuohkana. Davvi-Hålogalándda bismagottis leat, go Sis-Finmmárku ii leat mielde, 2 proavássuohkana dain proavássuohkaniin main ledje eanemus ipmilbálvalusat sámegeielat osiin. Gaskamearálaččat dás lea 52 ipmilbálvalusa jahká sámegeielat osiin, namalassii unnit go dat namuhuvvon proavássuohkana Nidaros ja Lulli-Hålogalánddas. Algoálggus lei hirmástuhtti go Davvi-Hålogalánddas lei nu vuollegis lohku, go ii goabbáge dan 2 proavássuohkanis Davvi-Hålogalánddas searvegottiin, mat gullet sámegeiela hálddašanguvlui (Davvi-Tromssa proavássuohkanis Gáivuotna/Kåfjord searvegoddi ja Siskkit Tromssa proavássuohkanis Loabát/Lavangen searvegoddi), leat oassin dain proavássuohkaniin, main ledje 28-86 ipmilbálvalusa jahká main sámegeiella lei oassin.

Sáhtá leat beroštahtti guorahallat movt ovdáneapmi gonagaslaš cealkámuša 1848 doaibmaguovllus lea leamaš. De ii leat ovdamearka dihte nu imaš ahte sámegeiella lea nu nanus Sis-Finmmárkku proavássuohkanis. Searvegottiin dáppe lea dat áidna sadi Norgga girkus gos lea leamaš sámegeiella čada gaska ipmilbálvaluseallimis olles dáruiduhttin áigodaga. Dat mii lea eambo hirmástuhtti doaibmaguovllu ovdáneamis dan gonagaslaš cealkámušas, lea ahte dat guovllut mat mañemus sihkastuvvo doaibmaguovllu njuolggadusain, nugo Finmmárkku rittus ja ollu Tromssas, dain proavássuohkaniin leat dat main lea buot unnimus oassi sámegeiella ipmilbálvalusain, jus geahččá dan golbma bismagotti oktan. Iige dáidde gal sivva leat ahte dán guovllus leat unnán sámi sogalaččat.

Dás sáhtášii leat beroštahtti geavahit vuodđun juogu, dan ektui geat leat diedihán iežaset Sámedikki jienastuslogu. Ii dan dihte gal ahte sii geat leat diedihán iežaset sámi jienastuslohkui leat dan mađe go leat sápmelaččat Norggas – dat duodalaš lohku livčče lean mángga geardái eambo⁷³ - muhto go dat geográfalaš juohku sis, geat leat diedihán iežaset sámi jienastuslohkui, jáhkkimis lea dohkkehahtti mearka dasa movt sámi álbmot obbalaččat juohkása geográfalaččat.

⁷³ Sámedikki jienastuslogus ledje 2013 Sámedikki dieduid mielde 15 005 diedihán iežaset sisa. (jf. <https://www.sametinget.no/Valg-og-mannfall/Kampanjeside/Valgmantall/Sametingets-valgmantall-2013>). Okta eahtpedohkálaš árvideapmi lea ahte dán logu sáhtá unnimusat geardut 3, jus galggašii leat láhkage logu man ollu leat sápmelaččaid Norggas.

Govus 7.4 Geográfalaš juohku sis geat leat diedihán iežaset Sámedikki jienastuslohkui

Kárta gurutbealde, mii lea vižžon SGD *Samisk statistikk 2014 – Sámi statistikk 2014* (Slaastad 2014: 23), mii čájeha man oallugat leat diedihán Sámedikki jienastuslohkui, juhkkon suohkaniid mielde. Dás oaidnit ahte muhtin suohkaniin, main lea stuora oassi diedihuvvon jienastuslohkui, leat juste proavássuohkaniin mat leat Sis-Finnmárkku provássuohkana lagamus ránnját. Jus geahččá statistikkas man ollu sámegeilla geavahuvvo ipmilbálvalusain (govus 7.3), de oaidná ahte dát proavássuohkanat leat proavássuohkaniin Nidarosas, Lulli-Hålogalánddas ja Davvi-Hålogalánddas main lea unnimus hivvodat ipmilbálvalusat sámegeilat osiin. Lea jáhkehahti ahte vuolitvuodadovdu ja oaidnemeahttunvuohta, maid dáruiduhttin dagahii dain guovlluin, lea ain váikkuheame searvegottiid návccaide ja dáhttui fátmmastit sámegeila mielde

ipmilbálvalussii.

Davvi Tromssa proavássuohkan, mas lea okta searvegoddi sámegeila hálddašanguovllus, lea 2014 registrerejuvvon 11 ipmilbálvalusa, main lei sámegeilat oassi. Dat 12 eará proavássuohkana dan golmma davimus bismagottis leat 2014 registrerejuvvon 1-5 ipmilbálvalusain main sámegeilla lei oassin. 3 dain gullet Nidarosii, 5 Lulli-Hålogalándii ja 4 ges Davvi-Hålogalándii. Lea mearkkašahhti ahte okta proavássuohkan, mas searvegoddi gullá sámegeila hálddašanguvlui (Siskkit Tromssa proavássuohkan), ovdasta proavássuohkana mas leat nu unnán sámegeila logut. Dás lea váttis oaidnit ahte sámegeila hálddašanguovllus lea leamaš makkárga váikkuhus ipmilbálvaluseallimii.

7.3.3 Ipmilbálvalusaid hivvodat, main lea sámegeilat oassi jagi mielde – searvegottiiddási

Dás badjelis lea ipmilbálvalusaid hivvodat, main lea sámegeilat oassi čalmmustahtton proavássuohkaniid dásis. Dás galgat geahččat searvegottiid dássái. Seammás go dat eanas searvegottit diedihit ahte sis lea sámegeilat oassi ipmilbálvalusas, de lea sis leamaš sámegeilla ipmilbálvalusas dušše oktii dahje guktii jahkái, ja leat dušše moadde searvegotti mat dagahit daid stuorit loguid statistikkii. Lea beroštahti mearkkašit ahte eanas dain searvegottiin lea lassánan sámegeilat oassi ipmilbálvalusas 2012 rájes 2014 rádjái. Tabealla vuollelis (tabealla 7.1) čájeha makkár searvegottiin lea sáhka, ja makkár sámegeilla dain lea fásta ipmilbálvaluseallimis. Go logut Sis-Finnmárkku proavássuohkanis kommenterejuvvojit sierra 7.3.5.čuoggás, de eai namuhuvvo daid birra dál.

Tabealla 7.1 Ipmilbálvalusaid lohku oktan sámegeiat osiin – välljejuvvon searvegottit

LULLISÁME GIELLA	2012	2014	JULEVSÁME GIELLA	2012	2014	DAVVISÁMEGI ELLA	2012	2014
Nidarosdomen	3	61	Ájluokta/Ájladde	22	20	Tromssa duopmogirku	74	70
Plassje, Glåmos Prahke ja Hitterdalen *	62*	60*	Gásluokta	18	14	Skánit, Duviika ja Astavuotna *	8*	58*
Singsås	0	24	Hierenjárdga	16	6	Áltá	6	22
Snåasa	46	51	Hábmer ja Sagfjord *	0*	44*	Deatnu (SF)***	31	63
Raavrhhvijk e	5	46				Unjárdga (SF)***	20	28
Namsskogan	0	22				Buolbmát (SF)***	32	24
Arborde**	0**	22				Porsánngu (SF)***	75	94
Nordrana**	12**	50				Kárášjohka (SF)***	99	99
Sjona		14				Guovdageaidnu (SF)***		

* Loguin leat mielde mánga searvegotti, mat leat välljen loguid diedihit oktan lohkun suohkandásis.
 ** Siskkit Helgelándda dieđiheapmi lei váilevaš 2012. Hattfjeldal logut leat eahpesihkkarat 2012. Logut Davviranas leat sullii logut sáddejuvvon e-boasta bokte 26.5.2015 Sámi girkoráddái.
 *** Searvegottit gullet Sis-Finnmárku proavássuohkanii

Lullisámegiella

Tabealla badjelis čájeha ahte dien áigodagas leat earenoamáziid lullisámi giellaguovllu searvegottit, mat čájehit positiivlaš ovdáneami dasa ahte lasihit sámegeiat oasi ipmilbálvalusaide (lullisámegiellii). Go jurddaša ahte lullisámegiella lea dat eanemus áitojuvvon giella dan golmma almmolaš sámegeielain Norggas, de lea dat ilolaš ovdáneapmi.

Searvegottiid lohku, mat leat diedihan alddiineaset leamaš sámegeiat oasi ipmilbálvalusas virolaš vuodus, leat lassánan viđa searvegottis guoktenuppelohká searvegoddái 2012 rájes 2014 rádjái. Ipmilbálvalusaid lohku, main sámegeiella lea leamaš oassin, leat lassánan 128 ipmilbálvalusas 2012 gitta 350 ipmilbálvalussii 2014. Searvegottit leat jeavddalaččat juohkásan miehtá lullisámi giellaguovllu goappaš daid bismagottiin (ovcci Nidarosas ja golbma Lullihålogalánddas).

Go Nidaros duopmogirku (Nidarosdomen) lea daid searvegottiid gaskkas, de lea gánske dat stuorimus imáš, ja das lea stuora symbolalášárvu. Dáppe diedihuvvo ahte lullisámegiella oassi lea mielde buot ipmilbálvalusain, leažžá dál suohkanbáhppa, duopmoproavás, bisma dahje preses gii sárdnida. Dat lei maid dat searvegoddii Norgga girkus, gos ledje buot eanemus olbmo ipmilbálvalusain, gos sámegeiella lei oassin 2014 (19 614 olbmo).

Logut Saemien Áálmegeas, sámi searvegoddii lullisámi giellaguovllus, mii áshuvvui geahčalanortnegiin 2009 ja mii šattai bissovažžan 2015, eai leat diedihuvvon sierra 2014. Dát

lea sámi kategorijasearvegoddi, mii gokčá olles lullisámi guovllu. Lea vejolaš ahte mánja ipmilbálvalusa maid Saemien Áálmege lea doallan, leat čállojuvvon beaiveregistarii suohkangirkuide, mat gullet báikkálaš searvegottiide, ja danne leat mielde dain loguin mat dás badjelis leat almmuhuvvon. Lea maiddá jähkehahti ahte soames ipmilbálvalusat eai leat dain mielde, nugo olgoipmilbálvalusat. Beroškeahhtá leat go logut mielde vai eai, maid Saemien Áálmege lea lágidan, de sáhttet goit logut čájehit ahte Nidaros bismagoddi lea nannen lullisámi girkoeallima, go leat ásahan Saemien Áálmege, ja leat maid leamaš veahkkín lokteme dihtomielašvuoda lullisápmelaččaid girkolašeallimii obbalaččat.

Julevsámegiella

Vaikko julevsámegiela oassi ipmilbálvalusain lea njiedjan 2012 rájes 2014 rádjái dan golmma searvegottis Divttasvuonas/Tysfjord, de leat dat guokte searvegotti Hamarøy/Hábmeris rievdan ii ovttage sámegiela oasis fásta ortnegii geavahit julevsámegiela ipmilbálvalusas. Julevsámegiela oassi lea eará sániiguin šaddan dábálaš ortnegiin vída searvegottis 2014, mii 2012 lei dušše golmma searvegottis. Dáin searvegottiin leat 2014 dollon oktiibuot 84 ipmilbálvalusa, maid sámegiella lei oassin. 2012 lei dát lohku 56.

Lullisámi giellaguovllu ektui lea ovdáneapmi julevsámegiela geavahit ipmilbálvalusas fásta vuodus guovtti suohkanii čáhkejuvvon, mat leat julevsámegiela váldoguovllut Norggas. Julevsámi guovlu lea goitge stuorit go dát. Erohus Nidarosa ja Davvi-Hålogalándda bismagottiin, de ii gullo julevsámegiella fásta Bådádđjo duopmogirkus. Dás livčče árvideamis leamaš stuora mearkašupmi julevsámegillii obbalaččat bismagottis, jus duopmogirkosearvegoddi livčče láidsteaddjin dán oktavuodas.

Davvisámegiella

Jus doalahit Sis-Finnmárkku searvegottiid olggobealde, de lea Tromssa duopmogirku, dat golbma searvegotti Skánit suohkanis, ja veaháš vel Áltá searvegoddi, mat posiitiivvalaččat earuhit davvisámegiela giellaguovllu. Oktiibuot ovddastit diet vihtta searvegotti 150 ipmilbálvalusa, main sámegiella lei oassin 2014. Dat leat 75% buot diedihuvvon ipmilbálvalusain, main davvisámegiella gullui Davvi-Hålogalánddas, go Sis-Finnmárku lea olggobealde.

Dan guđa searvegottis Sis-Finnmárkku proavássuohkanis leat 2014 logi searvegotti davvisámegiela giellaguovllus, main sámegiella lea fásta ipmilbálvalusas. (Sis-Finnmárkku proavássuohkana dili birra mitaluvvo eambo 7.3.5). Áltá searvegoddi boahá lassin dáidda sullii njealjadasosiin ipmilbálvalusain, main lei sámegiela oassi.

2014 lei Tromssa Duopmogirku searvegoddi nubbin riikkas, gos ledje eanemus olbmo ipmilbálvalusain, main lei sámegiela oassi (9529 olbmo). Diedihuvvo ahte searvegoddi álggi fásta sámegiela osiin 2011. Skánit searvegottit leat rievadan doaimama áigodagas, gos álggos eai obage lean sámegiela oasis ipmilbálvalusas ja dál lea sámegiela oassi šaddan fásta ortnegiin. Áltá searvegottis gal ii leat sámegiela oasis fásta ortnet ipmilbálvalusas, muhto leat mearkašahti ollu lasihan.

7.3.4 Ovdánansárgát ossodatstatistihka čuovggas

Ossodatstatistihka mii lea vuodduuvvon bismagotti raporteremis departementii oddajagimánu 2015, doarju daid eanas posiitiiva ovdánemiid maid dássázi leat vuohtán

statistihkas (vrd. tabealla 7.2).⁷⁴ Das leat raporterren Davvi-Hålogalánda, Lulli-Hålogalánda, Nidaros ja Hamar bismagottiit galle searvegotti leat main lea sámegeiella siskkilduvvon báikkálaš ipmilbálvalusaid vuoddoortnegii, ja galle searvegotti leat main lea sámegeiella ja kultuvra siskkilduvvon báikkálaš oskuoahppoplánii. Dieid bismagottiid raporteremii leat vuoddu boadusindikáhtorat maid Norgga girku lea bidjan.

Tabealla 7.2 Logut ossodatstatistihkas

	Galli searvegotti lea sámegeiella báikkálaš ipmilbálvalusaid vuoddoortnegis		Galli searvegotti lea sámegeiella ja kultuvra searvegotti oskuoahppoplánas	
	2013	2014	2013	2014
Hamar	1	0	1	0
Nidaros	11	16	0	4
Lulli-Hålogalánda	2	6	6	7
Davvi-Hålogalánda	13	25	8	15
Oktiibuot	27	47	15	26

Ossodatstatistihka čájeha positiiva tendeansa. Lohku galle searvegotti leat siskkilan sámegeiella báikkálaš ipmilbálvalusaid ortnegii, lassánii 27 searvegotti 2013 rájes 47 searvegotti 2014. Lohku galle searvegotti ledje sisafievrridan sámegeiella ja kultuvra báikkálaš oskuoahpahussii, lassánii 15:s jagi 2013 rájes 26:i jagi 2014 rádjái. Čielga lassáneapmi 2014 ipmilbálvalusstatistihkas das galli searvegotti ja galli ipmilbálvalus lea oassi sámegeiella, orru gitta das makkár duohta strategalaš giellaválljejuvvo lea biddjon searvegottiid báikkálaš plánaide. Mii sáhttit ossodatstatistihka vuodul dadjat ahte 63,5 % dain 74 searvegottiin mat leat Nidaros, Lulli-Hålogalánda ja Davvi-Hålogalánda bismagottiin ja main 2014 lei ipmilbálvalus sámii sisdoaluin, dahke dan searvegottiid mearrádusa vuodul.

7.3.5 Sámegeiella giellageavahandássi ovttaskas ipmilbálvalus - deaddu sámegeiella hálddašanguovllus

Dássázi leat čilgen lávdama ja hivvodaga ipmilbálvalusain main lea leamaš sámii oassi. Jus geahččá dušše dan, de gártá menddo positiiva govva sámegeiella stáhtusis Norgga girku ipmilbálvalusain. Sivva dasa lea go stuora eanetlohku statistihkamateriála ipmilbálvalusain main lea sámii oassi, leat geavahan hui unna hivvodagaža sámegeiella ovttaskas ipmilbálvalusain. Ráddehusa Sámegeiella doaibmaaplánas (2009) leat analyhtalaš perspektiivvat mat sáhttet addit mánggabelatbut dulkojumi statistihkamateriálas. Doaibmaaplána hámuha golbma váldosuorggi golmma čuoavdasánis: *oahppu* mearkašumiin ulbmillaš sámegeielloahpu, *geavahit* sátnái leat bidjan mearkašumi lasihit sámegeiella geavaheami eanemus lági mielde arenain, ja *oaidnit* sátni mearkašumiin dahkat sámegeiella oainnusin almmolašvuodas. Erohus

⁷⁴ Jf. Girkorádi, Girkuidgaskasaš rádi ja Sámi girkorádi, Norgga girku Jahkeraporta 2014. Geahča: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/arsmeldinger/aarsrapport_nasjonale_kirkelige_raad_-20141.pdf

geahčcat- ja geavahit-perspektiivvain addá vejolašvuoda dán girkolaš statistihka lohkat mánggabealálaččabut.

Oaidnit-perspektiivva sisdoallu lea vuosttažettiin oččodit sámegeillii lassi árvvu ja stáhtusa dan oainnusin dahkama bokte almmolaš arenain. Dan árvvu ii galgga unnášit, go dat mielddisbuktá dehálaš doarjaga sámegeiela geavaheddjiide ja sámegeiela giellaservodahkii. *Geavahit*-perspektiivva sisdoallá eanet, namalassii ráhkadit duohta *geavahanarenaid* sámegeillii. Nu go dat lea dán artiikkala temá ektui geavahuvvon, de lea das sáhka man muddui sámegeiela lea geavahusgeiela ipmilbálvalusain, dat mearkkaša man muddui guhtege ipmilbálvalus lea *sámegeielat* ipmilbálvalusmeassu.

Dat positiiva treanddat mat vuhttojit statistihkamateriálas dássáži, leat vuosttažettiin *oaidnit*-perspektiivvas. Dat mearkkaša ahte sámegeiela šaddá oinnolaš ja dohkkehuvvon sámegeiela geavaheami bokte ovtta dahje guokte ovttaskasoasis ipmilbálvalusas. Muhto mii lea sámegeiela stáhtus *geavahit*-perspektiivvas? Dat erenoamáš statihkkaskovvi man bokte lea raporterejuvvon golmma davimus bismagottiin, leat indikáhtorat mat čájehit dan. Vuolábealde lea oassi skovis oktan indikáhtoriid čilgehusaiguin.

Govus 7.5 Skovvi mainna háhká statihka sámegeiela geavaheamis Nidaros, Lulli-Hålogalánda ja Davvi-Hålogalánda bismagottiin

	Liturgiiija				Sárdni				Giella			Boahtán (ipmilbálv. / Lohku (gásta, konf., viháh, hávdád.))	
	Sámegeiel liturgiiija (< 90 % sámegeillii)	Sámegeiela liturgiiija (50–90 % sámegeillii)	Dárog-sámegeiel liturgiiija (10–50 % sámegeillii)	Sámegeiel oasit (lit. oasit sálbma, etc.) (> 10 %)	Dulkon sámegeillii	Dulkon dárogillii	Dušše sámegeillii	Oasit sámegeillii	D.sá	J.sá	L.sá		Eará sámegeielat: Usá = Upmisámegeiel. Bssá = Bihittánsámegeiel. Sksa = Skoaltasámegeiel.
Mearriduvvon Ipmilbálvalusat													
Eará Ipmilbálvalusat													
Gásta					-	--	--						
Konfirmašuvdna					-	--	--						
Vihaheapmi													
Hávdádeapmi													

Sámegeielat liturgiiija = eanet go 90 % liturgiiijas lea ovddiduvvon sámegeillii

Sámegeiela liturgiiija = 50–90 % liturgiiijas lea ovddiduvvon sámegeillii

Dárog-sámegeiel liturgiiija = 10–50 % liturgiiijas lea ovddiduvvon sámegeillii

Oasit sámegeillii = unnit go 10 % liturgiiijas ovddiduvvon sámegeillii / ovttaskasoasit dahje ovttaskassálbma/sálmmat lávlojuvvon sámegeillii, dahje eará sámegeielat elemeanttat geavahusas ipmilbálvalusas/girkolaš meanuin.

Dulkon sámegeillii = sárdni dollojuvvon dárogillii ja dulkokujuvvon sámegeillii

Dulkon dárogillii = sárdni dollojuvvon sámegeillii ja dulkokujuvvon dárogillii

Dušše sámegeiela = sárdni dušše sámegeillii

Oasit sámegeillii = oasit sártnis dárogillii ja oasit sártnis sámegeillii

Dsá = davvisámegeiela, **Jsá** = julevsámegeiela, **Lsá** = lullisámegeiela

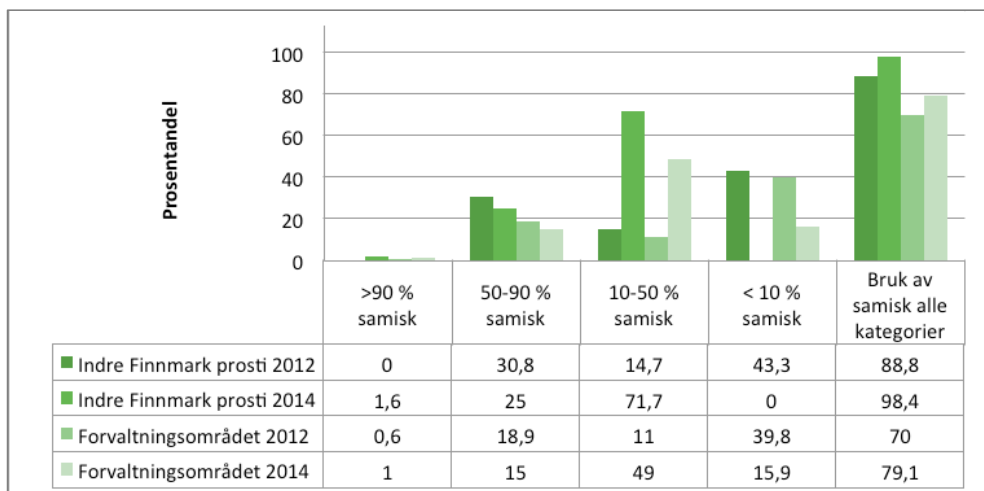
Skovvi čájeha ahte searvegoddi lea raporteren guovtti paramehterii mat indikerejit sámegiela giellageavahandási ovttaskasipmilbálvalusain, daid liturgiijain ja sártniin. Go geahččá giellageavaheami liturgiijas de sáhtta válljet njeallje giellageavahandási gaskkas, kontinuumas ollu gitta unnán sámegiela geavaheamis. Njeallje raporteren-molssaevttu leat: 1) eanet go 90% liturgiijas lea sámegillii, 2) 50-90% lea sámegillii, 3) 10-50 % lea sámegillii ja 4) unnit go 10% lea sámegillii. Sártni giellaválljema ektui leat válljenmolssaevttut: 1) sárdni lea dulkojuvvon sámegillii, 2) sárdni lea dulkojuvvon dárogillii, 3) sárdni lea dušše sámegillii, 4) oassi sártnis lea sámegillii.

Joatkkagis geahččat dušše dili sámegiela hálddašanguovllu searvegottiin. Ráddjet dasa vuosttažettiin danne go searvegottit olggobealde hálddašanguovllu hui hárvgeavahit eanet go 10% sámegiela liturgiijas, dahje sámegiela giellan sártnis. Sámegiela geavaheami stáhtusa čilgen hálddašanguovllus ovddasta danne oalle bures sámegiela stáhtusa geavahusgiellan Norgga girkus. Viidásit lea lunddolaš ahte leat vuordámušat ahte sámegiella geavahuvvo eanet dain searvegottiin, go dain leat dihto geatnegasvuodát sámegielaigiidda sámelága giellanjuolggadusaid bokte ja girku iežas ipmilbálvaluseallin mearrádusaid bokte (vrd. kap. 2.2 badjelis).

Loguide maid viidásit ovdanbuktit, leat vuodđun raporteremat nu gohčoduvvon «mearriduvvon ipmilbálvalusain» dahje «ipmilbálvalusain sotna-/bassebeivviid», main lea measta seamma mearkašupmi.

Diagrámmas vuollelis (Govus 7.6) oaidnit Sis-Finnmárkku proavássuohkana ja olles sámegiela hálddašanguovllu, earret Guovdageainnu, gaskamearálašloguid jagiin 2012 ja 2014. Diagrámma čájeha vihtta stoalpojoavkku. Njeallje vuosttaža čájehit juohkáseami njealji giellageavahusdási gaskkas liturgiijas mearriduvvon ipmilbálvalusain/ipmilbálvalusain sotna-/bassebeivviid. Stoalpojoavku áibbas olgešbealde čájeha proseantaoasi oktiibuot sámegiellageavaheamis liturgiijas, beroškeahhtá giellageavahusdási.

Govus 7.6 Oassi sámegiella ovttaskasipmilbálvalusaid liturgiijas – Sis Finnmarkku proavássuohkanis ja giellahálddašanguovllus

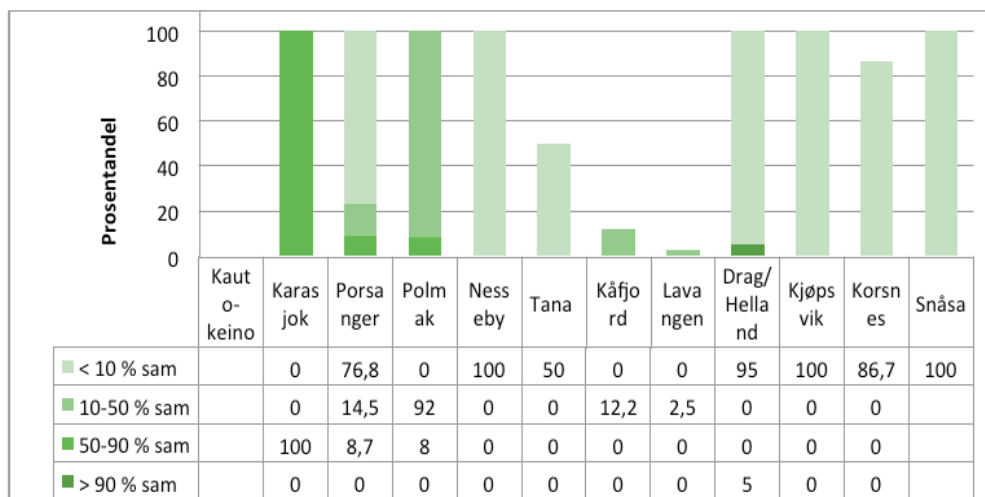
Oassi mearriduvvon ipmilbálvalusat (sotn./bassebeivviid) main leat geavahan sámegiela (stoalpojoavku olgešbealde) lea lassánan dan guovttijagiáigodagas. Lassáneapmi lea 9,6

proseantapoeanġa Sis-Finnmárkku proavássuohkanis (88,8–98,4 %) ja 9,1 proseantapoeanġain (70–79,1 %) hálddašanguovllus ollislaččat. Njeallje stoalpojoavkku gurut ravddas čájehit mo dat juohkásit giellageavahusdásiid gaskkas. Statistihkka čájeha ahte eai lean báljo ipmilbálvalusat main lei oassi liturgiijas mas lei sámeġiella badjel 90 %. Ipmilbálvalusat main geavahedje sámeġiella liturgiijas juohkásedje eanas kategoriijaide 50–90 %, 10–50 % ja vuollel 10 %. Kategoriijas vuollel 10 % lei suorimus oassi jagi 2012, Sis-Finnmárkku proavássuohkanis jávkka dat kategoriija áibbas jagi 2014. Maiddái kategoriija 50–90 % sámeġiella nġiejai veaháš guoktejagiáigodagas. Seammás go 10–50 % liturgiija sámeġillii lea unnimus oassin golmma kategoriijas jagi 2012, de lea dat suorimus kategoriija Sis-Finnmárkku proavássuohkanis jagi 2014.

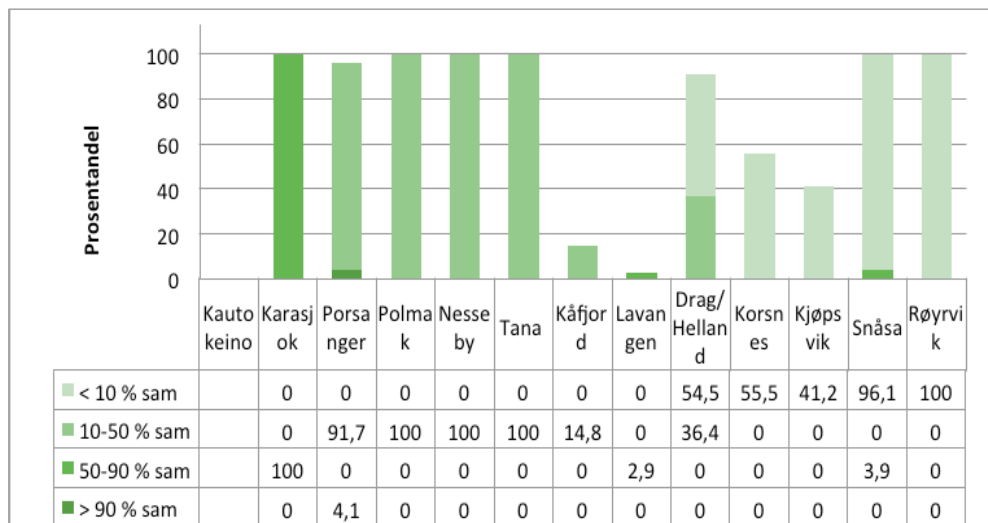
Bismagottit ja erenoamážit Davvi-Hálogalándaš, leat dieđihan ahte lea veaháš eahpesihkarvuohhta searvegottiin mo iešgudetge kategoriijaid galgá mearridit. Danne sáhtá deaddu sirdojuvvon 2012 rájes 2014 rádjái, goit belohakkii, danne go lea eahpesihkarvuohhta dahje inkonsekveansa mo dat lea ipmárdusa mielde dahkkon dan guokte jagi. Statistihkka galggašii danne lohkat dušše čujuhussan dasa man muttus geavahusdássi lea. Guokte diagrámma vuollel (govus 7.7 ja govus 7.8) čájehit juohkáseami nġealji giellageavahusdási gaskkas liturgiijain searvegottedásis jagiid 2012 ja 2014. Diagrámma gurut ravdda guhtta searvegotti (maiddái vel Deatnu/Tana) gullet Sis-Finnmárkku proavássuohkanii. Das de leat guokte vel searvegotti mat gullet davvisámeġielat giellahálddašanguvlui, Gáivuotna/Káfjord ja Loabát/Lavangen. Čuovvovaš golbma searvegotti, Ájluokta/Ájladde (Drag/Helland), Gásluokta/Kjøpsvik ja Hierggenjágga/Korsnes, leat Divtasvuona suohkanis, julevsámi giellahálddašanguovllus. Stoalpu/stoalpput olgeš ravddas – Snáase/Snása ja 2014 rájes maiddái Raarvihke/Røyrvik – lea ges lullisámi guovlu giellahálddašanguovllus.

Ivnnit stoalppuin čájehit man stuora oassin sámeġiella lea geavahuvvon guhtege ipmilbálvalusas: sevdnjes ivdni čájeha ahte gielladássi lea badjin, čuvges ivdni čájeha vuollel gielladássi. Diagrámma čájeha ahte giellageavahusdássi lea alit Sis-Finnmárkku proavássuohkanis go eará searvegottiin.

Govus 7.7 Sámeġiella proseantaoassi liturgiijain ovttaskasipmilbálvalusain – searvegottiin giellahálddašanguovllus 2012

Govus 7.8 Sámegeiela proseantaoassi liturgiijain ovttaskasipmilbálvalusain – searvegottiin giellahálddašanguovllus 2014

Alimus sámegeiela giellageavahusdássii lea Kárášjogas ja dieđuid mielde leat doppe buot mearriduvvon ipmilbálvalusat sihke jagi 2012 ja 2014 gullevaččat kategoriijai 50–90 % sámegeiella. Vaikko eai leat logut Guovdageainnus, de lea jáhkehahti ahte giellageavahusprofiiila sulastahtá eanemus Kárášjoga, dain searvegottiin main mis leat logut. Dat moadde almmuhuvvon ipmilbálvalusa 2014 main lei eanet go 90% liturgiijas leat dollon Porsággus. Deatnu lea duppalaštán oasi galle ipmilbálvalusa leat main lea sámegeiella 50% rájes jagi 2012 100% rádjái jagi 2014. Gáivuotna ja Loabát, erenoamážit dat mañit, sierrana negatiivvalaččat goappaš jagiid eará searvegottiid ektui hálddašanguovllus. Go geahččá ášši dan ektui maid Norgga girku iežas alimus orgána lea mearridan girkoallimii sámegeiela hálddašanguovlvi, de lea 14,8 ja 2,9 % vuolábealde dan maid vuordá sámegeiela hálddašanguovllus.

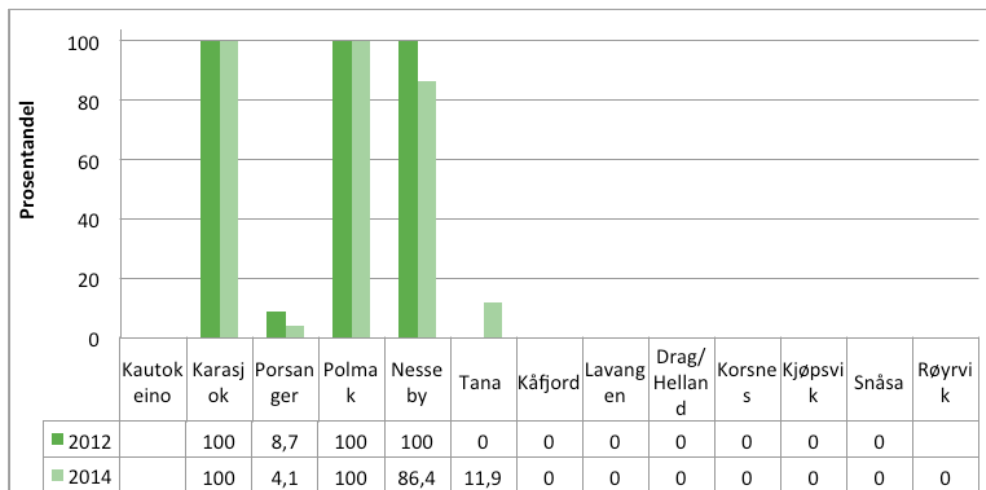
Julevsámi guovllus lea sámegeiela (julevsámegeiela) geavaheami proseantaoassi searvegottiin Divtasvuonas, mii lea Ájluokta/Ájladde, Hierggenjágga ja Gásluokta searvegottiin, hui buorre jagi 2012. Dat oassi lea veaháš vuollelis jagi 2014, erenoamážit Gásluovttas (100% njejjai 41,2%). Unna oasáš ipmilbálvalusain hálddašanguovllus main lei eanet go 90 % liturgiijas sámegeilli ledje Ájluovtta/Ájladde searvegottis jagi 2012.

Váldogovva mii orru ihttime statistihkas, lea ahte sámegeiella – earret Loabáhis ja Gáivuonas – lea oalle muddui šaddan dábalaš ipmilbálvalusgiellan sámegeiela hálddašanguovllus, goit jobe geahččan-perspektiivvas (oainnusin dahkan). Dattetge lea eahpesihkareabbo mii lea stáhtus geavahan-perspektiivvas. Dán dáfus sierranit Sis-Finnmárkku proavássuohkana searvegottit nu ahte dain lea oppalaččat alit giellageavahusdássii, vaikko doppe nai leat mearkašahti siskkaldas erohusat.

Statistihkka orru čájeheame ahte vuolimus giellageavahusdássii lea loktan badjelii, dan seammás go alimus giellageavahusdássii lea njejjan veaháš hálddašanguovllus 2012 rájes 2014

rájái. Nugo namuhuvvon de lea diedihuvvon bismagottiin ahte muhtun searvegottit leat leamaš eahpesihkkarat mo sii galget kategoriseret gielladási. Dasa lassin leat guokte kategoriija (10–50 % og 50–90 %) oalle stuorrát ja sáhttet geavatláččat čáhkkehit iešgudelágan gielladásiid. Govvidusa mii dás hábmejuvvo ii sáhte danne geahččat áibbas sihkkarin, ja ferte várrogasat geassit čoahkkái cealkámušaid. Logut addet goitge vuodu dihtomielaš ságastallamii dasa man muddui searvegottit láhčēt sámegillii dili leat geavahusgiellan ipmilbálvalusain. Okta vuohki nannet giellageavahusdási sáhttá leat oččodit alit giellageavahusdási buot ipmilbálvalusain. Eará vuohki sáhttá leat loktet giellageavahusdási ovttain ceškiin *dihto logu* ipmilbálvalusain, ja nu ráhkadit stuorit variášuvnna giellaprofiillas.

Govus 7.9 Sártni dulkon sámegillii ovttaskasipmilbálvalusain giellahálddašanguovllus 2012 ja 2014

Diagrámma badjelis (Govus 7.9) čájeha mo lea sámegiela stáhtus *sárdnegiellan* mearriduvvon ipmilbálvalusain (sotna-/bassebeivviid) sámegiela hálddašanguovllus. Jagi 2012 ja 2014 statistihkka čájehit čielgasit ahte sámegiella lea *dulkongiella* Norgga girku sártniin. Jus geahččá buot searvegottiid golmma davimus bismagottis otktii, de lea diedihuvvon dušše okta guovtti jagis mas lea sárdniduvvon sámegillii ja dulkojuvvon dárogillii.⁷⁵ Ii leat dihtosis leago dát dáhpáhuovvon Guovdageainnus go dasa eai leat logut.

Diagrámma čájeha stuora erohusaid giellahálddašanguovllu siskkobearde dan ektui makkár vejolašvuohta searvegottis lea gullat sámegiela sártnis. Sis-Finnmárkku proavássuohkanis ollislaččat dulkojuvvojit sártnit beali mearriduvvon ipmilbálvalusain (go Guovdageaidnu ii leat mielde). Kárásjogas, Buolbmágis ja Unjárggas dulkojuvvo measta álo (dat guoská maiddái Guovdageidnui vaikko dat ii leat mielde statistihkas), muhto dát dáhpáhuovvo dušše muhtomin Deanus ja Porsáנגgus. Dain vuosttamuš namuhuvvon searvegottiin lea čadat leamaš fásta girkodulkavirgi. Porsáנגgus ii leat girkodulkavirgi ja leat «luoikkahan» girkodulkka Kárásjogas. Deatnu lea oktasašguovllus Buolbmát searvegottiin (dat guokte searvegotti biddjuiga otktii 1.1.2015), ja dát juogadit dulkka Unjárggain. Dulkojuvvon ipmilbálvalusaid

⁷⁵ Tromssa Duopmogirko searvegoddi lea diedihan ovttá dakkár ipmilbálvalusa leamaš jagi 2012.

proseantaoasi njieddju Unjárggas ja seamma made lassáneapmi Deanus jagi 2014 sáhtta leat danne go leat muhtum muddui juohkán dulkabálvalusa Unjárggas Detnui.

Earret Gáivuona, mas lea leamaš unna girkodulkavirggáš (25 %) mii dál lea rabas, de ii leat ovttaga eará searvegottiin main lea váilvelaš sámegiela geavahus sártniin, makkárge girkodulka-/giellamielbargivirgi. Statistihkka čájeha dasto ahte lea čielga oktavuoha operatiiva girkodulkabálvalusas ja sámegiela geavahus sártniin. Sámi girkodulkabálvalus lea danne eará sániiguin strategalaš ja dárbbalaš jus sámegielaigiin galgá vejolašvuohta gullat sártni sámegillii ipmilbálvalusain. Doppe gos eai leat dakkár virggit, doppe ii leat realistalaš ahte searvegoddi beassá gullat sártni sámegillii.

Vaikko muhtun ráje davvisámegiela searvogottit besset gullat sártniid sámegillii, de čájehit dieđiheamit statistihkas ahte dat ii leat dáhpáhuvvan dáid jagiid sámi giellahálddašanguovllu julevsámi ja lullisámi guovlluin. Vaikko Sámi girkoeallima strategiiaplánas ledje giellamielbargivirggiid julevsámegillii ja lullisámegillii vuoruhan garrasit, de dat virggit eai leat vel ášahuvvon. Lea váttis oaidnit ahte lullisámiin ja julevsámiin galgá leat realistalaš vejolašvuohta gullat iežaset giela sártniin ipmilbálvaluseallimis jus dakkár resurssat eai leat. Dan dáfus orru dehálaš ášahit dáid virggiid.

7.3 Maid muitala obbalaš girkostatistihkka Norgga girku sajádagas ja mearkkašumis sámi servodagas?

Sámi statistihka barggus lea hástalussan ahte Norga ii registrere etnalaš gullevašvuoda dieđuid. Sámiguoski statistihkka lea danne válđoáššálaččat vuoduštuvvon geográfalaččat (Slaastad 2014:7). Go sápmelaččat eanas árbevirolaš ássanguovlluin leat minoritehtan iežaset ruovttusuohkaniin, de ii leat vejolaš ráhkadit geográfalaš vuoduštuvvon statistihka mii čujuha sápmelaččaid dili olles sámi ássanguovllus. Sámegiela hálddašanguovllus lea goitge nu stuora sámi álbmot ahte geográfalaš statistihkka dán guovllus addá oalle buori čujuheami sámi álbmoga dilis dain suohkaniin.

SGD girkolaš jahkestatistihka loguid sámegiela hálddašanguovllus sáhtta danne geavahit čujuhussan dasa makkár Norgga girku sajádat ja mearkkašupmi lea sámi servodagas. Statistihkka dain guovlluin addá dieđuid vuosttažettiin muhtun diliin mat leat sámi báikkálašservodagain mat leat mielde dán statistihkas. Go dát suohkanat seammás leat dehálaš kultuvrralaš guovddážat sámi servodahkii muđui, de lea goitge jáhkehahti ahte govvideapmi dán guovllu dilis, sáhtta maidái muitalit juoidá Norgga girku sajádagas sámi álbmogii obbalaččat.

Čuovvovaš váldologut SGD girkolaš jahkestatistihkas geavahuvvojit joatkkagis indikašuvdnan dasa makkár searvan lea Norgga girku báikkálaččat sámegiela hálddašanguovllus: 1) proseantaoassi miellahtut olmmošlogu ektui, 2) proseantaoassi gástašuvvon riegádanloguid ektui, 3) proseantaoassi konfirmerejuvvon 15-jahkásaččaid jahkejoavkkus, 4) proseantaoassi girkolaš hávdádeamit dan ektui gallis jápmet ja 5) lohku galle oassálastima ipmilbálvalusain leat juohke ássi ektui sotna- ja bassebeivviid. Logut áigodagas 2009-2014 leat biddjon oktii tabeallas vuollelis (tabealla 7.2)

**Tabealla 7.3 Tabealla – girkolaš váldologut giellahálddašanguovllus
buohtastahttojuvvon riikkagaskameriin ja kostrajoavkkuiguin**

% oassi miellahtut olles	2009	2010	2011	2012	2013	2014
álbmogis						
Hálddašanguovlu	91,8	90,3	90,4	89,3	89,2	88,1
KOSTRAjoavku* 3	89,6	88	87,4	86,2	85,8	83,6
KOSTRAjoavku* 6	89,3	87,3	86,6	85,4	85	83,9
Olles riikka	79,2	78	76,9	75,8	74,9	73,8
% oassi gástašuvvon	2009	2010	2011	2012	2013	2014
riegádan mánáin						
Hálddašanguovlu	87,8	121,5	82,2	122,9	80,7	84,3
KOSTRAjoavku* 3	100,7	104	92,8	97,6	91,8	86
KOSTRAjoavku* 6	117,3	116,8	112	109,6	99	91,4
Olles riikka	67,8	66,9	66,4	63,7	62	58,9
% oassi konfirm. 15	2009	2010	2011	2012	2013	2014
jahkásaččaid joavkkus						
Hálddašanguovlu	86,1	91,4	92,3	94,3	80,9	90
KOSTRAjoavku* 3	84,5	84,1	83,8	83,6	80,6	76,2
KOSTRAjoavku* 6	83,7	83,9	83,6	82,5	83,7	81,7
Olles riikka	65,8	65,3	65,2	64	63,6	62,5
% oassi hávdádeamit jápmán	2009	2010	2011	2012	2013	2014
olbmuin						
Hálddašanguovlu	92,3	106,2	103,2	108,9	104,3	100
KOSTRAjoavku* 3	102,6	103,6	102,5	100	102,1	96,4
KOSTRAjoavku* 6	101,6	101,2	103,5	99,5	101,6	100,8
Olles riikka	92,4	92,3	91,6	89,7	90,2	89,5
Lohku jahkásaš ipmilb.	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Oasálastimiin						
Hálddašanguovlu	1,64	1,7	1,75	1,66	1,45	1,35
KOSTRAjoavku* 3	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	1,2
KOSTRAjoavku* 6	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5
Olles riikka	1	1	1	0,9	0,9	0,9

* KOSTRA lea Suohkan-Stáhta raportereri ja addá suohkan doaimmain stivrendieuid. SGD juohká suohkaniid KOSTRA-joavkkuide olmmošlogu ja ekonomijja vuodul nu ahte joavkkuid sáhtta buohtastahttit.

Vai galgá sáhttit buohtastahttit de almmuhit seamma tabeallas vástideaddji loguid olles riikkas ja suohkaniin KOSTRA-joavkkus 3 ja 6. KOSTRA-joavkkut leat mielde vai sáhtta buohtastahttit hálddašansuohkaniid eará suohkaniiguin riikkas main lea seamma sullasaš demografija⁷⁶. Go buohtastahtta sámegeala hálddašanguovllu daiguin de oažžu indikašuvvna man muddui stuora erohusat hálddašanguovllus ja riikkagaskamearis sáhttet čilgejuvvot oppalaš demográfalaš oktavuodaid dihte, dahje sáhtta go daid čilget erenoamáš áššin sámi

⁷⁶ Eanet KOSTRA birra dás: <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommune-stat-rapportering/om-kostra>

servodagain. KOSTRA-joavkkus 3 leat 37 suohkana main 6 gullet sámegeiela hálddašanguvlui.
⁷⁷ KOSTRA-joavkkus 6 leat 54 suohkana, main 3 gullet giellahálddašanguvlui.⁷⁸

Go buohtastahtá loguid, de berre mearkašit ahte jahkášaš rievdamat leat ollu stuoribut sámegeiela hálddašanguovllus go eará kategorijain. Dain guovlluin sáhttet logut njiedjat ollu ovtta jagi, ja eará jagi fas lassánit ollu. Dasa váikkuha jáhku mielde belohakkii dat ahte gásta/konfirmašuvdna/hávdádeami logut eai dárbbu mielde boade ovttaide riegádan/deavdán 15 jagi/ jápmánjahki jagiin, ja belohakkii dat ahte statistihkka hálddašanguovllus lea vuodduuvvon smávva loguide. Go statistihkkii leat vuodduvva stuora logut ollu eanet suohkaniin, de jávket dakkár rievddadeamit.

Rievddadeamit jagis jahkáái sáhttet dahkat váttisin buohtastahttit loguid ovtta jagis eará jagiin hálddašanguovllus. Livčče sáhttán vuordit ahte gástaoassi sámegeiela hálddašanguovllus livčče badjelis jagi 2014 buohtastahttojuvvon loguiguin 2012 ja 2010, mat ledje «bajemusjagit» ja jagiin gaskkas ledje logut veaháš vuollelis. Dat veaháš vuordemeahttun vuollelis gástaproseanta sáhtá leat gitta das go Guovdageaidnu ii leat dieđihan loguidis jagi 2014 (ovddit jagiid gal leat dieđihan). Man ollu Guovdageainnu logut livčče rievddadan loguid mat leat, šattašii dušše árvaladdan. Aitto go 2015 logut almmuhuvvojit, lea vejolaš oaidnit lea go 2014 loguin duodai njieddju gástaproseanttas sámegeiela hálddašanguovllus.

Almmatge 2014 logut čájehit ahte sámi hálddašanguovllus lea miellahttuvuohta, gásta, konfirmašuvdna ja hávdádeapmi Norgga girkus ollu badjelis go riikkadásis. Jus mii buohtastahttit hálddašanguovllu KOSTRA-joavkkuin 3 ja KOSTRA-joavkkuin 6, de šaddet unnit erohusat. Proseantaoassi miellahttuin Norgga girkus lea alit sámegeiela hálddašanguovllus go KOSTRA-joavkkuin 3 ja 6 (88,1 % buohtastahtton 83,6 ja 83,9 % ektui). Oassi gástasuuvvon 2014 lea veaháš vuollelis go KOSTRA-joavkkus 3 ja 6 (84,3 % buohtastahtton 86 % ja 91,4 % ektui). Konfirmašuvdna searvan lea mearkašahatti alit sámegeiela hálddašanguovllus (90 % buohtastahtton 76,2 % ja 81,7 % ektui), ja oassi girkolaš hávdádeamit leat alibut go KOSTRA-joavkkus 3 ja sullii seamma dásis go KOSTRA-joavkkus 6 (100 % buohtastahtton 96,4 % ja 100,8 % ektui).

Jus mihtida ovdáneami 2009 rájes 2014 rádjái proseantaoasi lassáneami/njiedjama, ja buohtastahtá giellahálddašanguovllu riikkadási ovdáneamiin, ja KOSTRA-joavkku 3 ja 6, de oaidná ahte ovdáneapmi ii leat seamma negatiiva sámegeiela hálddašanguovlui go eará guovlluide. Miellahttoproseantta ja gástaproseantta njieddju lea ollu unnit go riikkadásis, erohus konfirmašuvdna ja hávdádeami ektui lea vel eanet, go hálddašanguovlu 2014 čájeha

⁷⁷ Čuovvovaš suohkanat gullet KOSTRA-jovkui 3 (sámegeiela hálddašanguovllu suohkanat gassadit): Aure, Austevoll, Bardu, Båtsfjord, **Deatnu Tana**, Folldal, **Gáivuotna Kåfjord**, Grong, **Guovdageaidnu Kautokeino**, Hemnes, Herøy (Nordl.), Hitra, Hjelmeland, Hol, Høyanger, **Kárásjohka Karasjok**, Lesja, Luster, Lærdal, Meråker, Nordkapp, Nordreisa, Nore og Uvdal, **Porsanger Porsángu Porsanki**, Rindal, Salangen, Sævi, Skjervøy, **Snåase Snåsa**, Suldal, Tokke, Vaksdal, Vardø, Vestre Slidre, Vik, Vinje, Øygarden. Geahča: <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommune-stat-rapportering/attachment/221406?ts=14c13219430>

⁷⁸ Čuovvovaš suohkanat gullet KOSTRA-jovkui 6 (sámegeiela hálddašanguovllu suohkanat gassadit): Beiam, Berg, Berlevåg, Bindal, Bjarkøy, Bygland, **Divtasvuodna Tysfjord**, Dyrøy, Dønna, Engerdal, Fyresdal, Gamvik, Gildeskål, Grane, Gratangen, Hábmer Hamarøy, Hasvik, Hattfjelldal, Ibestad, Jondal, Karlsøy, Kvalsund, Kvæfjord, Kvænangen, **Loabát/Lavangen**, Lebesby, Leka, Lierne, Loppa, Masfjorden, Moskenes, Måsøy, Namsskogan, Nesna, Nissedal, Norddal, Rendalen, Roan, Rollag, Røst, Saltal, Sandøy, Smøla, Stordal, Storfjord, Sørfold, Torsken, Trøna, Ulvik, **Unjárga Nesseby**, Valle, Vang, Vega, Åseral.

Geahča:

<https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommune-stat-rapportering/attachment/221406?ts=14c13219430>

lassáneami 2009 ektui. Jus buohtastahtá ovdáneami KOSTRA-joavkku 3 ja 6 ektui, de oaidná stuorit njedjama proseantaoasis namahuvvon KOSTRA-joavkkuin go sámegeiela hálddašanguovllus.

Jus geahččá galle jahkásaš ipmilbálvalusgalledeami leat juohke ássi ektui sotna-/bassebeivviid ektui 2014, de lea ovdáneapmi dan 6-jagiáigodagas eanet negatiiva go searvan daidda badjelis namahuvvon girkodoaimmaide. Lohku sámegeiela hálddašanguovllus lei 2014 jagis 1,35 ipmilbálvalusfitnama juohke jagi. Dat lea mearkkašahtti eanet go riikkagaskamearri (0,9), veaháš eanet go KOSTRA-joavkkus 3, mas gaskamearri lea 1,2 ipmilbálvalusfitnama jagis, muhto unnit go KOSTRA-joavku 6 mas lei 1,5 ipmilbálvalusfitnama jagis. Nugo namuhuvvon de ii leat jáhkkemeahttun ahte váldologut sámegeiela hálddašanguovllui livčče leamaš buoret mánga eará namuhuvvon čuoggás jus 2014 logut Guovdageainnus livčče boahtán.

Oppalaččat indikere statistihkkamateriála ahte Norgga girkus lea nana sajádat, ja ahte girkoeallimis lea ain oalle stuora mearkkašupmi sámi servodagas. Buohtastahtton servodagain oppalaččat de lea searvan Norgga girkui mearkkašahtti stuorit hálddašanguovllus go riikkadásis. Dili sáhtá buorebut buohtastahttit guovlluiguin main lea sullasaš demografiija, muhto maiddá dan ektui lea treanda váldoáššálaččat positiivvabut go guovlluin main lea demografiija mainna sáhtá buohtastahttit. Hálddašanguovllu statistihkka sierrana čielgasit ovttá čuoggás, namalassii konfirmašuvnna ektui, mii čujuha dasa ahte konfirmašuvdna lea nanu kultuvrralaš institušuvdna sámi servodagas.

6-jagiáigodaga siskkoalbealde oaidnit ahte sihke gásta- ja hávdádanproseanta mánga jagi manná badjel 100 % sámegeiela hálddašanguovllus. Okta čilgehus sáhtá leat ahte olbmot geat orrot eará suhkaniin, muhto geain lea sohkačatnašupmi báikái, välljejit gásttašit mánáideaset, diktit konfirmeret dahje hávdádit lagamusaideaset dohko (Holberg ja Brottveit 2013:19). Jus dát lea riehta, de lea indikašuvdna ahte searvegottit sámegeiela hálddahusguovllus muhtun muddui áimmahuššet sámi girkoeallima stuorit álbmogii go mii lea searvegottis. Eat dieđe doarvái mii vejolaččat lea duogázin dákkár välljebuomiide, muhto lea ágga jáhkkit ahte vejolašvuohta oassálastit girkolaš doaimmain gos sámegeiella lea dohkkehuvvon ja geavahas, dáidá leat sivvan soapmásiidda.

7.4 Čoahkkáigeassu, hástalus ja ávžžuhusat

Dán kapihttalis lea sámegeiela áimmahuššan girkoeallimis ipmirduvvon oassin Norgga girku servodatdoaimmas «Norgga álbmotgirkun», ja kapihttalis leat geahččan lagabui mo dán ovdasvástádusa leat čuovvolahtán geavatláččat.

Golbma jagi áigodat ii leat nu nanu statistihkalaš vuoddu čoahkkáigeassit sihkarit mo sámegeiela ovdáneapmi lea Norgga girkus. Mánngat dáhtat mat čájehit seamma positiiva tendenssaid goitge lasihit jáhkehahttivuoda dasa ahte dát eai leat dušše lunddolaš rievdamat, muhto ahte dat maiddá čujuhit duohta positiiva treanddaide sámegeiela geavaheami ektui Norgga girkus.

Kapihtal čájeha ahte Norgga girku lea mañemus jagiid bargan iešheanaláččat nannet iežaset giellapolitiikka, ja ahte mearri man ollu geavahit sámegeiela ipmilbálvaluseallimis lea lassanan 2012 rájes 2014 rádjái. 2014 diedihedje okta gávccádasoassi searvegottiin Nidarosas, okta njealjátoassi searvegottiin Lulli-Hålogalánddas ja bealli searvegottiin Davvi-Hålogalánddas

ahte sii ledje geavahan veaháš sámegeiela ipmilbálvaluseallimis muhtomin mañemus jagis. Dain positiiva ovdánemiin leat stuora variašuvnnat báikkálaččat, man ollu sámegeiella lea geavahuvvon –nappo galli ipmilbálvalusas jagis lea leamaš juoga sámegeilli – mii lea oppalaččat hui unnán geavahuvvon. Muhtun ovttaskassearvegottiin leat golmma jagiáigodagas lasihan sámegeiela geavaheami das ahte vuos lei dušše oktii dahje guktii jagis dasa ahte leat bidjan sámegeielat oasi fástan.

Statistihkka orru čájehame ahte leat rievdadusproseassat jođus mángga báikkálaš searvegottis sámegeiela siskkildeame ja lassi geavaheami ektui báikkálaš girkoallimis. Dat maiddá čujuha vejolašvuhtii ahte treanda sáhtá joatkit, mii maiddá lea dárbblaš jus Sámi girkoallima strategiijaplána čjuhuuvvon mihtut galget ollašuttot. (vrd. das mii daddjo strategiijaplánas «vuoddomeari»/«unnimusmeari» birra maid prinsihpalaččat buot Norgga girku searvegottit sáhtášedje áimmahuššat).

Lohkomateriála čájeha ahte Norgga girku eanet ahte eanet báikkálašservodagain lea mielde dahkame sámegeiela oainnusin ja árvosažžan. Go ovdamearka dihte dát dáhpáhuvvá fástan Nidarosdomenis, de lea das nana symbolalaš fápmu. Erenoamáš illudahtti lea ahte mángga searvegotti lullisámeguovllus leat geavahišgoahtán lullisámegiela osiid unnit eanet fástan ipmilbálvalusain. Dat čájeha ahte sámegeiela siskkildahttin maiddá lea vejolaš searvegottiin gos sápmelaččat leat čielga minoritehtan. Nuppi dáfus dán ovdáneami ektui oaidnit mángga searvegotti davvelis, main lea ráđji sámi «váldoguvlluide» ja gos jáhku mielde lea ollu stuorit sámi álbmot, ille geavahit sámegeiela ipmilbálvaluseallimis. Lea hástalus oažžut maiddá dakkár searvegottiid eanet siskkildahttit sámegeiela ipmilbálvaluseallimis, ja dainna lágiin dohkkehahttit sámevuoda lunddolaš oassin báikki searvegotti historjjás ja gullevašvuodas.

Positiiva ovdáneapmi mii lea čilgejuvvon badjelis, lea eanas dan birra ahte nannet Norgga girku arenan mas sáhtá dahkat sámegeiela oainnusin. Mii sáhttit gohčodit dan sámegeiela symbolalaš geavaheapmin. Norgga girku rolla duohta geavahanarenan sámegeilli, nappo giellageavahanarenan sámegeielat giellageavaheddjiide, lea baicca geográfalaččat ráddjejuvvon. Statihkka čujuha dasa ahte ipmilbálvalusat doibmet geavahanarenan sámegeilli vuosttažettiin sámegeiela hálddašanguovllus. Muhto maiddá ovttaskassearvegottiid gaskkas leat ovdamearkkat giellageavahusdásis mat eai boade ovttaide daiguin giellapolitihkalaš čujuhemiiguin maid Norgga girku ieš lea bidjan sámegeiela geavaheapmái hálddašanguovllu ipmilbálvaluseallimii. Dan galggašii čuovvolahttit. Váldogovva lea goitge ahte barget dihtomielalaččat sámegeiela geavahemiin eanas searvegottiin sámegeiela hálddašanguovllus, ja ahte leat positiiva treanddat maiddá dán dáfus. Okta hástalus sáhtá goitge leat loktet giellageavahandási liturgiijas ovta ceahki, vaikko dušše muhtun máde ipmilbálvalusain.

Statistihkka čájeha ahte girkodulkabálvalus lea measta álo eaktun dasa ahte sámegeielagat besset gullat gielaset sártnis. Daid virggiid doalaheapmi gos dat leat, dáidá ollu váikkuhit dasa man muddui sámegeiela atnet ja fievrridit ovddos guvlui geavahusgiellan (eaige dušše symbolalašgiellan) ipmilbálvaluseallimis. Dat lea hástalus searvegottiide main eai leat girkodulkavirggit. Go Norgga girkus ii leat lullisámegiela iige julevsámegiela giellamielbargi, de mearkkaša dat geavatlaččat ahte Norgga girku ii leat láchčan dili lullisámegiela ja julevsámegiela giellageavaheddjiide nu ahte sii galggaše sáhttit gullat gielaset girkosárdnideamis. Dat čájeha erenoamáš dárbbu dakkár virggiid ásaheapmái.

Vaikko ii gávdno statihkalaš materiála mii muitala Norgga girku mearkkašumis sámi servodahkii oppalaččat, de SGD girkolaš jahkestatistihkat sámegeiela hálddašanguovllus sáhttet čjuhit muhtun áššiide. Dat čájehit ahte Norgga girkus lea mearkkašahtti eanet searvan báikkálašservodagain go riikkagaskamearis, ja ahte oassálastin muhtun muddui maiddá lea

nannoseappot go eará guovlluin maiguin sáhtášii buohtastahttit demográfalaččat. Hálddašanguovllus lea erohus erenoamážit das man mearkašahhti eanet oassálastin lea konfirmašuvnnas. Sámegeiela geavahepmi sáhtá leat fáktor mii nanne oassálastima Norgga girkus sámegeiela hálddašanguovllus.

Lea maiddá jáhkehahti ahte girku geatnegasvuodát sámelága giellanjuolggadusaide leat positiivvalaččat vaikkohan Norgga girku dáhttui áimmahuššat sámegeiela. Dan sáhtá vuohttit das go girku lea sámegeiela *geavahanarena* vuostazettiin sámegeiela hálddašanguovllus. Statistihkalaš materiála čujuha ahte Norgga girku lea dehálaš servodatinstitušuvdna dan ektui ahte sámegeiela oččodit oinnolaččabun ja dasa ráhkadit geavahanarenaid. Sámegeiela hálddašanguovllu nana oassálastin Norgga girkus nugo bohtán ovdan SGD girkolaš jahkestatistihkas, čájeha ahte girkoeallimis lea dehálaš rolla sámi báikkálašservodagain. Dat leat momeanttat main lea áššáigullevašvuolta sámelága giellanjuolggadusaid revideren bargui. Norgga girku lea Girkočoahkkima bokte dáhtton girkus leat geatnegasvuoda čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid maiddá maŋŋil stáda ja girku sirrema. Ávžžuhuvvo ahte Norgga girku álggaha ságastallama ráđdehusa nammaduvvon sámegeiela giellalávdegottiin mas lea mandáhtta guorahallat sámelága giellanjuolggadusaid ja ovddidit evttohusa vejolaš revideremii.⁷⁹

Norgga girku lea dál relatiivvalaš čielga ovddasvástideaddji sámegeiela geavahepmái girkus. Dat dáidá dehálaš maiddá ovddos guvlui, earret eará go sámegeielat girkolaš bálvalusat eaktudit kapasitehta áimmahuššat rekruterema, oahpaheami ja jodiheami dan suorggis. Dat rievdadusproseassat mat leat 2019/2020 rádjái hábmet Norgga girku odđa girkoortnega šaddat iešheanaláš oskuservodahkan, sáhtá vejolaččat rievdadit Norgga girku sámegeiela áimmahuššama eavttuid. Go geahččá sámegeiela giellageavahedddjiid bealis de berre mihtun leat Norgga girkus ahte vejolaš rievdadusat baicca nanneše ovdalگو láivudahtáše áimmahuššan kapasitehta girkoeallimis ja maiddá vejolašvuoda geavahit sámegeiela. Ávžžuhit ahte dát válđo doarvái vuhtii Norgga girku odđa girkoortnega barggus.

Loahpas ávžžuhit ahte Norgga girku joatká čohkket ja analyseret statistihka girkoeallima sámegeiela geavaheamis. Go lea buorre diehtu suorggi manus, de Norgga girkus lea buoret vejolašvuolta identifiseret ja ulbmillaččat bidjat doaibmabijuid mat nannejit sámegeiela giellageavahusdili daid čujuhusaid mielde mat jo leat biddjon. Statistihkamateriála mii lea vižžon golbma davimus bismagottis addá vuoda viidábut analysai go masa lea leamaš sadij dán artihkkalis, ovdamearka dihte mii guoská gástii, konfirmašuvdnii, vihahepmái, hávdádeapmái, Sámeálbmot beaivái ja juhkkuojuvvon sámegeielat girjjálašvuhtii. Joatka statistihkkabarggus sáhtá maiddá veardidit geahččat lagabui dieid statistihkkamateriálaid.

⁷⁹ Geahča sámi giellalávdegotti mandáhta dás:

<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kmd/sami/dokumenter/mandat.pdf>

Referanser

- Alminnelige bestemmelser for Ordning for hovedgudstjeneste fastsatt av Kirkemøtet 10. april 2011. https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/lover-og-regler/gudst2011_2012_alm_bestemmelser_hovedgudst_bokm.pdf
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2008). *St.meld. nr. 28 (2007–2008) Samepolitikken*. Oslo.
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2009). *Handlingsplan for samiske språk*. Oslo.
- Holberg, S. E., og Brottveit, Å. (Red.) (2013). *Tilstandsrapport for Den norske kirke 2013. KIFO Notat 1/2013*. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.
- Kirke- og kulturdepartementet (1990). *Ot.prp. nr. 60 (1989–1990) Samisk språk*. Oslo.
- Kirkerådet (2010). *Gud gir – vi deler. Plan for trosopplæring*. Oslo.
- KOSTRA-publiserings 16. mars 2015 – Veiledning til bruker. <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommune-stat-rapportering/attachment/221406?ts=14c13219430>
- NSDs kirke database 2015. <http://www.nsd.uib.no/data/kirke/>
- Sametingets valgmanntall 2013. <https://www.sametinget.no/Valg-og-manntall/Kampanjeside/Valgmanntall/Sametingets-valgmanntall-2013>
- Samisk kirkeråd (2011). *Strategiplan for samisk kirkeliv*. Oslo.
- SSBs statistikkbank 2015. https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=kirke_kostr&CMSSubjectArea=kultur-og-fritid&checked=true.
- Årsrapport 2014 for Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk kirkeråd. https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/armeldinger/aarsrapport_nasjonale_kirkelige_raad_-_20141.pdf
- E-post fra soknepresten i Nord-Rana, 26.05.2015
- Slaastad, T. I. (2014). *Samisk statistikk 2014 – Sámi statistihkka 2014*. Statistisk sentralbyrå. Oslo – Kongsvinger. <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/attachment/161540?ts=1441bb68798>
- SP 035-10 Strategiplan for samisk kirkeliv. https://victorio.uit.no/freecorpus/orig/nob/admin/sd/other_files/sp2010-3.pdf

8 Bátneđearvvašvuohta sámi álbmogis Finnmárkkus

Magritt Brustad, Professora Dr Scient Servodatmedisiinna Instituhtta, UIT Norgga arktalaš universitehta

Torill H. Lauritsen, Fylkkabátneđearvvašvuodahoavda Finnmárkku fylkkasuohkanis

Čoahkkáigeassu

Guorahallamat Norggas lea čájehan ahte álbmoga bátneđearvvašvuohta lea buorránišgohtán daid maŋemus jagiid. Orru dego nu ahte erohus bátneđearvvašvuodas davvin ja lulde riikkas lea šaddame ovtta dássásažžan. Almmolaš bátneđearvvašvuoda lohkomateriála pasieanttain nuorabut go 19 jagi, lea buori guvlui rievđame suohkaniin, gos leat ollu sápmelaččat.

Bátneđoavttirdilli Finnmárkkus lea mearkašahtti ollu buorránan 2004 rájes. Dál (2015) leat buot bátneđoavttirvirggit fylkkas virgáiduvvon. Árvoštallet ahte dat lea okta sivva buoret bátneđearvvašvuhtii álbmogis. Nubbi váldosivva bátneđearvvašvuoda positiivvalaš rievdamii mánáin ja nuorain lea jáhkkimis danne go leat leamaš eastadandoaimmat ja dearvvašvuoda ovddideaddji doaimma, t masa Finnmárkku bátneđearvvašvuodabálvalusas lea čielga fokus.

Dearvvašvuodadirektoráhtta ja Finnmárkku fylkkasuohkan leat ekonomalaš juolludemiiguin dahkan vejolažžan vuđolaččat dutkat álbmoga bátneđearvvašvuoda muhtin válljejuvvon suohkaniin Finnmárkkus. Lea vurdojuvvon ahte go dieid iskkademiid bohtosat leat gárvásat, de sáhtta dutkojuvvon máhtu atnit ávkin eastadandoaimmaide ja sámi álbmoga bátneđearvvašvuoda ovdánahttimii.

8.1 Duogáš

Dutkojuvvon máhttu Norgga álbmoga bátneđearvvašvuodas lea hui vánis. Diet šaddá áigeuovdilin Álbmotdearvvašvuodainstituhtta raporttas 2009; Bátneđearvvašvuodadilli Norggas – čoahkkáigeassu mas bohta ovdán ahte lea obbalaččat váilevašvuohta dáláš máhtus bátneđearvvašvuoda ektui Norggas. Stuoradiggedieđáhusas nr 35 (2006-2007) namuhuvvui earenoamážiid ahte lea dárbu dutkat bátneđearvvašvuoda sámi álbmogis Norggas. Olámuttos, gelbbolašvuohta ja sosiála dássádat – Boahtteáiggi bátneđearvvašvuohta. Dás bodii ovdán ahte sámi álbmoga bátneđearvvašvuohta lea vuoruhuvvon ángiruššansuorgin sihke dieđuid ohcamii, muhto maiddáid bidjat johtui doaimabijuid buoridan dihte bátneđearvvašvuoda álbmogis.

Leat čielga mearkkat ahte álbmoga bátneđearvvašvuohta Norggas lea buorránan daid maŋemus jagiid. Lea jáhkehahtti ahte nu lea sámi álbmogis maid, vaikko dál eai gávdno makkárga almmuhuvvon dieđut bátneđearvvašvuoda ektui iešguđet čearddalaš joavkkuin Norggas.

Go lea obbalaš dárbu eambo dutkat bátneđearvvašvuoda Norggas, ja go leat innán diehtu sámi álbmoga bátneđearvvašvuodas, de lea dat okta sivain go fágabirrasat UiT – Norgga árktalaš universitehta ja Davvi-Norgga Bátneđearvvašvuoda gelbbolašvuodaguovddáš searválaga Finnmárkku fylkkasuohkaniin leat álggahan álbmogiid mielde iskkademiid bátneđearvvašvuodas.

Tromssa bátnedoavttiroahppu álggahuvvui go lei eambo dárbu bátnedoaktáriidda miehtá riikka ja earenoamážiid Davvi-Norggas. Vuosttaš studeantat válde eksámena 2009.

8.2 Áigumuš ja artihkkala ráddjen

Dain namuhuvvon dilálašvuodain sápmelaččaid bátnedearvvašvuodas lea kártejuvvon politihkalaččat ja daid guoskkahetne dán artihkkalis. Dál lea eambo fokus šaddan bátnedearvvašvuodaguoski álbmotiskkademiide, ja lea maid álggahuvvon bátnedearvvašvuodaoahppu Tromsii, ja muđui leat obbalaš treanddat mat leat čájehan buoret bátnedearvvašvuoda Norggas. Áigumuš dánna artihkkaliin lea kommenteret diehtomateriálaid, maid lea vejolaš gávdat, mat gusket bátnedearvvašvuhtii ja bátnedearvvašvuodabálvalusdillái sámi álbmogis davimus oasis riikkas. Finnmárkku dillái ja sámi giellahálddašansuohkaniidda biddjo eanemus fuomášupmi. Go galgá čuvget bátnedearvvašvuoda sámi álbmogis našunála treanddaid ektui bátnedearvvašvuodas, de čeahkkáigeassit vuos oanehis fuomášumiin dain ovdit iskkademiin bátnedearvvašvuodas iešgudet álbmogiin Norggas. Artihkal ovdanbuktá eambo detáljjaid registrerendatas Finnmárkku bátnedearvvašvuodas ja daid sámi giellahálddašansuohkaniin, earenoamážiid áigodagas 2004-2014. Dasa lassin ovdanbukte ja kommenterejetne loguid mat leat rievdan Finnmárkku bátnedoavttirdili ektui. Artihkal guoskkaha maid vejolašvuodaid mat leat álggahuvvon bátnedearvvašvuoda iskkademiiguin sámi álbmogis ja dat sisttisdoallá muhtin ávžžuhusaid viidásit dutkamii ja máhttoviežžamii.

8.3 Álbmotdieđut bátnedearvvašvuodas Norggas ja Davvi-Norggas

Almmolaš bátnedearvvašvuodhta, mii áimmahuššá bátneiskkademiid mánáin (<19 ár), rapporterejit iešgudetlágán indikátoriid KOSTRA (Kommunála- Stáhta- Rapporteren). Diet diehtovuoddu lea adnon bearráigeahččat bátnedearvvašvuoda mánáin ja nuorain guhkes áiggi badjel ja iešgudet geográfalaš guovlluin riikkas. KOSTRA logut leat ovdamearkka dihte čájehan ahte bátnedearvvašvuodhta 5-jahkásaččain lea buoremus Østlánddas, earret Oslos, ja heajumus fas dain davimus fylkkain. KOSTRA-dieđut leat maid čájehan ahte guhkes áiggi ektui lea bátnedearvvašvuodhta mearkkašanveara buorránan Norggas.

Registreremiid ja iskkademiid bokte, mat leat dahkkon rávis olbmuiquin muhtin rekrutain Norggas, lea čájehuvvon ahte leat geográfalaš erohusat ja ahte bátnedearvvašvuodhta lea buorránan daid mañemus jagiid. Bátnedearvvašvuoda dieđut Trøndelaga iskkadeamis (HUNT) ja Oslo iskkadeamis leat duodaštan ahte rávis olbmuid bátnedearvvašvuodhta lea guhkit áigge badjel buorránan. Ovttaskas guorahallamiin välljejuvvon joavkkuin, ovdamearkka vuoras olbmui, lea čájehuvvon ahte Davvi-Norggas lei unnimus oassi vuoras olbmui, gain ledje iežaset báni, ja stuorimus oasis ges ledje goanstabáni.

8.4 Sámi álbmoga bátneđearvvašvuoda dutkama dahkat áigeđuovdilin

Eai gávdno vuos makkárge almmuhuvvon dieđut iskkademiin álbmogis, mas gávdnosat ja sivat mat gusket sámi álbmoga bátneđearvvašvuhtii Norggas lea leamaš fáddán.

Gávdno bargu mii lea dahkkon 1988 bátneđearvvašvuodas Álttás, Honnesvágis, Kárášjogas ja Guovdageainnus, mii lea vuodđuduvvon iskkadeapmái, mas ledje mielde 300 olbmo agiin 25, 40, 55 ja 65 jahkásaččat. Čearddalašvuodadieđut eai leat boahtán ovdán dán guorahallamis, muhto gávnnavuvvui ahte bátneđearvvašvuodta lei buoremus Álttás ja heajumus Honnesvágis. Kárášjohka ja Guovdageaidnu leigga dien guovtto gaskkas. (Evjen ja Holst, 1988)

Stuoradiggedieđáhusas nr. 35 (2006-2007) refererejuvvo fylkkasuohkana bátneđearvvašvuoda hástalusaide sámi guovddáš guovlluin bátneđearvvašvuoda dili ektui. Suohkandási loguid ektui geažuhii 2006 fylkka bátneđearvvašvuodahoavda ahte lea stuorit varra ahte lea heajos bátneđearvvašvuodta suohkaniin gos sápmelaččat leat eanetlogus. Sivva manin dakkár áicamat leat ii namuhuvvo stuoradiggedieđáhusas.

8.5 Davvi bátneđearvvašvuoda prošeakta

Nugo namuhuvvon álggus, de ovdandoallá Stuoradiggedieđáhus nr. 35 (2006-2007) ahte ráđdehus háliidii oažžut kártejuvnot bátneđearvvašvuoda diliid ja vejolaš sivvaoktavuođaid ovdal go álggahit makkárge doaibmajuid. Diet lea leamaš duogážin dasa, go mañjil dán stuoradiggedieđáhusa lea álggahuvvon álbmot vuodđuduvvon iskkadeamit bátneđearvvašvuodas muhtin válljejuvvon suohkaniin Finnmárkkus, mas earenoamáš fokus lea sápmelaččaid ektui.

Davvi bátneđearvvašvuoda prošeakta álggahuvvui juo 2010 geahččalanprošeaktan, mas 2013-2014 čogge dieđuid váldoiskkadeapmái. Dán guorahallamis lea earenoamáš fokus sápmelaččaid bátneđearvvašvuodas ja lea čadahuvvon giellahálddašanguovlluin Finnmárkkus, nugo Kárášjogas, Deanus, Porsáŋggus, Unjárggas ja Guovdageainnus. Birrasiid 2100 olbmo, agiin 18-75 jahkásaččat, leat oasálastán guorahallami ja dát lea Norgga dárkileamos álbmotvuodđuduvvon bátneđearvvašvuodaiskkademiin. Guorahallan lea ovtasbargu gaskal Finnmárkku fylkkasuohkana, Davvi-Norgga Bátneđearvvašvuoda gelbolašvuodaguovddáža ja Servodatmedisiinnalaš Instituhta, UIT Norgga arktalaš universitehta. Dearvvašvuodadirektoráhtta ja Finnmárkku fylkkasuohkan leat ruhtadan iskkadeami.

Davvi bátneđearvvašvuoda prošeakta lea čohkken dárkilis dieđuid bátneđearvvašvuoda ja dan goski diliid birra jearahallanskoviid bokte, mas lassin daid ledje gažaldagat čearddalašvuodas, sosioekonomalaš dilálašvuodaid birra ja man duhtavaččat leat bátneđearvvašvuoda bálvalusain. Medisiinnalaš ja dearvvašvuodafágalaš dutkanetiikka regionála komitéa lea addán lobi buohtastahttit jearahallanskoviid dieđuid journáladieđuiguin karies ja periodonihtta (bátneoažževuolšši) ektui. Váldo mihttu dainna Davvi bátneđearvvašvuoda prošeavttain lea kártet bátneđearvvašvuodadiliid Norgga sápmelaččain, oktan vejolaš sivvaoktavuođaid. Dát guorahallan lea vuosttaš bátneđearvvašvuodas mas indiviidat dásis lea čearddalašvuoda ektui oasseváldiin. Dutkojuvvon máhttu sáhtta dán dihte vuodđudit bátneđilálašvuoda ja vejolaš sivvaoktavuođaid ektui go guoská čearddalašvuhtii, muhto maiddái bátneđearvvašvuodabálvalusa geavaheami ja duhtavašvuoda ektui sámi álbmogis suohkaniin. Lea vurdojuvvon ahte go Davvi bátneđearvvašvuoda dutkan lea gárvvis, de boahtá dat dieđalaš

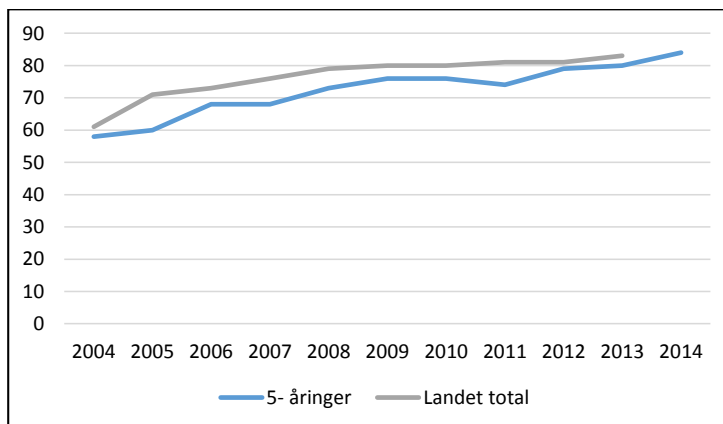
máhttu leat stuora ávkin go galget heivehit ovtadássásaš bátneearvvašvuodabálvalusa álbmogii.

Davvi bátneearvvašvuoda prošeavttas lea oassemihttu leamaš oazžut gelbbolašvuodaloktema bátneearvvašvuodabargiide, geat prošeavtta oasálastimiin leat dábuhan oahpu ja vásáhusaid bátneearvvašvuodadutkamis. Dieđuid čohkkenáigodagas lea lágiduvvon proseassaguorahallan ja seminárat bátneearvvašvuoda bargiide, dain guoskevaš suohkaniin ja fylkka váldobátneadoaktáriin. Dat galgá lasihit máhtu ja maid sávvamis šaddá beroštahttin dutkat ja systemáhtalaččat čohkket dieđuid bátneearvvašvuodabálvalusas. Diet lea okta ovdamearka movt eambo dutkandoaimmat álbmoga bátneearvvašvuodas sáhttet leat veahkkin laktet gelbbolašvuoda bátneearvvašvuodajoavkkuin suohkaniin.

8.6 Čielga mearkkat buorránan bátneearvvašvuodas davvin

Dat ráddjejuvvon dieđut mat leat leamaš gávdnamis Norgga bátneearvvašvuoda treandain ja diliin leat čájehan ahte davvi osiin riikkas lea heajut bátneearvvašvuodta. Orru čájehame ahte diet erohusat leat šaddame ovtadássásazžan daid mañemus KOSTRA- diehtovuorkká loguid mielde. Finnmárkkus lea karies čielgasit njiedjan mánáin máŋgga suohkanis daid mañemus jagiid.

Govva 8.1 Oassi viđa jahkásaš mánáin Finnmárkkus, geain ii leat karies, go buhtastahtta muđui riikkain áigodagas 2004-2014

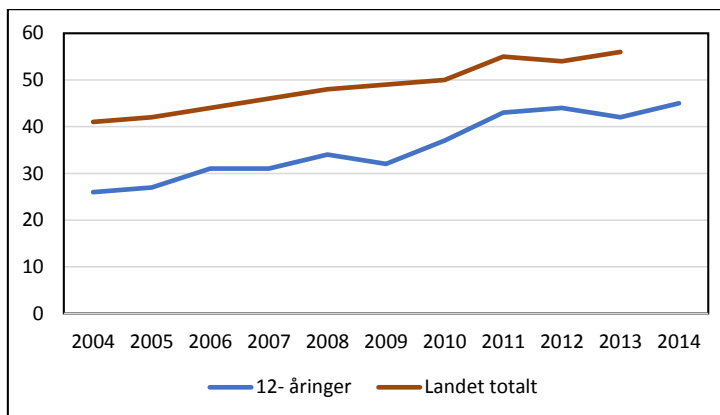

Govva 8.1 čájeha KOSTRA loguid Finnmárkkus viđa jahkásaččain, geain ii leat leamaš ráigi bániin áigodagas 2004-2014. Dás bohtá ovdan ahte Finnmárku lea seamma dásis go riikkas lea gaskamearálaččat. Orru leamen ahte lassáneapmi 5-jahkásaččain, geain ii leat leamaš ráigi bániin, lea ceggosit dávgegovus Finnmárkkus go muđui riikkas lea leamaš daid mañemus jagiid, go obbalaččat geahččá.

2006 lei 42% 5-jaháksaččain geain lei leamaš ráigi bániin, ja 2014 lei lohku njiedjan vuolábeallái 16 %.

Sivvan dan buori ovdáneapmái guoská jáhkkimis dasa go leat leamaš eastadeaddji doaibmabijut, earret eará go leat ángiruššan juohkit dieđuid kariesdávddaid, borrandábiid ja dearvvašvuoda birra dearvvašvuodastašuvnnain ja mánáidgárddiid váhnemiidčoahkkimiin dain iešguđet suohkaniin. Konkrehtalaš doaibmabijuin lea leamaš fokus bátnegeallan mánáidgárddiin ja oččodan daid šaddat “sohkarkeahtes” mánáidgárdin.

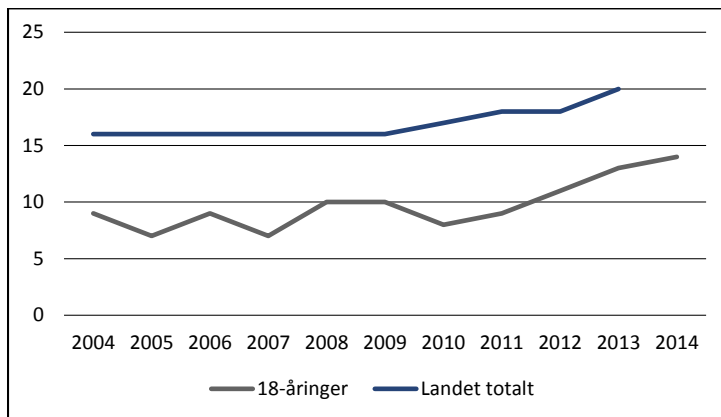
Govva 8.2 Oassi 12-jahkásaččain geain ii leat leamaš karies Finnmárkkus, go buohtastahttá muđui riikkain obbalaččat áigodagas 2004-2014

Govva 8.2 čájeha 12-jahkásaččaid, geain ii leat leamaš ráigi bániin 10- jagi áigodagas 2004 gitta 2013/2014, muhtin oasis Finnmárkkus ja obbalaččat olles riikkas. 2004 lei dušše 26 % Finnmárkku 12-jahkásaččain, geain ii lean ráigi bániin. 2014 lei diet lohku lassánan 45 %. Logut leat vuos veahá vuollelis gaskamearálaš dási riikkas, muhto dien logu lassáneapmi čuovvu buohtalaga riikkain muđui. 2014 logut Finnmárkkus leat dan dásis go muđui riikkas.

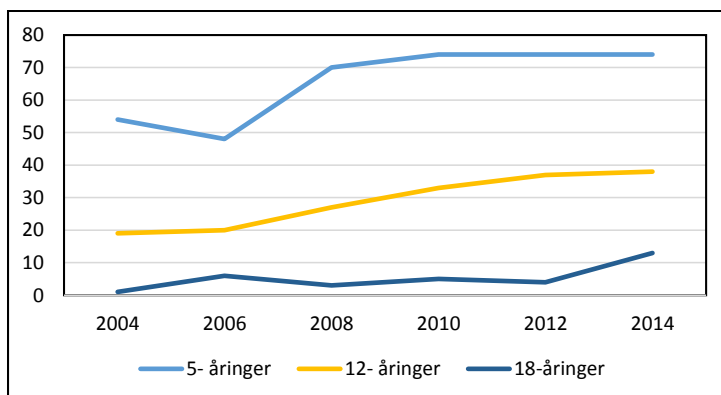
Bátnevdivššarat almmolaš bátnedearvvašvuodabálvalusas Finnmárkkus barget heivvolaš eastadeaddji barggaid skuvlavlássain ja váhnemiidčoahkkimiin, gos “borrandábit ja bátnedearvvašvuhta” leat fáddán. Diet eastadeaddji doaimmat almmolaš bátnedoavttirklinihkain lea sajáiduvvan Álbmotdearvvašvuoda ángiruššamii, mas fylkkasuohkan ja Finnmárkku fylkkamánni leat oasálažžan.

Govva 8.3 Oassi Finnmarkku 18-jahkásaččain geain ii leat leamaš karies, go buohtastahtta muđui riikkain obbalaččat áigodagas 2004-2014

Govva 8.3 čájeha ahte maiddá 18-jahkásaččat čuvvot riikka minstara treandda, mas lea rievdamme dan guvlu ahte lea eambbogat, geat eai leat vásihan ráiggi bániin, vaikko Finnmarkku lea ain vuolábealde riikka gaskamearálaš loguid. 2004 lei 18-jahkásaččain 91 % geain lei leamaš ráigi bániin, ja 2014 lei diet lohku njiedjan 86 %. Lea vuos eahpečielggas manne lea ain nu alla lohku 18-jahkásaččain, muhto okta vejolaš čilgehus dasa sáhtta leat ahte stuora oassi nuorain fárrejit eret ruovttuin vázzit joatkkaskuvllaid ja dat sáhtta váikkuhit nuoraid borrandábiide ja eará dearvvašvuoda diliide. Nubbi sivva mii sáhtta váikkuhit loguide, sáhtta leat ahte mánggas eai leat fitnan bátnedoaktára luhtte nuoraidskuvllas, ja go de leat 18-jahkásaččat dopmet bátnedoaktárii dan bále go lea nuvttá bátnediksun (mañnil go deavdá 19 jagi šaddá máksit), ja de doamihit ruovttubáikái ollu ráigebániiguin. Dutkojuvnon máhttu lea dárbbášlaš, vai sáhtta maidige sihkarit dadjat sivvaoktavuodaid birra nuoraid bátnedearvvašvuodas Finnmarkkus ja go galget ovddidit eastadeaddji doaimbajuid dien ahkejovkui.

Govva 8.4 Oassi mánáin ja nuorain geain ii leat leamaš karies áigodagas 2004-2014 sámi hálddašansuohkaniin (Porsáŋggus, Guovdageainnus, Kárásjogas, Deanus ja Unjárggas).

KOSTRA-diedut sámi hálddašansuohkaniin Porsáנגgus, Guovdageainnus, Kárášjogas, Deanus ja Unjárggas (govva 8.4) čájeha ahte bátneđearvvašvuohta lea čielgasit buorránan, go bániid ráigáneapmi lea ollu njiedjan dain iešgudet ahkejoavkkuin dan logi jagi áigodagas 2004-2014. Buorráneapmi dovdo earenoamáš bures 18-jahkásaččain dán áigodagas. 2004 lei dušše 1% 18 jahkásaččain geain ii lean goassege leamaš ráigi bániin. 2014 lei diet lohku 13 %, mii lea fylkka gaskamearálaš dássi seamma jagis. 12 jahkásaččain orru bátneđearvvašvuoda buorráneapmi dain suohkaniin leamaš stuorit go fylkka lei muđui. 5 jahkásaččain lei álggus áigodagas (2004) bealli mánáin dain suohkaniin, geain ii lean leamaš ráigi bániin. 2014 lei diet lohku lassánan birrašiid golbma njealjádas oassi mánáin. Diet lea seamma dásis go riikka gaskamearálaš dássi lei 2007. 2013 (odđaseamos diedut) rikka gaskamearálaš dásis ledje 84 % 5 jahkásaččain geain ii lean ráigi leamaš bániin.

8.7 Bátneđoavttirdilli Finnmárkkus

Bátneđoaktáriid váilevašvuohta lea leamaš stuora hástalus Finnmárkku bátneđearvvašvuodabálvalusas, oktan dain guovlluin gos leat ollu sápmelaččat.

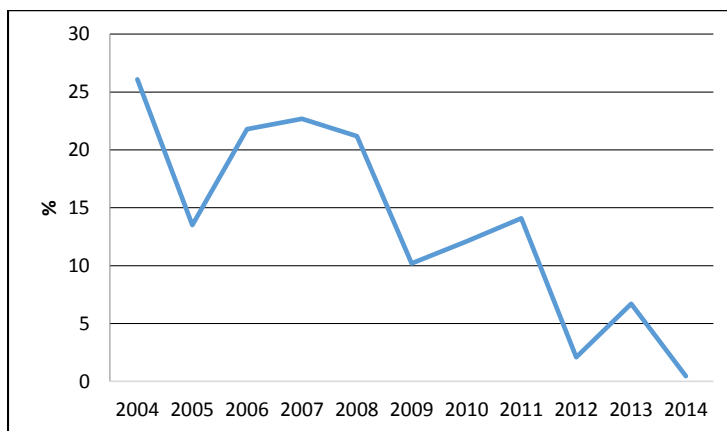
Bátneđoavttiroahpahuš álggahuvvui Tromsii 2004. Dehálaš ágga manne dat álggahuvvui Tromssa universitehtii lei go riikkaoasis lei bátneđoavttir váilevašvuohta.

Vásáhusat eará dearvvašvuodaprofešuvdnoahpuin, nugo ovdamearkka dihte doavttiroahpuš, lea čájehuvvon ahte lagas guovllu oahppofálaldat lea buorre doaimbaidju oažžut dássedis ja oahppan bargiid riikkaoassái.

Álggos go bátneđoavttiroahpuš álggahuvvui Tromsii, de álge 13 studeanta čakčat 2004. Dain ledje 11 geat gerge oahpuin gidđat 2009. Studeantajoavkkut leat dadistaga lassánan. 2007 rájes besset 40 studeanta jahkásaččat álgit ohppui.

2004 lei juohke njealját bátneđoavttirvirgi mii ii lean virgáduvvon. Dál (2015) leat buot virggit virgáduvvon. Govva 5 čájeha dan dramáhtalaš njiedjama virggiin Finnmárkkus áigodagas 2004-2014.

Govva 8.5 Bátneđoavttirvirggit Finnmárkkus mat eai lean virgáduvvon áigodagas 2004-2014

8.8 Sámi oassemearri bátnedoavttirohppui

Nugo buot dearvvašvuodaoahpuide UIT Norgga arktalaš universitehtas, de lea bátnedoavttirohppui maid sierra sámi oassemearri ohcciide geat sáhttet duodaštit sámi giellagelbbolašvuoda.

Sisaváldimiin 2004-2006 leat dađistaga lassánan ohccit Tromssa bátnedoavttirohppui. Dalle váldojedje sisa 10, 20 ja 30 studeanta. Diein sisaváldimiin lei okta studeanta jahká, gii sámi oassemeriin beasai ohppui sisa. 2007 váldojedje sisa 40 studeanta jahkásaččat, mii lea eanemus lohku oahppoprográmmii. Sámi oassemearri viiddiduvvui 2007 guovtti studentii jahká.

Tromssa bátnedoavttiroahpu oahppoossodaga dieđuid mielde, de leat álggu rájes oahpus Tromssas leamaš sámeielat studeantat, geat leat beassan sisa alma sámi oassemeari dihte.⁸⁰ Gaskaboddosaš guorahallan, mii ii leat vel almmuhuvvon, maid Odontologijii instituhtta UIT Norgga arktalaš universitehtas ja fylkkabátnedoavttirhoavda Finnmárkkus leat dahkan, čájeha ahte buot studeantat Finnmárkkus, geat sámi oassemeriin besse bátnedoavttirohppui ja geat leat gergehan oahpu, sis leat buohkat mannan ruovttoluotta fylkii bargat bátnedoavttirin. Dál (2015) leat vihtta sámeielat bátnedoaktára Finnmárkkus; guokte Guovdageainnus, guokte Kárášjogas, ja okta Álttás (oktiibuot leat 42 bátnedoavttirvirggi almmolaš bátnedoavttirbálvalusas fylkkas). Okta eará positiivalaš treandain lea ahte maŋŋil go bátnedoavttiroahpu álggahuvvui Tromsii, de barget finnmárukulaččat eanas klinihkain Finnmárkkus. Dál barget bátnedoaktárat, geat leat riegiđan ja bajásšaddan Finnmárkkus, Álttás, Hámárfeasttas, Girkonjárggas, Honnesvágis, Čáhcesullos, Várggáin, Gilivonas ja Mehámmanis – lassin sidjiide geat barget Kárášjogas ja Guovdageainnus. Diet jáhkkimis nanne dearvvašvuodabargiid kulturipmárdusa, mii lea earenoamáš mávssolaš eastadan doaimmaid ektui. Okta ovdamearka báikkálaš álggaheamis ja heiveheamis lea doaimbidju Guovdageainnu bátneklinihkas, gos bargit leat ráhkadan gihppaga maid leat gohčodan «Reinkjøtt smaker best – med egne tenner»/Bohccobiergu máisto buoremusat -go iežat bániiguin beasat suuskat»⁸¹, maid Finnmárkku fylkkasuohkan lea guovtteielat ruđaiguin dorjon.

8.9 Boahttevaš dárbu dutkojuvvon máhttui sámi álbmoga bátnedearvvašvuodas Norggas – čoahkkáigeassu ja ávžžuhusat

Lea čielggas ahte Norgga álbmoga bátnedearvvašvuodta lea buorráneame. Bátnedearvvašvuodadilli lea šaddáme dássálaga miehtá geográfalaš guovlluid. Maiddái davimus osiin riikkas, oktan sámi giellahálddašansuohkaniin, de lea treanda ahte bátnedearvvašvuodta lea čielgasit buorránan logi jagi áigodagas 2004-2014.

Vaikko Finnmárkku mánáin ja nuorain leat eanemus ráiggit bániin, de leat erohusat Finnmárkkus ja muđui riikkas njiedjan. Earenoamážiid lea 5 jahkásaččain leamaš buorre ovdáneapmi. Eastadandoaimmat Finnmárkku bátnedearvvašvuodabálvalusas lea jáhkkimis sivvan dan positiiva trendii, lassin dan dađistaga buoret bátnedoavttirdillái fylkkas.

⁸⁰ Eai leat čielga logut sámeielat bátnedoaktáriin, geat leat oahpu háhkan eará sajis go Tromssa universitehtas.

⁸¹ <http://www.tannvern.no/images/fremmedspraaklige-brosjyrer/samisk-norsk/bohccobiergu.pdf>

Obbalaččat orru nu ahte almmolaš bátne dearvvašvuoda fokus ovttasbargat, juohkit dieduid ja eastadandoaimmat leat daguhan positiivlaš trendii mánáid ja nuoraid gaskkas Finnmárkkus. Lea maid dehálaš namuhit ahte go buohtastahttit eará almmolaš bátne dearvvašvuodabálvalusaiguin, de dikšot Finnmárkkus eanemus rávisolbmuid, danne go leat unnán priváhta bátne doaktárat fylkkas. Dat mearkaša ahte go eará fylkkain atnet almmolaš bátne dearvvašvuodabálvalusa resurssaid bargat eastadandoaimmaiguin ja mánáiguin ja nuoraiguin, de dikšot Finnmárkkus hui ollu rávis pasieantaid.

Leat ain váilevašvuodat go guoská sámi álbmoga bátne dearvvašvuoda máhtu ektui. Go bargá didolaččat ja heivvolaš eastadeaddji doaimmaiguin, de lea mearrideaddjin ahte lea dutkojuvvon máhttu olámuttos, mii váikkuha bátne dearvvašvuhtii. Dás leat sihke hivvodat ja kvalitatiiva dutkanvuogit, mat sáhttet dievasmáhttit nubbi nuppi, vai addá buoremus gova sivvaoktavuođaide das makkár mearkašupmi lea eastadan bargguin. Fertejit leat eambo resurssat olámuttos, go galgá bargat lagas dutkamiin mii guoská sámi álbmoga bátne dearvvašvuhtii.

Bátne doavttiroahppu Tromssas lea leamaš hui mávssolaš oážžut eambo sáme gielat bátne doaktáriid ja lea leamaš maid veahkin dasa ahte Finnmárkku bátne dearvvašvuoda virggit leat dál virgáduvvon oahppan bargiiguin, geain lea dárbašlaš giella ja kultuvrralaš gelbbolašvuoha. Ávžžuhuvvo ahte dutkojuvvo movt bátne doavttiroahppu Tromssas lea mearkašan dasa ahte ovddidit ovttadássásaš bátne dearvvašvuodabálvalusaid sámi pasientii.

Bátne dearvvašvuoda birra máhttu, ja vejolaš erohusat ja sivvaoktavuodat, leat maid dárbašlaččat go galgá sáhttit plánet ja ovdánahttit bátne dearvvašvuodabálvalusa. Guovddáš doaimmá bátne dearvvašvuodabálvalussii berre leat ahte sáhtta fállat ovta dássásaš bátne divššárfálaldaga buot iešgudetlágán joavkkuide, geain lea iešgudetlágán eallinvuohki kultuvrra ja ealáhusaid ektui. Mearráduosat, mat čuhcet dearvvašvuhtii, maidái bátne dearvvašvuhtii, mearriduvvojit olggobealde dearvvašvuodabálvalusaid váldo ovddasvástádušguovlluid. Danne lea ovttasbargu, vuoruheapmi ja oktasaš áŋgiruššamat buot suohkana ja stáda ášahusaid ja álbmot dearvvašvuoda eaktodáhtolaš organisašuvnnaid gaskas mearrideaddjin dasa. Go dainna galgá lihkostuvvat, de lea dárbu dutkojuvvon máhttui, mii sáhtta addit vuodu bargat riehta. Dearvvašvuodabálvalus galgá leat vuodduvvon ja heivehuvvon juohke ovttaskas olbmo dárbei. Dat sáhtta buoridit vejolašvuoda buori orala dearvvašvuoda boahteáiggis, mii lea dásedit juohkášan sámi álbmogii.

Referánsat

Evjen G ja Holst D (1988). Levekår og tannhelse i Finnmark: en rapport fra et samarbeidsprosjekt mellom Den offentlige tannhelsetjeneste i Finnmark og Institutt for samfunnsodontologi. Institutt for samfunnsodontologi, Universitetet i Oslo

Finnmárkku Fylkkabátne dearvvašvuodahoavda (2008). Jahkediédáhus 2004 - 2014 Bátne dearvvašvuoha.

Holst D, Schuller AA, and Dahl KE (2007). Bedre tannhelse for alle? Tannhelseutviklingen I den voksne befolkningen i Nord-Trøndelag fra 1993 til 2006. *Nor Tannlegeforen Tid*, 117:804-811.

Lyshol H og Biehl Anna (2009). Tannhelsestatus i Norge – En oppsummering av eksisterende kunnskap. Rapport 2009:5. Avdeling for helsestatistikk, Folkehelseinstituttet.

St. mld. nr. 35 (2006-2007). Stortingsmelding nr. 35 (2006-2007) Tilgjengelighet, kompetanse og sosial utjevning – Framtidas tannhelsetjenester. Det kongelige helse og omsorgsdepartement.

9 Sámi logut

9.1 Álggahus

Dán kapihttalis almmuhit muhtin guovddáš tabeallaid, mat govvidit dili muhtin mávssolaš osiin sámi duohtavuodas. Dat leat fásta tabeallat mat leat mielde juohke almmuhusas ja mat dainna lágiin čájehit movt áššit rievddadit áiggi mielde. Dán almmuhusa kapihttalis leat 16 tabealla ja vihtta govvosa 7 guovllus, mat buohkat čuvgejit mávssolaš fáttáid sámi servodagas. Vuosttáš fáddá lea álbmot, mas deattuhuvvo čájehit movt álbmothivvodat rievddada ja makkár dilálašvuodát váikkuhit olmmošlogu rievddadeapmái (Riegádan/jápmán/sisafarren/eretfárren). Čájehuvvo movt ahki ja sohka bealli gullet oktii ja dilli čájehuvvo iešgudet geográfalaš dásis.

Oahpahas leat logut oahpahusdási ektui, mas SED-guovlu buohtastahatto eará guovlluiguin davábealde Sálto duoddara ja Norggain. Dás čájehuvvo tabealla mii čájeha man oallugat heitet joatkkaskuvllas, ja leat golbma tabealla mat mitalit movt sámegeiella ovdána, nugo mánáidgárdiin, vuoddoskuvllain ja joatkkaskuvllain.

Sisaboahu ja Barggahus čájehuvvo guovtti tabealla bokte, main boahá ovdán olbmuid gaskamearálaš sisaboahu ja vearru, ja barggahuvvon olbmuid sohka beali ja ealáhusa ektui. Dasto leat guokte ealáhustabealla, mas okta tabealla čájeha fitnodagaid ealáhusváldosurggiid mielde ja nubbi mii fas earenoamážiid geahčada boazoealáhusa.

Loahpas leat guokte válgatabealla, mat leat ráhkaduvvon 2013 Sámediggeválgga vuodul. Dain bohtet ovdán bellodagaid/válgalisttuid dohkkehuvvon jienat ja válljejuvvon áirasat Sámediggái.

9.2 Muhtin mearkašumit tabeallaide

Olmmošlohku SED-guovlluin lea daid maŋemus jagiid šaddan dásseidin, ja bisánan birrašiid 55 600 olbmui. Olmmošlohku lea čađa áiggi njiedjan 1990 rájes, go dalle lei olmmošlohku 10 000 olbmui eambbo. Goitge eat sáhte oaidnit olmmošlogu lassáneami SED-guovllus dan maŋemus vitta jagis, vaikko olmmošlohku Norggas leage lassánan lagabui 245 000 olbmui dahje 5 proseanttain dain seamma jagiin.

SED-guovllus riegádedje unnit mánat 2014, nugo lea leamaš 2000-logu álggu rájes. Olbmošunnun lei váháš unnit go daid maŋemuš golbma jágii, muttu áin álit go 2010.

Mis lea positiivvalaš nettosisafárren, mii dásse dan go mánat riegádit unnit, ja mii fas doalaha olmmošlogu muhtin muddui dásseidin. Dan njeallja maŋemus jagis lea dat positiivvalaš nettosisafárren hui ođas. Juohke jagi 1990 rájes leat eambbogat fárren eret SED-guovllus, go sii geat leat sisafárren.

Sivvan dan positiivvalaš nettosisafárremii lea go olgoriikkas fárrejit guvlui. Go SED-guovlu vásihii 2014 ahte olbmot fárrejedje eará suohkaniidda Norggas, de lei nettosisafárren olgoriikkas eambbo go 500 olbmui.

Olmmošlohku lea buoremusat doalahuvvon suohkaniin nugo Ráissas ja Omasvuonas Tromssas ja Kárášjogas ja Guovdageainnus Finnmárkkus. Dien njealji suohkanis lea olmmošlohku unnán lassánan dahje lea bisson seamma dásis go 1990. Dáid stuorat suohkan lea Ráissas gos olmmošlohku lea lássanan 4 proseanttain maŋgil 1990.

Eará suohkanin leamašan hui stuorra njezan olbmošlogus, no go Láhppi, Fálesnuorri, Gáŋgaviika, Finnmárkkus, Návuoatna, Gáivuotna ja Rivttát Tromssas ja Divttasvuotna Nordlánddas, ja buot daid suohkaniin leamašan badjel 20 proseanta 1990 -2015ii.

Ahkečoahkkádus SED-guovllus lea rievdan dan maŋemus 25 jagis. 29 proseanta ássiin lei 60 jagi ja boarrásit 2015, ja 1990 lei diet oassi 20 proseanta. Seammás lea oassi olbmui geat leat vuollel 30 jagi njiedjan 43 proseantas 1990 gitta 33 prosentii 2015. Ahkečoahkkádus lea maid muđui Norggas rievdan, muhto SED-guovllus lea diet rievdan arvat eambo.

SED-guovllus heitet eanebut joatkkaskuvllas go muđui riikkas. Sis geat álge vuosttaš jagi joatkkaskuvlii 2009, sis ii lean 44 proseanta olahán lohkan- dahje fidnogelbbolašvuoda vihtta jagi maŋŋil. Vástideaddji logut dain eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara lei 36 proseanta ja 29 proseanta ges olles Norggas.

Ohppiidlohku geain lei davvisámegeiella vuosttašgiellan vuoddoskuvllas 2014 lei seamma dásis go daid guokte maŋemus jagii, muhto tendeansa čájeha ahte diet lea njiedjame. 2006 rájes lea diet lohku njiedjan sullii 100 ohppiin. Ohppiidlohku, geain lei davvisámegeiella nubbingiellan, lea njiedjan 1500 oahppis 2006 gitta 1065 oahppái 2014. Lei gal nu ahte nubbingiella ohppiidlohku lassánii veahá 2012 rájes (+16), muhto lea goitge arvat unnit go čieža gávccii jagi áigi lei.

Tabella 9.1 Álbmotlošku oddajagimánu 1. beivvi, riegádan, jápmán, ja fárremat. SED-guovlu* oktiibuot

	Álbmotlošku oddajagimánu 1. beivvi			Eallin-aga-riegádan **	Jápmán	Riegádanbadj elbáza	Sisafárremat ***	Eretfárremat* **	Netto sisafárren	Álbmotlassáncapmit ***	
	Oktiibuot	Dievdo-olbmot	Nisson-olbmot							Oktiibuot	Procenta
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731	472	639	-167	2 588	2 349	239	-33	-0,1
2014	55 619	28 904	26 715	481	597	-116	2 569	2 437	132	-45	-0,1
2015	55 574	28 891	26 683

Govvus 9.1 Olmmošlošku ovdáneami SED-guovlluid *, 2000 – 2013

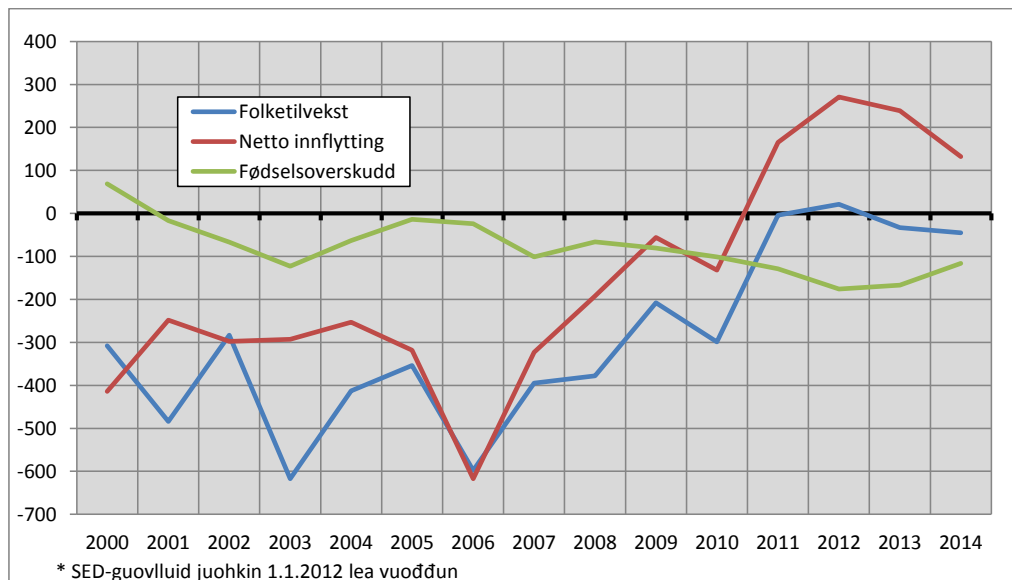
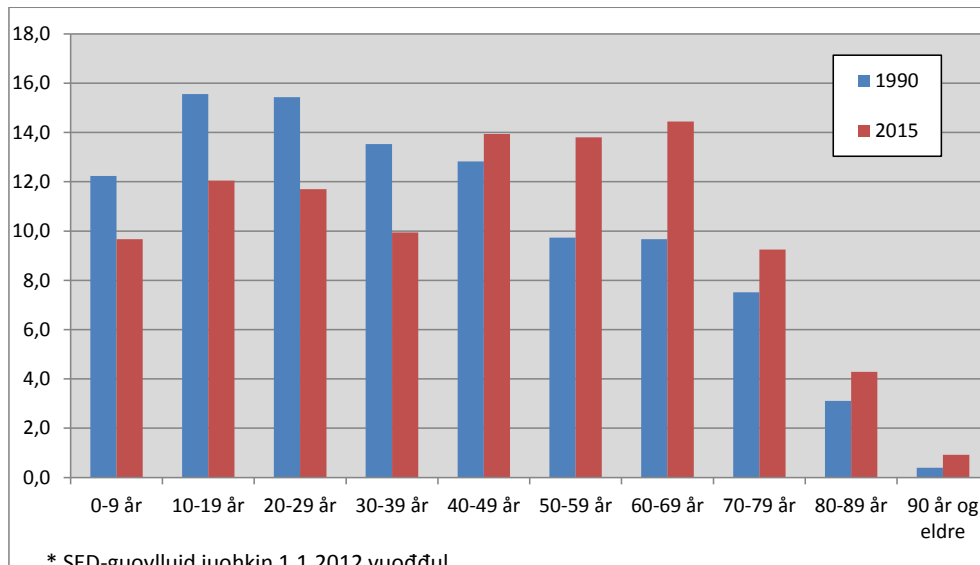

Tabella 9.2 Álbmotlohku SED-guovllus*, sohka beali ja agi mielde oddajagimánu 1. beaivvi

Kjenn Alder	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 i prosent
I alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 635	55 631	55 652	55 619	55 574	100,0
0-9 ár	7 969	8 255	7 706	6 756	5 652	5 602	5 583	5 496	5 444	5 372	9,7
10-19 ár	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	7 507	7 334	7 180	6 973	6 693	12,0
20-29 ár	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	5 929	6 092	6 187	6 360	6 500	11,7
30-39 ár	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	6 034	5 786	5 693	5 580	5 526	9,9
40-49 ár	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 723	7 803	7 828	7 834	7 746	13,9
50-59 ár	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 694	7 651	7 659	7 625	7 669	13,8
60-69 ár	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	7 706	7 884	7 915	7 983	8 027	14,4
70-79 ár	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	4 645	4 657	4 850	4 995	5 143	9,3
80-89 ár	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 351	2 379	2 384	2 343	2 385	4,3
90 ár og eldre	256	289	335	388	428	444	462	460	482	513	0,9
0-5 ár	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 285	3 248	3 166	3 089	3 035	5,5
6-15 ár	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 697	6 519	6 388	6 268	6 076	10,9
16-66 ár	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 312	36 318	36 305	36 148	35 992	64,8
67 ár og eldre	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	9 341	9 546	9 793	10 114	10 471	18,8
Menn	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 858	28 862	28 921	28 904	28 891	100,0
0-9 ár	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 812	2 806	2 765	2 722	2 670	9,2
10-19 ár	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 973	3 866	3 748	3 638	3 473	12,0
20-29 ár	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 146	3 260	3 344	3 422	3 504	12,1
30-39 ár	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	3 178	3 036	2 986	2 957	2 977	10,3
40-49 ár	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 093	4 163	4 180	4 164	4 095	14,2
50-59 ár	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 134	4 098	4 110	4 079	4 103	14,2
60-69 ár	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 117	4 200	4 202	4 249	4 282	14,8
70-79 ár	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 324	2 330	2 447	2 547	2 625	9,1
80-89 ár	822	820	828	838	964	964	989	1 011	988	1 006	3,5
90 ár og eldre	91	110	84	104	111	117	114	128	138	156	0,5
0-5 ár	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 651	1 640	1 578	1 521	1 488	5,2
6-15 ár	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 430	3 330	3 275	3 180	3 088	10,7
16-66 ár	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 356	19 376	19 386	19 337	19 258	66,7
67 ár og eldre	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	4 421	4 516	4 682	4 866	5 057	17,5
Kvinner	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 777	26 769	26 731	26 715	26 683	100,0
0-9 ár	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 790	2 777	2 731	2 722	2 702	10,1
10-19 ár	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 534	3 468	3 432	3 335	3 220	12,1
20-29 ár	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 783	2 832	2 843	2 938	2 996	11,2
30-39 ár	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 856	2 750	2 707	2 623	2 549	9,6
40-49 ár	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 630	3 640	3 648	3 670	3 651	13,7
50-59 ár	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 560	3 553	3 549	3 546	3 566	13,4
60-69 ár	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 589	3 684	3 713	3 734	3 745	14,0
70-79 ár	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 321	2 327	2 403	2 448	2 518	9,4
80-89 ár	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 387	1 390	1 373	1 355	1 379	5,2
90 ár og eldre	165	179	251	284	317	327	348	332	344	357	1,3
0-5 ár	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 634	1 608	1 588	1 568	1 547	5,8
6-15 ár	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	3 267	3 189	3 113	3 088	2 988	11,2
16-66 ár	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 956	16 942	16 919	16 811	16 734	62,7
67 ár og eldre	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	4 920	5 030	5 111	5 248	5 414	20,3

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.
Gáldu: Álbmotstatistihka, Statistihkalaš guovddásdoaimmahat.

Govvus 9.2 Álbmotlohku SED-guovllus*, sohka beali ja agi mielde ođđajagimánu 1. beaivvi

Tabealla 9.3 Álbmotlohkuođđajagimánu 1. beaivvi, suohkaniid mielde mat ollásii dahje belohakkii leat meroštallon SED-guovllun*

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2014	2015
SED-guovlu oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 631	55 619	55 574
2030 Máttá-Várjjat, SED	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 543	1 501	1 505
2030 Máttá-Várjjat eará guovllut	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 317	8 589	8 716
2027 Unjárga	1 037	1 048	965	901	884	901	919	934
2025 Deatnu	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 896	2 883	2 909
2023 Gámgaviika	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 008	1 098	1 116
2022 Davvesiida, SED	501	438	390	379	341	339	323	325
2022 Davvesiida, eará guovllut	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 017	1 018	1 018
2021 Kárašjohka	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 763	2 698	2 708
2020 Porsángu	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 946	3 963	3 925
2019 Davvinjárga, SED	757	737	667	629	595	595	577	585
2019 Davvinjárga, eará guovllut	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 633	2 636	2 693
2018 Muosat, SED	399	334	248	194	170	165	171	177
2018 Muosat, eará guovllut	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 078	1 070	1 064
2017 Fálesnuorri	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 010	1 051	1 049
2014 Láhppi	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	1 087	1 027	989
2012 Áltá, SED	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	997	944	906
2012 Áltá, eará guovllut	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 285	18 878	18 992
2011 Guovdageaidnu	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 927	2 931	2 914

1943 Návuotna	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 927	2 931	2 914
1942 Ráisa	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 284	1 234	1 226
1941 Skiervá	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 807	4 854	4 882
1940 Gáivuotna	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 880	2 881	2 895
1939 Pmásvuotna	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 210	2 221	2 182
1938 Ivgu	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 909	1 941	1 898
1936 Gálsa	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	3 028	2 992	2 922
1933 Báhccavuotna	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 355	2 334	2 289
1925 Orjješ-Ráisa, SED	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 502	5 593	5 720
1925 Orjješ-Ráisa, eará guovllut	711	655	626	614	609	609	600	607
1923 Siellat	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 772	2 850	2 844
1920 Loabát	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 214	2 223	2 219
1919 Rivttát	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 016	1 014	1 008
1913 Skánit	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 136	1 135	1 137
1902 Tromsa, SED	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 972	2 951	2 988
1902 Tromsa, eará guovllut	1 416	1 209	1 039	920	845	791	798	796
1943 Návuotna	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	68 325	70 792	71 885
1853 Evenássi, SED	236	328	295	274	256	258	250	249
1853 Evenássi, eará guovllut	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 101	1 141	1 136
1850 Divttasvuotna	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	1 956	2 000	1 996
1849 Hápmir, SED	317	296	277	230	219	221	226	229
1849 Hápmir, eará guovllut	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 562	1 594	1 582
1805 Narviika, SED	454	423	334	324	315	306	286	289
1805 Narviika, Eará guovllut	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 167	18 419	18 564

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodduin dáš.

Gáldu: Álbmotstatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 9.4 Álbmotlohku ođđajagimánu 1. beaivvi 2015 ja roevdamat 2014, Norggas davábealde Sáltoduoddara

	Álbmotlohku 1.1.2013	Eallinaga riegdá	Jápmá Riegádanbadjelbáz	Sisáfarren**		Eretfáren		Netto sisáfarren		Ibmottlassaneapn	Álbmotlohku	
				Okttiibuot	Olgoriikkalaš sisáfarre	Okttiibuot	Olgoriikki fáren	Okttiibuot	Proseanta			
Okttiibuot Norggas davábealde Sált	399 890	4 116	3 419	697	21 577	5 772	19 923	1 617	1 654	2 358	0,6	402 248
SED-guovlu*** okttiibuot	55 619	481	597	-116	2 967	714	2 835	179	132	-45	-0,1	55 574
Eará guovllut**** okttiibuot	344 271	3 635	2 822	813	18 610	5 058	17 088	1 438	1 522	2 403	0,7	346 674
Nuorta-Finmmáru	25 054	225	248	-23	1 598	582	1 390	152	208	182	0,7	25 236
SED-guovlu - Nuorta-Finmmáru	3 841	28	39	-11	278	93	202	37	76	39	1,0	3 880
Eará guovllut	21 213	197	209	-12	1 320	489	1 188	115	132	143	0,7	21 356
Sis-Finmmáru	12 475	114	130	-16	610	102	612	36	-2	-19	-0,2	12 456
SED - Sis-Finmmáru	12 475	114	130	-16	610	102	612	36	-2	-19	-0,2	12 456
Oarje-Finmmáru	37 678	418	283	135	2 106	639	2 003	189	103	235	0,6	37 913
SED - Oarje-Finmmáru	3 770	26	39	-13	207	48	216	9	-9	-64	-1,7	3 706
Eará guovllut	33 908	392	244	148	1 899	591	1 787	180	112	299	0,9	34 207
Davvi Tromsa	18 457	152	225	-73	864	212	957	45	-93	-163	-0,9	18 294
SED - Davvi Tromsa	18 457	152	225	-73	864	212	957	45	-93	-163	-0,9	18 294
Lulli-/Gaska-Tromsa	143 593	1 592	1 069	523	8 521	2 255	7 496	700	1 025	1 566	1,1	145 159
SED - Lulli-/Gaska-Tromsa	14 314	141	129	12	860	221	721	44	139	161	1,1	14 475
Eará guovllut	129 279	1 451	940	511	7 661	2 034	6 775	656	886	1 405	1,1	130 684
Davvi-Nordlándá	162 633	1 615	1 464	151	7 878	1 982	7 465	495	413	557	0,3	163 190
SED - Davvi -Norlándá	2 762	20	35	-15	148	38	127	8	21	1	0,0	2 763
Eará guovllut	159 871	1 595	1 429	166	7 730	1 944	7 338	487	392	556	0,3	160 427

* Eallinaga rieġadan rehkenasto ohki, mii eallá go rieġáda.

** Guoská eret-/ja sisafáremii Norggas/Norgii ja olgoriikii ja mudui eará guovlluide

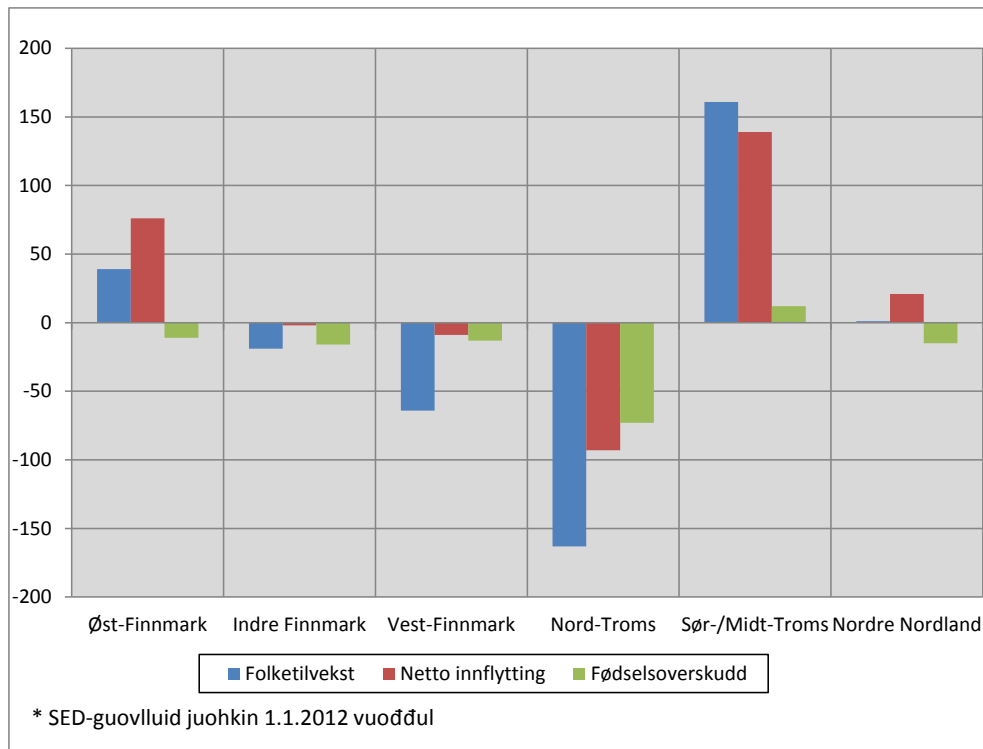
*** Álbmotlassáneapmi rehkenasto dat gaska mii šaddá oddajagimánu 1. beaivvi rájes gitta oddajagimánu 1. beaivái jagi maŋnelis. Registrerendábit ja go leat erohusat fárendáhta kvaliteahas vuoddobiiriin, de čájehit muhtin suohkaniin eará loguid ássiin geat leat rieġadan - jápmán + sisafáren - eretfáren. Suohkaniid dásis ii leat dáin loguin nu stuora erohus.

**** Sámedikki ealahusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlu 1.1.2012 lea vuodđun.

***** Guovlu davábealde Sáltuodđara mat eai gula Sámedikki doaibmiguovlluid doarjjaortnegiidda.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 9.3 Olmmošlohku ovdáneami SED - guovlus*, 2014

**Tabella 9.5 Sisafärren ja ertfärren SED-Guvlui/guovllus*,sohkabeali ja
agi mielde 2014**

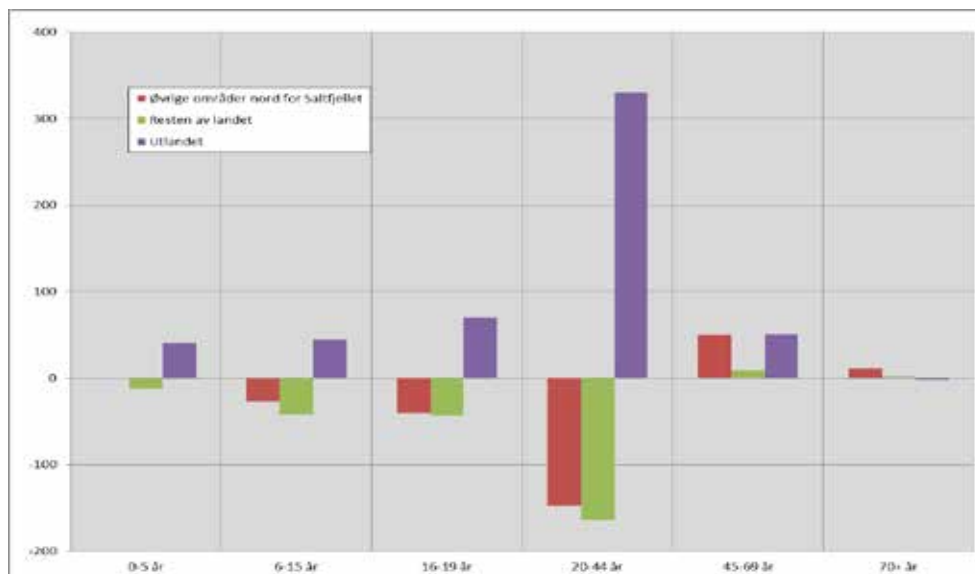
	Norggas oktiibuot 2014			Eará guovlluin davábealde Sáltođuoddara**			Muđui riikkas			Olgoriikkas		
	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat
Sisafärren oktiibuot	1 855	967	888	1 281	659	622	574	308	266	714	426	288
0-5 jagi	197	102	95	150	76	74	47	26	21	52	29	23
6-15 jagi	173	89	84	130	64	66	43	25	18	57	34	23
16-19 jagi	122	48	74	84	31	53	38	17	21	84	60	24
20-44 jagi	979	517	462	650	342	308	329	175	154	431	256	175
45-69 jagi	339	186	153	239	131	108	100	55	45	88	47	41
70+ jagi	45	25	20	28	15	13	17	10	7	2	0	2
Ertfärren oktiibuot	2 258	1 178	1 080	1 434	744	690	824	434	390	179	96	83
0-5 jagi	209	103	106	150	73	77	59	30	29	11	6	5
6-15 jagi	242	126	116	157	79	78	85	47	38	12	4	8
16-19 jagi	205	104	101	124	58	66	81	46	35	14	4	10
20-44 jagi	1 290	680	610	797	426	371	493	254	239	101	58	43
45-69 jagi	280	148	132	189	100	89	91	48	43	37	20	17
70+ jagi	32	17	15	17	8	9	15	9	6	4	4	0
Nettosisafärren oktiibuot	-403	-211	-192	-153	-85	-68	-250	-126	-124	535	330	205
0-5 jagi	-12	-1	-11	0	3	-3	-12	-4	-8	41	23	18
6-15 jagi	-69	-37	-32	-27	-15	-12	-42	-22	-20	45	30	15
16-19 jagi	-83	-56	-27	-40	-27	-13	-43	-29	-14	70	56	14
20-44 jagi	-311	-163	-148	-147	-84	-63	-164	-79	-85	330	198	132
45-69 jagi	59	38	21	50	31	19	9	7	2	51	27	24
70+ jagi	13	8	5	11	7	4	2	1	1	-2	-4	2

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

** Guovlu davábealde Sáltođuoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid siskkoabealde.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 9.4 Nettosisafárren SED-guvlui/guovllus*, 2014

* Sámedikki ealáhusdoimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddu dás.

** Guovlu davábealde Sáltduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoimmaid doarjaortnegiid sikkobealde.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkkalaš guovddášdoimmahat

Tabella 9.6 Persovnnat 16 jagi ja eambo, maññil eanemus oahpu maid leat čadahan. Suohkanat mat leat ollasii dahje belohakki meroštallon SED-guovllun*, golggotmánu 1. beaivvi 2012. Proseanta

	Oktiibuot	Vuoddoskuvlla dássi	Joatkkaskuvlla dássi**	Universitehta ja allaskuvlla dássi, oanehis***	Universitehta ja allaskuvlla dássi, guhkes****
SED-guovlu oktiibuot	100	40	40,2	16,9	2,9
Eará guovllut***** oktiibuot	100	31,1	40,7	21,6	6,7
2030 Máttá-Várjjat, SED	100	41	40,3	15,3	3,3
2030 Máttá-Várjjat, eará guovllut	100	30,6	41,7	22,1	5,6
2027 Unjárga	100	36,7	43,2	16,2	3,9
2025 Deatnu	100	39	38,7	18,6	3,7
2023 Gáŋgaviika	100	46,5	38,1	13,3	2,1
2022 Davvesiida, SED	100	35,4	50,7	12,7	1,1
2022 Davvesiida, eará guovllut	100	46	33,6	17,8	2,5
2021 Káršjohka	100	38	32,8	24,5	4,8
2020 Porsáŋgu	100	34,4	42,9	19,4	3,3
2019 Davvinjárga, SED	100	57,5	31,1	9,5	1,9
2019 Davvinjárga, eará guovllut	100	39	40,5	17,1	3,4
2018 Muosát, SED	100	57,3	30,8	7	4,9
2018 Muosát, eará guovllut	100	42,4	41	14,3	2,3
2017 Fálesnuorri	100	51,5	32,4	14,4	1,7
2014 Láhppi	100	43,2	38,4	15,6	2,9
2012 Áltá, SED	100	41,8	40,8	15,5	2
2012 Áltá, eará guovllut	100	32	38,1	24,6	5,3
2011 Guovdageaidnu	100	41,9	30,7	22,8	4,5
1943 Návuotna	100	40,4	41,9	16,2	1,6
1942 Ráisa	100	36,6	41,5	18,5	3,4
1941 Skiervá	100	42,7	40	15,4	1,9
1940 Gáivuotna	100	44,4	38,3	14,9	2,4
1939 Omásvuotna	100	38,3	41,1	17,9	2,6
1938 Ivgu	100	42,3	40,2	15	2,5
1936 Gálsa	100	49,8	35,7	11,9	2,5
1933 Báhccavuotna	100	41,3	43,7	13,1	1,9
1925 Orjješ-Ráisa, SED	100	37,7	44	16,7	1,6
1925 Orjješ-Ráisa, eará guovllut	100	30,7	46,4	19,8	3,1
1923 Siellat	100	31,1	44,4	20,1	4,4
1920 Loabát	100	38,1	41,3	17,9	2,7
1919 Rivttát	100	37,2	43,2	16,8	2,8
1913 Skánit	100	32,4	44,4	20,2	2,9
1902 Tromsa, SED	100	50,1	38,8	10,3	0,8
1902 Tromsa, eará guovllut	100	25,3	35,7	25,5	13,5
1853 Evenássi, SED	100	34,4	48,2	13,3	4,1
1853 Evenášši, eará guovllut	100	31,7	48,9	16,6	2,8
1850 Divttasvuotna	100	39,4	43	15	2,7

1849 Hápimir, SED	100	40,7	42,3	16,5	0,5
1849 Hápimir, eará guovllut	100	31,3	43,5	20,6	4,6
1805 Narviika, SED	100	35,9	48	12,1	4
1805 Narviika, eará guovllut	100	27	45,6	21,7	5,6

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

** Oktan" joatkkaskuvlla lasáhusa" dási, mii lasiha joatkkaskuvlla dási, muhto ii lohikko alit oahppun.

*** Sisttisdoallá alit oahpu gitta njealji jahká.

**** Sisttisdoallá alit oahpu eambo go njeallje jagi, ja dutkanoahpu.

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii gula Sámedikki doaimmaguovlluid doarjjaortnegiid siskkobeallái.

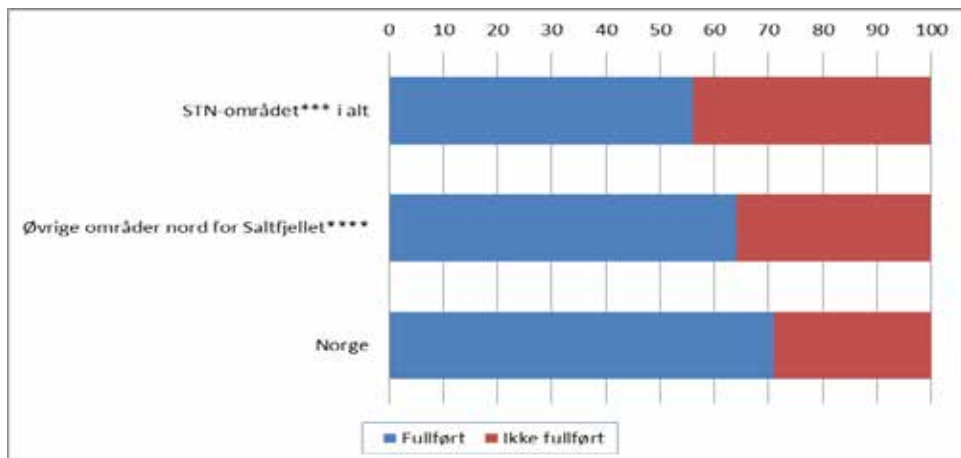
Gáldu: Oahppostatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 9.7 Oahppit* geat álge joatkkaskuvlii vuossttáš ceahkkái čakčat 2009, makkár stáhtusdási oláhedje manjil vihtta jagi joatkkaskuvlaoahpu, studeantasuorgi ja sohkkabealli. Proseanta

Oahpusprogramma joatkkaskuvlla ceahkki 1 ja sohkkabealli	Oahppit oktiibuot	Olahan lohkan- dahje fidnogelbbolašvuoda*		Ii olahan lohkan- dahje fidnogelbbolašvuoda		
		Čadahan dábálaš áiggis	Čadahan guhkit áiggis go dábálaččat	Ain joatkkaskuvlaoahpus 2014	Čadahan JKII dahje váodán fágageahč čaleami, ii ceavzán	Heitán belohagas
SED-guovlu*** oktiibuot	739	37,3	18,8	10	8,5	25,3
Earát guovllut davábealde Sáltoduoddara****oktiibuot	304	61,5	15,8	2,6	11,5	8,6
Lohkanráhkkanáhttin oahpusprogramma utdanningsprogram	129	58,9	14,7	2,3	14	10,1
Dievdoolbmot	175	63,4	16,6	2,9	9,7	7,4
Nissonolbmot	261	60,9	17,2	3,1	11,5	7,3
Oahppospesialiseren	22	63,6	9,1	.	13,6	13,6
Falástallanoahppu	17	82,4	5,9	.	5,9	5,9
Fidnofágalaš oahpposuorggit	435	20,5	20,9	15,2	6,4	37
Dievdoolbmot	241	15,4	22,4	15,8	4,1	42,3
Nissonolbmot	194	26,8	19,1	14,4	9,3	30,4
Huksen- ja ráhkadustekniikka	34	23,5	35,3	5,9	5,9	29,4
Hábmen- ja giehtaduodji	33	21,2	21,2	9,1	3	45,5
Elektrofága	60	6,7	25	20	10	38,3
Dearvašvuoda- ja sosiáloahppu	82	30,5	22	13,4	11	23,2
Media- ja kommunikašuvdna	25	28	8	16	12	36
Luondudoallosuorgi	39	15,4	15,4	15,4	2,6	51,3
Restauranta- ja biebmooahppu	39	30,8	17,9	12,8	7,7	30,8
Bálvalus ja johtalus	16	12,5	43,8	6,3	.	37,5
Tekniikka ja industriija buvttadeapmi	107	16,8	15,9	20,6	2,8	43,9

- * Oahppit molssaevttolaš oahpus leat maid mielde dás
 - ** Čadahan oahpu mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot jagiid joatkkaskuvllas, mainna oažžu duodaštusa dahje fága-/sváinnasreivve
 - *** Sámedikkiealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1.1 2012 lea vuoddun.
 - **** Guovlu davábealde Sálto duoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid sisskobealde.
- Gáldu: Oahpusstatistihkka, Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 9.5 Oahppilit* geat lea álgán juktaskuvlii, álgu dássái čakčat 2009, ja mii lea bohtus vitta jagi maŋŋil, orrunbáikektui. Proseantat

Tabealla 9.8 Mánáidgárddit main lea sámegiel-fálaldat ja mánáidlohku geat vuostáiválde fálaldaga 2005-2014

Jahki	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sámegiel-fálaldat mánáidgárddit oktiibuot	64	67	56	60	71	67	61	63	52	58
Mánáidlohku:	925	975	956	940	883	817	823	826	822	815
Sámi mánáidgárddit ja sámegiellossodagat dárogielat mánáidgárddiin	46	47	40	41	37	37	33	30	30	31
Mánáidlohku:	882	929	925	905	789	758	728	660	669	688
Dárogielat mánáidgárddit main lea eará sámegiel-fálaldat	18	20	16	19	34	30	28	33	22	27
Mánáidlohku	43	46	31	35	94	59	95	166	153	127

Gáldu: Sámediggi

**Tabealla 9.9 Galle oahppi geain sámeigiella lea 1. dahje 2. giellan.
Vuodđoskuvla golggotmánu 1. beavvi. Miehtá riikka. 2006-2014**

	2006*	2007*	2008*	2009*	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*
Oahppi oktiibuot ***	619 038	616 388	614 033	613 928	614 020	614 413	614 894	615 327	618 996
Oahppit geain sámeigiella lea oahpahusgiella** oktiibuot	991	938	940	924	893	855	873	822	812
Oahppit geain davvisámeigiella lea 1.giellan	971	984	997	964	928	895	879	877	878
Oahppit geain davvisámeigiella lea 2.giellan*	1 508	1 370	1 342	1 194	1 145	1 092	1 054	1 070	1 065
Oahppit geain julevsámeigiella lea 1.giellan	31	25	27	26	29	25	30	19	22
Oahppit geain julevsámeigiella lea 2.giellan*	46	54	50	55	68	47	68	74	77
Oahppit geain lullisámeigiella lea 1.giellan	18	16	19	20	18	20	21	20	15
Oahppit geain lullisámeigiella lea 2.giellan*	98	89	82	77	72	74	74	66	59

* Sámeigiella nubbingiellan sisttisoallá ohppiid, geat čadahit dássi 1-4 ja dássi 1-7 sámi oahppoplána vuodul.

** Oahppit, geain sámeigiella lea oahpahusgiella, ožžot buot oahpahusa sámeigilii. Dat guoská ohppiide geat leat sámi hálddáanguovllu siskkobalde

*** 2011/2012 skuvlajagi rájes leat earenoamášskuvllat ja dábalašskuvllat časkkon oktii vuodđoskuvllastatistihkas.

Gáldu: Oahpahusstatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 9.10 Ohppiidlohku geain sámeigiella lea joatkkaskuvlla fágasuorggis, juhkkojuvvon fylkkaid mielde gos lea eambo go vihtta oahppi. 2009-2014

	Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2011/2012			Skuvlajahki 2012/2013			Skuvlajahki 2013/2014			Skuvlajahki 2014/2015		
	1.gie llan	2.gie llan	Oktiibuot	1.gie llan	2.gie llan	1.gie llan	2.gie llan	Oktii buot	1.gie llan	2.gie llan	1.gie llan	2.gie llan	Oktii buot	1.gie llan	2.gie llan
Miehtá riikka	215	154	369	267	206	473	236	180	416	243	209	452	205	244	449
Finnmárku	180	103	283	249	135	384	212	120	332	199	157	356	179	178	357
Tromsa	10	30	40	11	43	54	18	35	53	18	24	42	18	30	48
Nordlánda	21	7	28		16	16		5	18	21	16	37		20	20
Davvi-Trøndelaga		8	8		7	7			6		5	5		8	8
Mudui	4**	6	10	7*	5	12	6**	10**	10	5**	7	12	8*	8	16

*Mudui riikkii gullet maid Nordlánda ja Davvi-Trøndelaga

**Mudui riikkii gullá maid Davvi-Trøndelaga

***Mudui riikkii gullá maid Nordlánda

Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta

Tabealla 9.11 Gaskamearálaš dienas ja vearru17 jahkásaš ja boarrásiid ássiin. Miehtá riikka ja Norggas davábealde Sáltoduoddara, 2013

	Miehtá riikka	SED-guovlut*	Eará guovllut**
Bruttodienas	407 100	334 800	378 700
-Persovdnasisaboahu bálká	291 600	220 000	273 000
-Persovdnasisaboahu penšuvdna	71 800	85 600	74 600
-Ealáhussisaboahu	19 400	16 500	16 300
-Reanttut ruhtabidju	6 500	4 900	5 200
-Vuostáiváldán oasusvuotittu***	9 200	4 300	4 200
Sisaboahu geasus	108 800	99 200	106 900
-Unnimus geasus	65 300	63 600	66 200
-Reanttut vealggis	26 800	24 800	24 700
-Vuolláibáza ealáhusas, oktan ovddit jagiid	4 500	2 500	2 600
Allavearrovuoddu	380 700	323 400	362 300
Dábálaš sisaboahu maŋŋil earenoamáš gessosa	298 000	232 000	268 900
Supmi dássejuvvon vearru****	103 300	66 200	87 900
Dán oasis****:			
Allavearru	5 900	2 300	3 800
Oktasašvearru	35 000	25 900	31 000
Álbmotoaju miellahttomáksu	27 800	25 700	25 600
Ássiid lohku geat leat 17 jagi ja boarrásit	4 050 272	45 546	254 547

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2013 lea vuoddu dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobeallái.

*** Sihke vearrogeatnegas ja vearohis oasusvuoiu

**** Supmi dássejuvvon vearus (oktan opmodatvearuin) lea vuoliduvvon vearrogeassosiin, ja muhtin vearut ges leat ovdal go vearrogeasus lea gesson.

Gáldu: Persovnnaid vearrostatistihkka, Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 9.12 Barggahuvvon olbmot 15-74 jagi*, sohkabeali ja ealáhusaid vuodul. Norggas davábealde Sáltoduoddara. 4. kvartála

	2009		2014		2009	2014		
	Oktiibuot	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat		Oktiibuot	Dievddut	Nissonat
SED-guovlu** oktiibuot	27 088	27 003	14 718	12 285	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 956	2 516	2 117	399	10,9	9,3	14,4	3,2
05-09 Ruvkedoaibma ja roggan	337	440	399	41	1,2	1,6	2,7	0,3
10-33 Industriija	1 544	1 924	1 495	429	5,7	7,1	10,2	3,5
35-39 Elektrisitehta, čáhci ja čorgen	403	412	360	52	1,5	1,5	2,4	0,4
41-43 Huksen- ráhkadusoabma	2 377	2 473	2 320	153	8,8	9,2	15,8	1,2
45-56 Gálvogávppašepmi, hotealla ja restaurántadoaibma	5 259	5 092	3 145	1 947	19,4	18,9	21,4	15,8
58-63 Diehtjuohkin ja kommunikašuvdna	340	328	205	123	1,3	1,2	1,4	1,0
64-66 Ruhtadeapmi ja dáhkádus	141	108	59	49	0,5	0,4	0,4	0,4
68-82 Fitnodatlaš bálvalusoabma, opmodatdoabma	1 567	1 645	944	701	5,8	6,1	6,4	5,7
84 Almmolaš hálddašepmi, suodjalus ja sosiáladáhkádus	2 061	2 067	1 121	946	7,6	7,7	7,6	7,7
85 Oahpahus	2 667	2 586	843	1 743	9,8	9,6	5,7	14,2
86-88 Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 451	6 354	1 219	5 135	23,8	23,5	8,3	41,8
90-99 Eará sosiála ja persovnnlaš bálvalusat	811	914	407	507	3,0	3,4	2,8	4,1
Ii diedihuvvon	174	144	84	60	0,6	0,5	0,6	0,5

* 2005 rájes vuolliuvvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jáhkái, go galgá sáhttit rehkenastot barggahusas, gaskariikkalaččat ávvžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievdaduvvui seammás; ahki jagi loahpas rievdai ahki referánssaigodaga lohppii.

** Virkeomrádet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1/1-2012 er lagt til grunn.

*** Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjoartnegiid siskkoabealde.

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstatistihkka, Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Tabell 9.13 Doaibmat ealáhusguvllot ja joavkosturrodat bargi ektui. SED-guovlun, ođđajagimánu 1. beaivvi 2015.

	Fitnodagat oktiibuot	Bárgiit oktiibuot	Sturrodat bargiid ektui						
			Bargi haga	1-4 bargi	5-9 bargi	10-19 bargi	20-49 bargi	50-99 bargi	100-249 bargi
Oktiibuot	6 933	19 497	4 206	1 656	546	299	171	49	6
Eanandoallu, vuovdehommát, guolásteapmi	2 137	761	1 824	283	17	8	5	-	-
Ruvkehommát	25	211	10	8	3	2	1	-	1
Industriija	289	1 644	154	66	27	17	16	7	2
Elrávdnji, gassa, lievla ja Čáhcefiervrideame	26	158	5	11	7	1	2	-	-
Čáhce,bohcci ja buhtistan	44	209	20	10	6	4	4	-	-
Huksen ja huksensadji doaibmat	677	1 636	357	203	77	30	8	2	-
Gávppašit ja biilladivvun	570	1 816	215	201	101	51	2	-	-
Fievrideapmi ja ráđjan	342	918	159	132	25	15	11	-	-
Idjadan- ja bálvalandoaibmat	213	543	115	60	21	12	5	-	-
Diehtjuohkin	104	250	67	26	7	2	1	-	1
Ruhta- ja dáhkádus	22	62	5	13	3	1	-	-	-
Gálvjodu ja opmodat vuovdin	395	187	318	67	9	-	1	-	-
Fága-, duotkan- ja teknihkalaš doaibmat	300	339	190	88	17	4	1	-	-
Hándal doaibmat	239	798	151	50	14	13	8	3	-
Almmolaš hálddehus, suodjalus oadjoarjagii	180	1 263	18	79	36	37	9	1	-
Oahpahus	221	2 358	65	55	39	19	30	12	1
Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa	697	5 779	245	175	111	77	64	24	1
Kultuvra-, guoimmuheapmi-, ja astoáigi	251	276	180	55	10	4	2	-	-
Eará fáladagat	192	287	101	72	16	2	1	-	-
Ii diedihuvvon	9	2	7	2	-	-	-	-	-

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstatistihkka, Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabella 9.14 Boazologu giddaealus 31.3*, ealáhusgovlut. Guohtunjáhkki
2002/2003 – 2014/2015**

	2002/ 2003	2004/ 2005	2006/ 2007	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015**
Olles rikka	210 075	234 608	243 251	248 522	254 384	251 071	258 360	246 262	231 929	211 206
Nuorta Finnmárku	63 389	78 332	83 982	86 315	88 868	87 283	83 957	74 454	69 103	65 504
Buolbmát - Várjjat	21 623	24 664	25 227	24 885	27 325	28 078	27 212	23 776	23 111	23 751
Karášjohka	41 766	53 668	58 755	61 430	61 543	59 205	56 745	50 678	45 992	41 753
Oarjje Finnmárku	84 214	92 714	94 262	96 009	98 548	97 957	107 055	105 092	95 838	79 899
Troms	9 922	11 272	12 046	12 226	12 094	11 674	12 820	12 955	12 317	11 653
Nordland	13 993	14 142	14 557	15 101	15 667	14 529	14 878	14 318	14 644	14 465
Nord-Trøndelag	12 936	12 377	12 483	12 856	13 281	13 529	13 930	14 074	14 130	14 031
Sør-Trøndelag/Hedmark	13 432	13 616	13 376	13 691	13 821	13 840	13 662	12 977	13 005	13 014
Tamreinlagene	12 189	12 155	12 545	12 324	12 105	12 259	12 058	12 392	12 892	12 640

* 31. mars benyttes fordi 1. april er fristen for å gi melding om reindriften det siste driftsåret til distriktsstyret.

** Ukorrigerte tall.

Kilde: Reindriftsforvaltningen

**Tabella 9.15 Sámediggeválgá 2013. Dohkkehuvvon jienat,
bellodaga/válgalistu ja válgabiire vuodul**

Bellodat/válgalistu	Miehtá riikka	Valgkrets						
		1. Nuorta	2. Ávjo- vári	3. Davvi	4. Gáisi	5. Viesttar meara	6. Lullisá mi	7. Lulli- Norga
Oktiibuot	9 919	1 640	2 676	1 444	1 414	912	593	1 240
NSR Norgga Sápmelaččaid Riikasearvi	2 397	-	580	231	526	460	176	424
Guovddášbellodat	471	107	65	78	123	45	53	-
Sámeálbmotbellodat	184	-	99	-	-	-	-	85
Bargiidbellodat	2 093	497	360	306	339	198	159	234
Árja	1 145	291	487	135	149	-	-	83
Ovddádusbellodat	888	137	151	263	167	78	-	92
Olgeš	696	143	112	121	110	131	-	79
Fdáloniid listu	264	-	264	-	-	-	-	-
Johttisápmelaččaid listu	331	-	331	-	-	-	-	-
Risttalaš Álbmotbellodat	45	-	45	-	-	-	-	-
Davvikalkalohttaálbmot	431	-	-	310	-	-	-	121
Áarjel-Saemiej Gielh (ÁaSG)	205	-	-	-	-	-	205	-
Gurut	50	-	50	-	-	-	-	-
NSR ja Sámeálbmot bellodaga oktasašlistu	465	465	-	-	-	-	-	-
Ealáhus ja luonddu / Næring og natur	132	-	132	-	-	-	-	-
Sámit lulde	122	-	-	-	-	-	-	122

Gáldu: Válgastatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 9.16 Sámediggeválgá 2013. Válljejuvvon áirasat, bellodaga/válgalistu , sohka-beali ja válgabiire vuodul.

Válgabiire	Oktibuot		Bellodat/válgalistu				Ovddádusbellodat				Olgeš		
	Oktibuot	Nissonolbmot	Bb		NSR		ÁRJIA		Oktibuot	Nissonolbmot	Oktibuot	Nissonolbmot	Oktibuot
Miehta riikka	39	20	10	4	11	6	4	2	2	1	2	1	1
1. Nuorta	6	3	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1
2. Ávjovári	8	5	2	1	2	1	2	2	-	-	-	-	-
3. Davvi	5	2	1	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-
4. Gáisi	6	3	2	1	2	1	1	-	1	1	-	-	-
5.													
Viesttarmeara	4	2	1	1	2	1	-	-	-	-	-	1	-
6. Lullisámi	4	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
7. Lullis-Norgga	6	4	1	-	3	2	-	-	-	-	-	-	-
	NSR/SaB OI		JOHT		DAVVIK		S		ÁSG		DÁLONIID		
Miehta riikka	2	1	1	-	3	2	1	1	2	1	1	1	1
1. Nuorta	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Ávjovári	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
3. Davvi	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.													
Viesttarmeara	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Lullisámi	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-
7. Lullis-Norgga	-	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-

* Bb (Bargiidbellodat), NSR (Norgga Sámiid Riikasearvi), O (Olgeš), NSR/SaB OI (Norgga Sámiid Riikasearvi ja Sámeálbmotbellodaga Oktasaálistu), JOHT (Johttisápmelaččaid listu), DAVVIK (Davvikalohttaálbmot), SL (Sámit lulde) og ÁSG (Áarjel-Saemiej Gielh (AaSG) DÁLONIID (Dáloniid listu).

Gáldu: Válgastatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.